

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra historie

Disertační práce

Zdeněk HAZDRA

Šlechta ve službách Masarykovy republiky

Cesty Bořků-Dohalských z Dohalic, Jindřicha Kolowrata-Krakowského, Maximiliana
Erwina Lobkowicze a Františka Schwarzenberga 20. stoletím.

***The Aristocracy in the service
of the Masaryk's Republic***

Bořek Dohalský's of Dohalice, Jindřich Kolowrat-Krakowský's, Maximilian Erwin
Lobkowicz's and František Schwarzenberg's tracks through the 20th century.

Vedoucí práce:

Prof. PhDr. Miloš TRAPL, CSc.

Nymburk-Olomouc 2013

Prohlašuji, že jsem předkládanou disertační práci vypracoval samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Nymburce dne 30. října 2013

Zdeněk HAZDRA

Obsah

Úvod

Proč právě šlechta ve službách Masarykovy republiky? 6

O pramenech a literatuře

aneb Úskalí přístupu k zvolenému tématu 12

Část I.

Z výsluní na okraj společnosti

Česká šlechta v první polovině 20. století (1918–1945/1948)

1. Šlechta v éře prvorepublikového Československa (1918–1938):
mezi odporem, loajalitou a službou 24
2. Ve znamení tří deklarácí
Ohrožení Československa jako milník
ve vztahu šlechty a novodobé české společnosti (1938/1939) 38
3. Česká šlechta
v časech Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945) 48
4. Z občanů republiky „bývalými lidmi“
Perspektivy postavení šlechty v Československu po roce 1945 58

Část II.

Šlechta ve službách Masarykovy republiky

1. Šlechta, Hrad a prezident Tomáš G. Masaryk	65
2. Hraběcí rod Bořků-Dohalských z Dohalic a jeho šlechtici demokracie (Příběhy diplomata Františka, kanovníka Antonína a novináře Zdeňka Bořka-Dohalského)	72
3. Republikánský princ František Schwarzenberg (1913–1992)	145
4. Aristokrat ve službách republiky na královském dvoře Maximilian Erwin kníže Lobkowicz (1888–1967)	160
5. „Enfant terrible“ české šlechty Jindřich hrabě Kolowrat-Krakowský (1897–1996)	169
Závěr	188
Prameny a literatura	193
Summary	209
Obrazová příloha	215
Poděkování	228

Motto:

Dějiny jsou strhující příběhy lidí, ale my z těch příběhů známe většinou jen suchá holá fakta. Těmi ovšem nelze vzbudit ani zájem o minulost, ani lásku k těm, kdo žili dávno před námi. Bez těch suchých holých faktů by se však skutečné dějiny změnilly v báchorky, které si může vymyslet kde kdo a pokaždé jinak.¹

Petr Piřha

---

¹ PIŘHA, Petr: Slyšte slovo a zpívejte píseň. Život svatých Cyrila a Metoděje a příběh Velehradu, České Budějovice 2012, s. 9.

Úvod

Proč právě šlechta ve službách Masarykovy republiky?

...právě proto, že skutečná věčná aristokracie je nutným výsledkem každého stavu společenského, musí se také srovnávat s časovým společenským řádem každé doby.²

František Palacký

Vstupoval jsem teprve do maturitního ročníku poděbradského gymnázia, když moji pozornost upoutaly osudy tajuplného „Bedrníka“, což bylo za protektorátních časů německé okupace krycí jméno, pod nímž se skrývala postava hraběte Zdeňka Bořka-Dohalského. Netušil jsem přitom, že mě tento zájem, původně motivovaný dějinami protinacistického odboje a obecněji dopady totalitních režimů na životy lidí usilujících o svobodné a demokratické poměry ve své zemi, přivede ke studiu postavení šlechty v českých zemích od konce 19. století až v podstatě do současnosti.

S příběhem hraběcího rodu Bořků-Dohalských z Dohalic a jeho představitelů jsem se tedy nejprve obeznámil prostřednictvím výše jmenovaného Zdeňka Bořka-Dohalského, parlamentního zpravodaje prvorepublikových Lidových novin, přítele Karla Čapka, Ferdinanda Peroutky a dalších legend tehdejší publicistiky. Postupně se přede mnou utvářel obraz člověka bytostně srostlého s československým státem a hluboce oddaného jeho ideji personifikované prezidentem Tomášem Garriguem Masarykem. Dokonce patřil k lidem, které si Masaryk v posledních letech svého života zval pravidelně do Lán, aby ho informovali o politickém a společenském dění a rovněž zpříjemňovali chvíle odpočinku. Pochopil jsem, že demokratická hodnotová orientace, ztotožnění se s projektem československého státu a vazby na jeho politické špičky společně s vnitřními charakterovými vlastnostmi, svědčícími o rytířskosti i romantické duši současně, se slévaly v hlavní hnací sílu, jež Dohalského přivedla do odboje a následně i na popraviště.

Souznění s československou státní ideou bylo patrné i u Dohalského bratrů, které stihl obdobný úděl. Nejstarší František, blízký přítel Jana Masaryka, s nímž se znal od gymnaziálních let, vstoupil do diplomatických služeb mladé republiky, zatímco Antonín se vydal duchovní cestou. Koncem dvacátých let se jako arcibiskupský kancléř a metropolitní kanovník u sv. Víta zařadil mezi nejvlivnější kněží pražské arcidiecéze.

---

² František Palacký: O proměnách české ústavy zemské, citováno dle RAK, Jiří: Bývali Čechové... (české historické mýty a stereotypy), Jinočany 1994, s. 81.

Usiloval o co nejlepší vztahy mezi vládními kruhy a římskokatolickou církví, které byly bezprostředně po převratu roku 1918 silně rozbouřené a jen pozvolna přecházely do klidnějších vod standardní komunikace a vzájemného respektu. Oba sourozence nacisté zatklí krátce po atentátu na Reinharda Heydricha v červnu 1942. František se dožil míru v koncentračním táboře Dachau. Antonín takové štěstí neměl. Zahynul začátkem září, necelé tři měsíce po svém uvěznění, v polské Osvětimi.

Podobně jako v případě katolické církve i vzájemný vztah šlechty a československého státu se od samého počátku vyvíjel velmi problematičtě. Rozpad podunajské monarchie pro aristokracii znamenal naprosté vykolejení z rámce po staletí formovaných a zažitých zvyklostí a představ o světě, v němž doposud zaujímal privilegované postavení. Přestávala hrát roli přirozené, na základě urozenosti odvezené a ostatním sociálním složkám nadřazené elity. Na místo toho se ocitla na okraji společenského a politického dění, značně izolována, obklopena občanskými elitami usilujícími o vytvoření funkčního demokratického státu, který přímo ze své podstaty odporoval stavovským principům sociální hierarchie. Složitou situaci šlechty po první světové válce navíc komplikovaly negativní postoje převážné většiny českého obyvatelstva, které se vůči ní zotročovaly od druhé poloviny 19. století a v počátcích republiky dosáhly vrcholu. Mísily se v nich pocity lítosti i zklamání z absence významnějšího zastoupení aristokracie v procesu národního hnutí a utváření moderní české společnosti ruku v ruce se zcela protichůdnými stanovisky – adorováním a nadbíváním šlechtě na jedné straně a jejím naprostým odsudkem na straně druhé. V očích mnohých totiž nebyla dostatečně národní. Pohlíželo se na ni jako na „cizácký“ element symbolizující „nenáviděné“ Rakousko, od něhož byl zájem se jednoznačně oprostit. Radikální nálady prvních let republiky se pak promítly v propagandistických heslech vybízejících k „odčinění Bílé hory“. Slogany tohoto rázu také doprovázely pozemkovou reformu, která šlechtu významným způsobem zasáhla nejen po hospodářské stránce, ale ohrožovala i šance zachovat, alespoň částečně, jeden z podstatných znaků její identity. Náleželo k nim pěstování svébytného životního stylu, jímž se mimo jiné utvrzovala v přesvědčení o vlastní výlučnosti a který byla schopna udržovat právě díky výnosům z velkostatků.

S ohledem na výše uvedené skutečnosti proto může již samotný název práce – Šlechta ve službách Masarykovy republiky – vzbuzovat u četných čtenářů přinejmenším prvotní údiv. Proč by se příslušníci někdejšího šlechtického stavu měli rozhodnout vstoupit do služeb československého státu, který šlechtu jako takovou neuznával a po právní stránce ji zrušil? Kde v jejích řadách či mezi jejími reprezentanty hledat onu potřebnou

motivaci? Vždyť nový stát vznikl jako demokraticky uspořádaná republika, jež svým založením zdůrazňovala rovnocenné a rovnoprávné postavení všech občanů, což přirozeně stálo v příkrém rozporu se stavovským viděním světa, jemuž jakýkoliv princip rovnosti nebyl vlastní. Nebo snad za ní máme hledat racionálně pragmatické rozhodnutí či přímo cílenou strategii, jak se co nejlépe etablovat v podmínkách „postimperiální“ reality?

Šlechta bezpochyby stanula na dalším ze zásadních rozcestníků své mnohasetleté historie. Musela se postavit čelem k výzvě, jak se přizpůsobit životu v demokratické společnosti, jejíž směr udávaly místo ní občanské elity, a přitom si udržet atributy vycházející z rodových zvyklostí. Bezradně se potýkala s otázkou, jak zachovat, co se zachovat ještě dá; jak se změnit, aby ovšem tento nezbytný krok zároveň úplně nerozvrátil její vnitřní, revolučními zvraty již tak dost pošramocený svět. Zatímco v sousedních zemích – Rakousku, Uhrách, Německu či Polsku – nacionalizační proces 19. století šlechtu stmelil s tamními společnostmi, v českých zemích vůči němu šlechta zůstávala dlouho netečná; obávala se jej, neboť v něm spatřovala nebezpečí plynoucí pro ni z postupující demokratizace, jež tento proces provázela, a tudíž i ohrožení její dosud nedotknutelné pozice. Plně nacionalizovat se šlechta začala až v průběhu existence Československa, kdy pozorujeme její ostré politické a nacionální vymezení na pročecky a proněmecky sympatizující tábor. Uvedené rozdělení šlechtického společenství českých zemí odráželo cestu, po které šlechtici kráčeli při hledání vlastního sebeuvědomění v časech, kdy se z nich stali pouze „občané s erbem“.

Vedle výše uvedených hlavních tendencí se však v řadách česky orientované šlechty setkáme i s několika jednotlivci, kteří nezaujali vůči první republice negativní postoj, ani neprožívali dilema, jak ji alespoň v mezích možného akceptovat a k Československu si vytvořit loajální vztah, nýbrž od samého počátku tento státní útvar přijímali pozitivně, na různých úrovních společenské činnosti jej podporovali a hlásili se do jeho služeb. Vystává proto otázka, zda onou nacionalizací neprošli, podobně jako šlechta sousedních zemí, ještě před Velkou válkou a rozpadem monarchie, a nebyli tak mnohem lépe připraveni se adaptovat na život v demokratickém státě. Například příslušníci starobylého českého rodu Bořků-Dohalských z Dohalic reprezentují mezi šlechtou skutečně ojedinělý typ ztotožnění se s Československou republikou. Vzhledem k nacionalizaci a demokratizaci v průběhu 19. století a provázanosti s „neurozenými“ vrstvami společnosti přijali od samého počátku republikánskou státní ideu za svou a stali se přirozenou součástí československých občanských elit, aniž by pociťovali

nějaké výčitky, že by se snad zpronevěřili odkazu předků, popřeli rodové tradice či dokonce vlastní identitu.

Kromě Bořků-Dohalských z Dohalic příslušejí do námi sledované kategorie šlechticů Masarykovy republiky Max Lobkowicz (z roudnické primogenitury) s Františkem Schwarzenbergem (z orlické sekundogenitury). První z nich byl svým smýšlením ve šlechtických kruzích vnímán od počátku jako „čistý republikán“ a vysloužil si přízvisko „rudý princ“. Druhý se s republikánským Československem identifikoval v průběhu dospívání v meziválečném dvacetiletí. Max Lobkowicz dal své jméno plně k dispozici republice, když se stal členem československého zahraničního zastoupení v Londýně a svými rozsáhlými kontakty napomáhal československé diplomacii získávat přístup do jinak obtížně proniknutelných sfér britské politiky, v nichž příslušelo vlivné slovo četným aristokratům.

Do diplomacie mířily i kroky Františka Schwarzenberga. Do služeb Czerninského paláce měl vstoupit na jaře 1939. Avšak v důsledku obsazení zbylých částí českých zemí nacistickými vojsky byl nakonec převeden do Kanceláře prezidenta republiky Emila Háchy. Oproti Maxu Lobkowiczovi, který následoval Edvarda Beneše a odešel do Velké Británie, kde prožil druhou světovou válku a aktivně se účastnil zahraničního odboje coby vyslanec a později velvyslanec československé exilové vlády u svatojakubského dvora, strávil Schwarzenberg válečné roky na území protektorátu. V září 1939 se rozhodujícím způsobem podílel na zformulování prohlášení té části šlechty, která se v tomto hořkém čase rozhodla veřejně přihlásit k českému národu a spojit s ním svůj osud. Na jaře následujícího roku pak vystoupil ze státních služeb, neboť odmítl podepsat slib věrnosti Adolfu Hitlerovi. Navenek se stáhl do ústraní, o to více ale pracoval pro odboj, do něhož ho zasvěcoval bývalý Masarykův kancléř Přemysl Šámal. Podílel se – stejně jako Zdeněk Bořek-Dohalský – na získávání a odesílání zpráv pro londýnskou odbojovou reprezentaci, pomáhal rodinám perzekuovaných a v závěru války se účastnil pražského květnového povstání. Po jejím skončení se konečně dočkal vytouženého přijetí do diplomacie - odcestoval do Vatikánu jako legační tajemník a chargé d'affaires u Svatého stolce.

K velmi podnikavým, demokraticky smýšlejícím a jednoznačně promasarykovsky a vlastenecky založeným lidem patřil „enfant terrible“ české aristokracie hrabě Jindřich Kolowrat-Krakowský, jemuž se pro změnu říkávalo „rudý hrabě“. V meziválečném dvacetiletí řídil zahraniční obchod syndikátu československých strojíren a proslul svými pokrokovými názory v sociální otázce, které úspěšně uváděl do života na panství

v západních Čechách (na Klatovsku a Plzeňsku). Na aristokratickém původu si příliš nezakládal, přestože si ho byl dobře vědom. Vyhledával společnost spíše mimo šlechtické kruhy, jako byli progresivní podnikatelé či avantgardní umělci. Mimochodem matka jeho dětí a teprve později i manželka Marie Klimtová pocházela z rodiny pražského řezníka. V časech nacistické okupace se zapojil do odboje v rámci skupiny s mystickým názvem Parsifal, jež pro londýnský exil získávala zprávy hospodářského a politického charakteru. Po osvobození také on zamířil do diplomacie. Zastával post československého vyslance v turecké Ankaře. Tak jako Max Lobkowicz a František Schwarzenberg odešel v důsledku únorového komunistického převratu roku 1948 do amerického exilu. Majetky všech tří jmenovaných mužů československé státní orgány zabavily – stejně jako to učinily o několik let předtím ty nacistické.

Československo dvacátých a třicátých let bývá mnohými pamětníky označováno jako Masarykova republika. Personifikace státu s postavou prvního prezidenta vyjadřovala nepochybnou úctu, které se Masaryk mezi lidmi doma i v cizině těšil. Byl to přece on, kdo mu položil hodnotové a ideové základy a prezidentskému úřadu vtiskl vážnost, již dosud díky jeho odkazu stále požívá. Hovoříme-li tedy o šlechtě ve službách Masarykovy republiky, máme na mysli ty jedince z řad české zemské šlechty, pro něž byla prezidentova osobnost pojátkem jak ve vztahu k zemi, v níž žili, tak i v nejrůznějších životních situacích, kterými v dějinách minulého století procházeli. Nepřekvapuje, že názory a postoje se značně vymykali z prostředí urozených. Bořkové-Dohalští se plně transformovali do občanského prostředí a již dávno před první světovou válkou nenáleželi do nejvyšších pater aristokracie. Do nich naopak patřili orliční Schwarzenbergové, kteří se ale v průběhu 19. století počestili a snažili se, přes veškeré limity dané stavovskou příslušností, přizpůsobit národnímu vývoji. Max Lobkowicz a Jindřich Kolowrat-Krakowský se pak svým republikánským demokratickým činem často dostávali do konfliktů s vlastními příbuznými.

Otevírá se tak před námi bezpočet otázek: co je k Československé republice vázalo, proč ji přijali za svou; co je vedlo k tomu, že měli zájem vstoupit do jejích služeb, na základě čeho k tomuto rozhodnutí dospěli a jaké formy a podoby tato služba měla? A v neposlední řadě, ba především, jak jejich postoje ovlivňoval respekt k osobnosti prvního československého prezidenta T. G. Masaryka? Jak Masaryk působil na utváření vztahů mezi šlechtou a Československem? Přispěl vahou své osobnosti k integraci společenské vrstvy, která se náhle ocitla na okraji dění, či se o to alespoň pokoušel? A bylo za daných okolností něco takového vůbec možné?

Max Lobkowicz, Jindřich Kolowrat-Krakowský, František Schwarzenberg, který teprve v ovzduší první republiky vyrůstal, a bratři František, Antonín a Zdeněk Bořek-Dohalští ztělesňují prodemokratický proud v rámci česky smýšlející šlechty. Meziválečné Československo pro ně vytvořilo nové příležitosti, jak se uplatnit na poli politiky, diplomacie nebo ve společenské a ekonomicko-hospodářské sféře. Pochopili, že svět se změnil. Sami se změnám nebránili a otevřeli se jim. Dokázali zachovat prestiž svému jménu a zároveň se stali – Bořkové-Dohalští ještě za Rakouska – plnohodnotnou součástí nových elit. Vyznávali liberální demokracii z hlediska svobodného uspořádání společnosti v duchu Masarykových ideálů humanitních. V konzervativním smyslu si pak byli vědomi rodových kořenů, tradic a závazků vůči zemi a jejím občanům, což je spojovalo s ostatními šlechtici, kteří z různých důvodů (ekonomicko-politických, ideových i mentálních) obtížněji přivykali poměrům v Československé republice a potřebovali delší čas pro adaptaci.

Cílem této práce není zachytit veškeré životopisné detaily výše uvedených osobností, každý příběh by si ostatně zasloužil samostatnou biografii, nýbrž pokusit se vysvětlit důvody jejich pozitivního vztahu k Masarykově republice: jakou roli přitom sehrál její zakladatel a jak se služba tomuto státu uprostřed Evropy a jeho ideovému odkazu odrazila v jejich osudech? Na cestu za tímto poznáním se právě vydáváme.

O pramenech a literatuře

aneb Úskalí přístupu k zvolenému tématu

Dějiny šlechty – její společenský, politický, kulturní i ekonomický význam, včetně osudů jejích představitelů ve více či méně dávné minulosti – vzbuzují zájem nejen historiků a odborníků v oblasti sociálních a hospodářských věd, ale i mezi laickou veřejností. V českém prostředí vyvolává dané téma protichůdné názory plné nesčetných emocí, jež se vztahují zejména k novodobým dějinám. V průběhu procesu utváření moderní podoby českého národa se totiž „odcizení“ šlechty od ostatních vrstev české pospolitosti s trvalou platností zvýraznilo a prohloubilo. S převažujícím negativním obrazem šlechty v kolektivním vědomí později náležitě pracovala propaganda různých politických systémů a režimů: ať už šlo o demokratickou první republiku, dávající šlechtu do spojitosti s „němectvím“ a především „nenáviděnou“ rakousko-uherskou monarchií, nebo posléze o komunistickou totalitní moc, jež učinila ze šlechty v duchu marxistického učení třídního nepřítel. Komunisté (ale bezprostředně po skončení druhé světové války ani ostatní strany Národní fronty) přitom neváhali využít již dávno zakořeněného pohledu na šlechtu, která nadále symbolizovala germánské nebezpečí, navíc čerstvě umocněné nedávným válečným zážitkem a zkušeností z let nacistické okupace, během níž se jen menší část kdysi urozených rodů přidala na českou stranu.

Stereotypy a mýty o šlechtě, jež v české společnosti vlivem dějinných okolností nalezly setrvalé místo, se promítly rovněž v historicky prvních přímých prezidentských volbách konaných v České republice na začátku roku 2013. Do finálového kola, mezi dva nejúspěšnější kandidáty, se probojoval politik šlechtického původu Karel VII. Schwarzenberg, což vzbudilo poměrně značné překvapení. Jednak proto, že se jednalo o člena nepopulárního vládního kabinetu dnes už bývalého premiéra Petra Nečase, jednak z toho důvodu, že český plebejský národ volil v takové míře potomka aristokratického rodu. A právě tyto dva uvedené aspekty výrazně spolurozhodovaly i o Schwarzenbergově porážce v duelu s „plebejským“ Milošem Zemanem.

Zůstaneme-li u problematiky vnímání šlechty českou společností, znovu bylo možné sledovat dvě krajní hlediska: na jedné straně adorování idealizovaného aristokrata ruku v ruce s projektováním nereálných očekávání do jeho osoby, na druhé straně pak předpojatost vůči Schwarzenbergovu aristokratickému původu podprahově

zesilovanou poukazováním na jeho nečeské, respektive německé kořeny s tím, že českým prezidentem musí být pouze „skutečný“ Čech (ponechme nyní stranou, co všechno je vůbec možné si pod tímto označením představit). Najednou opět ožily neuralgické body česko-německých vztahů a v jejich rámci se vynořilo i ambivalentní a černobílé nazírání soudobé české společnosti na šlechtu. Jak se ukázalo, mnozí ji stále ztotožňují s něčím „nečeským“, „cizáckým“, ba přímo se „zlým“ německým sousedem. Z různých polemik a názorů bylo cítit, že poměr Čechů k Němcům a v přímé návaznosti i ke šlechtě není jen otázkou momentálního duševního rozpoložení, ale čímsi dlouhodobě a hluboce vrytého do podvědomí lidí. Předvolební diskuse s místy vyhrocenou nacionální rétorikou navíc připomínaly slovník nikoliv nepodobný mladočeským politikům z konce 19. století. Také proto je problematika adaptace představitelů šlechty v kontextu revolučních společenských přeměn 19. a zejména 20. století stále silným tématem hodným pozornosti.

Psaní o šlechtě a jejích osudech v moderní době tedy v první řadě vyžaduje schopnost oprostit se od ideologických předpojatostí a vyrovnat se s propagandistickým nánosem tématu pocházejícím z té či oné epochy české novodobé historie; současně pak předpokládá nesklouznout k opačnému extrému spojenému s idealizací a opěvováním aristokratické velkodušnosti. Historik by se měl vyvarovat obou těchto krajností, které z pohledu šlechty vůči Čechům vyjádřil například i tehdejší pražský místodržitel František hrabě Thun, když v rozhovoru s T. G. Masarykem na půdě zemského sněmu v Praze nelichotivě řekl, že „Čech buď je hulvát, nebo že líbá ruku.“³ Na rozdíl od výzkumu aristokracie týkajícího se starších úseků české historie⁴, stálo poznání této společenské vrstvy a jejích proměn v minulém století donedávna na samém počátku. V prostředí českých vědeckých a univerzitních pracovišť se intenzivněji rozvíjí teprve v posledních přibližně dvou desetiletích. Základní předpoklad k tomu vytvořily listopadové události roku 1989 a z nich plynoucí pád komunistického režimu. I když od této doby vyšla řada podnětných studií a monografií, přesto česká historiografie zatím nedospěla k souhrnnějším publikacím poskytujícím ucelenější vhled do problematiky šlechty jak za první republiky, tak v časech nacistické okupace a komunistického režimu. Dosud vydané práce reflektují převážně dílčí aspekty tématu,

---

³ ČAPEK, Karel: Hovory s T. G. Masarykem, Praha 1969, s. 94.

⁴ Výzkum šlechty v období středověku a zejména raného novověku se nadále velmi dynamicky rozvíjí, o čemž svědčí i produkce nakladatelství Věduta či Nakladatelství Lidové noviny (edice dějin šlechtických rodů). K předním autorům náležejí např. Václav Bůžek, Petr Mařa nebo Ivo Cerman; vztahům šlechty a občanských vrstev v kontextu formování novodobého českého národa věnovali pozornost např. Miroslav Hroch, Otto Urban, Jan Křen či Jiří Rak.

příběhy vybraných rodů či osobností z řad šlechty. Jedná se zpravidla o výsledky mnohaletého provádění a vyhodnocování základního výzkumu, který není vzhledem k rozsáhlosti tematické látky a více než čtyřicetileté přestávce způsobené nesvobodnými podmínkami v Československu zdaleka u konce.

K charakteristickým rysům výzkumu v této oblasti patří torzovitost mnohých pramenných zdrojů, jejich neuspořádanost (z hlediska archivního zákona de facto nepřístupnost) nebo více či méně komplikovaný přístup k některým rodovým archivům a osobním pozůstalostem, který je podmíněn získáním souhlasu majitele, tedy potomka příslušného šlechtického rodu, což nebývá vždy samozřejmostí (dokladem je ostatně i tato práce). Pro výzkum šlechty českých zemí zahrnující výše zmíněné tři klíčové etapy 20. století (první republika, nacistická okupace, komunistický režim) je rovněž typickým charakteristickým rysem absence dlouhodobé kooperace mezi vědeckými pracovišti. Badatelé tak velmi často realizují své projekty vážící se ke šlechtě v rámci širších výzkumných záměrů, do nichž téma šlechty vměstnají, hlavně však izolovaně a bez koordinovanosti mezi sebou navzájem.

Problematický vztah Čechů k aristokracii dnešní čtenář v mnohém pochopí po přečtení pamfletu Josefa Holečka o české šlechtě z roku 1918⁵ a eseje Františka Kautmana, v němž polemizuje s Holečkovým textem.⁶ Z článků publikovaných v exilovém tisku jsou pak stále inspirativní pojednání Jiřího Doležala⁷ či Františka Schwarzenberga.⁸

Cenným pramenem a též kvalitním literárně-publicistickým dílem je triptych novináře Vladimíra Votýpky o osudech české šlechty. Na příkladech členů vybraných šlechtických rodů (zvláště těch, jejichž zástupci setrvali v komunistickém Československu) zachytil jejich cesty 20. stoletím. S mnohými z nich autor udržoval soustavný kontakt od konce šedesátých let minulého století až takřka do současnosti. Přiblížil jejich postavení v socialistickém Československu (u některých pak odchod do exilu, resp. po jejich návratu život mimo vlast) i kroky, kterými se ubírali v polistopadových letech společenské transformace a obnovování demokratických pořádků a zvyklostí.⁹

---

⁵ HOLEČEK, Josef: Česká šlechta, Praha 1918.

⁶ KAUTMAN, František: Josef Holeček a česká šlechta. In: O literatuře a jejích tvůrcích (Studie, úvahy a statí z let 1977-1989), Praha 1999, s. 262-270.

⁷ DOLEŽAL, Jiří: Úvahy o české šlechtě v čase První republiky, Svědectví, č. 77/1986, s. 39-62.

⁸ SCHWARZENBERG, František: Svědectví, č. 79/1986, s. 701-708.

⁹ VOTÝPKA, Vladimír: Příběhy české šlechty, Praha 2002; Návraty české šlechty, Praha 2002 a Paradoxy české šlechty, Praha 2005.

Otázkou, co se stalo s českou šlechtou po roce 1948, se vedle Vladimíra Votýpky zabýval i režisér Vít Olmer v dokumentu *Občané s erbem* (1966). Filmový obraz ze života české šlechty v podmínkách komunistického režimu, ve kterém vystupoval Theobald Czernin jako řidič nákladního vozu, Zdeněk Sternberg coby kulisák Hudebního divadla v Karlíně či pumpař v osobě Jiřího Stránského, byl na svoji dobu nepochybně provokativní. Díky tomu také jeho autor nesměl za normalizace několik let natáčet. Vít Olmer pak na své dílo ze šedesátých let navázal po více než třiceti letech snímkem *Lidé s erbem* (2001). Zaznamenal v něm – podobně jako Vladimír Votýpka ve svých knihách – několik příběhů potomků české šlechty, kteří prožili více než čtyři desetiletí komunistické dominance v Československu buď ve své vlasti, nebo v exilu. V tomto případě však věnoval hlavní pozornost jejich životu a aktivitám v demokratickém státě. U řady z nich byly provázeny očividnou snahou pokračovat v rodových tradicích, s čímž souvisela také otázka restitucí a v případě navrácení majetku i jeho obhospodařování.

V uplynulých dvaceti letech začala rovněž česká historiografie postupně zaplňovat bílá místa týkající se šlechty a jejího vývoje po roce 1918. Z historiků starší generace přispěl k prohloubení znalostí tohoto tématu již nežijící Zdeněk Kárník.¹⁰ Převážná většina studií, monografií či edic dokumentů, zaměřených na konkrétní rody a jejich osudy, vzešla z badatelského úsilí historiků mladší generace. Náležejí k nim Radmila Švaříčková-Slabáková¹¹, Martin C. Putna¹², Zdeněk Bezecný¹³, Jan Županič¹⁴, Dita Jelínková¹⁵ či autor této práce.¹⁶ Jediná souhrnnější práce mapující postavení šlechty

---

¹⁰ Srov. KÁRNÍK, Zdeněk: Česká národní aristokracie ve 20. století jako sociální vrstva? Úloha První republiky ve formování národní identity české aristokracie (Krátká úvaha). In: *Studie k sociálním dějinám*, sv. 7, Opava 2001, s. 243-259.

¹¹ Srov. např. ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila: *Mýtus šlechty u nás a v nás*, Praha 2012.

¹² Srov. např. PUTNA, Martin C.: *Karel VI. Schwarzenberg. Torzo díla*, Praha 2007.

¹³ Srov. např. BEZECNÝ, Zdeněk: *Příliš uzavřená společnost. Orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století*, České Budějovice 2005.

¹⁴ Srov. např. ŽUPANIČ, Jan: *Nová šlechta Rakouského císařství*, Praha 2006.

¹⁵ Srov. např. JELÍNKOVÁ, Dita: Mikuláš Bubna z Litic a jeho role v protektorátní politice. In: *Válečný rok 1941 v československém domácím a zahraničním odboji*, Praha 2011, s. 71–91.

JELÍNKOVÁ, Dita: Zdeněk Sternberg. Šlechtic v hledáčku StB. In: SVOBODA, Libor (ed.): *Solitér. Pocta historikovi Václavu Veberovi*, Praha 2012, s. 253–273.

¹⁶ Srov. např. HAZDRA, Zdeněk: *Mostem mezi dvěma světy. Osud Antonína hraběte Bořka-Dohalského z Dohalic – šlechtice, kněze a vlastence (1889–1942)*, Praha 2012; TÝŽ: *Exilová činnost Františka prince Schwarzenberga (1913–1992) jako výraz snahy o udržení hodnotové kontinuity s Masarykovým Československem*. In: *Protikomunistický odboj v střednej a východnej Európe*, ed. Peter JAŠEK, Bratislava 2012, s. 743–759.

v českých zemích na pozadí procesu její nacionalizace v první polovině 20. století však nepochází z pera českého historika, nýbrž amerického badatele Eagle Glassheima.¹⁷

Poznání této problematiky napomohla rozšířit rovněž některá konferenční setkání. Hlavní vývojové rysy dějin šlechty od středověku po 20. století se snažila pojednat konference „Šlechta v proměnách věků“, jež se konala v září 2008 v prostorách zámku v Boskovicích. Přednesené příspěvky následně vyšly ve formě studií ve stejnojmenné publikaci.¹⁸

Ke stěžejním aspektům výzkumu šlechty ve 20. století náleží otázka vztahu aristokracie k totalitárním či autoritářským systémům vládnutí. Její inklinování k fašismu a nacionálnímu socialismu do značné míry souviselo s dezorientací příslušníků šlechty po Velké válce, jejich hospodářskými a sociálními potížemi, též s obavami plynoucími z nebezpečí šíření bolševismu, rovněž s nostalgií po zaniklém rakousko-uherském mocnářství, ale u mnohých z nich i s odporem vůči demokratickým formám vlády.

Za účelem prohloubení poznání této problematiky uspořádaly Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Ústav pro studium totalitních režimů a Národní muzeum ve dnech 19.–20. října 2010 mezinárodní vědeckou konferenci „Středoevropská šlechta v konfrontaci s totalitními režimy 20. století“. Vystoupili na ní přední historici, odborníci v oboru sociálních a politických dějin z České republiky, Lichtenštejnska, Německa, Polska, Rakouska, Rumunska a Slovenska. Na uvedené téma (ať už se jedná o činnost šlechty v odboji či o její kolaboraci s nacistickým režimem) sice existuje řada studií, ovšem mnohé práce dosud vznikaly izolovaně a bez potřebného kontextu. Mezinárodní mezioborová konference se proto zaměřila na srovnání stávajících výsledků bádání a pokusila se nastínit perspektivy dalšího výzkumu. Referáty, které na konferenci zazněly, daly základ stejně zaměřené kolektivní monografii.¹⁹

Na výše zmiňovanou mezinárodní vědeckou konferenci o středoevropské šlechtě volně navázalo sympozium „Středoevropský prostor a totalitní režimy 20. století v paměti šlechty“ uspořádané o dva roky později na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, jehož účastníci reflektovali totalitní údobí 20. století prostřednictvím vzpomínek (ve formě memoárového charakteru, korespondence či vyprávění zachyceného metodou orální historie) představitelů šlechtických rodů. Cílem bylo

---

¹⁷ Srov. GLASSHEIM, Eagle: Urození nacionalisté. Česká šlechta a národnostní otázka v 1. pol. 20. století, Praha 2012.

¹⁸ DVOŘÁK, Jan–KNOZ, Tomáš (eds.): Šlechta v proměnách věků, Brno 2011.

¹⁹ HAZDRA, Zdeněk – HORČIČKA, Václav – ŽUPANIČ, Jan (eds.): Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století, Praha 2011.

podrobněji rozebrat roli paměti pro šlechtické prostředí a zamyslet se nad tím, jak totalitní systémy šlechtu ovlivnily, jak zasáhly její smýšlení a identitu a jak tedy poznamenaly i její vzpomínání a uvažování o nedávné minulosti. Na základě jednotlivých referátů vyjde na jaře 2014 tematické číslo odborného časopisu *Moderní dějiny*.

Oběma neradostným dějinným epochám, k nimž patří období vlád založených na nacistické (fašistické) nebo komunistické ideologii, by měla být ve vztahu k aristokracii věnována mimořádná pozornost. Role, osudy a postavení šlechty v časech totalitních systémů, její odpor vůči nim a perzekuce z něho plynoucí či otázky kolaborace, nebyly totiž českou historiografií dosud náležitě zhodnoceny.

Do životů osobností české šlechty, které jsem zvolil za ústřední postavy předkládané práce, nedává zevrubněji nahlédnout žádná odborná biografie. Z dosavadní knižní produkce zmiňme jen beletristicky laděnou práci Vladimíra Škutiny „Český šlechtic František Schwarzenberg“ (Praha 1990) nebo knižní rozhovor Rostislava Sarvaše s Jindřichem Kolowratem-Krakowským „Očima nejstaršího z Kolowratů“ (Brno 1994). Charakteristickým znakem pramenné základny k danému tématu je ve většině případů její torzovitost a roztržitost, což od badatele vyžaduje nutnost pátrat v bezpočtu fondů českých, ale též zahraničních a soukromých (rodinných) archivů, kontaktovat žijící potomky, interpelovat pamětníky, projít řadu memoárů a ze získaných informací trpělivě skládat mozaiku, jež by měla vytvářet kýžený celek.

K bratrské trojici Bořků-Dohalských se patrně nejobsažnější zdroje archivní povahy, avšak nikoliv méně náročné na dohledávání, váží ke Zdeňkovi Bořku-Dohalskému. Velkou část z nich nalezneme v Národním archivu a Archivu bezpečnostních složek. Kromě zpráv o studiích na Akademii hraběte Straky v Praze a dalších, spíše drobných zmínek, pocházejí nejpodstatnější materiály z fondů Úřadu říšského protektora a Státního tajemníka při říšském protektorovi. Vypovídají o roli a významu Zdeňka Bořka-Dohalského v domácím protinacistickém odbojovém hnutí – a též o zájmu německých bezpečnostních složek o jeho osobu a rodinu Dohalských jako takovou.

V Archivu Lidových novin, uloženém a spravovaném Moravským zemským archivem v Brně, se nachází osobní spis Zdeňka Bořka-Dohalského, jež obsahuje převážně doklady finančního rázu. Nicméně mnohé z nich svědčí o jeho specifickém postavení mezi členy redakce prvorepublikových „Lidovek“ a potvrzují jeho blízký vztah k majiteli koncernu Jaroslavu Stránskému.

Dohalského vlastní, vnitřní svět, prostředí rodného Domažlicka a celá plejáda osobností spojená s jeho životem k nám promlouvají prostřednictvím četných fejetonů, sloupků a reportáží, jež publikoval na stránkách „Lidovek“. Osobnost Zdeňka Bořka-Dohalského, ale i jeho bratrů Františka a Zdeňka, zachycují četné vzpomínky jeho spolupracovníků a přátel, zvláště pak dlouholetého ředitele koncernu Lidových novin Julia Firta, který věnuje ve svých memoárech nazvaných „Knihy a osudy“ (Kolín nad Rýnem 1972, Brno 1991) celou kapitolu právě Zdeňkovi Bořku-Dohalskému. Paměti Václava Černého, Prokopa Drtiny, Jaroslava Drábka či Vladimíra Krajiny nám pak přibližují Dohalského odbojové aktivity během nacistické okupace.

V archivu Památníku Terezín objevíme několik vzpomínek svědků popravy Zdeňka Bořka-Dohalského, jež podrobně líčí průběh posledních okamžiků „Bedrníka“ nebo „Halíka“ – jak zněla jeho krycí jména. Taktéž zde nalezneme např. svědectví pozdějšího litoměřického biskupa Štěpána Trochty o chvílích strávených se svatovítským kanovníkem Antonínem Bořkem-Dohalským, deportovaným po pár dnech prožitých v prostorách Malé pevnosti do Osvětimi, odkud se již nevrátil.

Hojná dokumentace k diplomatické činnosti Františka Bořka-Dohalského je součástí fondů Archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR. Informace o jeho kariérním postupu, platovém zařazení, místech a době zahraničních misí, jmenováních či odvoláních jsou zachyceny v jeho osobním spise (totéž se týká i Maxe Lobkowicze, Františka Schwarzenberga a Jindřicha Kolowrata-Krakowského), který však překvapivě neobsahuje Dohalského hodnocení ze strany nadřízených. Obzvláště hodnotné a o dobové atmosféře mnohé vypovídající jsou politické zprávy, které Dohalský koncipoval nejprve jako legační rada a později československý vyslanec ve Vídni (f. Politické zprávy, Rakousko, Vídeň, 1927–1938; 1946–1949). Stopy jeho aktivit, především ve prospěch českého menšinového školství, kontakty, postavení a pověst, které si získal ve vídeňských diplomatických kruzích i mimo ně, se objevují na stránkách písemností Archivu der Republik (oddíl Neues Politisches Archiv; II-Pol, 1945–1959), který spadá pod Österreichisches Staatsarchiv ve Vídni. Jmenovací listiny vyslance Dohalského jsou součástí tzv. Credientielle Schreiben. Upozorníme ještě na pozůstalost Theodora von Hornbostla, který za kancléřů Dolfusse a Schuschnigga ve funkci politického ředitele kancléřství s hodností vyslance výrazně ovlivňoval rakouskou zahraniční politiku. V samotné pozůstalosti se sice vyskytují pouze zlomky o vztazích Hornbostela a Dohalského, avšak ve spojení s diplomatickou korespondencí z předchozích fondů vyplyne blízký vztah obou mužů, které kromě šlechtického původu

spojoval odmítavý postoj vůči nacionálnímu socialismu. Oba také byli během vlády nacistů deportováni do koncentračních táborů.

Situaci v české vídeňské menšině nám poodhalí příslušný tisk: Vídeňské noviny, Vídeňské svobodné, menšinové či lidové listy. Ze zpráv z menšinových podniků, jichž se Dohalský účastnil, z blahopřání a oslavy pořádané u příležitosti jeho 60. narozenin nebo též z nekrologu je zcela jasně patrná jeho obliba a váženost mezi tamními Čechy. Rovněž za přečtení stojí Dohalského projev po úmrtí prezidenta Masaryka nebo řeč u příležitosti druhého výročí květnové revoluce a porážky nacistického Německa.

Vedle diplomacie se František Bořek-Dohalský věnoval, hlavně ze záliby, literární tvorbě, jež pootevírá dveře do jeho osobního světa a historikovi umožňuje prohloubit portrét dané osobnosti o další rozměr. Zde bych zdůraznil soubor dopisů synovi Jiřímu, který vyšel soukromým tiskem ve Vídni v roce 1938 pod názvem „Táta píše klukovi“.

Z hřejivých řádků adresovaných malému synovi, poodkrývajících Dohalského člověka-otce a rodinné prostředí, na čtenáře zapůsobí jeho pozitivní poměr k Československé republice, k svobodě a demokracii – a neochvějná víra v jejich budoucnost. Několik dopisů, jež si vyměnil se svými přáteli, kolegy literáty (Otakarem Theerem, Arne Novákem, Bohuslavem Knoeslem) nebo spolupracovníky ze „Zamini“ (Alexandrem Bačkovským) se nalézají v Literárním archivu Památníku národního písemnictví.

Prameny k osobě arcibiskupského kancléře a metropolitního kanovníka u sv. Víta Antonína Bořka-Dohalského nacházející se ve státních archivech jsou značně neúplné a, ve srovnání s předchozími zdroji, nejskromnější. Tato charakteristika plně platí pro Archiv pražského arcibiskupství, který je spravován prvním oddělením Národního archivu. V době tzv. normalizace totiž provedl tehdejší správce budovy pražského arcibiskupství „úklid“ a většinu písemností nechal odvézt do sběru. Materiály z období působnosti arcibiskupů Františka Kordače a Karla Kašpara jsou soustředěny jen do několika kartonů. Archiválie za léta 1938–1947 nesou označení „Pozůstalost Beran“ a dochovaly se paradoxně díky činnosti StB, která si je nashromáždila za účelem použití proti kardinálu Josefu Beranovi. V těchto dokumentech nalezneme pouze rezignační dopisy Antonína Bořka-Dohalského na post arcibiskupského kancléře. V Archivu metropolitní kapituly, která je součástí fondů Archivu Pražského hradu, pak najdeme spisy týkající se Dohalského poslední vůle. Osobní spis, ani osobní písemnosti se nedochovaly. První se pravděpodobně ztratil v době komunistické totality, ty druhé byly zkonfiskovány gestapem při Dohalského zatčení. V Archivu Národního muzea se pouze podařilo zachovat několik pohlednic a dopisů Antonína Dohalského adresovaných

blízkému příteli biskupovi Antonínu Podlahovi. O Dohalského likvidaci v souvislosti s jeho možným nástupnictvím na pražský arcibiskupský stolec po smrti kardinála Kašpara se zmiňuje Jaromír Machula ve svých pamětech „Vatikán a Československo 1938–1948“ (Praha 1998).

Sběr pramenů k bratrům Dohalským by nebyl úplný bez využití dokumentů, které jsem získal z rodinných archivů Antonína, Václava a jeho ženy Marie Bořek-Dohalských. Badatelé jistě usnadní práci sbírka novinových výstřižků a nejrůznějších článků vážících se k představitelům tohoto rodu. Do tváří hlavních protagonistů, jejich rodinných příslušníků a přátel dávají nahlédnout početné fotografie. Obzvláště mimořádnou cenu má dochovaná korespondence Františka Bořka-Dohalského z doby jeho věznění v koncentračním táboře v Dachau. Zvláštní místo zaujímá „Andulin stůl“, jak se „familiérně“ u Dohalských říká pozůstalosti po manželce žurnalisty Zdeňka Bořka-Dohalského, obsahující řadu fotografií a dopisů z amerického exilu (kromě listů rodině např. rozsáhlá odpověď historiku Tomáši Pasákovi, v níž líčí manželovy charakterové rysy i vlastnosti svých švagrů a okolnosti jejich zatčení a následné osudy za okupace).

Další z hlavních postav předkládané práce je František Schwarzenberg, který pocházel z jednoho z nejvýznamnějších středoevropských šlechtických rodů. Svými osudy jsou Schwarzenbergové s českými zeměmi spojeni od poloviny 17. století, kdy získali třeboňské panství a začali tak budovat své dominium, které postupem času dosáhlo nebývalého rozsahu. Většina historiografických prací věnovaných tomuto rodu se soustřeďuje na období 18. a 19. století, kdy dosáhl svého vrcholu. O postavení a osudech Schwarzenbergů ve 20. století však většinou pojednávají jen dílčí studie, které si všímají hlavně kulturně sociálních, méně pak politických aspektů jejich aktivit. Životním stylem a specifiky šlechtické společnosti na konci 19. a počátku 20. století se na příkladu orlické větve Schwarzenbergů zabýval historik Zdeněk Bezečný („Příliš uzavřená společnost“, České Budějovice 2005). Ze souhrnnějších prací pak zaujímají přední místo dvě publikace: monumentální výbor z díla Karla VI. Schwarzenberga od Martina C. Putny („Karel VI. Schwarzenberg. Torzo díla“, Praha 2007) a kolektivní monografie „Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii“ (České Budějovice 2008), kde jsou obsaženy v naprosté převaze příspěvky z kulturních dějin Schwarzenbergů v 18. a 19. století, jen některé se zaobírají politickými souvislostmi dějin 20. století.

Pro rekonstrukci příběhu Františka Schwarzenberga jsou stěžejní dva zdroje. V první řadě se jedná o jeho osobní pozůstalost čítající 27 kartin, která se nachází

v soukromém schwarzenberském archivu na zámku Murau ve Štýrsku, ve kterém jsem měl možnost bádát v rámci česko-rakouského stipendia Aktion na podzim roku 2008. Díky tomu jsem se mohl seznámit se Schwarzenbergovými osobními poznámkami, korespondencí, četnými publicistickými texty a projevy, které mi poodhalily jeho vnitřní myšlenkový svět a celkově mi daly poznat jeho aktivity od konce třicátých let přes období nacistické okupace po období amerického exilu po únoru 1948. Materiály obdobného charakteru, byť v podstatně menším rozsahu (2 kartony), jsou rovněž zpřístupněny ve Státním oblastním archivu v Třeboni (fond Rodinný archiv Schwarzenberků, Orlick nad Vltavou).

Nejméně pramenů má badatel k dispozici k posledním dvěma šlechticům ve službách „Masarykovy republiky“. Pro Maxe Lobkowicze a Jindřicha Kolowrata-Krakowského je společné, že veřejnosti běžně přístupné archivy neposkytují ke studiu pozůstalost vážící se k výše jmenovaným postavám. Na rozdíl od Dohalských či Františka Schwarzenberga se nepodařilo získat přístup ani do osobních rodinných materiálů v držení roudnických Lobkowiczů. Písemná pozůstalost JUDr. Maxe Lobkowicze je spolu s jeho sekretariátem součástí Lobkowiczského rodinného archivu, který byl donedávna ve správě Státního oblastního archivu v Litoměřicích. Přístup do pozůstalosti Maxe Lobkowicze podléhá souhlasu jeho vnuka Williama Lobkowicze, který jej však vzhledem k neuspořádanosti těchto spisů neuděluje.

Kromě informací z fondů Archivu Ministerstva zahraničních věcí (již zmiňované osobní spisy diplomatů, ale též Londýnský archiv) nebo Archivu Kanceláře prezidenta republiky (korespondence Maxe Lobkowicze s kanceláří a T. G. Masarykem) jsou využitelné poznatky z fondu „Velkostatek Roudnice nad Labem“, kde lze ovšem najít pouze drobnosti. Zejména se jedná o dva spisy: „Rodinné záležitosti knížecí rodiny a fideikomisní separace, 1890–1927“ a „Majitel a jeho rodina, 1927–1948“.

Pokud jde o Jindřicha Kolowrata-Krakowského, situace je obdobná jako v předchozím případě. Vedle již výše uváděných zdrojů (knižní rozhovor Rostislava Sarvaše s Jindřichem Kolowratem či osobní spis uložený v Archivu Ministerstva zahraničních věcí) byly pro mne významným přínosem k poznání jeho životních osudů a vlastností rozhovory s Kolowratovým synem Ernestem, s nímž jsem dlouhodobě v kontaktu. Avšak Ernest Kolowrat nedisponuje otcovou písemnou pozůstalostí, přičemž mé žádosti na ostatní členy rodiny zůstaly, bohužel, bez odezvy.

Ze zdrojů spravovaných státními archivy je důležitý fond „Velkostatek Týnec“, který je součástí Státního oblastního archivu v Plzni (pobočka Klatovy). Nachází se v něm torzo

rodinného archivu Krakowských z Kolowrat. K Jindřichovi se ale dochovaly pouze rodný a křestní list (opis z roku 1939), domovské listy (1929, 1939), živnostenské listy (1927, 1929) a členská legitimace Svazu československých velkostatkářů (1941). Další prameny se nacházejí přímo mezi velkostatkovými archiváliemi, ale jeho politické kariéry se netýkají. Nicméně poskytují alespoň informace o jeho majetkovém zázemí, které je do jisté míry předpokladem této kariéry. Ve fondu jsou též doklady o Jindřichově péči o zaměstnance a jejich petice adresované Státnímu pozemkovému úřadu.

Závěrem tohoto pramenného rozboru uvedme, že obecně cenný vhled do situace šlechty v prvorepublikovém Československu poskytují materiály uložené v Archivu Kanceláře prezidenta republiky (zejména korespondence došlá od četných šlechtických rodů) nebo v Masarykově ústavu – Archivu AV ČR, v.v.i (Archiv Ústavu TGM, fondy T. G. Masaryk a Edvard Beneš), kde je možné dohledat záznamy (k. 436, složka šlechta) o náladách mezi šlechtou ve vztahu k československému státu po roce 1918 a také snahách o její získání na stranu republiky. V Archivu bezpečnostních složek jsou podstatné zejména dokumenty z fondů tzv. Studijního ústavu ministerstva vnitra, tedy materiály z provenience československých bezpečnostních orgánů po roce 1945, resp. 1948, které dávají nahlédnout na šlechtu očima komunistické tajné policie, včetně zpětné reflexe, byť do jisté míry politicky zabarvené, její činnosti v letech nacistické okupace.

Výsledná podoba předkládané disertační práce je založena na kritické analýze a interpretaci dostupných pramenů úřední i soukromé povahy, doplněných informacemi ze sekundárních zdrojů odborné monografické či memoárové produkce. Rekonstrukce osudů ústředních postav práce se odehrává na pozadí tří hlavních period příznačných pro československé dějiny 20. století (první republika, nacistická okupace, období komunistického režimu), zároveň je zasazena do kontextu proměn šlechtické společnosti minulého století (zejména v jeho první polovině).

Hlavním pojítkem bratrů Dohalských, Františka Schwarzenberga, Jindřicha Kolowrata-Krakowského a Maxe Lobkowicze jsou jejich vazby k „Masarykovu Československu“, které tvoří tmel celé studie. Nedílnou součástí tohoto pojiva je samozřejmě i válečný prožitek naplněný aktivním odbojem proti nacistické okupaci, stejně jako důsledky plynoucí z nastolení komunistické totalitní vlády nad Československem. Ze srovnání jejich životních osudů (pocházeli z nestejných pater šlechtické hierarchie)

současně vyplynou i četné odlišnosti dané rozdílnou tradicí a ideovým zázemím, které je utvářelo, což se pochopitelně promítlo do situace, v níž se ocitli na prahu existence československého státu.

Část I.

Z výsluní na okraj společnosti

Česká šlechta v první polovině 20. století (1918–1945/1948)

1. Šlechta v éře prvorepublikového Československa (1918–1938): mezi odporem, loajalitou a službou

Co do rozsahu šlo o zákon nevelký. Odpovídala tomu ostatně i jeho deklarativní povaha. Zákon č. 61 Sbírky zákonů a nařízení ze dne 10. prosince 1918, přijatý Národním shromážděním republiky Československé, obsahoval pouhé čtyři paragrafy.²⁰ Přinášel však přelomové rozhodnutí. Zákonodárci se jím rozhodli zrušit „šlechtictví, řády a tituly“. Nejen že dané legislativní opatření zakazovalo příslušníkům šlechtických rodů užívat jejich rodné jméno „s přídomkem nebo dodatkem vyznačujícím šlechtictví“, ale šlechtický stav jako takový, včetně výsad z něho plynoucích, přestal po právní stránce existovat. Svět aristokracie se tak neodvratně vzdaloval v zrcadle minulosti. Odsouvala jej do ní v průběhu 19. století sílící občanská společnost, stojící nyní – nikoliv pouze v československém měřítku – na počátku utváření nového státu.

Jednání o zákonu řešícím postavení šlechty se rozeběhla ihned se vznikem republiky, na první schůzi Národního shromáždění, jež se konala 14. listopadu 1918. Teprve po jeho předložení zapisovatel přečetl další návrhy jako například zákon o zavedení osmihodinové pracovní doby či návrh zákona o zavedení obchodních platidel. Diskuse se rozpoutala nad úvahami o přijetí trestní sankce, pokud by někdo jednal proti duchu takového zákona, což většina ústavního výboru odmítla. Zpravodaj dr. František Weyr zdůvodnil rozhodnutí slavnostní formou přijímaného zákona. Spatřoval v něm „demonstraci pro demokratické zřízení naší Československé republiky“.²¹ Proto měla být trestní sankce „aspoň v tomto zákoně vyloučena“, protože byl adresován v první řadě „na stát a ne tak na obyvatelstvo“. Právě státu se do budoucna odebírala možnost, aby uděloval šlechtictví, řády a určité druhy titulů. Při obhajobě svého postoje neopomněl František Weyr současně zdůraznit primární předpoklad účinnosti

²⁰ Viz Sbírka zákonů a nařízení státu československého, ročník 1918, zákon č. 61 ze dne 10. 12. 1918, jímž zrušují se šlechtictví, řády a tituly, Praha 1918, s. 50.

²¹ Těsnopisecká zpráva ze 7. schůze Národního shromáždění československého v Praze, úterý 3. prosince 1918, <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/007schuz/s007001.htm>, citováno dle stavu ze dne 22. ledna 2013.

projednávaného zákona. Záruku neviděl „v trestní sankci neb stanovení peněžitých pokut, vězení atd., nýbrž v opravdově demokratickém smýšlení obyvatelstva naší republiky“. Své úvahy pak shrnul v následujících větách: „Pokud tomuto obyvatelstvu bude nějaké šlechtictví, titul hraběcí nebo knížecí atd. imponovati více, než obyčejný občan, potud, pánové, ani trestní sankce nám nepomůže. Pokud ale budeme tak demokratičtí, že nebude nám již taková výsada nijak imponovati, pak myslím, že i ta trestní sankce v tom zákoně chyběti nebude.“²²

Obsahově podobný zákon o zrušení šlechtictví, včetně sankcí za jeho nedodržení, přijalo též rakouské Národní shromáždění 3. dubna 1919 (zákon č. 211).²³ Zatímco československá právní norma z roku 1918 s žádnými tresty nepočítala, v průběhu následujících let se dočkala novelizací. A s příslušnými novelami přicházely i sankce. První změnu v tomto směru přinesl zákon č. 243 z 10. dubna 1920.²⁴ Postihoval toho, „kdo úmyslně a veřejně užívá šlechtických titulů, erbů, řádů, vyznamenání, jež byly zákonem zrušeny, nebo kdo takovým způsobem hledí naznačiti své bývalé šlechtictví“.²⁵ Rovněž byl namířen proti neoprávněnému používání čestných odznaků nebo vyznamenání a nakonec pamatoval i na případy, kdy někdo v tisku přisoudil někomu jinému zákonem zrušený šlechtický titul. Veškeré takové jednání se hodnotilo jako přestupek, za nějž mohl soud potrestat dotyčného člověka vězením v rozmezí od 24 hodin do 14 dnů, nebo peněžitým trestem v rozsahu od 50 do 15 000 Kč.²⁶

Na předchozí legislativu navázal zákon č. 268 ze dne 21. října 1936 o řádech a titulech. Rozšířil a zpřesnil důvody pro sankce, které měly nadále povahu přestupků. Napříště však o nich již neměly rozhodovat soudy, nýbrž okresní (státní policejní) úřady, které mohly udělit pokutu do výše 20 000 Kč, nebo trest vězení na dobu do dvou měsíců.²⁷ Avšak z praxe snad není znám jediný případ skutečného uplatnění těchto sankčních paragrafů.

Aniž by to ovšem kdokoliv z politických elit na počátku československého státu předpokládal, zrušení šlechtických titulů přece jen pozbylo na jistý čas své platnosti. Stalo se tak za mimořádných okolností, kdy česká společnost nevyhlížela budoucnost

---

²² Tamtéž.

²³ Srov. ŽUPANIČ, Jan: *Nová šlechta Rakouského císařství*, Praha 2006, s. 382.

²⁴ Srov. *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, ročník 1920, zákon č. 243 z 10. 4. 1920, kterým se mění zákon o zrušení šlechtictví, řádů a titulů, Praha 1920, s. 532–533.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Srov. *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, ročník 1936, zákon č. 268 z 21. 10. 1936 o řádech a titulech, Praha 1936, s. 1189–1190.

s přílišným optimismem. V prvním roce nacistické okupace, v září 1939, protektorátní vláda pod vedením premiéra Aloise Eliáše, ve snaze co nejvíce zapojit příslušníky šlechty do společenského dění, se odhodlala změnit prosincový zákon z roku 1918 a jeho příslušné novely a obnovila právo užívat šlechtické tituly ve veřejném životě coby součást občanského jména.²⁸ S koncem války a osvobozením Československa se i v tomto případě právní pořádek navrátil do „předmnichovské“ podoby.

Nicméně vraťme se do prvních týdnů Československé republiky. V desátý prosincový den roku 1918 si Národní shromáždění během svého zasedání připomnělo sté výročí narození vůdčí politické osobnosti druhé poloviny 19. století Františka Ladislava Riegra. Ve vztahu ke zrušení šlechtictví v tom lze spatřovat jistou symboliku. Rieger kdysi společně se svým tchánem, politikem a historikem Františkem Palackým, usiloval o politickou spolupráci mezi občanským táborem a státoprávní šlechtou. Vzájemná kooperace měla přinést zrovnoprávnění českých zemí v rámci habsburské monarchie (cílem byla její federalizace) a tím také jasné uznání české státnosti. Namísto toho se mezi oběma společenskými subjekty prohlubovala propast plná rozdílů, nepochopení a odcizení. Plné obnovení české státnosti, avšak mimo monarchický rámec Rakousko-Uherska, přinesl až konec Velké války na podzim 1918.

Průběh světového konfliktu, který se rozhořel v létě 1914, a jeho důsledky nemilosrdně rozvrátily staré pořádky, jejichž nedílnou součástí byla kromě jiného i stavovská privilegia. Příslušníci aristokratických rodin, sami sebe pokládající za přirozenou elitu společnosti, kladli důraz na vlastní urozenost, jež je předurčovala k zářivé kariéře v panovníkových službách. „Lesk císařského dvora zastíňoval jakékoli soukromé bohatství, vysoká postavení ve vedení státu se dědila, diplomacie byla vyhrazena aristokracii, armáda a vysoké úřady starým rodinám,“²⁹ vzpomínal na nenávratně ztracený „svět včerejška“ rakouský spisovatel židovského původu Stefan Zweig, jehož otec – náležející ke generaci, která s citem pro takt respektovala tato přednostní tradiční práva jako samozřejmá – se po celý život raději vyhýbal návštěvě vídeňského hotelu

---

²⁸ Srov. Sbíрка zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, ročník 1939, 220. vládní nařízení ze dne 18. září 1939, kterým se mění zákon ze dne 10. prosince 1918, č. 61 Sb. z. a n., jímž se ruší šlechtictví, řády a tituly, ve znění zákona ze dne 21. října 1936, č. 268 Sb. z. a n., o řádech a titulech, Praha 1939, s. 717.

²⁹ ZWEIG, Stefan: Svět včerejška. Vzpomínky jednoho Evropana, Praha 1999, 2. vyd., s. 37–38.

Sacher, protože by se mu zdálo „trapné nebo nepatřičné sedět vedle stolu prince Schwarzenberga nebo Lobkovicze“.³⁰

Monarchie, včetně habsburské, se nyní hroutily a s nimi i tato představa „přirozeného“ řádu. Ony včerejší „jistoty“, do značné míry charakteristické právě pro vyšší vrstvy Rakousko-Uherska, vzaly definitivně za své. Válka otevřela dveře k radikální proměně středoevropského prostoru. Na místě podunajského mocnářství vyrostly národní státy, které svojí podstatou a zřízením nebyly vlastní kosmopolitně založené šlechtě vyznačující se mnohojazyčností. Tmelem mezi nejrůznějšími národnostmi, často rozestými do několika státních celků najednou, měla být demokracie a občanské svobody. „Nová Evropa“ do nich vkládala značné naděje a očekávání trvalého míru. Avšak brzy se ukázalo, že ten má jen chatrné základy a demokratické smýšlení není blízké všem – ani šlechtě. Vždyť demokratické ideály, zdůrazňující rovnost všech lidí, zpochybňovaly její výlučnost. Před liberálně nacionálními myšlenkami 19. století, často mířícími proti aristokracii, se utíkala do uzavřené komunity urozených, v níž se utvrzovala o opaku.

Pro šlechtu nastávalo složité údobí provázené dezorientací. Ocitla se na počátku nové cesty, během níž měla přivyknout poválečné realitě, vůči níž chovala nedůvěru. Měla se jaksí „poobčanštit“ a přitom se pokusit zachovat co nejvíce z vlastní identity. Každé národní společenství se současně vyznačovalo určitými specifiky plynoucími z odlišností historického vývoje v jednotlivých částech střední Evropy, respektive v sociální a vzdělanostní skladbě obyvatel. Zatímco většina české společnosti pohlížela na šlechtu – ať už oprávněně či nikoliv – jako na cizorodý, odnárodněný prvek, s nímž se jednou pro vždy vypořádala, a hrdě se hlásila ke svému plebejství, v okolních zemích (zejména v Maďarsku či Polsku) byla šlechta vtělena do národních organismů o poznání více.³¹ Ovšem ani tady nezůstala stranou revolučního střídání vládnoucích elit, popřípadě ztrátě titulů, výsad a majetků.

Vznikem Československé republiky na podzim 1918 se tedy završil již od 19. století probíhající proces výměny elit „starých“ a „nových“, tradičních a občanských, vzešlých

---

³⁰ Tamtéž.

³¹ U „šlechtických“ národů, jak bývají Maďaři a Poláci označováni, se podíl šlechty na obyvatelstvu pohyboval ve výši 8 % (Maďaři) a 10 % (Poláci). O poznání menší procentuální zastoupení měla šlechta v rakouské společnosti (něco přes 2 %), přičemž se jednalo převážně o šlechtu „služebnou“ (Dienstadel), jejíž příslušníci často figurovali ve státně-byrokratickém aparátu a v řadách důstojnictva. V Čechách pak šlechta tvořila pouhých 0,15 % z celkového počtu obyvatelstva. Srov. KŘEN, Jan: Dvě století střední Evropy, Praha 2005, s. 112.

z národního hnutí. Se šlechtou coby sociálně-politickou vrstvou se nepočítalo. Výše rozebíraný zákon z prosince 1918 pak vyjadřoval jednak charakter nového státního uspořádání – tj. demokratické republiky, v níž žádná z vrstev neměla být nadřazena jiné –, jednak se v něm odráželo vyústění poněkud rozporuplného vztahu české společnosti ke šlechtě.

Obraz šlechty v českém vědomí

V osudovém roce 1918, kdy se česká společnost rozešla s habsburskou monarchií, konzervativce Josef Holeček, autor četných próz situovaných do venkovského prostředí, uveřejnil pamflet nazvaný Česká šlechta, v němž zaujal k aristokracii rezolutně negativní stanovisko: „České šlechty není, její vlastní vinou jí není [...]. Šlechtic mezi námi nesmí být polovičatým, nýbrž celým Čechem.“³² Podle Holečkova pomyslného pravolevého rozdělení společnosti se šlechta nacházela na nejkrajnější pravici, zatímco proletariátu příslušelo místo na nejkrajnější levici. Mezi těmito dvěma póly leželo jádro společnosti tvořené středními vrstvami, které Holeček spatřoval v rolnictvu, měšťanstvu a svobodné inteligenci.³³ Jak vyplývá z jeho předchozího výroku, jedna ze stěžejních výtek na adresu šlechty, a sice nejen z Holečkova pera, se dotýkala nedostatku jejího „českého národního vědomí, typu a rázu“.³⁴

Našli se ale také výjimky, k nimž náleželi například Jan hrabě Harrach, Rudolf kníže Thurn-Taxis nebo Václav hrabě Kounic. Obzvláště posledně jmenovaného si Josef Holeček vysoce cenil, když o něm napsal: „Může-li se český národ právem pyšnit některým svým šlechticem z posledního století, je to hr. Václav Kounic [...] on jediný z aristokracie úplně splynul s českým národem a s ním se ztotožnil, [...] vytrhnul se z prostředí, ve kterém se narodil, cele za své přijal naše snahy a ideály, s námi cítil každou radost i žal, s námi se rmoutil nad křivdami, kterými jsme zahrnováni, a s námi doufal v konečné vítězství našeho práva...“³⁵

Svůj národní a demokratický charakter vyjádřil dvěma manželstvími uzavřenými s Češkami nearistokratického původu, což Holeček příznačně okomentoval slovy: „Mezi aristokratkami nebylo jediné, která by se k němu do páru hodila jako celá

---

³² HOLEČEK, Josef. Česká šlechta. Výklady časové i historické, Praha 1918, s. 160.

³³ Tamtéž, s. 168.

³⁴ Tamtéž, s. 15.

³⁵ Tamtéž, s. 47.

a neúchylná Češka.“³⁶ Z příkladu hraběte Václava Kounice vyvodil závěr, v němž se snažil pojmenovat důvody, proč je „češství“ mezi aristokracií tak ojedinělé a co brání ke zlepšení tohoto stavu. Nakonec dospěl k jednoznačnému názoru, že „český šlechtic naší doby, chce-li žít skutečně po česku, musí se vymknouti ze společnosti svého stavu, kde českého života naprosto není. České srdce ve společnostech české aristokracie nedochází úkoje. To třeba mít na paměti.“³⁷

Otevřeme-li Holečkovu knihu a začteme-li se jen do jejího obsahu, již samotné názvy jednotlivých kapitol v nás evokují představu, že šlechta byla původcem snad všech katastrof v dávných i nedávných dějinách českého národa. V první řadě Holeček podtrhl skutečnost, že šlechta již není vůdčí vrstvou společnosti. Poukázal na její četné zrady spáchané podle něho na českém národě, dále na její nevlástenectví, což spojoval též s jejím germanofilstvím a odporem k demokracii, která byla od pradávna vlastní české společnosti, o čemž nebyl přesvědčen pouze Holeček, ale v zásadě většina obrozenců.³⁸

Avšak Holeček nezůstával v kritice šlechty nijak osamocen. Zmiňme například proti šlechtě zaměřený pamflet pojmenovaný „Banda lupičů a žhářů“, který o několik let před Holečkem (v roce 1909) vydal Gustav Horlivý. Ústřední motiv publikace ozřejmuje její podtitul „Jak česká šlechta přišla ke svému velikému jmění“ ve spojitosti s mottem, v němž se v duchu Internacionály pravilo: „Banda ta skrývá ve své kase plod naší práce, strasti běd. Lid chce jen, ať je vrácen zase dluh, jenž mu patří, řádně zpět.“ Horlivý představil svým čtenářům šlechtu jako cizorodý prvek, který získal svůj majetek neprávem, konfiskacemi po Bílé hoře, a sice na úkor české šlechty a starého dobrého lidu.³⁹

Pro obraz šlechty v českých dějinách – nezřídka zpodobňovaný a utvářený na základě jejího vztahu k českému jazyku a nacionálně chápanému češství – jsou charakteristické

---

³⁶ Tamtéž, s. 48.

³⁷ Tamtéž, s. 48.

³⁸ Pro názorný příklad uveďme názvy některých kapitol Holečkova pamfletu: Šlechta pozbyla již prvenství; Egoism české šlechty; Nevlastenectví české šlechty; Prvá zrada šlechty; Zrada šlechty na českém lidu; Český feudalism rovná se germanismu; Nejhanebnější zrada české šlechty; Šlechta zničila husitskou demokracii na Lipanech; Česká šlechta se co do jazyka napravuje, ale duch feudalismu jí pudí ku zničení demokracie; Pikle šlechty proti českému státu za krále Jiříka z Poděbrad; Šlechta politicky zvrhlá a neschopná kráčí přes těla porobených sedláků k Bílé hoře; Šlechtě bylo umítní v nekajcnosti; na závěr Bez šlechty za cílem dál!

³⁹ Srov. ŠVARÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila: Šlechta v české kolektivní paměti 20. století. Obraz šlechty ve veřejném mínění a v tisku, Dějiny a současnost, č. 12/2012, s. 28–30; nejnověji k zobrazení šlechty v české kolektivní paměti a nejrůznějším mýtům o ní srov. TÁŽ: Mýtus šlechty u nás a v nás, Praha 2012.

protichůdné soudy, s kterými se pravidelně setkáváme již od počátků národního hnutí. V poslední čtvrtině 18. století se například historik František Martin Pelcl radoval ze zjištění, jak velké množství českých šlechticů na veřejnosti hovořilo českým jazykem, „[...] aby se vidělo, že jazyk český netoliko od nižšího a sprostého lidu, ale i také od osob rodu nejvyššího vážen a milován bývá“.⁴⁰ Avšak jen o několik málo let po Pelclovi další z českých buditelů Karel Hynek Thám zaujal ve své „Obraně jazyka českého“ ke šlechtě naprosto záporný postoj, když se vůči ní obořil slovy: „Vás viním, ó kletí zemané, ježto liknavostí a nedbanlivostí jste téměř zvášnivěli [...]. Vy, kterýmž příležití býti původci a podpůrci dobré vlasti a slávy jazyka mateřského [...]. Skřemenili jste se, bídníci, vlast svou potupivše a o zem ji udeřivše [...]. Ó kýž raději jména vaše v potomství na věky zpráchniví, by potomkové, pomníce na vás, neobnovili trud a žalost svou.“⁴¹

Obdobné protikladné názory na šlechtu pozorujeme po celé období utváření moderního českého národa⁴², který se v rozhodujících momentech neopíral o aristokratické elity, nýbrž o „své vlastní“, vyprofilované z občanských kruhů nižších a středních vrstev. Již v onom označení „své“ a „vlastní“ v podstatě spočívá jeden ze základních diskutabilních aspektů určujících poměr novodobé české společnosti ke šlechtě. Dělení na „my a oni“, „naše a cizí“ jako by šlechtu už předem stavělo do pozice něčeho okrajového, jako by zaujímala v rámci české společnosti postavení někoho, kdo k ní vlastně ani nepatří, jako by byla něčím, co není její součástí.

Šlechtu vzdalovalo od občanských kruhů rozdílně chápané vlastenectví. Nepojímala je totiž jazykově a etnicky, nýbrž teritoriálně (zemsky), na základě historicky zformovaných státních útvarů. K půdě a jejím obyvatelům (dříve vyjádřeno vztahem pána a poddaného, později majitele panství a na něm žijícího či pracujícího občana) ji vázal pocit zodpovědnosti, vymezený principem práv a povinností, z nichž vykrytalizoval patriotismus založený na zemské, nikoliv národovecké bázi, typické pro nacionalismus vyprofilovaný v 19. století.⁴³

---

⁴⁰ RAK, Jiří: Šlechta zrádná a cizácká. In: Bývali Čechové... (české historické mýty a stereotypy), Jinočany 1994, s. 69.

⁴¹ Tamtéž, s. 69.

⁴² K úloze šlechty v procesu národního hnutí např. HROCH, Miroslav: Na prahu národní existence, Praha 1999, s. 253–255 či RAK, Jiří: c. d.: s. 67–81.

⁴³ V rozhovoru s Karlem Hvižďalou hovoří Karel Schwarzenberg o půdě coby základním fundamentu (podobně jako u sedláků) šlechtického vlastenectví, které „vzniká právě z tohoto vztahu k půdě, zatímco stav měšťanský [...] si vlastenectví definoval vztahem k jazyku“, neboť vzestup tohoto stavu

Na cestě k nacionalizaci

Půda byla pro šlechtu základnou jejího života, vzestupu, prestiže a moci. Prostřednictvím hospodářských domén udržovala svá honosná sídla a životní styl, který se pro ni koncem 19. a počátkem 20. století stával jakousi obranou před modernizačními procesy, jež zeslabovaly její pozice. Demokratizační proudy ve společnosti přijímala s rozpaky a obavami. Uzavírala se před nimi do osobitého světa kladoucího důraz na vlastní urozenost a z ní pramenící výlučnost.⁴⁴ Když tedy pozemková reforma prvního československého státu připravila šlechtu o značnou část hospodářské základny, narušila tím i jeden ze stěžejních předpokladů pro zachování její identity.⁴⁵

Motivy pozemkové reformy, jež způsobila šlechtě výrazné ekonomické ztráty, a tudíž zatížila i její vztah k Československu, se zaobíral novinář Ferdinand Peroutka ve svém dnes již legendárním díle *Budování státu*. Rovněž v jeho postoji, věrně vystihujícím atmosféru prvních let existence Československa, bylo silně ukotveno nacionální hledisko. Většina společnosti totiž pohlížela na šlechtu jako na „odnárodněný“ element spojovaný více s němečtím než s češtvím. „Heslo ‚odčinit Bílou horu‘ mělo přitažlivost,“ popisoval v tomto duchu tehdejší situaci Peroutka, neboť bělohorská porážka podle něho „znamenala pro Čechy kromě ztráty vůdců a nucené změny náboženství také konfiskaci půdy. Ta byla rozdělena mezinárodní šlechtě, která se během doby přeměnila ve šlechtu německou. Po převratu všechny české strany byly přesvědčeny, že je nebezpečné, aby tak velká část půdy patřila cizí kastě. Necítily se nijak zavázány aristokracii, mezi níž bylo češtví řídkou výjimkou,“ zachytil nálady ve společnosti v počátcích československého státu Peroutka.⁴⁶

V opozici proti většinovému dobovému názoru stál historik Josef Pekař, který sice nutnost pozemkových úprav nikterak nezpochyboval, upozorňoval však na omyly

---

je dle Schwarzenberga podmíněn rozvojem obchodu a školství, jež je závislé vždy na řeči. Srov. HVÍŽDALA, Karel: Karel Jan Schwarzenberg. Knižecí život, Praha–Litomyšl 2002, s. 78.

⁴⁴ Srov. BEZECNÝ, Zdeněk: Příliš uzavřená společnost. Orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století, České Budějovice 2005.

⁴⁵ K pozemkové reformě viz např. KÁRNÍK, Zdeněk: České země v éře První republiky (1918–1938), I. díl, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929), II. vyd., Praha 2003, s. 439–495; TÝŽ: České země v éře První republiky (1918–1938), III. díl, O přežití a o život (1936–1938), Praha 2003, s. 672–712; KLIMEK, Antonín: Velké dějiny země Koruny české, sv. XIII., 1918–1929, Praha–Litomyšl 2000, s. 285–290; z dobové literatury srov. zejména VOŽENÍLEK, Jan: Pozemková reforma v Československé republice, Praha 1924 nebo TÝŽ: Předběžné výsledky československé pozemkové reformy: země Česká a Moravská, Praha 1930; z nejnovějších prací se v širším kontextu otázkami vlastnických práv v československých dějinách zabývá KUKLÍK, Jan: Znárodněné Československo. Od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě, Praha 2010.

⁴⁶ PEROUTKA, Ferdinand: *Budování státu I. 1918–1919*, 3. vyd., Praha 1991, s. 157.

a nebezpečí plynoucí ze způsobu jejich provádění. Ve stejnojmenné publikaci nazvané *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy* (1923) o tom mimo jiné napsal: „[...] všechno to bohatství, jež hromadily věky a jímž chlubit se mohou jen staré země kulturní, nejcennější odkaz, jenž z doby panského nadprávní dostal se v dědictví demokracii našich dob, je pozemkovou reformou [...] vážně ohroženo.“⁴⁷ Pekař, jemuž konvenovalo konzervativní myšlení aristokratů, ve svém zdůvodnění poukázal na politický a kulturní význam české šlechty v dějinách národa. Kromě kulturního přínosu v dobách národního obrození vyzdvihl i její roli coby nositelky státoprávní ideje, již část šlechty prosazovala v politických svárech během druhé poloviny 19. století. Šlechta tak v jeho očích představovala důležitý prvek pro zachování historické kontinuity.

Mnozí bývalí šlechtici ve své argumentaci proti uskutečňování pozemkové reformy rovněž užívali „historizující“ i „nacionalizační“ rétoriku, když připomínali zásluhy svých předků o český stát a národ. Někdy až vehementním zdůrazňováním češství se snažili zmírnit majetkové ztráty plynoucí z přerozdělování půdy. Loajalita vůči národu a novému státu se pro ně stala podstatným strategickým nástrojem ve hře o udržení vlastního sociálního postavení. S tím souviselo též posilování sebevědomí na základě zpětných pohledů do historie a připomínání si činů slavných předků. Pro šlechtu tolik důležitá starobylost rodu⁴⁸, od níž se odvozovala jeho prestiž a postavení na císařském dvoře, a s ní spojený pocit výlučnosti se odrazil i v zájmech řady aristokratů například o genealogii, rodovou historii či heraldiku.⁴⁹

Postup, který šlechta zvolila ve vztahu k pozemkové reformě a který se odrážel i v jejím poměru k československému státu jako takovému, určovaly v podstatné míře politické postoje reprezentantů starobylých rodů. Promítly se také do založení obranných velkostatkářských organizací. Jakmile Národní shromáždění začátkem roku 1919 zahájilo jednání ve věci pozemkové reformy, sjeli se zástupci šlechty do Prahy,

---

⁴⁷ PEKAŘ, Josef: *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*, Praha 1923, s. 55.

⁴⁸ Šlechta podunajské monarchie netvořila jednotnou skupinu, ale vyznačovala se přísnou vnitřní hierarchizací, přičemž prvořadou roli sehrával rodový původ. Podle starobylosti se dělila na historickou a nově nobilitovanou (po roce 1848, resp. 1867) z řad podnikatelů, bankéřů či učenců. Pro starobylé rody tvořící historickou šlechtu bylo charakteristické členění na tzv. první, úzce privilegovanou, nepočetnou a sociálně uzavřenou společnost, pro niž se užívá vznešený výraz aristokracie (v tomto smyslu tedy nejde o ekvivalent k termínu šlechta), a druhou společnost, do které spadaly níže postavené staré rody a pozvolna pronikaly rodiny teprve nedávno povýšené do šlechtického stavu.

Srov. ŽUPANIČ, Jan: *Nová šlechta Rakouského císařství*, s. 16–17 či MAŤA, Petr: *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004, s. 11.

⁴⁹ Někteří šlechtici sestavovali genealogické příručky, sepisovali historii svých rodů nebo se věnovali heraldice, například: KINSKÝ, Zdenko Radslav: *U nás, Chlumeck nad Cidlinou 1933*; SCHWARZENBERG, Karel: *Heraldika*, Praha 1941.

aby v prostorách Schwarzenberského paláce, který spadal do majetku starší hlubocko-krumlovské větve vysoce urozeného a vlivného rodu Schwarzenbergů, vedli rozhovory, v nichž hledali východiska z nastalé a pro ně krajně nepříznivé situace. Debaty směřovaly k vytvoření spolku, jehož smyslem mělo být hájení společných zájmů velkostatkářů. Patřilo k nim odvrácení či zeslabení dopadů pozemkové reformy a dosažení odpovídající náhrady za vyvlastněný půdní majetek. Jeho částka byla totiž vypočítávána na základě průměrných cen z let 1913–1915, což vzhledem k vysoké válečné a poválečné inflaci naprosto neodpovídalo reálné tržní hodnotě.

Od samého počátku rozhovorů se však projevovaly zásadní rozpory mezi českými a německými velkostatkáři. V průběhu roku 1919 tak spatřily světlo světa nakonec dvě lobbistické formace: Svaz československých velkostatkářů a Verband der deutschen Grossgrundbesitzer (Svaz německých velkostatkářů). Členové prvního a současně většího z nich upřednostňovali politiku spolupráce s Československou republikou. Věřili, že projevená loajalita se setká s pozitivní odezvou na straně československých úřadů, a tudíž zásahy do jejich pozemkového vlastnictví nebudou tolik dramatické. Oproti tomu stoupenci Verbandu zdůrazňovali svůj německý charakter a zvolili o poznání konfrontačnější postoj. Jelikož se většinou cítili být Němci, odvolávali se na dohody o ochraně menšin a domáhali se svých práv u Společnosti národů.⁵⁰ Identifikace s němečtím jim de facto umožnila interpretovat pozemkovou reformu jako diskriminační vůči německé menšině, a tím přenést celý problém v širším kontextu na mezinárodní scénu.⁵¹

Navzdory ekonomickému oslabení zůstávalo pro podnikatelské a společenské aktivity šlechty stěžejní hospodaření na velkostatkách. Členství ve Svazu velkostatkářů jí umožňovalo dosáhnout významných funkcí v hospodářském sektoru, z čehož rovněž pramenily kontakty s agrární stranou. S jejím velkostatkářským křídlem

---

⁵⁰ O tom, že československá pozemková reforma se diskutovala v zahraničí a že zejména k němečtí se hlásící šlechtici adresovali své stížnosti proti jejímu provádění mezinárodními institucím, vypovídá i deníkový záznam historika Josefa Pekaře z ledna 1923, který odhaluje jednu ze stinných stránek reformy: „Večerník Českého Slova 23. 1. (1930) prozrazuje, v čem byla největší nesnáze čs. delegace v Haagu. Češi vykládali, že zabrali velkostatky pro chudý lid, aby zabránili bolševismu. Hrabě Netulen reportoval: Má rodina měla od staletí 3 statky na Slovensku, kdo je má dnes? Lid? Jeden má bývalý čs. ministr, druhý má švagr bývalého čs. ministra, třetí tajemník jedné politické strany. Když ta kobylnkářská šlechta chce mít statky, ať si je řádně zaplatí.“ Srov. HANZAL, Josef (ed.): Deníky Josefa Pekaře 1916–1933, Praha 2000, s. 142.

⁵¹ K nacionalizaci šlechty a jejím strategiím ve 20. letech 20. století srov. GLASSHEIM, Eagle: Noble Nationalists. The Transformation of the Bohemian Aristocracy. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London 2005, s. 83–129; česky Urození nacionalisté. Česká šlechta a národnostní otázka v 1. pol. 20. století, Praha 2012, s. 93–139.

a s měšťanskými elitami se sbližovala nejen svými zájmy, ale též životní filozofií, zálibami i reprezentativností. Jak usoudil František Svátek, zůstávala tak „jako skutečná i nová vrstva občanského velkostatku, stylem života a prostředí i podnikáním spjatá s transformovanou ‚venkovskou‘ aristokracií“ součástí „sociálních elit“ první republiky.⁵² V politickém životě sice hrála jen okrajovou roli, společenského dění se ale nestranila. Pravidelná přítomnost aristokratů zdobila četné plesy, salonní společnosti či bankety a recepce pořádané zastupitelskými úřady v Praze. Příslušníci nyní již bývalé šlechty se často řadili k aktivním členům a podporovatelům sportovních spolků, které odrážely jejich zaujetí pro luxus a reprezentativnost, ať šlo o jachting, letecký klub, jezdecké jednoty, golf, lyžování, tenis či automobilismus.

K nejznámějším automobilovým závodníkům, ale také výborným veslařům první republiky patřil Jiří Kristian Lobkowicz (1907–1932) pocházející z mělnické sekundogenitury. Sportovní nadání podědil po své matce Josefině, rozené Thun-Hohenstein (1886–1971), jež se řadila po mnoho let mezi nejlepší tenistky v Československu. Na jejím zámeckém kurtu, jednom z nejstarších soukromých dvorců v Čechách, dokonce často hrával profesionální mistr světa Karel Koželuh.⁵³ Záliba v automobilismu se však Jiřímu Lobkowiczovi stala osudnou, když v květnu 1932 v pouhých pětadvaceti letech zahynul na berlínské dráze Avus.

V souvislosti s Lobkowiczovou smrtí si historik Josef Pekař zapsal do deníku: „22. 5. (1932) zabil se na závodišti automobilů v Berlíně kníže Jiří Kristián Lobkovic, 25 let. Jel, aby dobyl vítězství české a vlajce státní, aby Kde domov můj zněl z amplionů nad tisíci Němců. Vlna účasti a zármutku, jež šla zemí (i v tisku pokrokovém), ukázala, co šlechta ještě znamená a mohla by znamenat.“⁵⁴

Příběh Jiřího Kristiana Lobkowicze v tomto kontextu ukazuje, že sportovní zápolení se vždy neomezují pouze na prostředí k němu určená a na okruh věrných příznivců a nadšených fanoušků. Ukázalo to i vítězství komtesy Immaculaty (Laty) Brandisové ve Velké pardubické, které nebylo jen sportovního rázu. Když 17. října 1937 vyhrála jako první a dosud jediná žena tento nejtěžší dostihový závod, konající se na pevninské části evropského kontinentu, a vůbec druhý nejnáročnější na světě, šlo o událost, která

---

⁵² SVÁTEK, František: Politické a sociální elity, Praha 2003, s. 48.

⁵³ K Josefině Lobkowiczové viz HAZDRA, Zdeněk: Josefina kněžna Lobkowiczová (1886–1971), Xantypa, č. 5/2012, s. 54; TÝŽ: Akce „Hraběnka“. Milovnice sportu a společenského života Josefina kněžna Lobkowiczová (1886–1971) v hledáčku Státní bezpečnosti. In: HOŘEJŠ, Miloš (ed.), Jiří Kristián Lobkowicz, sportovec, závodník, člověk. Práce z dějin techniky a přírodních věd 38, Praha 2013, v tisku.

⁵⁴ HANZAL, Josef (ed.): Deníky Josefa Pekaře 1916–1933, Praha 2000, s. 168.

nabývala celospolečenského rozměru. A nejen proto, že primátu dosáhla žena. Na účastníky ještě dopadal stín smutku z nedávného úmrtí prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka. Především ale dobovou atmosféru znejist'ovaly stále sílící „autonomistické“ požadavky početné německé menšiny vůči československému státu, vydatně podporované narůstajícím sebevědomím a agresivitou nacistického Německa. Napětí mezi Čechy a Němci se odráželo ve všedním životě a poznamenalo i pardubickou steeplechase. Prvenství Laty Brandisové, která na své plavé klisně Normě porazila pražského Němce Willyho Schlagbauma s jeho hřebcem Quixie, tudíž mnozí oslavovali jako český triumf nad německým rivalem.⁵⁵

Jestliže tedy jedna část velkostatkářů zareagovala na změny nastalé rozpadem monarchie a vznikem Československa tak, že zdůrazňovala své češství a oddanost národu a státu, jiná, početnější část později vsadila na tzv. sudetoněmeckou kartu a podporu sílícího Henleinova hnutí ve třicátých letech. Ve druhé dekádě existence československého státu již slábla i ostrá protišlechtická rétorika, příznačná pro první roky republiky. Současně sílil vliv konzervativní pravice, čímž se otevíraly i větší možnosti pro působení šlechty ve veřejném životě.

Důležitý rozdíl v posunech v smýšlení šlechty v meziválečném období vysvětlil americký historik Eagle Glassheim, který se ve svém výzkumu zabýval otázkou nacionalizace zástupců bývalého urozeného stavu: „Zatímco ve 20. letech byla ujišťování šlechty o oddanosti českému národu strategickým nástrojem obrany před pozemkovou reformou, v polovině 30. let se už šlechta nehlásila k češství ze zhora materiálních důvodů. Byla to spíše součást širšího evropského trendu 30. let, kdy ztráta orientace vyvolaná hospodářskou krizí a následný politický chaos vedl k ideologizaci politického života v míře od vzniku masové politiky nevídané.“⁵⁶

Pakliže projevy loajality byly v prvních letech republiky provázány s hmotnými zájmy šlechty, situace se postupně proměňovala a její národní uvědomění dostávalo zřetelnější obrysy. K jejich zvýraznění rovněž podstatnou měrou přispěl pád habsburské monarchie, v jehož důsledku zmizely alternativy v podobě supranacionálního rakouského vlastenectví, ale též českého zemského patriotismu. Nacionalizační tendence v prostředí někdejší nobility pak paradoxně způsobily, že zprvu očividná

---

⁵⁵ Srov. HAZDRA, Zdeněk: Komtesa rodem a hraběnka sňatkem. Immaculata Brandisová a Marie Kolowrat-Krakovská, Dějiny a současnost, č. 12/2012, s. 37–39.

⁵⁶ GLASSHEIM, Eagle: Urození nacionalisté. Česká šlechta a národnostní otázka v 1. pol. 20. století, Praha 2012, s. 168.

snaha „vytěsnit šlechtu z národního společenství nezabránila tomu, aby se alespoň její část vědomě hlásila ke svému češství.“⁵⁷ Ukázalo se to v samotném závěru existence prvorepublikového Československa, kdy „národní cítění šlechticů zesílilo do té míry, že mnozí z nich jevíli ochotu obětovat své hmotné zájmy tomu, co považovali za zájmy svého národa“.⁵⁸

Všechny zmíněné aspekty jsou velmi podstatné pro pochopení vývoje šlechtické společnosti v meziválečném období; stejně tak i pro její postoje k autoritářským režimům, které v Evropě začaly bezprostředně po skončení Velké války nabírat na síle. V šlechtických kruzích mnohdy nalézaly pozitivní odezvu. Konzervativní stavy v nich obecně spatřovaly možnost účinné obrany před nebezpečím bolševizace Evropy a především naději – jak se záhy ukázalo značně iluzorní – v obnovení svých ztracených pozic. Transformační proces šlechty do „postimperiálních“ podmínek ji nakonec nezachoval imunní ani vůči nacionalismu. V regionech s převahou německého etnika se většinou ztotožnila s němečtvím, ve třicátých letech reprezentovaným sudetoněmeckou stranou, resp. nacistickou Třetí říší. Naopak šlechta cítící sounáležitost s českými zeměmi a národem sídlila převážně v jazykově českých oblastech.⁵⁹

Z vlastenectví šlechty se přitom zemský patriotismus zcela nevytratil. Nadále svůj domov viděla na panstvích nacházejících se v českých zemích, stěžejní otázkou se však stala podoba onoho „domova“: zda zůstane zachován v historických hranicích českého státu, nebo se ocitne – společně s českými zeměmi – jako součást hitlerovského Německa. Meziválečné dvacetiletí a zejména radikalizace politického dění v Evropě v průběhu třicátých let přivedly českou zemskou šlechtu na další stěžejní rozcestí. Na pozadí dalekosáhlého mocenského zápasu se pro ni otázka přihlášení se k češství nebo k němečtví stávala součástí volby – do té doby pro šlechtu zcela nepředstavitelné – politické a hodnotové orientace: mezi svobodnou a demokratickou společností na straně jedné a nacistickou totalitní hegemonií Velkoněmecké říše na straně druhé. Přitom

---

⁵⁷ BEZECNÝ, Zdeněk: Česká šlechta v éře První republiky. In: Šlechta v proměnách věků, Brno 2011, s. 229.

⁵⁸ GLASSHEIM, Eagle: Urození nacionalisté, s. 169.

⁵⁹ K problematice nacionalizace šlechty podrobněji GLASSHEIM, Eagle: Urození nacionalisté... Eagle Glassheim ve své práci rozdělil šlechtu českých zemí z hlediska národnosti následujícím způsobem: 73 procent jejích příslušníků se identifikovalo s němečtvím, zatímco 27 procent se hlásilo k češství. Glassheim si všímá i zajímavé spojitosti mezi polohou šlechtických majetků a národností. 83 procent těch šlechticů, kteří se považovali za Čechy, vlastnilo statky v převážně českých oblastech, 15 procent pak v jazykově smíšených nebo jak v českých, tak i německých krajích. Oproti tomu identifikace šlechty s němečtvím nebyla tolik svázána s jejím usídlením v německojazyčných regionech: 53 procent německých šlechticů soustředilo své majetky hlavně v českých okresech, jen 20 procent v německých a 27 procent jak v českých, tak německých či v oboujazyčných oblastech. Srov. Tamtéž, s. 109–110.

ani jeden z těchto politických proudů (v podstatě mentalit a způsobů myšlení) většinou šlechty nikdy nekonvenoval. Na obranu československého státu se postavila ta část šlechty, která se považovala za českou. Ať už to bylo dáno jejím českým původem či v průběhu staletí zdomácněním v tuzemských podmínkách, rozhodla se spojit svůj osud s českým národem.

2. Ve znamení tří deklarácí

Ohrožení Československa jako milník ve vztahu šlechty a novodobé české společnosti (1938/1939)

Ve třicátých letech se ukazovalo, že vliv šlechty zdaleka nevyvymizel. Na jedné straně její početný tábor inklinující k německví vystupoval s čím dál větší otevřeností nepřátelsky proti Československu. Jeho stoupenci přitom neváhali využít četných kontaktů na své britské protějšky razící politiku usmiřování hitlerovského Německa, jehož vůdce navíc řada z nich obdivovala. Na druhé straně se v českém prostředí zformoval tábor loajální, pročesky orientované šlechty, která vstoupila do veřejného života prohlášeními věrnosti českým zemím a českému národu v osudných letech 1938 a 1939, s čímž souviselo i odhodlání signatářů bránit svoji vlast, respektive sdílet s českým národem jeho úděl.⁶⁰

Krok, k němuž se odhodlaly k českému národu se přimykající šlechtické rody, byl též veden snahou vyvrátit pochybnosti, že by český národ postrádal svoji šlechtu, ačkoliv její vztah k první republice provázela řada problematických faktorů. Po převratových událostech roku 1918 se na ni snesla kritika skoro ze všech stran. Kromě absence v protihabsburském odboji za první světové války, konservatismu a sepětí s katolickou církví jí byla vytýkána její bi- či anacionálnost a nedostatečné hájení národních zájmů. „Nacionalizaci“ šlechty však principiálně odporovalo její kosmopolitní chápání světa, formující se od poloviny 17. století, k němuž přispívaly mimo jiné sňatky, které ji spojovaly s evropskými rody, a služba Koruně spojená s konstituováním habsburské monarchie. Proto je velice relativní mluvit o šlechtě „české“ a „německé“. Aristokratické pojetí národnosti se mnohdy odlišovalo od běžných představ a zakládalo se na takzvaném zemském principu. Spolurozhodoval původ rodu, rodinná tradice, věrnost vlastnímu králi, jazyk poddaných, ale též subjektivní národní sebeurčení každého jedince. Významný faktor představovala po řadu století udržovaná vazba mezi pánem a poddanými, později mezi majitelem panství a jeho zaměstnanci. S ní souviselo také osvojené a zažité šlechtické chápání

---

⁶⁰ K problematice deklarácí české šlechty srov. např. HAZDRA, Zdeněk: Mnichovské dny jako milník ve vztahu šlechty a novodobé české společnosti. In: HAZDRA, Zdeněk – VLČEK, Lukáš (eds.), Mnichov 1938 a česká společnost. Sborník z mezinárodního symposia k 70. výročí mnichovské dohody, Praha 2008, s. 37–51; TÝŽ: Ve znamení tří deklarácí: česká šlechta v době ohrožení československého státu, Dějiny a současnost, č.1/2009, s. 26–29.

práv a povinností. Uvědomíme-li si tyto souvislosti, nepřekvapí nás v podmínkách zemí Koruny české, kde vedle sebe žili Češi a početné německé etnikum, že se šlechta jazykově i politicky orientovala dle národnosti obyvatel svého panství. Výjimkou ale nebyly rody, které měly svá sídla jak v jazykově německých, tak i českých oblastech. Rozdíl mezi nimi a rody obývajících jazykově homogenní prostředí vysvětluje František Schwarzenberg tvrzením, že „se šlechtické rodiny, vlastníci statky tu i tam, v českých i německých krajích staraly předně o zájmy hospodářské, sociální a kulturní, kdežto rodiny, usazené v jednoznačně českém či německém kraji, přidávaly k tomu ještě hájení nacionálních a politických zájmů toho lidu, v jehož středu žily“.⁶¹

Pokud generalizujeme a odlišujeme šlechtu německou a českou, je třeba uvažovat v tomto kontextuálním rámci, tedy že nejde ani tak o etnické vymezení její národnosti, neboť to není dost dobře možné, nýbrž o praktické přisvojení si jazyka obyvatelstva dané lokality, pochopení jeho kulturního světa a ztotožnění se s jeho hospodářskými, sociálními, ale i v některých případech nacionálními a politickými zájmy, které odpovídají také zájmům samotné šlechty. Pak je možné přenést nacionální hledisko na bývalou, z dob Rakousko-Uherska ústavověrnou šlechtu coby německou, a státoprávní (někdejší feudální konzervativci) jakožto česky cítící.⁶² Právě toto politické rozdělení šlechty z dob monarchie se promítlo i rozdílnými stanovisky jejich představitelů za silící nacistické agrese koncem třicátých let.⁶³

Někteří její příslušníci, dříve centralisticky a ústavověrně smýšlející, u nichž od konce první světové války stále přežíval velkoněmecký nacionalismus, se ztotožňovali s politickými cíli Henleinovy SdP, která nehledala řešení německé otázky v rámci Československa, nýbrž usilovala o jeho zničení. Pronacistická orientace byla zřejmá u Oldřicha Kinského, který působil v Londýně mezi Hitlerovými důvěrníky, k nimž náleželi také hrabě Adolf Dubský s Karlem Khuenem, a který tvrdil, že Československo

---

⁶¹ SCHWARZENBERG, František: Svědectví, č. 79/1986, s. 704.

⁶² Ústavověrná část šlechty, většinou proněmecká, respektovala stav vytvořený rakousko-uherským vyrovnáním v roce 1867. Vedle ní se ve feudální konzervativní straně zformovala státoprávní šlechta, jež požadovala zrovnoprávnění českého státu v rámci habsburské monarchie a v politické rovině podporovala snahy české občanské politické reprezentace (dlouhodobě spolupracovala s Palackého a Riegrovými Staročechy). K smýšlení a politickému rozdělení šlechty v 19. století srov. GEORGIEV, Jiří: Až do těch hrdel a statků? Konzervativní myšlení a otázka samosprávy v politických strategiích české státoprávní šlechty po roce 1848, Praha 2011.

⁶³ Z domácích rodů, jejichž reprezentanti byli před první světovou válkou členy feudální konzervativní strany, se pokládalo za Čechy 83 procent. Oproti tomu zástupci rodů, které se do českých zemí přistěhovaly, a členové ústavověrné strany se v naprosté většině cítili být Němci. Srov. GLASSHEIM, Eagle: Urození nacionalisté, s. 109.

„jakožto bolševickou stvůru je třeba rozdrtit“.⁶⁴ Henleinovcům, resp. Hitlerovi nakloněná šlechta pomáhala působit prostřednictvím spojení s britskou aristokracií na tamní veřejné mínění a politické kruhy. Zmíňme např. činnost Steffi Hohenlohe, která měla blízko k tiskovému magnátovi lordu Rothermerovi.⁶⁵ Obzvláště v tomto směru aktivním byl Max Egon von Hohenlohe-Langenburg, který se podílel na financování Henleinova hnutí a zabezpečoval též jeho zahraniční cesty. Na svém sídle na Červeném Hrádku u Chomutova, kde se odehrávaly naaranžované protičeskoslovenské demonstrace, hostil v srpnu 1938 „osudnou misi“ lorda Runcimana, která přicestovala do Československa, aby pomáhala moderovat jednání mezi „pražskou“ vládou a Henleinovou SdP.⁶⁶ V duchu politiky appeasementu se však mise snažila přimět československé politiky k co největším ústupkům vůči požadavkům sudetoněmeckého hnutí.

V těchto vypjatých chvílích nezůstala stranou veřejného dění ani ta část šlechty, která si z 19. století odnesla státoprávní postoje a během meziválečného dvacetiletí je ještě posílila. Postupně se s Československem a jeho představiteli sblížovala. Jako příklad uveďme poměrně vřelé kontakty orlických Schwarzenbergů s oběma prezidenty T. G. Masarykem a E. Benešem, o němž Bedřich Schwarzenberg hovořil coby o „člověku naší důvěry a jeho zvolení prezidentem označil za jeden z nejšťastnějších dnů tohoto státu“.⁶⁷ Bedřichův pohřeb v roce 1936 proběhl za účasti státních představitelů a k jeho skonu kondolovali oba českoslovenští prezidenti. O sepětí Schwarzenbergů s Československem svědčí též fakt, že nejen nosili s hrdostí uniformu československých důstojníků (Karel s Františkem), nýbrž se nezanedbatelně podíleli i na financování obranyschopnosti státu ve třicátých letech. Celá řada šlechticů se také zapojila do příprav a pořádání celostátního katolického sjezdu konaného v Praze v roce 1935, na kterém poprvé došlo k setkání na nejvyšší úrovni mezi církevní hierarchií a představiteli státu. Členové šlechtických, českých i německojazyčných rodů se také za spolupráce se zástupci státu podíleli na přípravě výstavy Pražské baroko, která probíhala od května do září 1938. Za šlechtu v čestném předsednictvu usedli Eugen

---

⁶⁴ DOLEŽAL, Jiří: Úvahy o české šlechtě v čase První republiky, Svědectví, č. 77/1986, s. 49.

⁶⁵ Srov. ČELOVSKÝ, Bořivoj: Ta ženská von Hohenlohe, Ostrava 1993.

⁶⁶ Srov. KVACEK, Robert: Osudná mise, Praha 1958.

⁶⁷ Viz DOLEŽAL, Jiří: Úvahy o české šlechtě v čase První republiky, s. 45–46.

Czernin, dr. Jan Lobkowicz a mezi dalšími i svatovítký kanovník a pražský arcibiskupský kancléř dr. Antonín Bořek-Dohalský.⁶⁸

I když vztah šlechty k československému státu byl v ideové rovině rozporuplný – odlišné politické názory a postoje jejich reprezentantů lze vysledovat nejen rod od rodu, nýbrž i v jedné rodině – odhodlali se společensky nejvíce angažovaní čeští šlechtici „k akci, kterou vstoupili poprvé jako sociálně-politická skupina do československých dějin“.⁶⁹ Dne 17. září 1938 se na Pražský hrad dostavila dvanáctičlenná delegace tvořená zástupci starých rodů, které se považovaly za české. Jménem svým, některých příbuzných i řady dalších rodů deklarovali svůj postoj k celistvosti státu a věrnost zemi v nejvyšším stupni ohrožení.⁷⁰ Text prohlášení, jehož adresátem byl prezident dr. Edvard Beneš, připravil představitel nejvýznamnějšího českého šlechtického rodu, známý genealog a historik Karel VI. Schwarzenberg, bratr výše jmenovaného Františka, a přečetl František Kinský (z Kostelce nad Orlicí).⁷¹

Uvedl je zdůvodňujícími slovy: „Pane presidente, za těchto dnů všechny stavy a třídy našeho národa svorně projevují svou vůli zabránit porušení starých hranic našeho státu. Proto i řada členů starých rodů naší vlasti nás pověřila, abychom se k Vám dostavili s podobným projevem. Věrnost k českému státu, který naši předkové pomáhali budovat a po tisíc let udržeti, je pro nás povinností tak samozřejmou, že jsme se rozmýšleli ji výslovně zdůraznit.“ Poté připomenul šlechtici vnímanou „povinnost uchovat dědictví svých otců“ a poukázal na jedinečný jev, kdy „Země Koruny české byly pohromadě po tolik věků a přetrvaly spolu tolik bouří, že doufáme v přežití i těchto časů nepokoje a násilí“. V projevu se prolínala minulost s přítomností a budoucností prostoru, v němž spolu či vedle sebe žili a nadále měli žít Češi s Němci, přičemž

---

⁶⁸ Viz tamtéž, s. 46–47.

⁶⁹ KÁRNÍK, Zdeněk: České země v éře První republiky (1918–1938), III. díl, O přežití a o život (1936–1938), s. 580.

⁷⁰ Přítomni byli Jan Adolf z Lobkowicz, Zdenko Radslav Kinský, Zdenko z Kolowrat, Rudolf Theobald Czernin, Leopold Sternberg, Weikhard Colloredo-Mansfeld, Karel Parish, František Jindřich Dobrzenský, Hugo Strachwitz, Karel Belcredi. Text prohlášení, jak jsme výše uvedli, sestavil Karel VI. Schwarzenberg a přečetl jej František Kinský. Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále jen AKPR), f. D-důležité, Šlechta, k. 6, sign. D 3038/40, prohlášení české šlechty ze 17. 9. 1938 (dále jen Česká šlechta – memoranda).

⁷¹ Text prohlášení měl původně přednést přední činitel Svazu československých velkostatkářů Zdenko Kolowrat z Rychnova nad Kněžnou. Avšak František Kinský, stařešina mezi českou šlechtou, vyjádřil přání učinit tak sám. Chtěl se tímto způsobem rezolutně postavit proti názorům, které zastával jeho synovec Ulrich Kinský z České Kamenice, jenž patřil k známým postavám Sudetoněmecké strany a podporovatelům nacistické politiky. Z toho důvodu byli na Hradě přítomni dva delegáti rodu Kinských (vedle Františka ještě jeden z iniciátorů prohlášení Zdenko Radslav Kinský z Chlumce nad Cidlinou), ačkoliv ostatní rody byly reprezentovány vždy jedním zástupcem. Srov. KINSKÝ, Zdenko Radslav: Zu Pferd und zu Fuss. 70 Jahre aus den Erinnerungen, Wien-Rom 1974, s. 143.

ono soužití den ode dne těžklo: „Naše přání, aby staré hranice České koruny zůstaly neporušeny, vychází zajisté také ze starosti o budoucnost našich potomků i z pocitu odpovědnosti za svobodu a blaho českých Němců. Naši předkové vždy usilovali o přátelský poměr obou národů v zemi usazených, a tak i my toužíme po tom, aby i naši krajané německého jazyka mohli sdílet s námi lásku k nedělitelné vlasti. Důvěřujeme, že se tak může státi. Zejména pak doufáme, že zásady křesťanské udrží v této zemi pořádek a vzdělanost.“ Na závěr přítomní šlechtici vyjádřili Kinského ústy „víru v lepší budoucnost“ a prezidenta Beneše a skrze něho i celý národ ujistili, „že jsme si vědomi svých zděděných povinností k vlasti a ke státu, který byl domovem našich předků a jehož stará práva jsme vždy chtěli a i dnes chceme hájiti“.⁷²

O čtyři měsíce později, již po Benešově abdikaci a nástupu Emila Háchy do prezidentského úřadu, se v úterý 24. ledna 1939 dostavila k audienci na Pražský hrad opět šlechtická delegace, aby prostřednictvím svého „stařešiny“ Františka Kinského vyslovila „vůli plniti všechny své povinnosti“. Kinský jménem všech zúčastněných Háchu ubezpečil, že tak činí osobně i kvůli němu, neboť „víme dobře, za jakých okolností jste svolil ujmouti se řízení našeho státu a cítíme, že jestli něco Vás může posilovati při této práci, tedy mimo víru v Božskou Prozřetelnost, je to důvěra všeho národa“. Projev, který se nesl v obdobném duchu jako v září 1938, pak uzavřel: „Nemůžeme se zřítci naděje, že naší vlasti jsou souzeny lepší dny, ale nechť stane se cokoli, přidržíme se věrnosti, kterou jsme zavázáni vlasti svých předků.“⁷³ Hácha tento akt české šlechty ocenil. Vyzdvihl její dějinný význam pro národ, přičemž neměl „na mysli jen oportunistickou stránku věci“, ale spíše stránku ideovou: „Staré rody, které vzešly z našeho národa a zůstaly mu věrny, byly a jsou živým důkazem, že náš národ již před staletími dosáhl vysokého stupně civilizace.“⁷⁴

Háchova slova na adresu šlechty, neboť o audienci informoval tisk, nalezla odezvu u odborového přednosty ve výslužbě Ing. Eugena Durycha, který se v dopise Háchovu blízkému spolupracovníkovi a ministru Jiřímu Havelkovi přiklonil k prezidentem vyřčenému názoru, když konstatoval, že „velmi záleží na tom, aby cizina zvěděla, že nejsme národem ‚novým‘ a že právě staré šlechtické rody jsou živým svědectvím

⁷² AKPR, Česká šlechta - memoranda, prohlášení české šlechty ze 17. 9. 1938.

⁷³ AKPR, Česká šlechta - memoranda, prohlášení české šlechty z 24. 1. 1939.

Složení delegace bylo podobné jako v září 1938: František Kinský, Jan Lobkowicz, Karel Schwarzenberg, Zdeněk Radslav Kinský, Karel Parish, Rudolf Czernin, Leopold Sternberg, Hugo Strachwitz, Karel Belcredi, Jiří Sternberg, Jan Pálffy a Jindřich Dobrzenský. Viz AKPR, Česká šlechta - memoranda, ČTK v Praze 24. 1. 1939.

⁷⁴ AKPR, tamtéž.

naší národní a státní starobylosti, poněvadž jen národ, který měl již za středověku svůj vlastní stát, mohl vytvořiti šlechtu“. Ve svém pojednání, jež zaslal již v březnu 1938 Národní radě a později i ministerskému předsedovi Rudolfovi Beranovi, se odvolával na stejné úvahy profesora Josefa Pekaře a zasazoval se o umožnění užívat přídomků a titulů těm šlechticům, kteří požívali tohoto práva před vydáním zákona o zrušení šlechtictví.⁷⁵

Vykrystalizování postojů šlechty žijící v historických hranicích českého státu a příklon její části k českému národu dosáhly vrcholu krátce po vypuknutí druhé světové války. Navzdory tlaku, aby se přihlásila k německé národnosti, dala v dopise Františka Schwarzenberga státnímu prezidentu Emilu Háchovi v září 1939 jasně najevo svůj příklon k českému národu a jeho jazyku. Kromě zástupců ze září 1938 a jiných česky cítících rodů připojili podpis i ti, kteří se sice nepovažovali za Čechy, ale nesouhlasili s pronásledováním těch českých šlechticů, kteří se odmítali přes hrozby a nátlak hlásit k německu. Mezi českými podpisy nalezneme jména jako Daczický z Hesslowa, Bubna z Litic, Hrubý z Gelenj, Nádherný z Borutína, Wratislaw z Mitrowic, Bořek-Dohalský a další. Samozřejmě nikoliv každý rod, který se považoval za německý, byl automaticky přívržencem nacismu. Stejně tak ne každý rod, jehož jménem se některý z jeho zástupců podepsal pod zmiňované národnostní prohlášení české šlechty, neodolal německému nátlaku nebo dokonce dobrovolně z obav o svůj majetek nepožádal o říšské občanství.⁷⁶

Jelikož se ve srovnání s předchozími prohlášeními jednalo o neméně zásadní vyjádření, v otázce utváření identity české šlechty dokonce ještě významnější, ocitujme jeho podstatné úryvky:

„Slovutný pane presidente,

v poslední době bylo jednáno o postavení šlechty v českém národě a objevily se v tomto ohledu různé nejasnosti. Považujeme proto za vhodné v tomto směru podat některá vysvětlení.

Šlechta byla, jako všude, svou podstatou, zřízením státním a jakožto celistvé společenství ušetřena národnostních sporů. Její politické povinnosti bývaly určovány službou Českému státu a králi. Jádrem tohoto stavu vždy ovšem patřilo k českému národu netoliko kulturně, nýbrž i krví a jazykem [...]. Rody, které sdílely po staletí osudy

---

⁷⁵ AKPR, Česká šlechta – memoranda, dopis Eugena Durycha z 26. 1. 1939.

⁷⁶ Např. Josef Colloredo-Mansfeld či Evžen Czernin, srov. KÁRNÍK, Zdeněk: České země v éře První republiky (1918–1938), III. díl, O přežití a o život (1936–1938), s. 583.

českého národa a neodcizily se nikdy svému kmeni, musí i dnes býti počítány k národu, jehož krev v jejich žilách koluje.

Vedle této ryze domácí šlechty přistěhovalo se průběhem dějin a usadilo se na území Českého státu mnoho rodin původu cizího, nikoli však pouze německého. Tyto rodiny, [...] splynuly v krajích českého jazyka s národem tak, že jejich různý původ nemůže ničeho změnit na jejich nepopíratelné příslušnosti k české národní pospolitosti [...].

Zděděná příslušnost k národní pospolitosti není tedy určována okolnostmi dne, nýbrž jest způsobena skutečností společenství života, politické, kulturní a hospodářské spolupráce, jednotou dějin, osudů a zodpovědností za budoucí generace národa.

Národ český, jemuž slavnostním způsobem byla zaručena Vůdcem národa německého a říšským kancléřem jeho národní svébytnost, zajisté může považovati za své právo i svou povinnost tvrditi se vším důrazem – kdyby o tom pochybnost vznikla – skutečnost, že má českou šlechtu jako svou složku, jež od těla národního se nikdy neoddělila a nikdy svým přičiněním oddělena nebude [...].

V úplné shodě s národem německým, který žádá ode všech svých příslušníků přesné konání všech povinností vůči národní pospolitosti, jsou důvodně i český lid a česká šlechta přesvědčeni o své sounáležitosti. Vycházejíce z přesvědčení o jednotě našeho národa ve všech složkách a zejména o tom, že potomci někdejších spolutvůrců a nositelů české státnosti ještě mohou svému národu a své vlasti za všech poměrů platně posloužiti, chceme se vždy a za všech okolností hlásiti k českému národu.⁷⁷

Národnostní prohlášení české šlechty, rozumějme na základě jejího vlastního vnitřního citění a přesvědčení, bylo přečteno na plénu vedení Národního souručenství, jež mělo

---

⁷⁷ AKPR, Česká šlechta - memoranda, prohlášení české šlechty ze září 1939.

Originál zářijového prohlášení české šlechty doručil František Schwarzenberg v pátek 6. 10. 1939 osobně Emilu Háchovi, který dal již bezprostředně po jeho projednání ve výboru Národního souručenství (7. 9. 1939) zároveň pokyn k jeho německému překladu (8. 9. 1939), viz tamtéž, záznamy z 14. 9. 1939 a 11. 10. 1939.

Na základě popsaných kritérií se považovaly za českou národní šlechtu v abecedním pořadí následující rody: Baillet-Latour, Battaglia, Belcredi, Bubna z Litic, Colloredo-Mansfeld, Czernin, Dacziczky z Hesslowa, Dlauhowesský, Dobrzenský, Bořek-Dohalský, Hildprandt, Hrubý z Gelenj, Kálnoky, Kerssenbrock, Kinský, Kolowrat-Krakowský, Lobkowicz, Mensdorff-Pouilly, Mladota, Nádherný, Paar, Pálffy, Parish, Podstatzky-Thonsern, Riegr, Schönborn, Schwarzenberg, Schlik, Serényi, Strachwitz, Thun-Hohenstein, Wratislav.

Viz též KÁRNÍK, Zdeněk: Česká národní aristokracie ve 20. století jako sociální vrstva? Úloha První republiky ve formování národní identity české aristokracie (Krátká úvaha), Studie k sociálním dějinám, sv. 7, Opava 2001, s. 255–257.

sjednocovat národ a nahradit rozpuštěné Národní shromáždění. Výbor je přijal s všeobecným souhlasem a předsedající náměstek Josef Nebeský zhodnotil tento krok české šlechty slovy: „[...] že nedorozumění mezi národem a jeho šlechtou vzniklá v minulosti jsou tím odstraněna.“⁷⁸ Do tisku je samozřejmě nacistická cenzura nepustila a snažila se všemi prostředky zabránit jeho rozšíření.

Jestliže v mnichovských dnech vyjádřila část šlechty své státoprávní postoje a postavila se tak za zachování českého, respektive československého státu v jeho stávajících hranicích, v posledním prohlášení se zcela očividně přimknu k češtví. Hlavní prostor byl věnován vysvětlení, proč se její podepsaní zástupci na základě svého svobodného rozhodnutí považovali za Čechy a vlastence. Zde se nezapřel rukopis Františka Schwarzenberga v otázce legitimizace, respektive specifického pojetí národního sebeurčení šlechty: podle země, kterou obývá, přesněji podle národnosti lidu, s nímž sdílí své dějinné osudy. Přihlášením se k české národnosti šlechta samozřejmě nijak nepřestala být šlechtou. Hrdě se ke svému původu hlásila a smysl své existence spatřovala, jak nyní dala najevo, ve službě národu a vlasti. Hodnoty, jež tradičně vyznávala a pro které byla mnohdy v liberalizujících se podmínkách nové doby vysmívána, byly nyní žádány a získávaly na aktuálnosti. Eliášova protektorátní vláda dokonce tentýž měsíc, v září 1939, zrušila zákony zakazující používání šlechtických titulů. Pravděpodobně si od tohoto kroku slibovala větší zapojení šlechty do protektorátní politiky.⁷⁹ Lze proto říci, že ono prohlášení české šlechty bylo z její strany pouhým pragmatickým krokem motivovaným výměnou za navrácení titulů? Jistě nikoliv. Vždyť kromě titulů nic jiného nezískala. Navíc v situaci, kdy bylo výhodné všechno jiné než se s hrdostí a odhodláním hlásit, navzdory přáním okupantů, k češtví, by vrácení pouhých titulů bylo opravdu malou satisfakcí.

Co ji tedy k tomuto vědomému rozhodnutí vedlo? Jaké výhody z něho mohla mít? Proč s ním přišla právě nyní a nikoliv dříve? Dokumenty ze září 1938 a z ledna a září roku 1939, z doby, kdy se jednalo o státní i národní bytí a nebytí, rozkrývají, odrážejí a svým způsobem završují sociální vývoj šlechty v uplynulém dvacetiletí první republiky. Právě v těchto kritických momentech, jež si žádaly jasné rozhodnutí ve vztahu k národu a zemi, se naplno ukázalo smýšlení a orientace rodové šlechty českých zemí. Zhruba její

---

⁷⁸ AKPR, Česká šlechta – memoranda, Praha, 14. 9. 1939 (záznam).

⁷⁹ Podle mínění Františka Schwarzenberga vláda povolila užívání šlechtických titulů „především ze snahy o zmenšení jakéhosi českého pocitu méněcennosti vůči Němcům, kteří se svojí šlechtou a svými tituly stále ohánějí“. A vzápětí zdůraznil: „Tímto opatřením se arci nezměnilo nic, opravdu nic na našem kladném postoji vůči státu.“ SCHWARZENBERG, František: Svědectví, č. 79/1986, s. 706–707.

jedna třetina⁸⁰ ztotožnila své vlastenectví s českým národním citem a přesvědčením. Bylo nadále zemské a státní, „znamenalo ovšem,“ jak píše profesor Zdeněk Kárník, „přijetí československého státu jako výsledku československé národní revoluce za svůj“. Akt ze září 1939 nebyl nijak nahodilý, nýbrž představoval konstituování „sociální skupiny národně české aristokracie“. Období let 1918–1938/1939 lze tudíž chápat jako proces „formování novodobé české národní aristokracie“.⁸¹

Odedávna kosmopolitní šlechta se tak na začátku války zcela jednoznačně vymezila nejen vůči národu a zemi, ale rovněž i politicky – v odporu proti nacismu. Můžeme konstatovat, že český národ v osudových chvílích „objevil“ svoji šlechtu, která s ním v následujících letech sdílela válečný prožitek naplněný snahou obnovit československý stát, stejně jako, že česká šlechta našla svoji „identitu“, založenou na sounáležitosti s národem, což dala deklarativně najevo. Rozebírané deklarace dokládají poslední veřejné vystoupení významné části šlechty v českých dějinách. Životní příběhy jeho protagonistů (ovšem ani těch, kteří se přiklonili k německému či přímo nacistickému) by tudíž neměly vymizet z historického povědomí. Valná většina z nich však na „své“ dějepisce stále čeká. Pečlivá analýza motivů jednání a činů každého jednotlivce je současně nezbytná jako důležitý odrazový můstek pro komparaci chování šlechtických rodů nejen v rámci tehdejšího Československa, ale také se sousedními zeměmi (nejen ve vztahu k nacismu, ale i dalším autoritativním režimům). Sledování osudů signatářů by nás dovedlo i k bližšímu poznání jejich cest po únoru 1948 – jistě neméně zajímavých. Ze shrnující syntézy by poté přesněji vyplynulo, do jaké míry podmiňovalo jejich smýšlení a rozhodování ideové zázemí rodu, z něhož pocházeli, tradice spjaté se šlechtickým prostředím, jako je například loajalita k zemi, dále náboženské přesvědčení, politická orientace či adaptace na nové podmínky (tzv. „poobčanštění“

---

⁸⁰ Užitečné srovnání o národním vývoji starobylých rodů na našem území poskytuje soupis šlechty, který pod názvem „U nás“ sestavil a vydal Zdenko Radslav Kinský v roce 1933 a posléze znovu v roce 1947/1948. Zatímco první edice obsahuje 60, druhá pak pouze 20 rodin. Poválečný spis nezahrnuje dle prezidentských dekretů, resp. zákonů Národního shromáždění „Němce, Maďary, zrádce a kolaboranty“. Oba soupisy asi nejsou zcela úplné, přesto „vzájemný poměr 3:1 patrně lze považovat za nejlépe věci odpovídající vztah mezi oběma fenomény – tj. aristokracií Českých zemí bez ohledu na národnost a aristokracií českou.“ Srov. KÁRNÍK, Zdeněk: Česká národní aristokracie ve 20. století jako sociální vrstva? Úloha První republiky ve formování národní identity české aristokracie (Krátká úvaha), Studie k sociálním dějinám, sv. 7, Opava 2001, s. 258.

V obou Kinského soupisech nenalezneme nově nobilitované rody, tj. po roce 1848. Byly totiž pořízeny podle následujících přesně vymezených kritérií: 1) pozemkové vlastnictví v zemích svatováclavské koruny; 2) československé státní občanství; 3) trvání po meči; 4) nacházely-li se ve stavu panském před r. 1848. Tamtéž, s. 259; či přímo KINSKÝ, Zdenko Radslav: U nás, Chlumeck nad Cidlinou 1933; anebo reprint téhož díla z roku 1948, který byl publikován z iniciativy Radslava KINSKÉHO, syna Zdenko Radslava, ve Žďáru nad Sázavou v roce 1995.

⁸¹ KÁRNÍK, Zdeněk: Česká národní aristokracie ve 20. století jako sociální vrstva?, s. 249 a 257.

šlechty v republikánském prostředí), nezřídka provázená hledáním kompromisu mezi přijetím hodnot moderní společnosti a souběžně snahou zachovat ty staré.

Okupanti tento čin pochopitelně nepřehlédli. Těsně před svojí smrtí ještě stačil zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich uvalit nucenou správu na majetky hlavních exponentů české šlechty (Kinský, Belcredi, Sternberg, Schwarzenberg, Lobkowitz, Czernin, Kolowrat aj.), jejichž zabavenou půdu zamýšlel využít pro účely německé kolonizace. V dopise Martinu Bormannovi ze 16. května 1942 poukazoval na jejich aristokratické vazby v Říši, „Ostmarce“ a Maďarsku. Podle Heydrichova mínění měli tito šlechtici využívat svých, v jeho očích německých jmen, aby zvláště ve špionážní oblasti škodili Německu. Rozhodnutí zdůvodnil mimo jiné právě odkazem na prohlášení věrnosti československému státu, kterou dotyční proklamovali jménem české šlechty prezidentu Benešovi v září 1938 a které nebylo dílem náhody.⁸²

---

⁸² Srov. Heydrichův dopis Martinu Bormannovi z 16. 5. 1942, kopie z osobního rodinného archivu Theobalda Czernina (Dymokury).

3. Česká šlechta v časech Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945)

Audience zástupců české šlechty u prezidenta Beneše na Pražském hradě v osudovém „mnichovském“ roce 1938 se odehrála pouhé dva dny poté, kdy vláda Velké Británie přijala (15. září) v Berchtesgadenu Hitlerem vyslovené požadavky na zabránění všech československých území obývaných z padesáti procent německým obyvatelstvem. Přestože se na rozdíl od prezidenta Masaryka netěšil Edvard Beneš u některých členů delegace velké autoritě, podstatné bylo, že český národ se mohl opřít o česky smýšlející šlechtu, která se přihlásila o slovo v situaci, kdy mnozí o jejích postojích pochybovali. Svým způsobem se také jednalo o dozvuk Runcimanovy mise, během níž se Zdenko Radslav Kinský společně s dalšími českými aristokraty pokoušel seznámit lorda Runcimana a jeho souputníky s jinými názory šlechty žijící v českých zemích, než jaké reprezentoval například Max Hohenlohe či Ulrich Kinský. Zklamání z průběhu a výsledků mise, stejně jako nesouhlas s postoji britské aristokracie, která udávala tón zahraniční politice ostrovního království, přispělo v řadách české šlechty k mobilizaci, jež vyústila do podoby zmiňovaného prohlášení (podpořeného navíc i podnětem prezidenta Beneše, s nímž byl Zdenko Radslav Kinský v kontaktu). Česká šlechta se tak vracela zpět do veřejného dění, v němž se pohybovala i v následujících letech nacistické okupace.

Angažmá činovníků šlechty v politickém životě na počátku protektorátu bylo pro českou veřejnost na jednu stranu určitým překvapením, na druhou stranu promyšleným a cíleným krokem vlády generála Aloise Eliáše. O prosazení některých českých šlechticů na čelní místa protektorátních organizací a úřadů se rozhodlo na poradách tzv. trojky, tvořené výše jmenovaným premiérem Eliášem a jeho blízkými spolupracovníky: ministrem a Háčovou pravou rukou Jiřím Havelkou a Hubertem Masaříkem (bývalý šéf kabinetu ministra zahraničí, od dubna 1939 do října 1941 řídil koordináční odbor protektorátní vlády). Ve vedoucích funkcích Národního souručenství⁸³, které mělo sjednocovat národ, tak zasedli hrabata Hugo Strachwitz

---

⁸³ Základní smysl Národního souručenství spočíval v zabránění roztržitému národní pospolitosti a ve vytvoření co nejširšího protiněmeckého bloku. Jeho tvůrci si uvědomovali, že nikoliv nevýznamné „složky národního kolektivu zůstaly však mimo; k těm bylo třeba nalézt spojení, navázat s nimi kontakty, zapojit je do negativistické fronty. Z tohoto společenství zůstávali vyloučeni jen vlajkaři a další fašisté, jinak pro nás celonárodní fronta šla od levého dělnictva až ku katolické šlechtě, od komunistů přes socialisty obou směrů k lidovcům, agrárikům a národním demokratům“. Srov. MASARÍK, Hubert: V proměnách Evropy, Praha 2002, s. 312–313.

s Karlem Belcredim a František princ Schwarzenberg. Úřadu ministra zemědělství se po útěku dr. L. K. Feierabenda do britského exilu ujal další šlechtic – Mikuláš hrabě z Bubna a Litic⁸⁴, jenž sice dle svědectví Huberta Masaříka příliš nevynikal v úřední agendě, zato byl „neústupný, nebojácný vlastenec a antinacista, stejně jako jeho rakouská manželka, která nám občas přinášela cenné zprávy z aristokratických kruhů“.⁸⁵ Bubnovu zásadovost a vpravdě šlechtetnost za všech okolností dosvědčuje skutečnost, že bezprostředně po zatčení generála Eliáše koncem září 1941 neváhal hlasovat pro demisi vládního kabinetu, který ovšem kvůli patovému výsledku a nerozhodnosti ministra Čipery nepadl. Do nově – v souladu s direktivami Reinharda Heydricha – rekonstruovaného kabinetu premiéra Jaroslava Krejčího už nezasedl.

Oficiální protektorátní reprezentaci takto posilovali lidé, o nichž se okruh Eliášových kolegů domníval, že už „svými jmény symbolizují historické tradice českého státu a [...] nebudou při jednáních s nacistickými představiteli trpět komplexy méněcennosti“.⁸⁶ Šlechta se ale neomezovala jen na veřejné, viditelné aktivity, byť i ty mnohdy zakrývaly práci v podzemí. Některé osobnosti z jejích řad sehrály důležitou roli v protinacistickém odbojovém hnutí.

Šlechta v odboji

Zárodky odboje se v české společnosti začaly formovat v podstatě o rok dříve, než se rozhořela samotná druhá světová válka. Krátce po podepsání mnichovské dohody a následné abdikaci Edvarda Beneše v říjnu 1938 se v Sezimově Ústí konala schůzka, během které exprezident se svými nejbližšími spolupracovníky projednával první organizační přípravy pro očekávaný brzký střet s nacismem. Jednání se kromě jiných zúčastnili také dva šlechtici: diplomat Max Lobkowicz a redaktor Lidových novin Zdeněk Bořek-Dohalský.⁸⁷

---

⁸⁴ Blíže JELÍNKOVÁ, Dita: Mikuláš Bubna z Litic a jeho role v protektorátní politice. In: Kolektiv autorů: Válečný rok 1941 v československém domácím a zahraničním odboji, Praha 2012, s. 71–89.

⁸⁵ MASARÍK, Hubert: V proměnách Evropy, s. 314–315. Masařík ve svých pamětech názorně přibližuje Bubnovy povahové rysy a vlastnosti příznačnou epizodou, které byl osobně svědkem, když měl Bubnu společně s jeho ministerským kolegou profesorem Kaprasem při jedné příležitosti představit K. H. Frankovi. „Rozhovor netrval ani pět minut,“ vzpomíná Masařík, „a Frank už začal dle svého zvyku hrubě a urážlivě mluvit o českém národu. Nato Bubna vstal, změřil si Franka očima a prohlásil, že přišel na zdvořilostní návštěvu jako ministr, ale urážet se nenechá, ani ironizovat, to raději okamžitě odejde. Frank kupodivu ihned zkontrol a zbytek návštěvy proběhl bez incidentu.“ Viz tamtéž, s. 315.

⁸⁶ Tamtéž, s. 314.

⁸⁷ Mezi účastníky schůzky dále patřili Václav Girsá, Jan Jína, Zdeněk Chytil, plk. Josef Eret a JUDr. Ivan Klouda. Postupně se přidali další spolupracovníci, jako např. Jaromír Smutný, Ladislav Rašín či Prokop

Zatímco Lobkowicz pouhé dva dny před obsazením zbytku českých zemí nacisty v březnu 1939 odešel do britského exilu, Bořek-Dohalský setrval v protektorátu, ačkoliv mnozí přátelé ho přesvědčovali, aby také opustil vlast. Odmítl a okamžitě se zapojil do odbojového hnutí. Svoji nejvýznamnější odbojovou roli sehrál v rámci Politického ústředí, později Ústředního vedení odboje domácího sjednocujícího demokratickou rezistenci. Coby Benešův důvěrník, činný pod krycími jmény Halík či Bedrník, vytvářel spojení mezi domácí protektorátní vládou a exilovou vládou v Londýně. Udržoval osobní kontakt se státním prezidentem Emilem Háchou a s odbojem spolupracujícím premiérem Aloisem Eliášem. Informace a prohlášení domácí politické reprezentace, jež se mu podařilo od nich získat a odeslat do Londýna, napomáhaly legitimizovat „Benešovu“ zahraniční akci v očích spojenců protihitlerovské koalice. Gestapo nakonec toto spojení odhalilo a 21. října 1941 Dohalského zatklo. Stalo se tak necelý měsíc po příchodu zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha do Prahy a zatčení Aloise Eliáše. Tři a půl roku strávil za zdi pankrácké věznice. A když už se zdálo, že by svoji internaci přece jen mohl přežít, byl ve středu 7. února 1945 v Malé pevnosti v Terezíně popraven.⁸⁸

Zpravodajské aktivity vyvíjel také František Schwarzenberg (hlavní autor prohlášení české šlechty ze září 1939). Krátce před vyhlášením protektorátu měl nastoupit do diplomacie. Nakonec byl převeden do Kanceláře prezidenta republiky Emila Háchy, v níž však vydržel jen do začátku dubna následujícího roku. Odešel na vlastní žádost, protože odmítl písemně ztvrdit slib věrnosti Adolfu Hitlerovi. Do odbojové činnosti jej zasvětil bývalý Masarykův kancléř a odbojář již z první světové války Přemysl Šámal. Styky v něm dále udržoval s generálem a protektorátním premiérem Aloisem Eliášem, s výše jmenovaným Zdeňkem Bořkem-Dohalským, diplomatem Arnoštem Heidrichem, kabaretiérem a nakladatelem Rudolfem Jílovským nebo podplukovníkem Josefem Balabánem. Společně s nimi se podílel na udržování tajného spojení s československou politickou reprezentací v londýnském exilu. Též pomáhal rodinám postiženým nacistickou perzekucí a hmotně zaopatřoval lidi působící v ilegality. V závěru války se ve funkci spojovacího důstojníka generála Karla Kutlvašra účastnil

---

Drtina. Tato supina Benešovi věrných stoupců se v létě 1939 začlenila do Politického ústředí (PÚ), jedné ze střešových organizací demokratického odboje. Srov. HAUNER, Milan a kol. (ed.): Formování československého zahraničního odboje v letech 1938–1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, Praha 2000, s. 200.

⁸⁸ K osobnosti Zdeňka Bořka-Dohalského srov. HAZDRA, Zdeněk: Zdeněk hrabě Bořek-Dohalský z Dohalic – osud jednoho šlechtice (1900–1945). In: Moderní dějiny, sv. 12, Praha 2004, s. 173–212.

pražského květnového povstání. Kromě jiného překládal provolání České národní rady o převzetí moci do francouzštiny a angličtiny a přečetl je v rozhlase.⁸⁹

Informační most mezi domácím demokratickým hnutím odporu a londýnskou exilovou vládou obstarával i Jindřich Kolowrat-Krakovský, činný mimo jiné v rámci odbojové skupiny Parsifal, tvořené převážně bývalými zaměstnanci ministerstva zahraničních věcí.⁹⁰ Jindřich Kolowrat byl velmi podnikavý, demokraticky smýšlející, promasarykovsky a vlastenecky založený člověk. Stejně či podobné politické a ideové přesvědčení, jímž poněkud vybočoval z aristokratických kruhů, jej spojovalo s dalšími ústředními postavami této práce: jak se Zdeňkem Bořkem-Dohalským, tak s Františkem Schwarzenbergem i Maxem Lobkowiczem, který prožil válečná léta v britském exilu.

Také v případě Maxe Lobkowicze byla loajalita zemi a národu podepřena jeho republikanismem a vazbami na hradní prostředí. Ve šlechtických kruzích byl vnímán od počátku jako „čistý republikán“ a vysloužil si přívlastek „rudý princ“. Své jméno dal plně k dispozici novému státu, když se v jeho začátcích stal členem diplomatické mise v Londýně. Lobkowiczovy služby byly značně ceněny, neboť československé diplomacii umožňovaly přístup do jinak obtížně proniknutelného světa britské aristokracie. Přispěl k tomu jistě též jeho sňatek s anglickou šlechtičnou Gillian Bonham-Carter, rozenou Somerville of Drishane. V době druhé světové války se aktivně zúčastnil zahraničního odboje coby československý vyslanec a později velvyslanec u svatojakubského dvora.⁹¹

Vedle diplomatické činnosti Maxe Lobkowicze se do zahraničního odboje zapojili další dva šlechtici, a sice v řadách československých vojenských jednotek bojujících po boku spojeneckých armád. Eduard Lobkowicz, narukoval 23. září 1939 v Paříži, proslul jako styčný důstojník československých jednotek na Blízkém východě pod vedením pplk. Karla Klapálka. Pozoruhodné je, že strýc Eduarda Lobkowicze zastával místo pobočnicka posledního rakouského císaře Karla a snacha byla neteří císařovny Zity. Sám Eduard válčil jako důstojník císaře Karla i prezidentů Masaryka a Beneše, tedy za monarchii i republiku. Rovněž není bez zajímavosti, že jako mateřskou řeč uváděl

---

⁸⁹ Srov. Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR (dále jen AMZV), osobní spis Františka Schwarzenberga; o jeho činnosti jak proti nacismu v domácím odboji, tak o protikomunistických aktivitách v americkém exilu vypovídá dokumentace uložená ve Schwarzenbergově pozůstalosti v rodovém archivu na zámku Murau v Rakousku.

⁹⁰ Srov. POKORNÝ, Jindřich: Parsifal. Osudy jedné demokratické odbojové skupiny v letech 1938–1945 s poválečným dovětkem, Praha 2009.

⁹¹ Srov. AMZV, osobní spis Maxe Lobkowicze, též fond (dále jen f.) Londýnský archiv 1939–1945.

za první republiky němčinu, což platilo i o Bedřichu Jeronýmovi Colloredo-Mannsfeldovi, který odešel v únoru 1939 studovat do Švýcarska. Odmítl sice nechat si vyměnit československý pas za protektorátní, do československé armády se ale přihlásil až v prosinci 1944, kdy se spojenecká vojska přiblížila k švýcarským hranicím. Poté co byl v Paříži odveden, odjel lodí do Británie. Jelikož jako nováček musel projít základním výcvikem, do bojů druhé světové války už nezasáhl.⁹²

Šlechta inklinující ke krajní pravici a k fašismu

V konzervativních a krajně pravicových katolických kruzích nebyly vazby na české fašistické organizace ve třicátých letech ničím neobvyklým.⁹³ Spisovatelé a publicisté „konzervativní a nesmiřitelné katolické orientace“ utvořili jádro autorů píšících do časopisů *Národní obnova*, *Řád nebo Akord* (např. Jakub Deml, Jaroslav Durych, Jan Čep či Jan Zahradníček). Inspirováni italským a portugalským vzorem, toužili po přechodu směrem k stavovskému společenskému uspořádání. Stoupenci konzervativně nacionalistického a autoritativního zaměření se zformovali okolo revue *Znova*. Vedle Karla Domina, Jana Grusse či Rudolfa Medka sem náležel také Jan Lobkowicz.⁹⁴

Kníže Lobkowicz, představitel mělnické větve rodu a poslední předseda Svazu československých velkostatkářů, se zařadil mezi přední činitele k fašismu inklinující Akce národní obrody (ANO), která měla ve svém programu národní a mravní regeneraci a usilovala o prosazení vlády konzervativní elity. Protektorátní ministr a Háchova pravá ruka Jiří Havelka dokonce Lobkowicze neúspěšně prosazoval do funkce předsedy výboru Národního souručenství.⁹⁵

České fašistické organizace se vyznačovaly extrémní xenofobií a antisemitismem. Kromě zmiňované Akce národní obrody to platilo i pro Vlajku, která se v polovině třicátých let profilovala několika ideovými postuláty s předponou „anti“: protiněmeckým nacionalismem, antikomunismem, antikapitalismem

⁹² Srov. MARŠÁLEK, Zdenko: S modrou krví v republikánské armádě. Aristokraté v československém vojsku 1918–1945. In: HAZDRA, Zdeněk – HORČIČKA, Václav – ŽUPANIČ, Jan (eds.): *Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století*, Praha 2011, s. 131–145.

⁹³ K problematice českého fašismu srov. např. PASÁK, Tomáš: *Český fašismus 1922–1945*, Praha 1999; PEJČOCH, Ivo: *Fašismus v českých zemích. Fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922–1945*, Praha 2011.

⁹⁴ GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Velké dějiny Zemí Koruny české, svazek XV. a, 1938–1945*, Praha-Litomyšl 2006, s. 142.

⁹⁵ Tamtéž, s. 210–211.

a již jmenovaným antisemitismem. Na začátku třicátých let se zformovala jako hnutí, jehož základ vytvořily spolky vysokoškolských studentů sympatizujících s fašismem. V této první fázi existence Vlajky, která měla podobu politického klubu, patřil mezi její členy také Karel VI. Schwarzenberg z orlické sekundogenitury. Pod pseudonymem Bojna přispíval i do její stejnojmenné revue.⁹⁶ Ačkoliv si v době svého zrání zadal s krajně pravicovou organizací, čehož později litoval, nelze v jeho případě říci, že by se byl někdy ztotožnil s jejím xenofobním a antisemitským zaměřením. Ke vstupu do Vlajky jej ovlivnil jemu blízký konzervatismus v kombinaci s českým vlastenectvím, nepochybně svoji roli sehrála mladistvá naivita, ale také do určité míry mentální ukotvení ve „světě včerejška“ a hledání ideálů v „rytířské“ minulosti tváří v tvář problémům, v nichž se zmítala demokracie třicátých let.

Po „mnichovském“ rozbití Československa, kdy se začaly psát krátké dějiny druhé republiky, se vedení Vlajky vyměnilo a spolu s ním se změnila i její dosavadní orientace. Z představ o uspořádání společnosti ve stavovském duchu zdůrazňujícím český nacionalismus došlo k velmi dramatickému posunu směrem k nacionálnímu socialismu německého typu. S touto etapou působení Vlajky již neměl Karel Schwarzenberg nic společného. Nejenže v polovině září 1938 sepsal text prohlášení věrnosti českému státu, s nímž se na Pražský hrad k prezidentu Benešovi dostavila dvanáctičlenná šlechtická delegace, vedená Schwarzenbergovým otčímem Zdenko Radslavem Kinským, ale vzápětí jako důstojník československé armády narukoval během mobilizace, připraven bránit svoji vlast. Vzápětí odmítl veřejné výzvy Vlajky, již kolaborující s nacisty, aby kandidoval na prezidenta.⁹⁷

Nacistická okupace, která se zanedlouho dostavila, přinesla uvalení nucené správy na jeho majetek. S rodinou musel opustit Orlik. Usadil se v Čimelicích, kde se věnoval historické tvorbě. Připravoval zejména Písně českého státu, tedy volné pokračování své knihy Obrazy českého státu (1939), dokumentující kontinuitu české státnosti, jež se stala vlasteneckým bestsellerem – nacisty byla proto v dubnu 1940 zabavena. S cílem co nejvíce připomenout návaznost na Československou republiku se rovněž podílel na tvorbě nových protektorátních symbolů.

Do vědomí svých spoluobčanů se zapsal i na konci války, když na počátku dubnu 1945 se na Schwarzenbergův popud utvořilo v Čimelicích sdružení občanů, jež dalo

---

⁹⁶ Srov. PUTNA, Martin C.: Karel VI. Schwarzenberg. Torzo díla, Praha 2007, s. 25–26.

⁹⁷ Tamtéž, s. 25–26.

vzniknout ilegálnímu národnímu výboru. Členové, v čele se Schwarzenbergem, se večer tajně scházeli v zadní místnosti u řezníka Václava Veselého v domě čp. 7 a jednali o vytvoření vojenské skupiny z občanů-vojáků, o opatření zbraní pro připravovaný odboj a provedení převratu v obci.⁹⁸ Vážnost, jíž se Karel Schwarzenberg u lidí v obci těšil, potvrdilo jeho zvolení předsedou (4. června 1945) čimelického národního výboru, v jehož čele stál do března 1946.

S protektorátní Vlajkou, jedním z nejhorších symbolů kolaborace, byl z řad šlechty nejvíce spjat Jindřich Thun-Hohenstein. Společně s dalšími předními funkcionáři Janem Rysem-Rozsévačem či Josefem Burdou působil v jejím nejužším vedení. Stal se také pověřencem pro Mládež Vlajky a kmenovou organizaci. O skutečně silné pozici Thuna v rámci Vlajky svědčí fakt, že jej v roce 1941 Rys-Rozsévač označil za svého nástupce. Bezprostředně po osvobození byl Thun-Hohenstein zatčen a s ostatními činiteli nejvyššího vedení Vlajky postaven před Národní soud v Praze, který byl ustaven na základě retribučních dekretů prezidenta republiky za účelem posouzení a eventuálního potrestání nejzávažnějších případů kolaborace. Jindřichu Thun-Hohensteinovi soud vyměřil trest doživotního vězení. Nad jeho nejbližšími souputníky Rysem-Rozsévačem, Josefem Burdou a Jaroslavem Čermákem vynesl rozsudek s trestem smrti. Thun-Hohenstein však mnoho let ve vězení nestrávil. Již 26. února 1948, den po komunistickém převratu, se mu podařilo uprchnout z pracovního tábora na justičním velkostatku v Zálezlech poblíž Kladrub u Stříbra. Následně dokázal přejít hranice s Bavorskem. Několik let žil v Londýně. Nakonec se usadil v Kanadě, kde také v roce 1994 zemřel.⁹⁹

Ve srovnání s Thun-Hohensteinem, který si odpykal minimum svého trestu a většinu života prožil ve svobodných podmínkách demokratického Západu, působí příklad Karla Schwarzenberga poněkud tragikomicky. Zatímco se s Vlajkou rozešel ještě před mnichovským diktátem, v letech nacistické okupace se jednoznačně přihlásil k českému národu a ještě krátce po osvobození se těšil úctě mezi svými spoluobčany, čekal jej po únoru 1948 obdobný osud jako na Thun-Hohensteina. Pokud chtěl uniknout vězení, musel opustit svoji vlast, do níž se už nikdy nevrátil.

---

⁹⁸ Viz Pamětní kniha obce Čimelice, s. 163 ad.

⁹⁹ PEJČOCH, Ivo: Jindřich Thun-Hohenstein. In: HAZDRA, Zdeněk – HORČIČKA, Václav – ŽUPANIČ, Jan (eds.): Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století, Praha 2011, s. 171–176.

Odboj formou „kolaborace“ – případ Bedřicha Kinského

Členství v protektorátních organizacích, podobně jako zastoupení ve vedoucích vládních úřadech, vyžadovalo z podstaty věci naprostou loajalitu a oddanost velkoněmecké třetí říši. Povaha kolaborace měla různé podoby, od horlivého, aktivistického přístupu až po pasivní, nucenou či předstíranou spolupráci s okupačním režimem. O míře často spolurozhodovaly charakterové vlastnosti jedince, jakož i sociální podmínky, v nichž byl zakotven, a pochopitelně životní situace, do kterých se vlivem událostí dostal. Avšak kolaborace mohla také být vnějším projevem zakrývajícím její pravé důvody – v zákrytu se odehrávající práci pro odboj. Takový případ mezi šlechtou zosobňuje Bedřich Kinský z Kostelce nad Orlicí.

Protože od března do prosince 1944 působil jako správní referent v Kuratoriu pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, nesměl na základě výnosu ministerstva vnitra po tři roky zastávat žádnou funkci ve veřejném životě. Okresní národní výbor v Rychnově nad Kněžnou jej tak v intencích ministerského rozhodnutí v prosinci 1945 zbavil předsednictví šermířského odboru a místopředsednictví hokejového odboru SK Kostelec nad Orlicí. Tentýž měsíc ale Kinský obdržel od ministerstva vnitra potvrzení, že se po dobu činnosti v Kuratoriu „choval jako dobrý Čech a není o něm známo, že by se dopustil [...] trestných činů proti národu a státu československému“.¹⁰⁰ Vzápětí Kinský požadoval zrušení výnosu zmrazujícího jeho veřejné aktivity. Zdůraznil přitom, že do Kuratoria nevstoupil dobrovolně. Poté co nacisté uvalili vnučenou správu na majetek jeho otce Františka Kinského (za účast na deklaracích české šlechty v letech 1938 a 1939), přišel o místo ředitele velkostatku. Vystřídal několik zaměstnání, až byl přidělen rychnovskému Kuratoriu, kde se věnoval účetní agendě. Vstup do Kuratoria současně koordinoval s pplk. Adolfem Líbalem, velitelem ilegální formace praporu DE, skupina CH (úsek Kostelec nad Orlicí), s níž Kinský spolupracoval. Pro odbojovou organizaci opatřoval zprávy z prostředí Kuratoria až do konce roku 1944, kdy z něho odešel a z příkazu pplk. Líbala přestoupil jako dělník do řetězárny Báňské a hutní společnosti ve Vamberku, odkud opět dodával zprávy odbojářům. Na základě objasnění okolností Kinského působení v Kuratoriu, jedné z nejodpornějších kolaborantských organizací, bylo šetření proti jeho osobě zastaveno.¹⁰¹ Příklad Bedřicha

---

¹⁰⁰ Osvědčení ministerstva vnitra č. 297 ze dne 7. prosince 1945, srov. Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), f. Kuratorium pro výchovu mládeže, sign. 59-57-37.

¹⁰¹ K případu Bedřicha Kinského srov. ABS, f. Zemský odbor bezpečnosti (ZOB II), sign. 315-133-88; f. Mapy zpráv zpracované Studijním ústavem MV, sign. Z-6-359.

Kinského ukazuje „kolaboraci“ jako možnou formu odboje, způsob, jak „spolupráci“ s okupanty využít k odbojovým účelům. Kinský a jemu podobní tím v době války riskovali nejen prozrazení, jež je mohlo stát život, ale i pozdější nepochopení u českého obyvatelstva, které je vinilo z kolaborace s nepřitelem.

Tři šlechtici před nacistickým soudem

Rovněž Bedřichův otec František, mluvčí signatářů již zmiňovaných šlechtických deklarácí, se dostal do střetu s nacisty. V listopadu 1943 ho zatkl gestapo a o čtyři měsíce později, v březnu 1944, odsoudil německý zvláštní soud (Sondergericht) ke dvěma rokům a devíti měsícům odnětí svobody. Společně s ním v lavici obžalovaných usedli i Rudolf Theobald Czernin z Dymokur a anglický státní příslušník Karel Viktor princ Rohan.¹⁰² Všechny tři soud uznal vinnými z úmyslného poslechu cizího, zvláště anglického rozhlasového vysílání. Přičemž Kinský s Czerninem měli vysílané zprávy ještě dále rozšiřovat.¹⁰³ Nedovolený poslech zahraničních rozhlasových stanic, za který v protektorátu hrozil i trest smrti, lze označit, ve srovnání s předchozími druhy odboje, za jednu z pasivních forem rezistence. Představoval však zřetelný projev občanského postoje odmítajícího se podvolit nacistické nadvládě.

Česká šlechta v posledních hodinách války

Zdá se to být přímo symbolické. V měsíci, kdy zazněly první výstřely druhé světové války, česky cítící šlechta proklamovala věrnost národu. A s jistou nadsázkou lze říci, že v „aristokratickém duchu“ plynuly na českém území i závěrečné hodiny války, když se poručík Karel Schwarzenberg se svým nevlastním bratrem Norbertem Kinským jako účastníci národního povstání v Čimelicích podíleli na dojednání složení zbraní posledních vzdorujících jednotek SS, vedených taktéž šlechticem, hrabětem Carl von Pücklerem.¹⁰⁴

---

¹⁰² Rudolf Theobald Czernin byl odsouzen k trestu ve výši tří let a devíti měsíců; Karel Viktor Rohan na dva roky a tři měsíce. Viz Národní archiv (dále jen NA), f. Německé státní ministerstvo v Protektorátě, sign. 110-4/59.

¹⁰³ Tamtéž, sign. 110-4/59.

¹⁰⁴ Srov. ČVANČARA, Jaroslav – HAZDRA, Zdeněk – VAJSKEBR, Jan: Naší ctí je věrnost. Konec druhé světové války v Evropě aneb Anabáze tří šlechticů v květnu 1945, Paměť a dějiny, č. 2/2010, s. 4–22.

Dlouhých šest let nacistické okupace, naplněných nezměrným utrpením a ztrátami na životech, zanechalo hluboké stopy v myslích lidí. Válečný prožitek, který si česká společnost odnášela, sdílela spolu s ní také ta část šlechty, jež se pokládala za českou a svůj úděl spojila s osudem národa. Aktivity jejích zástupců v řadách občanského odboje to přesvědčivě dokládají. Avšak na tento obraz šlechty – mimo té proněmecké, respektive pronacistické, jež byla nucena opustit svá někdejší sídla společně s ostatními odsunutými německými spoluobčany – se mělo brzy zapomenout. Opět se vracel v 19. století vytvořený mýtus o zrádné a cizácké šlechtě, který komunistická propaganda zahrnula do jí hlásaného třídního boje. Ten se naplno rozhořel nedlouho po válce. Již tři roky poté, co se zabouchly dveře za nacisty, drželi komunisté otěže moci pevně ve svých rukách.

4. Z občanů republiky „bývalými lidmi“

Perspektivy postavení šlechty v Československu po roce 1945

Šlechtická pospolitost se začala z českých zemí nenávratně vytrácet s doznívajícími výstřely druhé světové války. V prvních dnech míru německá (vesměs pronacistická) šlechta opouštěla po staletí obývané usedlosti, jež jí byly zkonfiskovány prezidentskými dekrety, a odcházela spolu se svými soukmenovci mimo hranice obnoveného Československa. Asi málokdo však očekával, že zanedlouho dojde ke znárodňování a zabavování majetku bez náhrady také těm šlechticům, kteří zůstali československému státu věrni, přičemž nejedni z nich se zapojil do boje proti hitlerovským agresorům. Leccos již napovídal průběh revize první pozemkové reformy. Zvláště pak křiklavým počinem bylo v podstatě jednotné přijetí zákona č. 143/1947 Sb., o převodu vlastnictví majetku hlubocké větve Schwarzenbergů na zemi Českou, pro nějž se vžil výraz „Lex Schwarzenberg“. Ačkoliv poslední majitel statků jihočeské primogenitury Adolf Schwarzenberg spolufinancoval výstavbu československých opevnění, za války podporoval československou exilovou vládu v Londýně, a nebylo tudíž možné označit jej za kolaboranta, přišel tímto zákonem bez náhrady o veškerý majetek nacházející se v Československu.¹⁰⁵

Nadějný proces odbourávající vzájemná nedorozumění mezi šlechtou a národem, přimykající českou šlechtu k národnímu organismu, byl z hlediska dalšího vývoje též narušen nezacelitelnými ztrátami, které demokratické elity utrpěly v boji s nacisty a které je oslabovaly pro blížící se střet s komunistickou totalitou, jež na šlechtu pohlížela prizmatem třídního nepřitele. Státní bezpečnost pak hojně operovala s jiným specifickým výrazem: kdysi majetné a politicky aktivní občany, eventuálně ty, kteří byli členy některé z církví, zahrnovala do kategorie „bývalí lidé“.¹⁰⁶

Po únoru 1948 se tedy česká šlechta ocitla opět před další zásadní volbou: setrvat v rodné zemi a vedle ztráty majetku riskovat další perzekuce, nebo odejít do exilu. Příslušníci šlechty, kteří po komunistickém převzetí moci přece jen zůstali

---

¹⁰⁵ Srov. JELÍNKOVÁ, Dita: Chcete mě okrást... Majetková perzekuce Adolfa Schwarzenberga v dobách válečných i poválečných, Paměť a dějiny, č.2/2013, s. 96–106.

¹⁰⁶ I když StB užívala termín „bývalí lidé“ po celá padesátá léta, směrnici upravující přístup k této kategorii občanů vydal až počátkem ledna 1959 ministr vnitra Rudolf Barák. Srov. Tajný rozkaz ministra vnitra Rudolfa Baráka O rozpracování, pozorování a evidování „bývalých lidí“ z 3. 1. 1959. Srov. http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/rmv_no/rmv_1_1959.pdf.

v Československu, čelili v mnoha případech tvrdým postihům. Vedle ztráty majetku našli často uplatnění v dělnických profesích, sloužili u pomocných technických praporů, byli vystaveni šikaně ze strany úřadů a bezpečnostních orgánů. Zajímavý vhled do „socialistické“ reality vybraných potomků české šlechty poskytl tehdy začínající režisér Vít Olmer, který natočil v roce 1966 filmový dokument *Občané s erbem*.¹⁰⁷ Uvolňující se politické a společenské atmosféry v Československu využil k tomu, aby ve svém snímku poměrně provokativně zobrazil Theobalda Czernina za volantem nákladního automobilu, Václava Wratislava z Mitrowicz jako dělníka v lese, Jiřího Stránského ze Stránky v roli pumpaře v pražské Opletalově ulici, Zdeňka Sternberga tahajícího kulisy v Hudebním divadle v Karlíně nebo Františka Lobkowicze, který jako jeden z mála potomků šlechty mohl vystudovat medicínu a pracovat, byť s obtížemi, coby lékař v nemocnici na Bulovce.

Oproti tomu někteří nositelé urozeného jména stanuli dokonce i před soudem, který je poslal za mříže. Bezpochyby nejdéle za nimi pobyl JUDr. Jiří Bořek-Dohalský. Jediný syn již zmiňovaného diplomata Františka Bořka-Dohalského, jehož oba bratři, Zdeněk a Antonín, se stali oběťmi nacistického teroru, byl odsouzen komunistickou justicí ve vykonstruovaném politickém procesu k sedmnácti letům odnětí svobody, z nichž si odpykal deset let. Nijak proto nepřekvapuje zjištění, že většina šlechty raději zvolila odchod do exilu, kam zamířila převážná část zástupců rodů Schwarzenbergů, Kinských, Czerninů, Lobkowiczů, Colloredo-Mannfeldů, Kolowratů a dalších. Například Jindřich Kolowrat-Krakovský, Max Lobkowicz nebo František Schwarzenberg se usadili v USA, kde se posledně jmenovaný aktivně zapojil do činnosti krajanských spolků a exilových organizací usilujících o porážku komunistického režimu (Rada svobodného Československa, Československá národní rada americká či Společnost pro vědy a umění).

Jediným z rodu Schwarzenbergů, kdo neopustil komunisty ovládnuté Československo, byl Arnošt, strýc sourozenců Karla a Františka – synů jeho předčasně zemřelého bratra Karla V. Schwarzenberga. Členové místní organizace KSČ v Tochovicích, kde se nacházel velkostatek Arnošta Schwarzenberga, usilovali po válce o parcelaci jeho pozemků. Za tím účelem využili toho, že se v roce 1930 přihlásil k německé národnosti. V lednu 1946 mu tudíž Okresní národní výbor v Blatné konfiskoval zemědělský majetek podle prezidentského dekretu č. 12 Sb. z 21. června 1945

---

¹⁰⁷ OLMER, Vít: *Občané s erbem*, Krátký film, Praha 1966, 19:10 min.

(o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa). Proti tomuto rozhodnutí se Schwarzenberg odvolal. Podařilo se mu dosáhnout úspěchu, neboť ONV v Blatné v listopadu téhož roku vyhověl odvolání a uznal jeho českou národnost. Rovněž byla zanedlouho zrušena národní správa na tochovickém velkostatku. Nicméně schwarzenberský majetek měl být zahrnut do revize první pozemkové reformy. V případě Arnošta Schwarzenberga pak již 26. února 1948 rozhodla revizní komise o vyvlastnění tochovického velkostatku. Následovalo revidování všech předchozích rozhodnutí, které vedlo k potvrzení původního verdiktu ONV v Blatné z ledna 1946 týkajícího se konfiskace Schwarzenbergova vlastnictví.

Příslušníci bezpečnostních složek komunistického Československa obecně spatřovali v představitelích bývalého šlechtického stavu potenciální bezpečnostní riziko, především pak s ohledem na jejich zahraniční vztahy a kontakty. I to byl zajisté pravý důvod – v kombinaci se snahou dokončit likvidaci Schwarzenbergova majetku –, proč byl Arnošt v červnu 1948 zatčen. Několik měsíců internace stačilo k zabavení jeho zbývajících nemovitostí, včetně zámku v Tochovicích. Když byl na začátku roku 1949 propuštěn, našel obživu jako dělník v jižních Čechách. Avšak na konci února 1953 se dostavilo další zatčení. Vyšetřovatelé jej přiřadili do vykonstruovaného procesu proti členům tzv. ilegální protistátní skupiny „Josef Dušek a spol.“. Ačkoliv Arnošt Schwarzenberg nepatřil mezi hlavní obžalované, soud nad ním vynesl druhý nejvyšší trest z celé skupiny odsouzených, a sice deset let nepodmíněně. Nedílnou součástí rozsudku bylo samozřejmě propadnutí veškerého jmění.

Během věznění provázely Arnošta Schwarzenberga vážné zdravotní problémy, které vyvrcholily po převozu z Valdic do uranových dolů v Jáchymově, kde onemocněl leukémií. Jeho bratrovi, rakouskému velvyslanci Johannesovi Schwarzenbergovi, jenž se zajímal o Arnoštův zdravotní stav, se dokonce dostalo sdělení, že podle neověřených zpráv zemřel. Na základě intervencí Johanneše Schwarzenberga, rakouského ministra zahraničí Leopolda Figla a vicekancléře Adolfa Schärfa byl nakonec Arnošt Schwarzenberg v březnu 1957 propuštěn na svobodu. Navzdory

všem příkořím, která zakusil, nezvolil odchod za hranice, nýbrž i nadále zůstal v Československu, které pokládal za svůj domov a kde v roce 1979 zemřel.¹⁰⁸

Nejen „třídní důvody“ a „bezpečnostní rizika“ vyvolávaly zájem komunistické tajné policie o šlechtu. Široké mezinárodní vazby podpořené jazykovými znalostmi, četné známosti jak v aristokratických, tak v politických a diplomatických kruzích, kterými disponovali potomci starobylých šlechtických rodů, umocňovaly u příslušníků státně-bezpečnostního aparátu snahu získat aspoň některé jejich zástupce ke spolupráci. V několika případech se to také podařilo. Za účelem vyšší kontroly nad prostředím bývalé šlechty a též s úmyslem posílit pro své operativní účely přísun informací ze zahraničních zastupitelských úřadů sídlících v Praze přiměla Státní bezpečnost například následující tři nositele hraběcího titulu k podepsání vázacího aktu: Zdeňka Sternberga, Arthura Mensdorff-Pouilly a Radslava Kinského.

U každého z nich měla spolupráce s StB jiný charakter a podobu. V případě Zdeňka Sternberga a Arthura Mensdorffa-Pouilly šlo vysloveně o formální kooperaci vynucenou nátlakem a výhrůžkami. Jelikož však Státní bezpečnosti nepřinášeli informace významnějšího rázu, přestala mít o další spolupráci s nimi zájem. Proto byla poměrně záhy ukončena. Naopak s Radslavem Kinským udržovala StB spojení od padesátých až do konce osmdesátých let. Zprvu sice spolupráci s ním hodnotila poměrně kladně, ale ani ta nakonec nepřinesla očekávané výsledky.

U všech tří zmiňovaných šlechticů je třeba vycházet z kontextu oné „spolupráce“. Je nezbytné si uvědomit, že reprezentovali vrstvu, jež se ocitla pod bedlivým dozorem komunistického režimu, který mnohé z jejich reprezentantů nevybíravým způsobem perzekvoval. S konečnou platností zlikvidoval jejich sociální i ekonomické postavení, znemožňoval jim dosáhnout odpovídajícího vzdělání či zaměstnání. Řada navíc propadala pocitům osamocení, neboť naprostá většina jejich příbuzných odešla z Československa. Styk s nimi byl navíc značně omezen, kontrolován, ba přímo znemožněn. Zatímco Zdeňka Sternberga a Arthura Mensdorffa-Pouilly lze jednoznačně označit za oběti zastrašování ze strany StB, u Radslava Kinského byla spolupráce s ní motivována, jak se zdá, možností zlepšit si svoji společenskou pozici. Díky intervenci z vyšších míst mohl vystudovat vysokou školu a následně být zaměstnán

---

¹⁰⁸ Srov. DOBEŠ, Adam: *Poválečné osudy Arnošta Schwarzenberga*. In: BEZECNÝ, Zdeněk – GAŽI, Martin – PUTNA, Martin C. (eds.): *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*, České Budějovice 2008, s 557–564.

v genetickém ústavu Akademie věd. Na základě důvěry, kterou si získal, a předpokladu spolupráce s československou rozvědkou mu bylo koncem padesátých let umožněno vycestovat do Francie. V zahraničí však jeho chuť k dalším aktivitám opadala. Nicméně kontakty s československými zpravodajci udržoval téměř třicet let. Nepříliš úspěšná spolupráce byla na Kinského žádost rozvázána až v roce 1988.¹⁰⁹

Jak již bylo řečeno, šlechta se netěšila přízni komunistického režimu. Proto se také ocitla pod dohledem tajných služeb. Ukazuje to i příklad Josefíny Lobkowiczové, pro niž bankety a salonní společnosti tvořily od mládí přirozenou součást života. Pohybovala se v nich s nenucenou lehkostí. Vzhledem ke svému původu a sociálnímu zařazení disponovala rozsáhlými styky mezi rakouskou, německou a českou šlechtou. Rovněž se těšila velké důvěře u cizinců a diplomatů, kteří ji pravidelně zvali na recepcy. Patřila tak ke stálým hostům ambasád západních zemí, zejména pak Velké Británie a USA. Těmito vazbami se v padesátých letech minulého století mohl pochlubit málokterý československý občan, což zapříčinilo, že se Josefína dostala do hledáčku komunistické Státní bezpečnosti, která na ni pro podezření ze špionážní činnosti a s přihlédnutím k její „celkové třídní charakteristice“ zavedla osobní operativní svazek nazvaný příznačně „Hraběnka“.¹¹⁰

Josefína Lobkowiczová se vždy hlásila k české národnosti, jíž zůstala věrná i ve složitém protektorátním období. Okupanti jí proto – jako ostatním česky smýšlejícím Lobkowiczům a dalším stejně orientovaným rodům – zabavili majetek. Přesto nadále riskovala. V Hoříně u Mělníka, kde žila, tajně přechovávala partyzány a za činnost v době okupace ji ocenil i místní národní výbor. Ani tato skutečnost později neunikla pozornosti vyšetřovatelům Státní bezpečnosti.¹¹¹ V poválečných letech trávila hodně času v Praze, kde se čile zapojila do rušného společenského života. Ve svém domě ve Vlašské ulici pořádala časté slavnosti, kam docházela šlechta a vyslanci zastoupení v ČSR. Nejvíce rozvíjela kontakty se zastupitelskými úřady Francie, Itálie, Švédska, Belgie, Holandska, Jugoslávie, Velké Británie a USA. Po komunistickém převratu, k němuž došlo v únoru 1948, se úzce stýkala s rozvědčíkem britské zpravodajské služby Georgem Skeltonem, který v ČSR oficiálně působil jako letecký

---

¹⁰⁹ Srov. JELÍNKOVÁ, Dita: Šlechtic v soukolí StB. In: VÉVODA, Rudolf (ed.): Člověk v soukolí StB, Brno-Praha 2014 (v tisku).

¹¹⁰ Archiv bezpečnostních složek (ABS), f. Historický fond MV (MV-H), sign. H-218, osobní operativní svazek na Josephine Lobkowicz-Deniston, heslo „Hraběnka“; rozhodnutí o zavedení osobního operativního svazku padlo 24. května 1955, založen byl 9. června 1955.

¹¹¹ ABS, f. MV-H, sign. H-218, Ustanovka, zpráva z 14. května 1952, s. 1–2.

atašé britského velvyslanectví. Vedl ji k tomu minimálně jeden zásadní důvod. Skelton jí totiž zprostředkoval „formální“ sňatek s Angličanem Christofer Webster-Denistonem. Avšak ani tento krok nezabránil, jak doufala, tomu, aby její majetek – coby cizí státní příslušnici – nebyl znárodněn.

Pracovníci StB si uvědomovali, že Josefina „adresář“ využíval okruh jejích známých pro spojení se západem. Takto zprostředkovávala korespondenci svým příbuzným z rodu Lobkowiczů a jiným příslušníkům „bývalé“ šlechty: Kolowratům, Czerninům či Kinským. Dělo se tak například za pomoci manželek vyslanců zastoupených v Praze.¹¹² K téže skupině „dopisovatelů“ řadili agenti StB i známé Hany Benešové, s níž Josefina byla v přátelském styku. Nikdo jí však nebyl schopen prokázat, že spojení bylo protistátní. „Lobkowiczová sice hodně vypravuje, ale má pověst, že o věcech závažných umí mlčeti,“ charakterizoval ji jeden z informátorů pohybujících se v její těsné blízkosti.¹¹³ Josefina vlastní korespondence se týkala převážně rodinných otázek a podle názoru agenta nebyla nikterak podvratná.¹¹⁴

Zpravodajci nedovedli jednoznačně určit, zda a do jaké míry sloužila jako zprostředkovatelka „skutečně velezrádné“ korespondence. Podle tvrzení jednoho z informátorů bylo „jasné, že tu možnost má, celkem bych se domníval, že někdo, kdo ji ovlivní lichocením, nebo líčením nějaké zoufalé situace, by ji k zprostředkování takové korespondence přemluvit mohl“.¹¹⁵ Avšak vzápětí upozornil, že je to „žena, která svého času svého manžela podváděla sice dosti okatě, ale přece tak, že ji to nikdo nemohl dokázat a že má dosti velkou schopnost dělati věci tak, aby se na to nepřišlo“.¹¹⁶ Informátor, ačkoliv se pohyboval v blízkosti Lobkowiczové, současně uznal, že zjištění dalších zajímavějších korespondentů bude pro něho obtížné či spíš „věcí šťastné náhody, poněvadž [...] Lobkowiczová při své povídavosti docela dobře ví, co říká a je dosti opatrná, než aby řekla to, co by ji mohlo býti nebezpečím“.¹¹⁷

---

¹¹² V osobním operativním svazku Lobkowiczové se postupně odkrývá síť kontaktů, kterých využívala k písemnému styku s cizinou. Dělo se tak prostřednictvím diplomatů a jejich manželek, například ženy holandského vyslance (původem rakouská šlechtična), před ní manželky švédského vyslance Allarda, řady Angličanů (Skelton, Young, Pope), zaměstnanců italské ambasády a dalších kontaktů. Srov. ABS, f. MV-H, sign. H-218.

¹¹³ ABS, f. MV-H, sign. H-218, zpráva z 19. května 1955, s. 2.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 2.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 4.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 4.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 4.

Následně zopakoval, že se nedomnívá, že by byla zapojena „do nějakého velezrádného kruhu“. Nicméně nevyloučil, že „by takovým kruhem nemohla být využita“.¹¹⁸

V rakouském Štýrsku žila její dcera Ludmila (1908–1974), provdaná za Alfreda Gézu prince Liechtensteina. Josefina za ní chtěla vycestovat, avšak nikdy jí nebylo uděleno povolení s možností návratu do Československa. Její žádosti byly patnáctkrát zamítnuty. K dceři se nakonec 23. prosince 1959 vystěhovala natrvalo. Zemřela 28. prosince 1971 ve štýrském Deutschlandsbergu. A k jakým závěrům nakonec dospěla StB? „Provedenými výslechy některých styků [...], sledováním činnosti pomocí tří spolupracovníků [...] nebylo získáno poznatků o provádění trestné činnosti proti našemu zřízení, i když má k této činnosti veškeré předpoklady,“ napsali na její adresu pracovníci StB.¹¹⁹ „Rozpracování“ Lobkowiczové, započaté v červnu 1955 a ukončené v srpnu 1958, nepřineslo žádné doklady prokazující špionáž pro britskou rozvědku. Osobní svazek „Hraběnka“ byl tedy uložen do archivu.

K jeho zpřístupnění vytvořily základní předpoklad až změny nastalé v důsledku listopadových událostí roku 1989, které dovolovaly jednotlivcům i celým skupinám, komunistickým režimem zahrnovaných do kategorie „bývalí lidé“, zařadit se mezi rovnoprávné občany. Nejen šlechticům-exulantům se tím otevřely dveře jak k restitučním možnostem, tak především k návratu do jejich vlasti.

---

¹¹⁸ Tamtéž, s. 4.

¹¹⁹ ABS, f. MV-H, sign. H-218, zpráva z 3. prosince 1962, s. 2.

Část II.

Šlechta ve službách Masarykovy republiky

1. Šlechta, Hrad a prezident Tomáš G. Masaryk

Po převratových událostech roku 1918 se v českém prostředí snesla na šlechtu kritika skoro ze všech stran. Kromě absence v protihabsburském odboji, konservatismu a sepětí s katolickou církví¹²⁰ jí bylo vytýkáno nedostatečné vlastenectví a malé hájení národních zájmů. Osud v podobě ztráty privilegovaného postavení ji stihl též v revolučním Rusku, sousedním Rakousku, potažmo Německu, kde šlechtické tituly nemohly být napříště udíleny, ale směly být součástí občanského jména.¹²¹ Přežívající zbytky monarchismu pak dostaly další tvrdou ránu, když se československé i rakouské Národní shromáždění usneslo na vyhoštění Habsburků z území těchto států a konfiskaci jejich veškerého majetku, pokud, v případě Rakouska, neuznali republiku a nezřekli se příslušnosti k arcidomu a s tím spojených náležitostí.

Ačkoliv většina aristokracie nepřijala ideu československého národního státu za svou a vnitřně se s ním neztotožnila, setrvala na pozicích pro ni typického zemského vlastenectví, které se postupně transformovalo do nové státní podoby. Šlechta se snažila najít vhodné postavení v přetvořených společenských podmínkách, přičemž se převážně opírala o pozemkovou reformou snížený potenciál svých velkostatků (zdůrazněme, že pozemková reforma moc aristokratického velkostatku zcela nezničila, nýbrž ji významně omezila),¹²² což ji spojovalo s podnikatelskými kruhy, zvláště členstvím ve Svazu velkostatkářů, politicky pak s agrární stranou.

Vztahy mezi starou a stávající elitou, šlechtou a republikánskou vládou, se jen pozvolna oprošťovaly od zjitřených vášní revolučního období. V této souvislosti je pozoruhodná snaha dr. Bedřicha Lobkowicze „dostati řadu mladších německých šlechticů mezi nás, abychom je získali jak pro národnost, tak i pro náš stát“. Z počátku se mu prý akce

---

¹²⁰ Část kléru, především vysokého, pocházela přímo z aristokratických kruhů, což obě prostředí sblížovalo i po stránce názorové a mentální. Většina národa přitom společně se šlechtou vyznávala stejnou víru. V čem tedy tkvěl rozpor? Zpřesnění poskytl v jednom svém článku František Schwarzenberg: „Šlechtě a katolickému kléru bylo spíše vytýkáno přílišné sblížení s mocensko-politickým, na venek katolickým rakousko-uherským režimem, který se z pochopitelných důvodů stal neoblíbeným.“ SCHWARZENBERG, František: Svědectví, č. 79/1986, s. 703.

¹²¹ DOLEŽAL, Jiří: Úvahy o české šlechtě v čase První republiky, Svědectví č. 77/1986, s. 40.

¹²² Srov. KÁRNÍK, Zdeněk: České země v éře První republiky (1918–1938), I. díl, s. 489.

dařila, avšak, jak napsal, „bylo vše zmařeno způsobem, jakým byla prováděna pozemková reforma“.¹²³ V jednání se zástupci bývalého aristokratického stavu bylo dosaženo dílčího úspěchu v roce 1922, kdy se čeští a němečtí šlechtici žijící v Československu, pod vedením vévody Beauforta, zavázali pomáhat státu. Prohlásili: „Chceme bez každé výhrady stát na půdě republiky [...] Nechceme privilegií – jsme proti reakci.“ Za tímto krokem stály také nejznámější šlechtické rody: Schwarzenbergové a Lobkowiczové. Jménem Hradu, resp. na základě Masarykova pověření a Benešova souhlasu, s nimi vyjednával Václav Bouček, národně socialistický politik, jeden z hlavních obhájců hradní politiky a mimo jiné i navrhovatel zákona o zrušení šlechtických titulů, rodových a dalších privilegií.¹²⁴

Z četby dobových pramenů lze usoudit, že na začátku dvacátých let převládalo přesvědčení, že největšími hrozbami mladé republiky jsou německý separatismus, bolševismus a právě monarchismus. S ústupem ze slávy se šlechta pochopitelně nesmiřovala lehce. Přestože ustavení Československa většinou nepřijímala s nadšením, nesetkáme se u ní ani s projevy otevřeného odporu.¹²⁵ Politicky příliš nevystupovala. Převážně směřovala k neutrálnímu akceptování nastalých poměrů. Avšak jen výjimečně se s nimi ztotožnila natolik, aby je vnitřně přijala za své. Jednalo se převážně o jedince, kteří se přes svůj rozdílný původ považovali za Čechy a svým způsobem byli politickými dědici státoprávního smýšlení z 19. století. K jednotlivcům, již státní převrat uvítali, náleželi např. Bedřich Schwarzenberg nebo hrabě Vladimír Lažanský. Jejich vstřícný vztah k meziválečnému Československu však nebyl založen na stejném základě. Hrabě Lažanský, jehož Karel Čapek charakterizoval jako „starého Čecha německého jazyka věřícího v české království“, sice přivítal rozchod s Habsburky,

---

¹²³ Masarykův ústav a Archiv AV ČR Praha (dále MÚA Praha), f. T. G. Masaryk, k. 436, složka šlechta, záznam z 20. ledna 1922.

¹²⁴ Srov. KLIMEK, Antonín: Velké dějiny Zemí Koruny české, sv. XIII., 1918–1929, Praha-Litomyšl 2000, s. 298.

¹²⁵ Šlechta nikdy otevřeně proti republice nevystoupila. Ve zprávě Tiskového odboru presidia ministerské rady se dovídáme o jejich monarchických názorech, které „jsou však povahy všeobecně zásadní, [...] mají více povahu osobní oddanosti k dřívějšímu císařskému domu, [...] kterému jest z valné části díkem zavázána, než k rakouské monarchii, o jejíž nemožnosti a nesmyslnosti jest šlechta úplně přesvědčena a proniknuta. Hlavně nenávidí prušáctví“. Dle zpravodaje „monarchické hnutí konkrétní povahy zejména proti republice nebo vládě neexistuje; naopak šlechta stojí bez výjimky na půdě státu a uznává nutnost ho podporovat“. Toto poslední tvrzení je ovšem korigováno poznámkou, že referent zná jen jednu skupinu šlecht, a sice: Lobkowicz – Nádherný. Na chování šlechty působily, podle mínění autora zprávy, rovněž obavy z nebezpečí „červené republiky“, což mělo přispět (v jejím vlastním zájmu) k podpoře současné vlády. Srov. MÚA Praha, f. T. G. Masaryk, karton (dále jen k.) 436, složka šlechta, Tiskový odbor presidia ministerské rady, propagační odbor, nedatováno (patrně z počátků republiky).

ale s republikou se nedovedl identifikovat.¹²⁶ Schwarzenbergové, ač německého původu, se v průběhu 19. století značně počestili (šlo hlavně o představitele mladší větve usídlené na Orlíku) a vědomě se hlásili k českému národu a vlastenectví. Republiku akceptovali, i když by nepochybně více preferovali konstituční monarchii založenou na demokratických principech. K československému státu si vytvořili pozitivní postoj a od samého počátku pěstovali hojně styky s jeho politickými elitami.

Nezanedbatelnou roli v tom sehrála osobnost prvního československého prezidenta T. G. Masaryka, mezi nímž a šlechtou obecně panoval oboustranný respekt. Masaryk ve své hradní kanceláři dokonce zaměstnával např. odborového přednostu Jana Webra z Pravomilu, ministerského radu Josefa Koschina z Koschinů nebo JUDr. Augusta rytíře Popelku.¹²⁷ Zamýšlel rovněž využít četných mezinárodních vazeb a kontaktů šlechty v diplomatických službách (na vyslanectví v Londýně působil Max Lobkowicz). Masarykův kancléř Přemysl Šámal vybídl mladého Františka Schwarzenberga, aby sestavil seznam mladých českých šlechticů, kteří by se mohli uplatnit ve veřejném životě.¹²⁸ Ještě před složením maturitní zkoušky oslovil Schwarzenberga ministr zahraničí Edvard Beneš a získal ho pro svůj úřad.¹²⁹ Avšak celkově vzato tyto záměry nedosáhly v reálu velkého naplnění.

Prezident Masaryk vnímal šlechtictví především ve smyslu duchovně etickém. O jeho významu a hodnotě pro život člověka přemýšlel dokonce i v souvislosti se svou ženou Charlottou, jejíž původ sahá hluboko do historie. Karlu Čapkovi o tom v jejich Hovorech pověděl: „Garriguové pocházejí z jižní Francie [...] a prý byli potomky Kapetovců, dokonce Ludvíka IX., Svatého; také po přeslici je to rod starý, řekli bychom aristokratický [...]. Tož podle toho v žilách mých dětí proudí královská krev; pokud to byli mužové výborní, je to dobře, ale stěží byli výbornými lidmi všichni. Pro každého má jistou cenu, že jeho předkové něco znamenali a byli slušnými lidmi; [...] mít v rodině a rodu skvělý vzor a tradici je osud šťastný [...] slušný předek selský nebo dělnický není horší [...] malíř Schwaiger, který mnoho obcoval v rodinách

---

¹²⁶ DOLEŽAL, Jiří: Úvahy o české šlechtě v čase První republiky, Svědectví č. 77/1986, s. 61.

¹²⁷ V tomto případě se nejednalo o příslušníky staré historické šlechty, ale nově nobilitovaných rodů, viz SMETANOVÁ, Jindřiška: TGM: „Proč se nefekne pravda?“. Ze vzpomínek dr. Antonína Schenka, Praha 1997, s. 210.

¹²⁸ AKPR, f. T-tajné, Šlechta, sign. T 119/34, záznam kancléře Přemysla Šámala o návštěvě Františka Schwarzenberga 5. února 1934; viz kapitola o Františku Schwarzenbergovi.

¹²⁹ SCHWARZENBERG, František: Svědectví, č. 79/1986, s. 705.

aristokratických, často říkával, že chováním a každým pohybem je moje žena největší aristokratka, kterou kdy viděl.¹³⁰

Šlechtictví, respektive rodinný původ se ale ve stávajícím státním uspořádání neměly stát základním předpokladem společenského postavení, nýbrž jen určitou výhodou, v Masarykově pojetí zejména hodnotové dimenze. Demokratický fundament republiky založené na rovnosti všech občanů odporoval stavovskému vidění světa. Meziválečné dvacetiletí se neslo ve znamení obtížného a trpělivého hledání konsenzu mezi nejrůznějšími skupinami žijícími v československých hranicích, zejména těmi, které se s Československem identifikovaly nesnadno nebo dokonce vůbec ne a z různých příčin se ocitaly v izolaci (německé obyvatelstvo, vysoký katolický klérus nebo šlechta). Šlechta stála na počátku přeměny zvláště mentálního rázu. Byla nucena se vypořádat s otázkou, jak nalézt své místo v podmínkách občanské společnosti a rozloučit se s představou o své vlastní výlučnosti, rezonující především v nejvyšších aristokratických kruzích.

Ve spojitosti s uskutečňováním pozemkové reformy se mnozí šlechtici (zvláště členové Svazu československých velkostatkářů, pro něž se stalo zdůrazňování loajality vůči českému národu součástí strategie, jak zmírnit dopady reformy na jejich pozemkový majetek) obraceli přímo na hlavu státu v naději, že u ní naleznou zastání. Od začátku 20. let se tak ve vystoupeních prezidenta Masaryka objevovaly určité výhrady vůči způsobu provádění pozemkové reformy. V novoročním projevu z roku 1922 dokonce hovořil o jistých výhodách plynoucích z velkovýroby. Státní vlastnictví půdy shledával jako nežádoucí. Naopak zdůraznil potřebu rozvíjet individuální iniciativu a dovednosti. Rovněž odsoudil tehdejší nejistotu ve vlastnických vztazích a akcentoval nutnost odpolitizování Státního pozemkového úřadu. Masaryk byl sice přesvědčen o nezbytnosti pozemkové reformy, avšak zároveň se neváhal aktivně vložit do případů, kde to považoval za potřebné, a naléhat na předsedu Státního pozemkového úřadu Karla Viškovského, aby ve sporných záležitostech vyšel velkostatkářům vstříc a rozhodl v jejich prospěch, což se nejednou stalo.¹³¹

Pozemkovou reformu z principu neodmítal ani již několikrát citovaný historik Josef Pekař, který však ve svých statích souhrnně publikovaných pod názvem „Omyly a nebezpečí pozemkové reformy“ nedovedl kromě jiného pochopit, „proč česká

---

¹³⁰ ČAPEK, Karel: Hovory s T. G. Masarykem, Praha 1969, s. 64.

¹³¹ Srov. GLASSHEIM, Eagle: Urození nacionalisté, s. 111–112.

revoluce ty pravé kapitalistické velryby a finanční a průmyslové magnáty, [...], ty, kteří celkem vždy a všude stáli v táboře protičeském [...], nechala s Pánem Bohem na pokoji a proč soustředila svou revoluční horlivost jen proti velkostatkářské šlechtě, která je vkořeněna v půdu českou od staletí a která po staletí nesla její dějiny, [...] a která, přes mnohé vady a hříchy své, získala si o český národ veliké, nepopíratelné zásluhy?¹³²

Pekař současně připomněl zásadní skutečnost, že aristokracie „lnula z tradice a přesvědčení a neméně snad i ze stavovského zájmu k dynastii, budoucnost Čech viděla jen v Rakousku“. Málokdo by tedy v jejích řadách hledal „velezrádce, paktujícího s Masarykem a Dohodou“.¹³³ A přece se vyskytly výjimky. Náležel k nim hrabě František Lützow, který intenzivně podporoval český zahraniční odboj za Velké války. Propagoval jeho cíle a seznamoval s českou problematikou občany ostrovního království. Ačkoliv se po válce dočkal řady poct, zábor se nevyhnul ani jeho statkům, což Pekař neopomněl okomentovat ve vztahu k jím kritizovanému zákonu o pozemkové reformě, který podle něho „má sice ustanovení o vyvlastnění bez náhrady v těch případech, kdy vlastník se těžce provinil za války proti českému národu, ale nemá žádného ustanovení o tom, kde vlastník nebo jeho předkové si získali o národ nepomíjející zásluhy“. Nakonec poukázání na tento rozpor shrnul do ironické glosy: „Zásluhám se postaví kovový památník v Pantheonu, ale o statky se, můj milý, rozdělíme [...]“.¹³⁴

Příklad hraběte Lützowa se mohl podle Pekařova názoru stát pro šlechtu „vzorem a oporou nové orientace“. Byl totiž přesvědčen, že by „velká většina této šlechty nový stav věcí nejen loyálně uznala (a z části snad uvítala), ale že by jím bylo teprve umožněno, co za spojení s Rakouskem a dynastií pokračovalo tak pomalu, t. j. nacionalisace a demokratisace této šlechty“.¹³⁵

Rovněž u baronky Sidonie Nádherné z Borutína se setkáme se sympatiemi k Československu. Ačkoliv byla Sidonie odchována stavovským prostředím a v jejím kosmopolitním uvažování národní hranice nehrály žádnou roli, získala si k republice kladný vztah. Jistě v tom sehrály roli vzpomínky na hrůzy Velké války. Velmi však oceňovala, že u vzniku Československa stála osobnost Masarykova formátu. Masaryka

---

¹³² PEKAŘ, Josef: Omyly a nebezpečí pozemkové reformy, s. 23–24.

¹³³ Tamtéž, s. 22–23.

¹³⁴ Tamtéž, s. 23.

¹³⁵ Tamtéž, s. 23. Nacionalizační proces šlechty pak v meziválečném období skutečně zesílil.

si také vážil Karl Kraus, Sidoniina osudová láska, jehož přijetí u prezidenta zprostředkoval jeden ze Sidoniiných blízkých přátel, diplomat Max Lobkowitz. A Masarykovy vnučky, Anna a Herberta, dokonce navštěvovaly její zámek s proslulým parkem ve Vrchotových Janovicích.

Fakt, že v čele Československa stanul T. G. Masaryk, Sidonie pozitivně ocenila ve své Kronice Vrchotových Janovic (v níž zaznamenala historii janovického zámku i parku), když v souvislosti s Bílou horou napsala: „Tehdy skončily dějiny Čech, aby se znovu začaly psát až po 300 letech. A protože si tentokrát český lid vybral svou nejvyšší hlavu moudřejší nežli české stavy tehdy, lze si jen přát, aby pokračování českých dějin přineslo na věčné časy štěstí a zdar i místu, jež leží v srdci této země: Vrchotovým Janovicím.“¹³⁶

Toto přání se jí bohužel nevyplnilo. Naopak je pozoruhodné pozorovat, s jakou intenzitou a krutostí procházely dějinné události dvacátého století tímto odlehlým místem a jaké otisky zanechaly v životech návštěvníků i místních obyvatel, včetně poslední majitelky panství. Za nacistické okupace se Vrchotovy Janovice ocitly v prostoru, kde se okupanti rozhodli zřídit cvičiště vojsk SS. Na jaře 1944 zámek vyvlastnili a Sidonii donutili k odchodu. Zámecké prostory se proměnily v kanceláře, ubytovnu důstojníků a tankovou školu SS. Většinu původního mobiliáře se jí podařilo uskladnit v nedalekém voračickém statku, který jí správa SS ponechala k užívání. Našla tu též skrovný příbytek – bez tekoucí vody, elektrického proudu, bez rozhlasu či telefonu – v němž přečkala zbytek války.

Příchod míru ale mnoho uklidnění a nadějí na lepší příští nepřinesl. Zámek vyrabovalo místní, válkou zhrublé a zbídačelé obyvatelstvo a nepřidaly mu ani pobyty ruského a československého vojska. Přesto se Sidonie energicky pustila do obnovy zámku a parku. Avšak záhy se ukázalo, že její odhodlání nedojde kýženého naplnění. Pro komunistický režim, který v únoru 1948 zcela ovládl Československo, zosobňovala třídního nepřítele. Někteří lidé z rodné obce, což pro ni bylo velmi bolestné, ji navíc naprosto nesmyslně obvinili z údajné kolaborace s Němci. Šetření proti ní bylo ale brzy pro nedostatek důkazů zastaveno. Stejně bezdůvodně byl nařčen z podpory nacistické okupační moci i Sidoniin bratranec Ervín Nádherný z Chotovin, který v září 1939 podepsal národnostní prohlášení české šlechty, jehož signatáři se hlásili k českému národu.

---

¹³⁶ NÁDHERNÁ, Sidonie: Kronika Vrchotových Janovic, ed. Friedrich PFÄFFLIN, Praha 1998, s. 66.

Čím dál více přemýšlela o odchodu ze země. Jelikož neobdržela výjezdní vízum, učinila tak 10. září 1949 za pomoci převaděče. Přes Bavorsko zamířila do Londýna, kde se potkala se svými přáteli Maxem a Gillian Lobkowiczovými, s Mary Dobrzenskou či Mechtildou Lichnowskou, které postihl stejný osud. V Británii se naposledy nadechla k životu. Ani zde však nestačila nalézt vytouženou svobodu. Záhy totiž udeřila smrtelná nemoc. Dne 30. září 1950 Sidonie zemřela na rakovinu plic. Na její náhrobek v Denhamu, kde byla pochována, nechali přátelé symbolicky vyrýt první verš československé hymny: „Kde domov můj, kde vlast má?“ Zpět do své vlasti se Sidonie Nádherná mohla vrátit až po téměř padesáti letech. V roce 1999 byly její ostatky uloženy na rodinném hřbitůvku, nacházejícím se v zámeckém parku ve Vrchotových Janovicích, tedy v prostředí, které tak hluboce milovala.¹³⁷

Dramatický úděl, který přichystaly dějiny baronce Sidonii Nádherné z Borutína, se však netýkal jen jí, nýbrž celých generací obyvatel středoevropského prostoru, jejichž životní příběhy poznamenaly dvě světové války a fašistické a komunistické režimy. Nevyhnuly se ani hlavním postavám této práce, které pokládaly Masarykovo Československo za hodnotu, s níž se ztotožnily a za kterou byly ochotné přinést i četné oběti.

---

¹³⁷ K Sidonii Nádherné srov. BEZECNÝ, Zdeněk – SAK, Robert: Dáma z rajského ostrova. Sidonie Nádherná a její svět, Praha 2000; WAGNEROVÁ, Alena: Sidonie Nádherná a konec střední Evropy, Praha 2010.

2. Hraběcí rod Bořků-Dohalských z Dohalic a jeho šlechtici demokracie (Příběhy diplomata Františka, kanovníka Antonína a novináře Zdeňka Bořka-Dohalského)

Bořkové-Dohalští a rozpad stavovského světa

Bořkové-Dohalští z Dohalic náležejí k starobylým českým šlechtickým rodům. Nejstarší zmínky o nich sahají do roku 1395, konkrétně k Bořkovi z Dohalic a jeho bratru Jarkovi z Dohaliček. Držitelé tohoto jména, které je odvozeno od obce Dohalice u Hradce Králové, byli napřed vladykové, posléze příslušníky panského stavu a roku 1764 dosáhli povýšení do stavu říšských hrabat.¹³⁸ Ačkoliv se koncem 19. století jednalo o zchudlou hraběcí rodinu, vzešlo z ní několik osobností, jež zanechaly nesmazatelné stopy v českých novodobých dějinách. Zapsala se do nich sourozenecká trojice František (1887–1951), Antonín (1889–1942) a Zdeněk Bořek-Dohalští (1900–1945), kteří představují příklad ojedinělého vztahu mezi šlechtou a Československou republikou. Od samého počátku přijali republikánskou státní ideu za svou a stali se přirozenou součástí československých občanských elit.

Starobylý český původ, rodinná výchova, rodný kraj a lidé s ním spojení pro ně vytvořili důležitý odrazový můstek ve vývoji jejich smýšlení a charakterů. Z domova si odnesli silné pouto k Chodsku, kam se po celý život rádi vraceli, tradiční úctu k zemi, v níž se narodili, a vztah k dějinám národa, uprostřed kterého žili. Připočteme-li hraběcí titul, noblesu a styl chování, jimiž se na první pohled odlišovali od většinové společnosti, ukazovaly tyto skutečnosti a dimenze uvažování na jejich urozený původ. Nicméně zmíněný vztah k rodišti, zemi a dějinám jejich obyvatel přerostl z čistě zemské roviny, obecně typické pro šlechtu, do poměru ryze nacionálního, pro šlechtu velmi neobvyklého. Již otec sourozenců Dohalských se profiloval jako nacionální Čech a jeho synové v tomto trendu pokračovali. Napomohl tomu právě život mezi nearistokratickými vrstvami a otevřenost v přijímání jejich názorů, které byly prodchnuty nacionalismem, respektive vlastenectvím příznačným pro přelom 19. a 20. století, souvisejícím s vrcholem českého národního hnutí.¹³⁹

---

¹³⁸ K vývoji rodu Bořků-Dohalských z Dohalic viz Ottův slovník naučný, Praha 1893, 7. díl, s. 759–760; POUZAR, Václav a kol.: Almanach českých šlechtických rodů, Praha 2010, s. 156–159.

¹³⁹ Do okruhu jejich nejbližších přátel patřili mimo jiné skladatel a sběratel chodského folkloru Jindřich Jindřich, kněz Jindřich Šimon Baar, okresní hejtman Gustav Kraffer, manželé Klotylda a František Vuršrovi, kteří vlastnili nedaleký penzionát Krásnohorská na České Kubici, kam pravidelně přijížděli

Sžívání a sblížení Dohalských s občanskou společností bylo pak symbolicky stvrzeno manželskými sňatky Antonínových bratrů Františka a Zdeňka, jejichž ženy pocházely z neurozených, ač dobře situovaných rodin.¹⁴⁰

Četné styky a vazby na nešlechtické prostředí nejen rozhojňovaly jejich sociální kapitál, ale uzpůsobovaly také jejich mentalitu, což se ve svém důsledku projevilo přijetím liberálně demokratických hodnot, na kterých byla Československá republika postavena. Dokázali tak svůj šlechtický původ proměnit v klad hned od samého počátku existence samostatného státu. „Nové“ elity je mezi sebou uvítaly. Prvořadě nikoliv jako příslušníky šlechtického stavu, ale jako jednotlivce s vysokým kreditem, schopnostmi a prestiží. Českým demokratickým, mnohdy „plebejství“ nezastírajícím elitám určitě imponovalo mít ve svých řadách jim nakloněné šlechtice, nedávající přitom svůj původ tolik na odiv.

Dohalští se ocitli ve velice zvláštním postavení. Rodovým původem ztělesňovali „staré“ elity, smýšlením, sociálními vazbami, ideovým a politickým určením pak elity „nové“. V této jisté „dvojakosti“ vzrůstal jejich význam, který v širších souvislostech ozřejmuje František Svátek: „Z elit zřetelných a jasně ohraničených se staly fragmenty, torza, které potřebovaly čas, aby byly nově integrovány v sociální útvary a aby si vybudovaly novou identitu. Do určité míry ovšem platí toto konstatování také pro české elity, protože i ony byly na počátku první světové války zčásti již reálně včleněny do elit Předlitavska [...] Elity nového státu se musely po roce 1918 nově zformovat ze starých i nových skupin.“¹⁴¹ Je zjevné, že v novém státě spolu musely obě skupiny elit nějakým způsobem koexistovat. A právě v hledání možností vzájemného „soužití“ a porozumění mohli Dohalští sehrát a také v rámci svých pozic sehrát důležitou roli.

Politicky se jednoznačně přimykali k hradní linii a podporovali myšlenky humanitní demokracie personifikované prezidentem Masarykem, což se odráželo zároveň v jejich profesní činnosti. František Bořek-Dohalský vstoupil hned v počátcích republiky do diplomatických služeb a reprezentoval ji nejprve v Londýně, ponejvíce pak ve Vídni.

---

vystupovat přední čeští umělci, jako např. členové Ševčíkova kvarteta, pěvci Ema Destinová, Karel a Emil Burianovi, a kde našla útočiště v letech první světové války i manželka pozdějšího prezidenta Masaryka Charlotta s dcerou Alicí.

¹⁴⁰ František se oženil s Miladou Krafferovou (oddání 19. listopadu 1912), dcerou bývalého domažlického okresního hejtmana a v té době místopředsedy rady Gustava Kraffera, s jehož rodinou se Dohalští přátelili. Zdeněk uzavřel sňatek (1933) s tanečnicí Annou Širlovou, dcerou důstojníka Josefa Širla, která pocházela z bohaté pražské „buržoazní“ rodiny. Annina matka vlastnila činžovní dům v Dejvicích a další nemovitosti. Dědeček z matčiny strany, František Kasl, se díky své píli a podnikavosti vypracoval z chudého instalatéra až na továrníka na Královských Vinohradech.

¹⁴¹ SVÁTEK, František: Politické a sociální elity, Praha 2003, s. 39.

Nejmladší ze sourozenecké trojice Zdeněk Bořek-Dohalský (přítel Ferdinanda Peroutky, Karla Čapka či důvěrník a oblíbený Masarykův společník v závěru jeho života) spojil svoji dráhu s Lidovými novinami. Jako parlamentní zpravodaj svými články spoluvytvářel ideové klima první republiky. Především však mnohačetnými kontakty v politických kruzích, zvláště mezi představiteli Hradu, v prostředí šlechty a vysokého katolického kléru zosobňoval pro „Lidovky“ neocenitelný informační zdroj. Vazby na čelné hodnostáře katolické církve mu zajisté pomáhal udržovat jeho bratr Antonín, který od svého příchodu na pražské arcibiskupství v roce 1924 postupoval v církevní hierarchii strmě vzhůru a brzy se zařadil mezi vlivné osobnosti římsko-katolické církve.

Pro všechny tři bratry bylo charakteristické úzké sepětí s československým státem, víra v jeho ideu a blízkost k oběma prezidentům T. G. Masarykovi a Edvardu Benešovi. Aniž bychom nadsazovali, můžeme říci, že s těmito symboly doby spojili své životy. V časech nacistické okupace se všichni tři různým způsobem zapojili do odbojového hnutí. František coby nejstarší z bratrů a hlava rodu podepsal i národnostní provolání české šlechty ze září 1939. Učinil tak nejen za sebe a syna Jiřího, ale nepochybně též za celý rod Bořků-Dohalských z Dohalic. Všichni tři bratři byli nakonec pro své smýšlení a protiokupační činnost zatčeni a uvězněni. Konce války se dožil pouze nejstarší František. Zdeněk s Antonínem se z koncentračních táborů nevrátili.

Pokračování rodu Bořků-Dohalských zajišťoval Jiří (1914–1990), jediný Františkův syn, vystudovaný právník, který po obnovení Československa v roce 1945 nastoupil jako úředník do Kanceláře prezidenta republiky. Nesl si v sobě válečný prožitek naplněný vzpomínkami na oba strýce, Zdeňka a Antonína (ten ho ještě v roce 1940 ve svatovítské katedrále oddával s Josefou, princeznou Thurn-Taxis), kteří zahynuli, a na tříleté věznění svého otce Františka. Zatímco Jiřího rodinu přivedlo demokratické přesvědčení do protinacistického odboje a vystavilo pronásledování, stejné důvody (navíc posílené nevyhovujícím třídním původem) zapříčinily její postihy v časech komunistického režimu. Oba totalitní režimy 20. století poznamenaly životy Dohalských vsutku měrou vrchovatou – a nechaly je vypít kalich plný utrpení, zklamání a bolesti, stejně jako odhodlání, hrdinství a čestnosti až do samého dna.

Do značné míry je k tomuto údělu předurčovala skutečnost, že tvořili součást tzv. strategických elit státu a patřili k jeho ideovým oporám. Elita je na jednu stranu sama o sobě pojem bez morálního náboje, protože slovy slovenského historika Lubomíra Liptáka „aj korupčný poslanec patrí k politickým elitám, aj bezohľadný

tunelár alebo poslancova svokra v správe banky k ekonomickým. M. Gándhi a M. L. King patria medzi významnú rubriku strategických elít – integrujúce osobnosti rovnako ako Hitler alebo Stalin.“¹⁴² Lipták má v tomto smyslu nepochybně pravdu, ale na druhou stranu pojem elita v sobě skrývá též symbolický obsah a hodnoty. Navzdory všem rozporům mezi morálními ideály a realitou života si podle Františka Svátka „fungování demokracie takový koncept eticky čistých a odpovědných elit v principu vynucuje“. V demokraticky spravované společnosti má neméně důležitý význam poznání, „že ne každá elita, která se za elitu vydává, jí také skutečně je: každá funkční elita v demokracii je elita podmíněná, ‚elita jakoby‘,“ proto musí „své elitní postavení neustále prokazovat výkonem i étosem služby celku“.¹⁴³

Bez rozšíření pojmu elita o tuto kvalitativní dimenzi by vřazení Dohalských do demokratických elit meziválečného Československa nebylo úplné. Společně totiž nesli břímě osudu, které jim 20. století připravilo. V jejich životě je zcela jasně zřetelný onen étos služby a silné vědomí odpovědnosti vůči celku a ideálům „Masarykovy“ demokracie, jež se plně ukázalo v době nacistické a v další generaci Dohalských i komunistické totality, které vyzdvihly do popředí nové „elity“ – ty demokratické odstavující od vlivu a jejich příslušníky leckdy fyzicky likvidující.

---

¹⁴² LIPTÁK, Lubomír: Strategické elity na Slovensku, in: Storočie dlhšie ako sto rokov, Bratislava 1999, s. 291.

¹⁴³ SVÁTEK, František: c. d., s. 37.

Šlechtic, diplomat a básník ve službách republiky:

příběh Františka hraběte Bořka-Dohalského z Dohalic (1887–1951)

*Nevidět sebe jen, nechtět se stavět v čelo,
jas světla tušit tam, kde tmí se právě stín,
věř v dobro – byť snad nevěřit se chtělo –
pak padne mír a klid Ti duše do hlubin.¹⁴⁴*

Čas studií a zrání

Plným jménem František Antonín Ludvík Maria Bořek-Dohalský přišel na svět dne 5. října roku 1887 na rodovém zámku či spíše zámečku v Přívozci, ležícím nedaleko Domažlic. O výchovu celkem čtyř sourozenců (z nichž další dva, Antonín a Zdeněk, se spolu s Františkem zapsali do československých dějin) se starala zvláště matka Marie Ludovika – dívčím jménem d’Hoop, značícím belgický původ – s chůvou Markétou Příbkovou. Mezi ní a rodinou se brzy vytvořil velice vřelý vztah, který se v průběhu let rozvíjel, a Markéta Příbková se stala jejím nepostradatelným a milovaným členem. Otec František Karel příliš času na chlapce neměl, neboť se věnoval výhradně správě velkostatku. Špatné hospodaření a dluhy ho přesto donutily postupně vše prodat a přestěhovat se s rodinou do Domažlic. Tím také Dohalští ztratili jeden ze základních atributů typických pro šlechtu – pozemkové vlastnictví. V chodské metropoli pak nadále pokračovalo dlouhodobé sbližování rodiny s dynamicky se rozvíjející občanskou společností.

Dohalští se profilovali jako nacionálně česky a demokraticky smýšlející rod, což bylo pro šlechtu na přelomu 19. a 20. století opravdu výjimečné. Toto smýšlení se také odrazilo ve výchově dětí. Rodiče v nich pěstovali vlastenectví typické pro konec devatenáctého věku. Vedli je k lásce k rodnému kraji, zemi a její řeči a v neposlední řadě ke studiu a poznávání českých dějin. Dokonce jim už v útlém dětství nechali ušít sokolské uniformy, což nebylo zcela běžné, neboť sokolské stejnokroje nosívali obvykle jen dospělí Sokolové. Starobylý český původ rodu, nacionalizace a demokratizace v průběhu „dlouhého“ 19. století a provázanost s „neurozenými“ vrstvami společnosti nakonec přispěly k jejich ztotožnění se, mezi šlechtou vskutku

---

¹⁴⁴ Z úmrtního oznámení Františka Bořka-Dohalského, osobní archiv Václava a Marie Bořek-Dohalských.

výjimečnému, s československou státní ideou a k přirozenému včlenění mezi republikánské elity.

Vzhledem k nedobré materiální situaci využili Františkovi rodiče výhod Akademie hraběte Straky v Praze, která poskytovala ze svého nadačního fondu stipendia dětem z chudých rodin české šlechty,¹⁴⁵ a poslali své syny po absolvování přívozecké a domažlické obecné školy na studia do hlavního města českého království. Žádný z bratrů Dohalských však k prostředí Strakovy akademie nikdy zcela nepřilnul. Postrádali v ní nedostatek vedení k samostatnému myšlení a odmítali neúměrnou kázeň a disciplínu. František, považovaný za předčasně vyzrálého a oslňující svými osobitými názory, vyjádřil tento postoj dostatečně výmluvně v dopise z 22. ledna 1909 bratru Antonínovi do Říma: „Ptá se, Toníku, na Akademii. Stále stejná, velkolepá, krásná, imposantní i žádoucí všem, kdož v ní nejsou, a nepochopená (protože nemožno pochopit) těmi, kteří jsou v ní. Akademii nemohu, ač jsem v ní už 12 let, zvyknout a upřímně mohu říci, že se nesmrtelně těším, až budu moci odejít. Bohudík, nebude už to dlouho trvat!“¹⁴⁶

Velice úsměvně působí disciplinární zpráva „V příčině chovanců oddělení vysokých škol Aloise Trmala rytíře z Taussicz a Františka Bořka-Dohalského hraběte z Dohalic“, datovaná 23. května 1907. Jak se z ní dovídáme, zdravě sebevědomý a rázný František se 12. března toho roku vrátil společně se jmenovaným kolegou „překročivše dobu dopolední vycházky povolenou za účelem vykonání kolokvia do ústavu po polednách, kdy znamení zvonkem k obědu bylo již dáno, ve stavu úplně opilém“. Předtím se sešli s bývalými chovanci Akademie Karlem Veltrubským rytířem z Veltrub, Václavem Píseckým z Kranichfeldu a jinými studenty v jedné pražské vinárně „ke společné pitce na oslavu rigorosa Karlem Veltrubským právě složeného“. Václav Písecký za doprovodu jednoho z dalších oslavujících je pak v drožce přivezl až k hlavní bráně Akademie a za zvědavého zájmu kolemjdoucího obecnstva z ulice je dovedl

---

¹⁴⁵ Strakova akademie nese jméno hraběte Jana Petra Straky z Nedabylic a Libčan. Ten se rozhodl v závěti z 18. února 1710 darovat svůj majetek ve prospěch zřízení akademie pro cvičení a exercitia mládeže chudé stavu vyššího národu českého. Nadační listinu schválil císař teprve až roku 1814. Ze Strakovy nadace tak byla udělována stipendia chudým příslušníkům české šlechty, kteří studovali na tuzemských univerzitách, lyceích a gymnáziích. Ve 2. polovině 19. století rozhodl zemský výbor použít peníze z fondu na vytvoření šlechtické akademie, která měla sloužit jako vychovávací ústav pro vyšší stavy království Českého. Za tímto účelem vznikla i nová budova, v níž dnes mimochodem sídlí Úřad předsednictva vlády ČR. Studovaly zde tři kategorie chovanců: a) neplatící chovanci; b) chovanci, kteří obdrželi poloviční stipendium a c) chovanci platící. Viz Ottův slovník naučný, díl 1. (A – Alpy), Praha 1888, s. 606–607.

¹⁴⁶ KÜMPEL-STANĀKOVSKÝ, Bohuslav: Z osudů rodu Bořků-Dohalských z Dohalic, Plzeň 1948, s. 24.

do vestibulu. Aniž by kohokoliv informoval, ihned se sebral a s kolegou čekajícím v drožce zase odjeli. „Oba chovanci odebrali se pak do oddělení vysokých škol, přičemž cestou na schodišti rozbili orientační tabulky, jež tam jsou pověšeny“. Mezitím byl z hlavní brány o incidentu telefonicky zpraven ředitel ústavu. Ten „postihl oba chovance již v jejich pokojích; chovanec Alois Trmal ležel zprvu na zemi vedle umývadla v bezvědomí, pak přenesen byl na postel, a chovanec František Dohalský na posteli, nejsa mocen řeči“. Přivolaný domácí lékař konstatoval silné omámení alkoholem.

Ředitel akademie se rozhodl případ exemplárně potrestat, neboť „byl s to, aby jak ve veřejnosti, tak v ústavě vzbudil mnoho pohoršení“. Navíc někteří chovanci oddělení vysokých škol, a mezi nimi i Alois Trmal, byli už krátce před tím disciplinárně trestáni. Proto pan ředitel ve snaze zachovat mezi studenty patřičnou kázeň, předejít do budoucna podobným extempore a současně postupovat spravedlivě usoudil, že vzhledem „ku přitěžujícím okolnostem, zralejšímu stáří, předchozí důtce se strany ředitele akademie, jež se vyskytují u chovance Aloise Trmala, bylo by záhodno, téhož přísněji potrestati než Františka Bořka-Dohalského, jenž byl dosud bezúhonný“. Proto vyměřil Aloisi Trmalovi trest ve výši šesti hodin karceru, zatímco Františkovi Dohalskému o dvě hodiny nižší.¹⁴⁷

Opomineme-li tuto humornou příhodu, otevíralo pražské prostředí Františkovi Bořku-Dohalskému a jeho dvěma bratrům¹⁴⁸ nové obzory. Vedle kvalitního vzdělání, jež jim Strakova akademie zprostředkovala a kterého dosáhli na českých středních a vysokých školách (František se Zdeňkem studovali práva, Antonín pak bohosloví v Praze, ale zvláště v Římě na papežské univerzitě „De Propaganda Fide“), zažívali období vrcholícího českého národního hnutí v samotném jeho centru.

Po absolutoriu právnické fakulty vstoupil (od února 1911) František Bořek-Dohalský jako konceptní praktikant do politické služby v Čechách a o tři roky později byl jmenován místodržitelským koncipistou.¹⁴⁹ To už žil více než rok v manželském svazku s Miladou Krafferovou (oddáni 19. listopadu 1912), dcerou bývalého

---

¹⁴⁷ Národní archiv (dále jen NA), f. Akademie hraběte Straky v Praze, k. 8, Disciplinární zpráva ze dne 23. května 1907, s. 1–3.

¹⁴⁸ Míněni jsou Antonín a Zdeňk Bořek-Dohalští. Původně ale na Strakově akademii studoval ještě jejich bratr Ludvík, který se však při vyučování biologie otrávil svinibrodskou zelení a následkům otravy 20. dubna 1909 ve věku 15 let podlehl. Viz Tamtéž, Zpráva ředitele Akademie o stavu chovanců ve školním roce 1909/1910 ze dne 25. 11. 1909.

¹⁴⁹ Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR (dále jen AMZV), osobní spis Františka Bořka-Dohalského.

domažlického okresního hejtmana a nyní místopředsedou rady Gustava Kraffera, s jehož rodinou se Dohalští přátelili. Do okruhu manželčiny rodiny mimo jiné spadaly i Františkovy literární prvotiny, které se dále omezovaly na nepočetnou skupinu přátel v domažlické Literární jednotě, návštěvníky již chřadnoucího Jaroslava Vrchlického v Prunarově domě v čele s profesorem Fikejsem a ředitelem gymnázia Dvořákem s chotí a ostatní představitele tamní městské vzdělanecké elity.¹⁵⁰

Příležitostně, ale o to radostněji spolupracoval se skladatelem a sběratelem chodského folkloru Jindřichem Jindřichem, jehož hudební orientace se před první světovou válkou přikláněla pod vlivem tehdejší české a světové tvorby k expresionismu. V tomto duchu komponoval písňové cykly Památce Vrchlického, Mrtvá láska a O jedné lásce. Většina textů k nim vzešla z pera slavného operního pěvce Karla Buriana a Františka Bořka-Dohalského, „mimořádnou inteligencí obdařeného a vzácně čestného umělce i člověka a oddaného Jindřichova přítele“.¹⁵¹ Poslední předválečný písňový cyklus „O jedné lásce“ Jindřich zhudebnil na Dohalského verše, pro něž byl charakteristický složitý básnický sloh, silně ovlivněný Sovovou a Březinovou poezií, její symbolikou a mystikou. V tvůrčí součinnosti, třebaže každý v jiné pozici, oba pokračovali i v časech Dohalského diplomatického angažmá ve Vídni, kde se 3. března 1929 konal večer z Jindřichových skladeb. A právě cyklus písní „O jedné lásce“ ve skladatelově

---

¹⁵⁰ K ní přibyl mladý gymnaziální profesor Otakar Zich (1879–1934), operní skladatel a estetik, zakladatel moderní hudební sémantiky. Podobně jako národopisci Jindřich Šimon Baar a Jindřich Jindřich sbíral chodské písničky. V Domažlicích se zamiloval do náčelnice tamního Sokola Marie Palečkové. Jejich starší syn, matematik, fyzik, filozof a estetik Otakar Zich ml. (1908–1984), založil na Karlově univerzitě první českou katedru logiky, razil cestu teoretické kybernetice a přitom všem stačil hrát na violoncello v Zichově klavírním triu. Mladší Jaroslav (1912–2002), profesor AMU, vynikal jako klavírista a estetik. Spřízněnost Dohalských, Vuršrových (majitelé penzionátu Krásnohorská na České Kubici, kde se odehrávaly pravidelné kulturní sešlosti), Zichových, Palečkových a Moravcových, spadající do tohoto údobí, prohloubily i sňatky, uzavřené v průběhu let mezi některými jejich potomky. Milada Moravcová, dcera violisty Karla Moravce, který kromě Ševčíkova kvarteta hrával i ve Varšavské filharmonii, se provdala za Otakara Zicha ml. Na svatbě, konané na pražské staroměstské radnici v roce 1936, se sešla řada starých přátel, mezi jinými Karel Procházka ze Ševčíkova kvarteta, Zdeněk Bořek-Dohalský s chotí Annou nebo pozdější světoznámý dirigent Rafael Kubelík. Ze tří dětí Otakara a Milady Zichových se nejvíce proslavil benjamínek Karel (1949–2004), zpěvák s krásným tenorbarytonem a člen skupiny Spirituál Kvintet. Nejstarší Marie (1937), profesorka fonetiky na Karlově univerzitě, si vzala za muže Václava Bořka-Dohalského (1941–2004), vnuka diplomata Františka. Bez zajímavosti jistě není, že se do pražské vily Zichových ve Šrobárově ulici, v níž se scházivali hudební velikáni, po listopadové revoluci v roce 1989 vrátil Rafael Kubelík jako domů. Vycházím z poznámek z četných rozhovorů a setkání s prof. Marií Bořek-Dohalskou (rozenou Zichovou, ženou Františkova vnuka Václava Bořka-Dohalského), během nichž jsme diskutovali o osudech rodiny Dohalských ve 20. století.

¹⁵¹ ŠPELDA, Antonín: Chodsko, domov můj. Život a dílo národního umělce Jindřicha Jindřicha, Plzeň 1975, s. 22.

klavírním podání a za zpěvu Soni Borovičkové slavil mimořádný ohlas jak u obecnstva, tak u vídeňské kritiky.¹⁵²

Básnické nadání promítl František Bořek-Dohalský také do veršované komedie „Nerozřešeno“, kterou, záhy po sepsání v roce 1912, uvedlo plzeňské divadlo. Pokračoval drobnými literárními útvary. Soubory povídek „Bílý daněk“ (1919) a „Začátek románu“ (1938) datací symbolicky ohraničují počátky a zánik prvního československého státu. Svazek novel „Malé příběhy starého pána“ vyšel u Františka Borového za okupace (1941).

V diplomatických službách republiky

Diplomacie byla v dobách habsburské monarchie téměř výlučnou doménou šlechty. Předurčovalo ji k tomu její kosmopolitní postavení, široké společenské styky, znalost jazyků, bohatství a kulturní zázemí. Také v meziválečné Evropě včetně nástupnických států Rakousko-Uherska objevíme v diplomatických službách řadu šlechtických zástupců, ať už jim právo užívat predikáty před jmény zůstalo, či nikoliv. V Československu jich ale oproti jeho západním či jižním sousedům nalezneme opravdu poskrovnu. Češi, kteří se ve vrcholné fázi národního hnutí neopírali o šlechtu a vytvořili si nearistokratické, občanské elity, nebyli před rokem 1918 vládnoucím národem. Oproti nim se aristokracie, kromě svého kosmopolitismu, většinově upínala k vídeňskému dvoru, k němuž ji vázal slib věrnosti císaři. Situace se radikálně změnila rozpadem monarchie, který znamenal pro šlechtu ztrátu jejího dosavadního výsadního postavení. Po ustavení samostatného československého státu se tudíž nenašlo mnoho šlechticů, kteří by byli ochotni angažovat se za novou republiku na mezinárodním poli. Aristokracie jako celek už ani neměla hrát významnější roli v životě státu. Nadto sama měla spoustu jiných starostí: vyrovnat se se záboru majetku, zrušením titulů a privilegií a začít se adaptovat na nové podmínky. Přesto se zástupcům urozených rodů dveře do československé diplomacie zcela nezavíraly. Vítáni byli ti jednotlivci ze šlechtických kruhů, kteří se s přesvědčením přimykali k národu. Tak například hned po první světové válce dal své jméno plně k dispozici republice Max Lobkowicz, který, jak udává ve svých pamětech Julius Firt, bez nároku na plat léta působil na československém

---

¹⁵² Tamtéž.

vyslanectví v Londýně.¹⁵³ Časem získal ministr zahraničí Edvard Beneš pro svůj úřad Františka Schwarzenberga. A podobně jako Lobkowicz vstoupil v zárodcích republiky do československého diplomatického sboru i František Bořek-Dohalský.

Zprvu získával zkušenosti jako místodržitelství úředník. V prvních měsících po převratu však šla jeho profesní dráha rychle nahoru. V květnu 1919 byl jmenován domažlickým okresním komisařem a za necelý rok poté, od února 1920, je evidován již jako zaměstnanec ministerstva zahraničních věcí. Pro kariéru diplomata měl dobré předpoklady. Kromě své mateřštiny ovládal němčinu, francouzštinu a angličtinu, nadto se v jeho výkazu cenilo, že „píše na stroji“.¹⁵⁴ Usnesením z 3. září 1920 ho vláda jmenovala ministerským tajemníkem v 7. hodnostní třídě státních úředníků s výhradním určením pro službu za hranicemi. Vzápětí byl přidělen na londýnské vyslanectví, kde nastoupil své angažmá 29. září téhož roku. Zde za necelé čtyři měsíce povýšil na základě rozhodnutí vlády z 15. ledna 1921 do hodnosti legačního tajemníka I. třídy.¹⁵⁵

V začátcích československé diplomacie náleželo k jedněm z jejích podstatných úkolů navázat přátelské styky s politicky významnými státy světa a vytvářet v očích zahraniční veřejnosti pozitivní obraz o nedávno zrozené zemi uprostřed Evropy. Velká Británie patřila mezi velmoci, o které se opíral versailleský mírový systém a de facto i existence Československa. O to důležitější bylo pro republiku udržování dobrých vztahů s ostrovním královstvím. Asi nikdo si nedělal velké iluze, že by toho běžní Britové o Československu příliš mnoho věděli. Bylo proto nezbytné soustředit se na propagaci vlasti nejen u královského dvora, ale i u ostatních diplomatických zástupců v Londýně, a samozřejmě též u běžných občanů britského království. K tomu mohla nejlépe posloužit kultura. Vyslanec Vojtěch Mastný krátce po svém příchodu do Londýna upozornil československé ministerstvo zahraničních věcí na absenci recepce většího stylu. Rozhodl se tedy ihned takovou uspořádat. V dubnu 1920 se mu k tomu naskytlá příležitost, „ježto dlí zrovna v Londýně vynikající komorní sdružení naše, Ševčíkovo kvarteto,“ informoval pražské ústředí, „jež uvolilo se na recepci účinkovati a tím způsobem odůvodňuje recepci i po stránce propagační“.¹⁵⁶ Na 15. dubna pozval Mastný diplomaty z různých koutů světa, zástupce britského tisku, ale i Čechy právě

¹⁵³ FIRT, Julius: *Knihy a osudy*, Brno 1991, s. 27.

¹⁵⁴ AMZV, osobní spis Františka Bořka-Dohalského.

¹⁵⁵ Tamtéž.

¹⁵⁶ AMZV, f. Diplomatický protokol 1918–1939, československé zastupitelské úřady v cizině, Londýn, k. 3, Administrativní zpráva, v Londýně 13. 4. 1921.

pobývající v Anglii. Jednalo se zhruba o 800 lidí, z nichž se dostavila necelá polovina. A akce se podle jeho hlášení opravdu vydařila: „[...] přítomnost Ševčíkova kvarteta, jež při večeru účinkovalo, pozvedla recepci na uměleckou událost prvního řádu, kterážto okolnost došla náležitého ocenění od účastníků, mezi nimiž zastoupeny byly také kruhy umělecké, jakož i zpravodajové jednotlivých listů.“¹⁵⁷

O vystoupení Ševčíkova kvarteta na půdě našeho londýnského vyslanectví se bezpochyby zasloužil legační tajemník Dohalský. Vždyť všichni členové kvarteta byli jeho dobří známí a přátelé z nekonečných letních večerů trávených společně s dalšími kumštýři muzicírováním a vypravováním na České Kubici u Domažlic. Shledání muselo být určitě vřelé. S nimi dorazil k němu do Londýna kus domova a rodného kraje. V Londýně mu „rodinu“ tvořili Max Lobkowicz a hlavně spolužák z gymnaziálních let, budoucí vyslanec, nyní ještě legační rada Jan Masaryk.

V té době byl Dohalský již vdovcem. Žena Milada mu zemřela 30. října 1919, když bylo jejich synovi Jiřímu pouhých pět let. Po nástupu na ministerstvo v roce 1920 se o Jiřího starali Dohalského rodiče a chůva z dětství, v rodině dávno zdomácnělá Markéta Příbková, která se ujala hlavní vychovatelské role poté, co za rok po Františkově ženě skonala i jeho matka Ludovika. Radost z příchodu z provinčních Domažlic do milované Prahy mu kalily bolestné vzpomínky na zesnulou ženu a stesk po vzdáleném synovi. Začal mu psát dopisy, které souborně vyšly rodinným nákladem v roce 1938 ve Vídni a o nichž se vyjádřil, že „byly a budou výrazem nálady, a svědkem citových vznětů, které naplňovaly můj život a které jej naplňují i dnes [...]“¹⁵⁸ Cítil osamocení a výčitky svědomí, že syna nemohl vzít s sebou: „Máma Ti umřela a táta Ti ujel!“¹⁵⁹

Na syna myslel také ve svém prvním dopise z Londýna v lednu 1921, v němž se mu mimo jiné svěřil o zprvu nelehkém hledání si osobního vztahu k cizímu velkoměstu: „Mám rád to velké ostrovní mraveniště, do něhož jsem před časem padl s pocitem, který se skoro podobal děsu a k němuž jsem necítil z počátku nic než chlad, protože nemluvilo ke mně, k mému srdci, k mé duši, protože bylo němé, cizí a úsečně odpovídající.“¹⁶⁰ Netrvalo dlouho a bratr Antonín za doprovodu chůvy Markéty přivezl Jiřího k jeho otci do Anglie. Časem našel František pro syna „novou“ maminku, když

---

¹⁵⁷ Tamtéž, Administrativní zpráva, v Londýně 22. 4. 1921.

¹⁵⁸ BOŘEK-DOHALSKÝ, František: Táta píše klukovi, vlastním nákladem, Vídeň 1938, s. 64.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 9.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 29.

se v červenci roku 1927, již za profesního angažmá ve Vídni, znovu oženil.¹⁶¹ Vzal si Věru Baxantovou, jejíž švagr, bratr jejího zesnulého manžela, dr. Vladimír Víšek, se stal později protokolárním šéfem státního prezidenta Emila Háchy. Dohalského druhá žena si přivedla rovněž jednoho syna z předchozího manželství. Společně se snažili dětem vytvořit útulný domov. Rodina za jeho působení ve Vídni žila pohromadě a oba synové studovali na tamních školách českého školského spolku Komenský.

Básník a překladatel Hanuš Jelínek poznal Františka Bořka-Dohalského ještě jako mladého komisaře okresního hejtmánství v Domažlicích. „Byl to krásný, urostlý hoch ušlechtilého, hrdého a přitom skromného chování, který měl slušný literární talent, ale pojímal literaturu tak trochu jako soukromou zábavu, a nikoliv jako životní osud,“¹⁶² vzpomínal po letech na svého přítele. V Londýně Dohalský přijal nabídku spolupráce s Lidovými novinami, kterou mu zprostředkoval další z blízkých přátel Arne Novák. Se šéfredaktorem Arnoštem Heinrichem se domluvil, že se v příspěvcích omezí „pouze na věci kulturní a to, co Vy jste označil „zajímavostmi všeho druhu“, psané lehčí formou pro Vaše články sázené kursivou“. Heinricha též požádal, aby „poukazoval honoráře na filiálku České Průmyslové Banky v Domažlicích“.¹⁶³ Možná proto, že v Domažlicích měl syna, ale i otce a „tetu“ – tedy chůvu Markétu Příbkovou.

Podobně jako s Arne Novákem nebo Hanušem Jelínkem spojovala Františka Bořka-Dohalského záliba v umění a literatuře i s Alexandrem Bačkovským, v té době sekčním radou ministerstva zahraničních věcí. Oba velmi rádi docházeli do literárního salonu paní Lauermannové-Mikschové, neboli „Bábušky“, jak jí s oblibou říkali.¹⁶⁴

---

¹⁶¹ Před sňatkem s Věrou Baxantovou se František Dohalský zasnoubil s Věrou Hrůzovou, do níž byl rovněž zamilován Karel Čapek. Všichni se potkávali v literárním salonu paní Lauermannové-Mikschové. Navíc otec Věry Hrůzové byl ředitelem panství hraběte Dohalského na Domažlicku. Robert Sak uvádí, že Věra Hrůzová zasnoubení zrušila. Oproti tomu její přítelkyně Miloslava Holubová vzpomíná, že od sňatku ustoupil Dohalský, což ji prý hluboce zasáhlo, neboť ho milovala už od dětství, a uvažuje o případných příčinách: Věra byla chudá – nová žena byla nejen velmi sympatická a hezká, ale i velmi bohatá; a diplomaté, už od časů starého Rakouska, buď museli být sami velmi zámožní, nebo mít zámožnou ženu. Možná že i to hrálo nějakou roli. Srov. HOLUBOVÁ, Miloslava: Necestou cestou, úryvek z připravovaných pamětí, blíže nespecifikovaný novinový výstřížek, osobní archiv Václava a Marie Bořek-Dohalských; SAK, Robert: Salon dvou století. Anna Lauermannová-Mikschová a její hosté, Praha-Litomyšl 2003, s. 233.

¹⁶² JELÍNEK, Hanuš: Zahučaly lesy. Kniha vzpomínek, Praha 1947, s. 476.

¹⁶³ Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA), f. G 426 (Lidové noviny Brno 1912–1952), k. 88, fasc. 88, dopis Františka Bořka-Dohalského šéfredaktoru Arnoštu Heinrichovi, Londýn, 3. 3. 1921.

¹⁶⁴ Salony sloužily nejen k pravidelnému setkávání české inteligence, nýbrž také odrážely snahy měšťanských kruhů napodobovat zvyklosti, životní styl a reprezentativnost šlechty. V Praze existovala na přelomu 19. a 20. století řada známých, zvláště literárních salonů. Vybranou společností ve svých domácnostech hostily dramatička Gabriela Preissová, herečka Marie Laudová-Hořicová, spisovatelka Anna Marie Tilschová, Růžena Svobodová nebo Anna Lauermannová-Mikschová, dcera známého pražského porodníka MUDr. Mikuláše Miksche, mj. blízkého přítele zetě Františka Palackého, Františka

V dopisech z Londýna líčil Bačkovskému jak běžný chod legace, tak starosti, nejen osobní, jež ho trápily: „Vzpomínám často, jak se vám tam všem vede a musel bych vzpomínat, i kdybych nevzpomínal z vlastního podnětu, pobádán k tomu častými narážkami a notickami více méně duchaplnými, jimiž se hemží naše časopisy, z nichž žádný anebo málokterý nedovede si odepřít příležitost, aby se neotřel o ministerstvo zahraničních věcí a jeho hlavu. Jest to velmi často přirozená hloupost, která podobné výpady diktuje, ale ještě častěji zůmyslná zlá vůle. Myslím, že nechybím, řeknu-li, že v demokratické republice by mnohým velmi často prospělo, kdyby pocítili na svých zádech anebo trochu níže docela nedemokratický karabáč.“¹⁶⁵

V únoru 1922 ministerstvo zahraničí žádalo povolat zpět do Prahy úředníka 8. hodnostní třídy. Řada přišla na Lobkowicze, což byla pro Dohalského do jisté míry úleva, neboť se velice obával brzkého odvolání. V témže dopise přiznal Bačkovskému své důvody: „[...] mám v tom zájem také egoistický, poněvadž bych velmi nerad, aby snad ministerstvo, ponechavši zde 2 úředníky VIII. hod. třídy, nepřišlo na to, že by místo těchto dvou mohlo odvolat jednoho VII. tř. hod., což by se už týkalo osobně mne. Víš velmi dobře, z toho, co jsem Ti v Praze řekl, kterak z důvodů finančních i rodinných by mne podobné odvolání potrefilo a doufám, že budeš držeti nade mnou svoji ochrannou ruku.“¹⁶⁶

V Londýně František Dohalský setrval něco přes tři roky. V květnu 1923 ministerstvo zahraničí rozhodlo o jeho přeložení do pražského ústředí. Mělo se tak stát k 1. říjnu. Naši diplomaté v těchto časech zdaleka nedisponovali takovým servisem, jak se dnes

---

Ladislava Riegra. Od prahu 80. let 19. století, kdy se dveře vskutku prvního literárního salonu v Praze v domě na dnešním Jungmannově náměstí poprvé otevřely svým návštěvníkům, se v průběhu desetiletí mezi hosty paní Lauermannové vystřídala opravdová plejáda osobností. K těm nejstarším, zakládajícím, náležel výše jmenovaný rodinný přítel, spolu se svým tchánem Františkem Palackým politický vůdce národa, František Ladislav Rieger. Potkali bychom se zde s kosmopolitně orientovaným triumvirátem mistrů pera Josefem Václavem Sládkem, Jaroslavem Vrchlickým a Juliem Zeyerem, historiky Jaroslavem Gollem, Antonínem Gindelym a jeho žákem Antonínem Rezkem, jedním z tvůrců české právní vědy Antonínem rytířem Randou, otcem prvního českého nositele Nobelovy ceny a stoupencem historickoprávní školy Leopoldem Heyrovským, prvním českým profesorem národního hospodářství Albínem Bráfem, ekonomem a politikem-realistou Josefem Kaizlem nebo herbartovsky orientovaným filozofem Josefem Durdíkem, do Masarykova příchodu na českou univerzitu jediným přednášejícím „praktickou filozofii“, a mnohými dalšími. Z mladší generace se k hostům salonu paní Anny zařadil i František Bořek-Dohalský, jenž se vedle své profese ve státní službě věnoval ze záliby literární tvorbě. S ním sem docházeli mj. literární historici Arne Novák s Albertem Pražákem, prozaik a novinář Karel Čapek s oběma sourozenci Josefem a Helenou a budoucí ženou, herečkou Olgou Scheinpflugovou, básník Otakar Theer, historik Josef Pekař či Alice Masaryková, s jejímž bratrem a taktéž budoucím diplomatem Janem se František přátelil od studentských let společně strávených na malostranském gymnáziu. Srov. SAK, Robert: Salon dvou století.

¹⁶⁵ Literární archiv Památníku národního písemnictví (dále jen LAPNP), pozůstalost Alexandr Bačkovský, dopis Františka Bořka-Dohalského Alexandru Bačkovskému, Londýn, 24. 2. 1922.

¹⁶⁶ Tamtéž.

můžeme domnívat. Nejednou byli nuceni sáhnout ve výdajích na reprezentaci do vlastní kapsy. Vedle toho nesli náklady za stěhování do místa působnosti či úhradu nájemného. Alespoň v Dohalského případě tomu tak bylo. Na uvedené výlohy si půjčil a pak ze svých honorářů dluh postupně splácel. Úmysl jeho nadřízených stáhnout ho do Prahy mu očividně způsoboval nemalé komplikace. Obrátil se tudíž s prosbou přímo na ministra Beneše, aby jeho odvolání odsunul k 1. lednu 1924. Pokud by mu nemohl ministr vyhovět, požádal ho alespoň o vyplacení říjnového platu. Benešovi popsal svoji situaci a ujistil ho, že použije „času po který bych zde byl ještě ponechán k tomu, abych urovnal své finanční a rodinné záležitosti, které tím, že předepsána mi byla k náhradě částka skoro 100 £ za moje stěhování provedené před více než 2 lety do Londýna a tím, že jsa vdovcem, mám syna a musím stěhovati celou domácnost jako bych byl ženatý, jsou komplikovanější než v jiných případech a vyžadují nepoměrně delšího času, aby uvedeny byly do pořádku“. Následně Beneše detailně seznámil s aktuálním stavem svých financí, který dává nahlédnout nejen do každodennosti československého prvorepublikového diplomata: „Na předepsanou úhradu za stěhování složil jsem již určitý obnos, neb ministerstvem mi povoleny byly měsíční splátky ve výši 4 £. Zbývá však ještě uhraditi obnos asi 60 £, který jest mi naprosto nemožno splatiti v době dvou měsíců. Více než 4 £ měsíčně, jež mi byly Prahou povoleny jsem spláceti nemohl, poněvadž do 1. června splácel jsem dluh, jenž vznikl tím, že se svolením Prahy vypůjčil jsem si od legace 130 £, které jsem musil složit při najímání a zařizování svého bytu zde.“¹⁶⁷ Beneš nakonec našel pro Dohalského pochopení a odložil jeho návrat z Londýna do Prahy ke dni 1. prosince 1923.¹⁶⁸

V Praze poté Dohalský zastával funkci ministerského tajemníka. Do svého dalšího odchodu za hranice strávil v domácím prostředí přibližně stejnou dobu co v Londýně, tedy tři roky a pár měsíců k tomu. Tentokrát byl k datu 1. března 1927 vyslán do Vídně, s níž spojil v porovnání s relativně krátkou londýnskou misí zbytek své diplomatické dráhy. Až na přestávku způsobenou druhou světovou válkou zde prožil dlouhých 15 let. Ve Vídni začínal jako legační tajemník I. třídy, ale brzy se vypracoval na odborového radu, posléze legačního radu II. třídy a vrchního odborového radu. V meziválečném období patřil k nejdůležitějším osobnostem československého vyslanectví. Hned několikrát je řídil po delší čas sám coby chargé d'affaires. Do oblasti jeho působnosti spadaly především politicko-právní otázky. Noblesním vystupováním a důvěryhodností

¹⁶⁷ AMZV, osobní spis Františka Bořka-Dohalského, dopis ministru Benešovi, v Londýně 16. 7. 1923.

¹⁶⁸ Tamtéž, osobní spis Františka Bořka-Dohalského.

si dokázal získat jak oblibu tamních Čechů, tak přízeň u vídeňských úřadů a členů ostatních zahraničních legací.

Rakousko roku 1927, do kterého Dohalský přicházel, se navzdory světové hospodářské konjunktře stále potýkalo s hospodářskými problémy, jež provázela inflace, nevladatelné deficity státního rozpočtu, neúměrný schodek obchodní bilance a vysoká nezaměstnanost, která nabírala spíše vzestupné tendence. Zmítala jej politická nestabilita. Rakušané řešili svoji nevyhraněnou identitu splývající s němečtím. Z diplomatických zpráv zasílaných naší ambasádou do Prahy vyplývá, že se neustále přetřásal problém anšlusu s Německem, podunajské federace, restaurace Habsburků a vůbec celkové orientace státu, o jehož životaschopnosti nebyl každý zcela přesvědčen. Dohalský přijížděl do doutnající atmosféry. Přibližně před měsícem došlo ke krvavým událostem v pohraniční obci Schattendorf v Burgenlandu, kde do průvodu socialistického Schutzbundu ze zálohy stříleli monarchističtí frontoví bojovníci, jimž na místě padli za obět' nezaměstnaný válečný invalida a devítiletý chlapec. Zemí se vzedmula vlna stávek a vše mělo dohru v červenci, když soud osvobodil střílející s odůvodněním, že prý tak činili v sebeobraně. Následovaly opět stávky a manifestace. Ve Vídni vzaly davy útokem justiční palác, poblíž umístěnou policejní strážnici a redakci křesťansko-sociálního listu Reichspost a všechny tyto budovy zapálily. Události z léta 1927 ukázaly křehkost rakouské demokracie. Politická situace se neuklidňovala, ba naopak, v příštích měsících a letech se ustavičně zostřovala. Úpěnlivý boj mezi sebou sváděli vládní křesťanští sociálové s opozičními sociálními demokraty. Oba tábory čím dál více využívaly polovojských organizací: občanský blok Heimwehru, socialisté Schutzbundu. Navrch získávala pravice podporovaná oficiálně jinak nestranickým Heimwehrem, uvnitř kterého spolu soupeřily dva antidemokratické směry: jeden nacionálně-socialistický, orientovaný na hitlerovské Německo, druhý reprezentující rakouskou odrůdu fašismu, tzv. austrofašismus, který hledal oporu a inspiraci v Itálii a jehož stoupenci spolupracovali s křesťanskými sociály. Demokracii bylo v Rakousku definitivně puštěno žilou v údobí let 1933–1934, kdy kancléř Engelbert Dollfuss postupně zrušil parlament, vyhlásil konec politických stran (zejména rozpustil tehdy ještě největšího rivala sociálně demokratickou stranu), zákaz shromažďování, zrušil odbory, zvýšil cenzuru, až nakonec nastolil autoritativní diktaturu a květnovou, podle italského vzoru tzv. korporativní ústavou z roku 1934 Rakousko proměnil ve stavovský fašistický stát. Zavedení diktatury však Rakousku klid

nepřineslo. Bylo zájmovou sférou sousedního Německa a jejího Vůdce, který vytrvale podporoval rakouské nacisty a jejich úsilí o spojení Rakouska s Říší. Tento záměr se mu také v březnu 1938 podařilo uskutečnit, a autoritativní režim byl tak vystřídán režimem zcela totalitním.¹⁶⁹

Nehledě na rozvášněné politické prostředí bylo důležité udržovat korektní vztahy s rakouskou vládou a rovněž dbát zájmů početné české menšiny žijící ve Vídni. Celé široké pole Dohalského aktivit připomněl tisk, když se po druhé světové válce, už jako vyslanec, natrvalo loučil s Vídni: „Všude byla zřejmá jeho jasná a určitá snaha: získávat republice a národu přátele, chránit její zájmy, pěstovat kulturní styky, propagovat naše české a slovenské umění a chránit zájmy naší krajanské větve.“¹⁷⁰ Využíval k tomu svých vlastností, umění jednat s lidmi a vzbuzovat v nich důvěru. Vídeňští Češi k němu chovali opravdovou úctu. Při příležitosti Dohalského 60. narozenin mu uspořádali oslavu a neopomenuli ani vzpomenout a ocenit tehdejší činnost legačního rady Bořka-Dohalského, jenž „býval u rakouských úřadů známější než vyslanci, kteří se častěji měnili. Těšil se neomezené důvěře činovníků krajanské větve a pomáhal, kde mohl. Kolonie věděla, koho v něm má. Když prošel, vždy usměvavý, prostornou dvoranou o národních svátcích nebo společných velkých projevech, pohlíželi k němu krajané s radostným obdivem ‚Je to krásný člověk – ten náš vyslanec!‘ Spolupráce s ním byla radostná! Nesouhlasil-li s něčím, dovedl to povědět svým vlastním humorným způsobem a tak, že si i odmítnutého zavazoval. Bývala i stranická napětí a neklid v menšině, nechybělo ani osobních sporů. Bylo-li třeba při tom vyššího zásahu, vždy se osvědčilo osobní kouzlo našeho legačního rady [...]. Organisování menšinového školství, účelná sociální péče o děti a potřebné krajany, soustavná kulturní činnost, zájezdy uměleckých těles z vlasti i jednotlivých významných umělců, výstavy domácích výtvarníků, to vše se těšilo a těší dosud přátelské pomoci našeho vyslance“.¹⁷¹

Z dokumentace, jež se nám dochovala, Dohalský skutečně v případě nutnosti a naléhavosti neváhal intervenovat na vlivných místech. A nejen v politických otázkách, ale často právě v prospěch české menšiny a jejího školství ve Vídni. Hojně za tím účelem využíval kontaktů a ze srdečných formulací v korespondenci se zdá i vskutku

---

¹⁶⁹ Pro poznání dění v Rakousku mezi válkami, zvláště konce dvacátých a průběhu třicátých let, jsou velice zajímavým pramenem politické zprávy zasílané našimi diplomaty, včetně Dohalského, z Vídně do Prahy, viz AMZV, f. Politické zprávy, Rakousko, Vídeň; z literatury srov. VEBER, Václav a kol.: Dějiny Rakouska, Praha 2002, s. 472–534.

¹⁷⁰ Vyslanec Dohalský se loučí s Vídni, Československý svět. Orgán Československého ústavu zahraničního, únor 1949, osobní archiv Antonína Bořka-Dohalského.

¹⁷¹ Vyslanec Fr. Bořek-Dohalský 60 let, Vídeňské svobodné listy, 4. 10. 1947.

přátelských vztahů s Theodorem von Hornbostlem, vyslancem a šéfem politického oddělení ve spolkovém kancléřství.¹⁷² Bylo-li třeba zjistit důležité informace o vládních postojích nebo napomoci kladnému vyřízení např. přiznání rakouského občanství pro československé občany či již zmíněných školských záležitostí, obracel se Dohalský nejednou právě na Hornbostla, který se mu snažil vyhovět a osobně se přimlouval u rozhodovacích orgánů s tím, že „hrabě Dohalský je neobyčejně loajální kolega, na jehož ochotu je občas odkázán,“ a proto by byl vděčný, kdyby bylo možné v uvedených náležitostech mu vyjít vstříc a bez obtíží je vyřešit.¹⁷³

V důvěrné zprávě z 25. června 1936 Dohalský o Hornbostlovi psal: „[...] je vlastně hlavní osobou v zahraničním úřadě jako šéf politické sekce, když starý generální sekretář Peter zastává tuto funkci vlastně jen teoreticky. Prakticky provádí vše Hornbostl, který je pravou rukou Schuschniggovou a který také často u audiencí diplomatů u Schuschnigga osobně asistuje.“¹⁷⁴ Na Hornbostla zřejmě působil Dohalského starobylý původ, neopomínal ho oslovovat hrabě, přestože tituly byly zákony zrušeny. Sám byl „von“, i když se jednalo o „novošlechtice“. Spojovala je také záliba v umění, především v hudbě. Pro diplomaty je vůbec důležité, aby též našli společná témata nediplomatického rázu. Vzájemné sympatie a důvěra v diplomacii a v politice nikoliv nepodstatným způsobem spolurozhodují o zdárnosti jednání a vůli nacházet uspokojivá východiska.

Dohalský nebyl ve Vídni zdaleka jediným diplomatem šlechtického původu. Francii například zastupoval Laffayetův prasynovec Charles comte de Chambrun, se kterým

---

¹⁷² Theodor von Hornbostel (1889–1973) pocházel ze známé vídeňské továrnické rodiny. Po diplomatické službě v Konstantinopoli, Budapešti či Turecku se v roce 1930 vrátil zpět do Vídně, kde ho v roce 1933 jmenoval kancléř Dollfuss, který do něho vkládal velkou důvěru, vedoucím politického oddělení na kancléřství. Hornbostel ho doprovázel při všech jeho zahraničních cestách. Byl rozhodným zastáncem rakouské nezávislosti a odmítal úvahy o anšlusu s Třetí říší. Také hned po obsazení Rakouska Německem patřil k prvním zatčeným. Pět let pak strávil v koncentračních táborech, mj. stejně jako Dohalský v Dachau. Po roce 1945 se již do diplomacie nevrátil a v roce 1953 založil výzkumný institut pro dunajský prostor. Srov. ACKERL, Isabella – WEISSENSTEINER, Friedrich: *Österreichisches Personen Lexikon*, Wien 1992, s. 191.

Teprve na konci roku 2006 vyšla o Hornbostlovi první biografická práce: DÖRNER, Christian – DÖRNER-FAZENY, Barbara: *Theodor von Hornbostel 1889–1973*, Wien – Köln – Weimar 2006. V souvislosti s uvedením jmenované knihy citovaly noviny v titulcích výrok knížete Johanna Schwarzenberga, diplomata v Hornbostlově éře působícího v Berlíně a Římě, který Hornbostla označil: „Einer der besten Österreicher“. *Die Furch*, 23. 11. 2006, s. 10.

¹⁷³ Österreichisches Staatsarchiv Wien, Nachlass (pozůstalost) – Theodor von Hornbostel, fol. 388, Brief von Hornbostel an Herrn Sektionschef Ignatz Ruber, 14. 6. 1933; dalších několik dopisů mezi Hornbostlem a Dohalským je uloženo rovněž v Österreichisches Staatsarchiv Wien, f. Archiv der Republik, Bundesministerium für Auswärtige Angelegenheiten, Neues Politisches Archiv (1918–1939), k. 236, Liasse Österreich 2/16, fol. 775, 776, 783, 784, 797, na rozdíl od běžných diplomatických sdělení si oba muži nezřídka tykají a oslovují se „Lieber Freund“.

¹⁷⁴ AMZV, f. Politické zprávy, Rakousko, Vídeň, 25. 6. 1936.

udržovala naše ambasáda „poměr velmi srdečný“. V očích vyslance Hugo Vavrečky si de Chambrun zakládá „trochu na svém aristokratickém původu a rád se zmiňuje o svých předcích [...]. Politicky je konzervativní a sympatisuje s hnutím katolickým. Má však porozumění pro moderní dobu a pro nové úkoly francouzské politiky. Ve Vídni šel ruku v ruce s námi“.¹⁷⁵ Horší to bylo s anglickým vyslancem viscountem Chilstonem, jenž byl „typický anglický diplomat menšího formátu,“ soudil Vavrečka a okamžitě dodával, „je velmi rezervovaný [...]. Styků nevyhledává a omezuje se na život rodinný a na svou užší společnost několika aristokratů“.¹⁷⁶ Jestliže Dohalský měl „svého Hornbostla“, Vavrečka si našel hraběte Lerchenfelda, tedy bývalého ministerského předsedu Bavorska a do jara 1931 německého vyslance ve Vídni. Lerchenfeld patřil k předním členům bavorské lidové (katolické) strany. S Vavrečkou se setkával při nejrůznějších recepcích i soukromě, dokonce spolu podnikali pěší procházky do okolí Vídně, při nichž diskutovali nejen o mezinárodních vztazích, ale také o demokracii v moderním světě. Vavrečka o něm referoval do Prahy: „[...] je to konservativce moderního typu, v praxi realista a demokrat [...] akcentoval prospěšnost a nezbytnost demokratických institucí, zejména obecného a rovného volebního práva proti ideím fašismu a bolševismu [...]“.¹⁷⁷

Lerchenfeld opustil Vídeň v dubnu 1931, aby se ujal místa německého vyslance v Bruselu. Rok po něm odcestoval z Vídně i Vavrečka. Na rozdíl od Lerchenfelda vystoupil z diplomatické služby a nastoupil coby jeden ze závodních ředitelů v Baťově obuvnickém impériu ve Zlíně. Ve Vavrečkově odchodu spatřoval Dohalský osobní důvody a jeho rozhodnutí litoval.¹⁷⁸ Na postu československých vyslanců a Dohalského nadřízených, pro něž byl de facto pravou rukou, se ve Vídni ještě do roku 1938 vystřídali Zdeněk Fierlinger, Ferdinand Veverka a Rudolf Künzl-Jizerský. Dohalský a Vavrečka ovšem zůstali nadále v přátelském kontaktu.¹⁷⁹ Hned v srpnu 1932, krátce

---

¹⁷⁵ Tamtéž, Vídeň, 11. 4. 1928.

¹⁷⁶ Tamtéž, Vídeň, 14. 4. 1928.

¹⁷⁷ Tamtéž, Vídeň, 3. 3. 1927.

¹⁷⁸ Arne Novákovi napsal: Jisto je tolik, že je to pro službu velká škoda, že odešel a že v ministerstvu ho neradi pouštěli. Já osobně jeho odchodu lituji velmi[...]; viz LAPNP, pozůstalost Arne Novák, dopis Františka Bořka-Dohalského Arne Novákovi, Vídeň, 4. 6. 1932.

¹⁷⁹ Dohalský se ženou Věrou také choďovali do rodiny Vavrečkovy dcery Boženy Havlové, manželky podnikatele Václava Marii Havla a maminky prezidenta Václava Havla. Jak vyplývá z knihy návštěv, kterou si vedla, setkávali se u Havlů v domě na Palackého, dnes Rašínově nábřeží na čajích a koktejlech na konci 30. a začátku 40. let František Bořek-Dohalský s chotí Věrou, protektorátní ministři V. Klumpar, L. K. Feierabend a D. Čipera, z šlechticů se v záznamu uvádí Fr. Schwarzenberg s manželkou Amálií Lobkowiczovou, dále zavítali např. diplomaté H. Masařík s J. Jínou, paní Baťová a Jan Antonín Baťa aj.; osobní archiv Ivana M. Havla.

po tragické smrti Tomáše Bati, se za ním vypravil na návštěvu do Zlína a na podzim své postřehy a úsudky obsáhle vyličil příteli Arne Novákovi: „[...] musím doznat, že jsem nemohl se ubránit dojmu, kterým na mě zapůsobilo to obrovské dílo vlastně jednoho člověka za dobu tak strašně krátkou. Nikdy jsem příliš nesympatizoval s nebožtíkem – ale tváří v tvář jeho dílu nemohl jsem mu upřít velikost. A řekl jsem si, že snad pro podnik sám bylo dobře, že mu osud vyrazil z ruky otěže vlády, protože kdo ví kam by se nebyl ještě odvážil a zda by nebyl dělal víc než konec konců může smrtelník třeba geniální [...]. Vavrečkovi se jeho nové povolání moc líbí, ale, jak jsem se mohl přesvědčit na vlastní oči, nadře se přímo velectěně. To je přece jen pohodlnější dělat diplomata.“¹⁸⁰

Čerpat uklidnění a odpočinek jezdil Dohalský na Slovensko, do Nového Smokovce v Tatrách. Trávil tam každoročně pár letních týdnů. Pomáhaly mu také po zdravotní stránce. Trpěl příznaky tuberkulózy a srdce rovněž nebylo úplně zdravé. Sklony k sebelítosti v jeho chování ale nezpozorujeme. Komu jinému než Arne Novákovi své zdraví s nadhledem a vtípem okomentoval: „Konečně jsem se tam postavil zase na nohy. Myslím, že se mi daří dobře, nepozoruji aspoň nic, co by mne vážně znepokojovalo. Vypadám prý moc dobře (dle úsudku jiných) a víno mi chutná znamenitě (dle úsudku vlastního) a tak si myslím, že to nemůže být s mým zdravotním stavem tak zlé.“¹⁸¹

Nicméně uklidnění nepřinášela vnitropolitická situace u našich jižních sousedů, ani mezinárodní dění. Před svou návštěvou Vavrečky ve Zlíně Dohalský informoval v souvislosti s Baťovou smrtí domácí ministerstvo zahraničí o vzrůstajícím vlivu Hitlerovy strany v Rakousku a o útocích extrémně pravicového tisku namířených proti Československé republice, československé menšině ve Vídni a jejím spolkům: „Ohlas tragické smrti Tomáše Bati ukázal znovu velmi názorně, s jakou ochotou jest velická část vídeňského tisku připravena referovati o všech událostech, od nichž očekává nepříznivé důsledky pro Československo a jeho hospodářský život.“¹⁸² V příštích šesti letech ona agresivita nacistického režimu nepolevovala, ba stoupala. Během bouřlivého února roku 1934 a po zákazu rakouských socialistů pomohla naše vídeňská legace před zatčením jejich předsedovi Ottu Bauerovi, kterému

---

¹⁸⁰ LAPNP, pozůstalost Arne Novák, dopis Františka Bořka-Dohalského Arne Novákovi, Vídeň, 6. 10. 1932.

¹⁸¹ Tamtéž, dopis Františka Bořka-Dohalského Arne Novákovi, Vídeň, 4. 6. 1932.

¹⁸² AMZV, f. Politické zprávy, Rakousko, Vídeň, 14. 7. 1932.

Československo poskytlo azyl. V březnových anšlusových dnech roku 1938, kdy austrofašismus byl nahrazen nacionálním socialismem, legační rada Dohalský zachránil mnohé své neárijské přátele tím, že jim umožnil převoz v diplomatickém voze do Bratislavy. Do roka Hitler stanul i v Praze.

Léta nadějí a zmaru

Půl roku před připojením Rakouska k Německu zasáhla veřejnost zpráva o úmrtí T. G. Masaryka. Pietní akce k uctění jeho památky se odehrávaly i ve Vídni. Na československém vyslanectví na Lobkowitzplatz 2 byly vystaveny kondolenční listiny. V přijímacím saloně chargé d'affaires Bořka-Dohalského se před černým pozadím vyjímalo poprsí T. G. Masaryka, vroubené čerstvou zelení a praporem v národních barvách. V neděli 26. září o půl jedenácté dopoledne se pak v Žofínských sálech na Marxergasse 17 konala tryzna za zesnulého prezidenta.¹⁸³ V rozsáhlé dvoraně se shromáždilo přes tisíc hostů. Sál byl smutečně vyzdoben a na pódiu uprostřed zeleně stála Masarykova bysta, ozdobená vavřínovým věncem s černým flórem. Podstavec byl dekorován československou státní vlajkou. Smuteční slavnost zahájil pěvecký spolek Zvon, který za řízení sbormistra F. R. Čermáka zapěl Förstrovu sbory Oráč a Polní cestou. Po úvodním proslovu předsedy Československé menšinové rady Jošta se ujal slova chargé d'affaires Československé republiky, legační rada František Bořek-Dohalský. Z obšírného projevu zprostředkujme jeho závěrečný úsek:

„Neboť, jak bylo napsáno, ‚žádný národ nikdy nezapomene na muže, jenž takovým způsobem stál u kolébky jeho svobod‘. My nikdy nezapomeneme na Masaryka. Ti, kdo po nás přijdou, nikdy na něho nezapomenou, dokud národ zůstane národem. Pro to, co sám vykonal i pro to, čeho byl symbolem. Je zbytečno to rozlišovati: mítí takové vlastnosti, které muže činí schopným státi se symbolem nejlepšího národního cítění a chtění, jest také věčnou zásluhou. A posledních dvacet let každý člen tohoto národa, jenž v srdci pocítil ušlechtilý vzruch a potřebu idealistického činu, začínal s Masarykovým jménem na rtech. Jeho zjev v národě jest ještě větší než jeho činy a jest tak dobře, neboť v tom jest naděje do budoucnosti, která zbývá i po jeho odchodu. Po dvacet let byl nejsvětější národní inspirací, vzpomínka na něj byla bojovným pokřikem idealismu, pudila lidi, aby špli do výše, aby začínali zápasy proti sobectví, proti

---

¹⁸³ Vídeňské noviny, Svět truchlí pro Masaryka, Kondolence na československém vyslanectví ve Vídni, 15. 9. 1937, s. 2; Vídeňské noviny, 22. 9. 1937, s. 4.

hlouposti, proti lži, proti zlým. Tím zůstane. Takto jako pobídka k nevšednímu bude ještě dlouho působit mezi námi a zůstane naším vůdcem, i když možnost jeho vlastních činů vyhasla. Veliký muž je proto také veliký, že dovede národu sloužit jako symbol, který neumírá zároveň s ním.“¹⁸⁴ Dohalský měl pravdu. Pro budoucnost, jež nevěstila nic dobrého, národ potřeboval opravdový symbol, na který by mohl být právem hrdý, o nějž by se mohl v nejtěžších chvílích opřít, který by v něm živil naději na lepší příští. Nalezl jej právě v Masarykovi.

Po anšlusu Rakouska a zrušení československého vyslanectví ve Vídni přešel František Bořek-Dohalský zpět do pražského ústředí ministerstva zahraničních věcí. Působil zde jako ministerský rada až do jeho postupné likvidace za okupace.¹⁸⁵ V jejím prvním roce neváhal za sebe a syna Jiřího podepsat zářijové prohlášení české šlechty, kterým přibližně osm desítek příslušníků šlechtických rodů dalo jasně najevo svoji sounáležitost s českým národem v odporu proti německé okupaci. Dohalský nepochybně předpokládal, že tento krok nenechají nacisté bez povšimnutí. Jeho jméno se časem dostalo dokonce i na seznam zakázaných českých autorů.¹⁸⁶

Spolu s oběma bratry byl bytostně ukotven v ideovém ovzduší první republiky. Spojovalo je přesvědčení založené na víře ve svobodu člověka a v demokratické uspořádání společnosti. Vážili si prezidenta T. G. Masaryka, přimykali se k jeho politické linii a hodnotové orientaci vycházející z „masarykovských“ ideálů humanitních. V duchu těchto zásad se snažili také působit v rámci svých povolání. Zatímco František konal na poli diplomatickém, Antonín ve sféře kněžské služby. V meziválečném dvacetiletí dosáhl významných pozic v římskokatolické církevní hierarchii. Postupně se stal svatovítským metropolitním kanovníkem a arcibiskupským kancléřem. Ztělesňoval jakýsi svorník mezi světem duchovním a světským. Usiloval o jejich vzájemnou harmonizaci, přestože jejich vztahy se, alespoň v počátcích republiky, neobešly bez napětí a svárů. Zato nejmladší Zdeněk propadl zájmu o politiku, který se promítl do jeho práce parlamentního zpravodaje Lidových novin. Pro

---

¹⁸⁴ Vídeňské noviny, Hold menšiny T. G. Masarykovi, 27. 9. 1937, titulní strana.

¹⁸⁵ K 31. 12. 1939 byl František Bořek-Dohalský dán na dovolenou s čekatelným a obdržel poukaz čekatelného ve výši 54 000 K ročně. Na podzim 1941 musel doložit, že není židovského původu, resp. ani židovský míšenec 1. a 2. stupně a že nežije v manželství se židovkou. Nakonec byl dnem 31. 10. 1942 přeložen do trvalé výslužby. Jelikož se v tu dobu nacházel již téměř pět měsíců ve vězení, snížil se výměr čekatelného a posléze výslužného, vypláceného jeho manželce Věře, na 17 100 K ročně. K němu náležel ještě drahotní přídatek 2 100 K. Viz AMZV, osobní spis Františka Bořka-Dohalského.

¹⁸⁶ POLÁČEK, Václav: Kniha a národ 1939–1945. Rekonstrukce nevydaného pamětního sborníku Svazu českých knihkupců a nakladatelů z roku 1947, Praha-Litomyšl 2004, s. 134.

„Lidovky“ zosobňoval neocenitelný informační zdroj, daný jeho kontakty na představitele Hradu, šlechty a vysokého katolického kléru.

Nacistická agrese nenávratně zničila „Masarykovo“ Československo, tj. nejen státní útvar, ale především svět, s nímž se liberálně demokratické elity, ke kterým Dohalští náleželi, ztotožňovaly. Tento útok na národní identitu vyvolával přirozený odpor a přiváděl jednotlivce i celé skupiny do odboje. Zapojili se do něj samozřejmě i bratři z rodu Bořků-Dohalských. Nejznatelnější stopu v něm zanechal nejmladší Zdeněk, který vystupoval v rámci podzemních organizací demokratické rezistence, Politického ústředí, respektive Ústředního vedení odboje domácího. Významně spoluvytvářel zpravodajské spojení mezi protektorátní vládou premiéra Aloise Eliáše a státním prezidentem Emilem Háchou na straně jedné a československou exilovou vládou v Londýně na straně druhé. Ve zpravodajských aktivitách mu pravděpodobně pomáhali také František s Antonínem, kteří disponovali mimořádnými styky v diplomatických a církevních kruzích. O jejich odbojových činech ale konkrétnější zprávy postrádáme. Jejich postoje a názory však byly okupantům nepochybně známy.

Dostatečně přesvědčivě to dokládá sdělení německé tajné služby, která se značným zájmem monitorovala svatbu Františkova syna JUDr. Jiřího Bořka-Dohalského s princeznou Josefou Thurn-Taxis, jež se konala 30. března 1940 v katedrále sv. Víta na Pražském hradě a kterou vedl ženichův strýc Antonín Bořek-Dohalský – tehdy stále ještě arcibiskupský kancléř. V jednom z pro nás nejpozoruhodnějších záznamů, který vyhotovil 3. května 1940 dr. Ziemke, zástupce „Auswärtiges Amt“ při Úřadu říšského protektora v Čechách a na Moravě, pro berlínskou centrálu, se uvádí, že svatba vrhla záblesk na kruhy české společnosti, „ve kterých krystalizují centra duchovního odporu proti říši“. Ziemke v hlášení pokračuje: „Ukazuje zároveň úzké spojení mezi počestnou částí zemské šlechty a tzv. ‚hradní klikou‘, Benešovými nejvěrnějšími stoupenci.“¹⁸⁷

Následuje shrnutí činnosti a postojů Dohalských před první světovou válkou a za první republiky: v očích okupantů se jednalo o rodinu, „která za časů rakousko-uherské monarchie klesla pro svůj extrémní český postoj do úplné bezvýznamnosti a která

---

¹⁸⁷ NA, f. Dr. Kurt Ziemke, signatura (dále jen sign.) 102-3/1, hlášení zástupce Auswärtiges Amt při Úřadu říšského protektora v Čechách a na Moravě centrále do Berlína z 3. května 1940, příložený zápis z 8. dubna, s. 1. Ziemke poukazyval na tendenci především vysoké šlechty být pevněji organizována a orientována ve smyslu katolické federace. Vedoucí úlohu měla hrát česká větve rodiny Schwarzenbergů. Její zástupci se také zmiňované svatby účastnili. Německé protektorátní orgány znepokojoval ohlas, který v českém tisku svatba Josefy Thurn-Taxis a Jiřího Bořka-Dohalského zaznamenala, neboť v jejích souvislostech byl kladen důraz na nacionální poměr šlechty k českému národu.

také ztratila své postavení mezi českými, tenkrát ještě naprosto loajálně své povinnosti plnícími stavy. Po převratu 1918 se Dohalští vrhli do náruče republikánského československého zřízení a díky tomu dělali svou kariéru“.

V žádném případě nemohla zde uvedená hodnocení pro nikoho z Dohalských vyznívat pozitivně. O Antonínovi Bořku-Dohalském se píše, že „byl známý prostředník mezi klerikálními kruhy a Hradem. Během volby Beneše prezidentem měl svými informacemi Vatikánu a vlivem české katolické lidové strany, která, jak známo, tvořila svými hlasy jazýček na vahách, přispět znamenitým způsobem k volebnímu vítězství Beneše. Za svou církevní kariéru vděčí bývalé československé vládě a byl také podporován materiálně od tehdejšího československého ministerstva zahraničí“.¹⁸⁸

Podle téže zprávy byl třetí z bratrů Dohalských Zdeněk „činný jako žurnalista v Lidových novinách židovsko–masarykovského stoupence Stránského a v Benešově orgánu České slovo, byl fanatický přívrženec československých národních socialistů (tj. Benešovy strany), podnikal propagandistické cesty ve společnosti pověstné Fráni Zemínové atd.“¹⁸⁹ V souvislosti s Františkem Bořkem-Dohalským, otcem ženicha, se kromě jiného poukazuje i na druhý sňatek, který uzavřel s Věrou Baxantovou, ovdovělou Víškovou, jejíž první manžel byl bratrem současného protokolárního šéfa státního prezidenta Háchy dr. Vladimíra Víška. Čímž se dle autora zprávy kruh uzavírá!¹⁹⁰

Osudovým se pro Dohalské stalo údobí mezi tzv. první a druhou heydrichiádou, tj. od podzimu 1941 do léta 1942. Jako první spadl do spárů gestapa benjamínek Zdeněk. Stalo se tak 21. října 1941, nedlouho po příchodu zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha do Prahy a zatčení ministerského předsedy Aloise Eliáše. V případě Františka a Antonína dozrál čas o několik měsíců později, v souvislosti s Heydrichovým odchodem na onen svět v důsledku atentátu, po němž se vystupňoval nacistický teror vůči českému obyvatelstvu. Gestapo si pro ně přišlo ve stejný den, tedy 5. června 1942. Zprvu byli oba Dohalští žalářováni na pražském Pankráci¹⁹¹ a poté převezeni do terezínské Malé pevnosti, kde se přibližně v polovině června 1942 jejich cesty jednou provždy rozdělily. Antonín zakrátko zahynul

---

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 1.

¹⁸⁹ Tamtéž.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 2.

¹⁹¹ V podstatě se tak na několik týdnů ocitli v prostorách pankrácké věznice pohromadě, byť v oddělených celách, jak Antonín s Františkem, tak i Zdeněk Bořek-Dohalský, který tu trávil své dny již od konce října 1941.

v Osvětimi. František Bořek-Dohalský byl deportován do koncentračního tábora Dachau.¹⁹²

V Dachau

O Františkově věznění v Dachau, kam dorazil 14. srpna 1942,¹⁹³ se nám mnoho zpráv nedochovalo. Kromě vězeňské karty, několika dopisů manželce Věře, které dávají nahlédnout do jeho pocitů, provázených myšlenkami na domov a blízké, představují snad jediný pramen popisující Dohalského situaci v prostředí koncentračního tábora¹⁹⁴ vzpomínky Stanislava Zámečnicka, který je sepsal pro badatelské účely autora tohoto příspěvku.¹⁹⁵

Na podzim 1941 se Stanislav Zámečnick dostal se skupinou devatenácti Poláků, všichni ve věku 17 až 20 let, jako nemocniční učeň do táborové nemocnice. Brzy si ho povšiml Heinrich Stöhr, vrchní ošetřovatel oddělení septické chirurgie, a přijal ho do svého oddělení. Stöhr, sociální demokrat uvězněný před pěti lety za pašování ilegálních tiskovin z Československa, přidělil Zámečnicka coby pomocného ošetřovatele na druhou štubu, tedy světnici prvního bloku, kde působil jako ošetřovatel sudetský Němec Alois Ullmann, spoluzakladatel a významný funkcionář sociálně demokratické organizace „Republikanische Wehr“, jež v časech henleinovské krize spolupracovala se zbraní v ruce s československými orgány. Blokovým písařem byl komunistický poslanec Ladislav Kopřiva, který se podle Zámečnickových vzpomínek „tehdy ještě choval dobře a našim lidem statečně pomáhal“.

---

¹⁹² 13. srpna 1942, tedy den před příchodem Františka Bořka-Dohalského do Dachau, adresoval drážďanský advokát a notář Hans Kohlmann dopis vrchnímu říšskému zastupitelství při lidovém soudu v Berlíně. Sděluje v něm, že jej příbuzní Františka a Antonína Bořek-Dohalských pověřili, aby je obhajoval. Uvádí, že oba zatkla 5. června 1942 tajná státní policie a převezla je do pankrácké věznice. Avšak další není známo, zvláště pak, zda je proti nim vedeno trestní řízení, nebo zda zatčení nastalo z politických důvodů. Kohlmann se dotazoval ve snaze zjistit, jestli skutečně bylo zahájeno trestní řízení, a pokud by šlo o případ, kde se zadržení nacházejí ve vazbě, požadoval, aby od nich mohl získat plnou moc a podat ji u lidového soudního dvora. Rovněž poukázal na špatný zdravotní stav Františka Bořka-Dohalského, jemuž měla být před dvěma roky odstraněna jedna ledvina, a který současně trpěl vážnou plicní chorobou. Viz ABS, f. Německé soudy v říši 1939–1945 (141), sign. 141-91-27.

¹⁹³ KZ-Gedenkstätte Dachau, Häftlings Stammdaten, Franz Dohalsky.

¹⁹⁴ František Bořek-Dohalský byl uvězněn v rámci tzv. ochranné vazby, stejně jako jeho sourozenci, aniž by s nimi proběhlo jakékoliv soudní řízení.

¹⁹⁵ Stanislav Zámečnick, František Bořek-Dohalský v Dachau, vzpomínkový dopis autorovi této studie z 15. července 2008. Stanislav Zámečnick k danému tématu rovněž napsal rozsáhlou biograficky laděnou monografii – viz ZÁMEČNÍK, Stanislav: To bylo Dachau, Praha-Litomyšl 2003.

Asi po třech měsících se zmiňované oddělení rozšířilo o čtvrtou štabu, kam přešel Ullmann a Zámečník převzal jeho funkci na druhé štabě.¹⁹⁶ Přibližně ve stejné době tam přišel jako pacient se zhnisaným prstem MUDr. František Bláha, primář gynekologického oddělení jihlavské nemocnice a vysoký funkcionář Československé obce sokolské, s nímž Zámečník strávil několik měsíců na jedné cele v Kounicových kolejích v Brně.

Jelikož Hitlerova taktika bleskové války zkrachovala a problémy na bojištích narůstaly, nařídil Himmler maximální zapojení vězňů do zbrojní výroby. Vzhledem k jejich neutěšenému stavu mělo ke zvýšení pracovní schopnosti přispět nasazení uvězněných lékařů do táborových nemocnic. Dr. Bláha se tak ocitl jako chirurg na operačním sále. Protože však odmítal plnit úkoly, jež odporovaly lékařské etice, byl po několika dnech přemístěn do umrlčí komory a pověřen opovrhovanou funkcí „Leichenträgera“.¹⁹⁷ Umrlčí komora se nacházela jen několik kroků od Zámečnickova oddělení, a tak se oba muži často stýkali. V létě roku 1942 Bláha Zámečnickovi oznámil, že na izolačním bloku našel starostu Československé obce sokolské, třiasedmdesátiletého¹⁹⁸ dr. Josefa Truhláře. O svém zjištění ihned informovali vrchního ošetřovatele Stöhra, který zařídil přijetí Truhláře na revír a přidělení na Zámečnickovu štabu. Nedlouho poté objevil Bláha na izolačním bloku také československého diplomata Františka Bořka-Dohalského, který trpěl ošklivou angínou pectoris. I jeho se Stöhrovou pomocí přemístili na druhou štabu, kde Zámečník oba spoluvězně ukrýval až do konce války.¹⁹⁹

Udržet při životě fyzicky zesláblé a choré „trestance“, k nimž Dohalský s Truhlářem bezesporu náleželi, vyžadovalo nesmírnou mezilidskou solidaritu, obětavost provázenou obezřetností a také notnou dávkou štěstí. Podle revírního nařízení totiž nesměli

---

¹⁹⁶ Stanislav Zámečník uvádí, že na druhé štabě se nacházelo přibližně 114 až 120 pacientů na tříposchodových palandách, viz Stanislav Zámečník, František Bořek-Dohalský v Dachau.

¹⁹⁷ Bláhova pozice „Leichenträgera“ hrála pro ostatní vězně velmi důležitou roli. Stanislav Zámečník ji názorně přiblížil: Pak ho bylo možno vidět, jak pendluje mezi TK (Totenkammer, umrlčí komora, pozn. autora) a různými částmi tábora s pověstným dvoukolákem, jakousi plechovou pojízdnou rakví. Ve své funkci se dostal do celého tábora, všude tam, kde lidé umírali, i do míst normálně nepřístupných, jako izolační bloky, trestný blok, táborové vězení (bunkr) i popravistiště. Všude poskytoval tajně lékařskou pomoc. V pojízdné rakvi, před kterou esesáci s opovržením odplivovali a nepohlíželi ji, pašoval medikamenty i potraviny. Zprostředkoval spojení mezi vězni v izolaci a spoluvězni na pracovních blocích. Brzy se stal jednou z nejpoblíbenějších osobností v táboře. Viz tamtéž.

¹⁹⁸ Lidé ve věku nad 60 let neměli v koncentračním táboře šanci na přežití. Viz tamtéž.

¹⁹⁹ Od roku 1942 až do osvobození skrýval Zámečník se Stöhrovým vědomím kromě Dohalského a Truhláře také starého dělníka Aloise Dudka z Dobrušky, sestřeleného holandského stíhače Karla Steensmu s amputovanou nohou a invalidního sovětského tankistu Vasilu Pjanjugu s prostřeleným neohebným kolenem. Starého pána 84 letého profesora Karla Feierabenda, otce ministra exilové vlády v Londýně, ukrýval od roku 1942 Heinrich Stöhr na čtvrté štabě. Podle táborových předpisů neměli tito lidé zůstat naživu. Viz tamtéž.

být léčení invalidní ani nemocní vězni, u nichž se nepředpokládalo, že by se do tří měsíců uzdravili. „Byli překládáni na invalidní bloky a tam, bez jakékoli medicínské péče, zahubeni vražednými podmínkami nebo fenolovou injekcí,“ popisuje Stanislav Zámečník smutné konce mnohých svých souputníků.²⁰⁰ Ve svém líčení pak pokračuje: „Jednou za tři měsíce přicházel na oddělení lékař SS a vybíral tzv. „invalidy“. Byla to vždy pohroma. Ale nás tato akce nezastihla nikdy nepřipraveny. Stöhr byl vždy o příchodu lékaře informován asi o půl hodiny předem.²⁰¹ To stačilo, abychom nejvíce ohrožené, zejména lidi staré a lidi se zjevnou tělesnou vadou, někam přesunuli, ukryli jejich teplotní křivky a lůžka upravili jako by byla neobsazena. Místnosti v baráku byly průchozí. Ohrožené pacienty jsme odváděli do zadních místností. Než tam lékař přišel, převedli jsme je dvorem zpět do místností, kde už selekce skončila. Dohalského a Truhláře jsme ukryvali u Bláhy v umrlčí komoře.“

Dohalský, který zhruba od roku 1944 pomáhal jako pacient Kopřivovi v písarských pracích, spolu s Truhlářem leželi vedle sebe na spodním patře palandy a tvořili prý optimistickou dvojici. A jak se František Bořek-Dohalský s odstupem několika desetiletí jevil Stanislavu Zámečníkovi? Ten na něho vzpomíná jako na laskavého člověka, „který nikdy nikoho neurazil a i v tak hrozném prostředí si zachoval smysl pro humor. Kopřivu zlobil tím, že ho představoval slovy: „můj vykořisťovatel“, pro českého spoluvězně, který se něčeho nepěkného dopustil, neznal horšího označení než shovívavé „ten trouba“. O svém pobytu na revíru připravoval knížku, která zřejmě měla být humorně formulovaná, protože se se mnou radil, jak některé lidi vtípně pojmenovat, aby to odpovídalo jejich charakteru. Pokud vím, nedokončený rukopis této knihy se zachoval. Spolu s několika kamarády mé generace jsme měli Dohalského rádi a oslovovali jsme ho „otče“.“²⁰²

V táboře se vařilo ze surovin nebo polotovarů z potravinových balíčků z domova. Když se podávala nějaká dobrotka, např. švestkové knedlíky (vyvalované na pitevním stole), pozval Bláha na jídlo také Truhláře a Dohalského. K mimořádným, i když značně nebezpečným chodům patřil esesácký ovčák, který se jednou připlétl do cesty Rusům, jež odváželi mrtvolky do krematoria: „Klepli ho, v rakvi propašovali do tábora a věnovali

---

²⁰⁰ Stanislav Zámečník současně popisuje, jak se tato tvrdá táborová pravidla dala obcházet: S těžkou flegmónou se nikdo za 3 měsíce nemohl uzdravit. Proto jsme před uplynutím této doby pacienti tajně fiktivně propouštěli a současně znovu přijímali na revír. Tato ilegální opatření prováděl Kopřiva, který vedl chorobopisy. Nevím, jak to dělal, aby to z dokumentace nebylo vidět. Viz tamtéž.

²⁰¹ Je pravděpodobné, že Stöhra informoval některý zkorumpovaný administrativní poddůstojník SS. Viz tamtéž.

²⁰² Viz tamtéž.

dr. Bláhovi. V pitevně se tehdy připravovala velká hostina. Já jsem účast odmítnul. Na pochoutku připravenou v hrnci, který sloužil k vyvařování lebek a jiných patologických preparátů, jsem si nechal zajít chuť. Méně zasvěcení dr. Truhlář a F. B. Dohalský pozvání přijali. Když hodovali u pitevního stolu, vstoupil do místnosti šéflékař SS dr. Wolter. Chvilí zůstal zaraženě stát ve dveřích a pak s despektem procedil mezi zuby: „Ihr Saukanibalen!“ [svinský kanibalové – pozn. autora] Odplivl si a odešel. Zůstalo to bez důsledků. Kdyby se zjistilo, že pojídali služebního psa SS, byly by důsledky katastrofální.²⁰³

Ve společenství dr. J. Truhláře, S. Zámečnicka a dr. F. Bláhy prožil František Bořek-Dohalský takřka tři roky svého žalářování v Dachau.²⁰⁴ Zejména posledním dvěma vděčil za to, že se dočkal porážky nacistického Německa a návratu do rodné země – sice s podlomeným zdravím, ale přece.

Slzy štěstí, slzy smutku

Ještě několik týdnů po německé kapitulaci byl ale František Bořek-Dohalský nucen setrvat v koncentračním táboře v Dachau.²⁰⁵ Dopravní obslužnost byla komplikovaná a na cestu pěšky, na niž se někteří z bývalých vězňů vydali, mu nezbyvaly síly. Stále ho svíraly obavy o osudy blízkých. 12. května 1945 psal z Dachau ženě Věře: „Kdybych jen věděl, co je s Vámi. Dovedeš si představit, jak mi bylo, když jsme v radiu poslouchali zprávy o tom, co u Vás ta zvěř vyvádí. Prosím Tě o pokud možno okamžitou zprávu, co s Vámi se všemi je [...]. Myslím na Vás všechny – doufám, že jste všichni a že se nikomu nic nestalo – a těším se, těším – to chápeš, že ano – vždyť to za pár dní budou 3 léta.“²⁰⁶ Již za pět dní držel v ruce odpověď a okamžitě poslal domů další psaní, které doručil komunistický poslanec Kopřiva, s nímž se v Dachau spřátelil. Hned v jeho úvodu se přiznal, že si poprvé po dlouhé době klidně vydechl. Vzápětí se zajímal o nejmladšího bratra: „O Zdeňkovi jsi se sice nezmínila, ale předpokládám, že bys byla napsala, kdyby s ním se bylo něco stalo. Jsem nesmírně

---

²⁰³ Tamtéž.

²⁰⁴ „Po osvobození mi Dohalský napsal, že mu nacisté zavraždili bratra. Po mém přestěhování do Prahy (v pozdním létě 1945) jsem ho několikrát navštívil a jednou jsme spolu s ním a dr. Bláhou navštívili dr. Truhláře v Poděbradech. Pak jsem s Dohalským ztratil kontakt.“ Viz tamtéž.

²⁰⁵ Dohalského vězeňská karta uvádí jako datum osvobození 29. duben 1945, kdy tábor osvobodily jednotky americké armády. KZ-Gedenkstätte Dachau, Häftlings Stammdaten, Franz Dohalsky.

²⁰⁶ Dopis Františka Bořka-Dohalského manželce Věře, Dachau, 12. 5. 1945, osobní archiv Václava a Marie Bořek-Dohalských.

šťasten, že je s Vámi všechno v pořádku a že Vás snad brzy uvidím [...]. Myšlénka na Toníka mi kazí celkový radostný dojem. Chudák, že se toho nemohl dožít! Ale to mi ti psi ještě zaplatí [...]. Má zlatá Věro teď už jen k Tobě a k Vám a mám dojem, že se octnu v ráji.²⁰⁷

Do vlasti se František Bořek-Dohalský navrátil až koncem května 1945. Cestou do Prahy nepřestával myslet na oba bratry. O Antonínovi dostával během internace neurčité zprávy o místě jeho smrti, avšak jednoznačného obsahu. Přesto stále do poslední chvíle věřil, že by tomu přece jen mohlo být jinak. Když mu rodina informace o Antonínově úmrtí potvrdila, nebyl jimi tolik zaskočen jako v případě Zdeňka, o němž se domníval, že je již dávno na svobodě. Tímto neočekávaným sdělením byl pochopitelně otřesen. S bezprostředními pocity, které prožíval, se svěřil v jednom ze svých textů:

„Stanul jsem mlčky u okna a zadíval se do ulice na stopy posledních bojů a neurovnanou dosud dlažbu na místě nedávné barikády... A ze zmatených, v divokém sledu se honících představ, jež objímaly celý život toho bujného, veselého, vtípem a životem překypujícího člověka, vyvstala pojednou vzpomínka tak živá a ostrá, že zdála se skoro skutečností... Doprovázel jsem jeho ženu do Pečkárny, kam slíbili dovézt ho z Pankráce ke krátké návštěvě... Neviděl jsem ho ode dne zatčení... Přišel... Bože můj, tenhle bledý chlapeček, to má být on? Je to on, ovšem, ale před mnoha lety, kvintán nebo sextán, štíhlý, s udiveným, trochu vyděšeným výrazem v roztěkaných očích, které ale chvílemi bystře zalovily v našich tvářích, aby z nich vyčetly odpověď na řadu nevyslovitelných a nám přec dobře známých otázek... A potom jsme seděli u stolu a mluvili a mlčeli a dohadovali se tajného smyslu a významu pronášených slov... Kouřil s požitkem labužníka přinesenou mu cigaretu... Držel ji mezi prsty levé ruky, která ležela na stole... Zadíval jsem se na tu ruku, kdysi plnou a pevnou, teď vyhublou, s prsty štíhlými, chvějícími se na desce stolu, jako uvadlé listy stromu, odsouzeného k zahynutí... Teď ve chvíli, kdy jsem již věděl, že strom skutečně zahynul, viděl jsem tu tehdy ještě živou ruku jasně před sebou... On tedy také... Už nikdy nestisknu, ani onu, která mi kynula z okénka odjíždějícího vlaku, ani tu, jež před mými zraky hladila chvějícími se pohyby neživou plochu stolu... Je strašlivá síla

---

²⁰⁷ Dopis Františka Bořka-Dohalského manželce Věře, Dachau, 17. 5. 1945, osobní archiv Václava a Marie Bořek-Dohalských.

i prázdnota ve slově: nikdy... Nikdy už ty obě ruce nestisknu, ale vidím je a budu je vidět stále.²⁰⁸

Ve smutku a bolesti ze ztráty sourozenců nebyl osamocen. Újmy na životech sčítaly tisíce českých rodin. Teď ale bylo potřeba začít nový život, byť od vzpomínek na léta válečná se zcela přirozeně oprostít nešlo. Kromě obnovy státu, která se v prvních poválečných měsících nesla ve zdánlivě klidném a svorném duchu lidově-demokratického uspořádání, hrálo důležitou roli vyrovnání se národa s roky války, které na jedné straně obnášelo potrestání kolaborantů, na straně druhé ocenění statečnosti lidí, kteří se odvážili postavit nacistům na odpor. Současně bylo třeba uctít památku těch, jež tak učinili, ale osvobození se nedožili, Františkovy bratry nevyjímaje.

Na základě výzvy ministerstva národní obrany, uveřejněné v rozhlase a denním tisku, František Bořek-Dohalský požádal svým jménem o udělení Československého válečného kříže 1939 in memoriam pro bratra Antonína.²⁰⁹ Téhož vyznamenání za hrdinské činy, patrně na žádost manželky Anny, se dostalo i Zdeňkovi Bořku-Dohalskému. Navíc se Zdeňkovi nejbližší přátelé a spolupracovníci rozhodli na jeho počest uspořádat vzpomínkový večer. Proběhl v den Dohalského nedožítých 46. narozenin, v podvečer 10. května 1946 v malé koncertní síni Rudolfiny, a zúčastnil se jej také prezident republiky Edvard Beneš s chotí.²¹⁰

---

²⁰⁸ Vzpomínka Františka Bořka-Dohalského na návrat z Dachau do Prahy, viz KÜMPEL-STANĀKOVSKÝ, Bohuslav: Z osudů rodu Bořků-Dohalských z Dohalic, s. 75–79.

²⁰⁹ Žádost Františka Bořka-Dohalského Národnímu výboru v Praze I o udělení Československého válečného kříže 1939 in memoriam pro bratra Antonína Bořka-Dohalského, nedatováno, osobní archiv Václava a Marie Bořek-Dohalských.

²¹⁰ Na úvod zahrálo Pražské kvarteto Sukovu Meditaci na chorál svatováclavský. Po zahajovacím vystoupení Rudolfa Jílovského se slova ujali Ferdinand Peroutka, dr. Miloslav Kohák, dr. Jaroslav Drábek a Václav Vydra, jenž přečetl projev za Jana Masaryka, který byl v tu dobu v Bělehradě. Řečníci postupně charakterizovali Dohalského jako politika, revolucionáře, vězně a člověka. Dohalského rodné Chodsko připomněla zpěvem čtyř chodských písní Jindřicha Jindřicha Lída Červinková, členka opery Národního divadla v Praze. Pak měli projevy politici: senátor Vojta Beneš, ministr František Hála, ministr Václav Kopecký a náměstek předsedy vlády, bývalý Zdeňkův šéf z „Lidovek“ a hlavně přítel dr. Jaroslav Stránský. Všichni, bez rozdílu stranické příslušnosti, ocenili Dohalského odvahu a práci pro odboj. Viz Polabské muzeum v Poděbradech, vzpomínkový večer (pozvánka), inventární číslo VT 1671; též osobní archiv Václava a Marie Bořek-Dohalských. O vzpomínkovém večeru na Z. B. Dohalského psal i tisk: Tryzna za Zdeňka Bořka-Dohalského. Svobodné noviny, 11. 5. 1946 nebo Zdeňkovy narozeniny. Svobodné noviny, 12. 5. 1946. Oba články jsou otištěny v publikaci KÜMPEL-STANĀKOVSKÝ, Bohuslav: Z osudů rodu Bořků-Dohalských z Dohalic, s. 72–75. V Domažlicích po válce dokonce přejmenovali Chodské náměstí na Náměstí Zdeňka Bořka-Dohalského, což se samozřejmě za komunistického režimu opět změnilo.

Prvním československým poválečným vyslancem ve Vídni

V dopise psaném těsně před návratem z Dachau neuvažoval František Bořek-Dohalský příliš o návratu do diplomacie. Nejvíce toužil po ženě a rodině. Chtěl mít „od všech světských hodností a ouřadů pokoj. Nebude-li to nutné a nebudeš-li Ty si to výslovně přát,“ pravil manželce Věře, „dal bych přednost ústupu ze slávy. Nevím jen dají-li mi pokoj“. ²¹¹ Nedali, tedy jmenovitě sám ministr zahraničí Jan Masaryk, blízký přítel rodiny Dohalských a Františkův spolužák z malostranského gymnázia. Na Masarykovu výslovnou žádost Dohalský nastoupil zpět do zahraničního úřadu, který ho povolal ke dni 1. června 1945 a udělil mu titul ministerského rady. Za několik měsíců nato ho vyslal jako našeho prvního poválečného diplomatického zástupce do jemu důvěrně známé Vídně. Zprvu si Praha s Vídni vyměnily jen zmocněnce k hájení zájmů jednotlivých zemí. Dohalský se stal od října 1945 šéfem Československé mise při Mezispojenecké kontrolní komisi ve Vídni, která se zakrátko změnila v Úřad zmocněnce k hájení československých zájmů v Rakousku. ²¹² Ve funkci rakouského zmocněnce přišel do Prahy Alois Vollgruber.

Předsednictvo československé vlády uznalo 13. listopadu 1945 rakouskou vládu sociálního demokrata Karla Rennera. V průběhu roku 1946 a začátkem roku následujícího pak probíhala jednání o obnovení řádného diplomatického a konzulárního zastoupení mezi oběma státy. Předcházelo mu rozhodnutí československé vlády z 23. dubna 1946 o uznání Rakouska a jeho vlády *de iure* a o vzájemné výměně politických zástupců. Dohodou čtyř okupačních mocností z června 1946 byla Rakousku zaručena volnost navazování diplomatických styků s vládami členských států Spojených národů. V září téhož roku Rakousko obnovilo diplomatické kontakty s USA, čímž splnilo podmínky československé vlády z listopadu 1945, které stanovovaly provést výměnu diplomatických zástupců poté, co tak učiní alespoň jedna z okupačních mocností. ²¹³ V únoru 1947 obdržel František Bořek-Dohalský od prezidenta Beneše pověřovací listiny, které 18. března předal rakouskému prezidentu Karlu Rennerovi. Beneš Dohalského jmenoval zvláštním vyslancem a zplnomocněným ministrem Československé republiky, pro jeho „vlastnosti, nadání a zásluhy“, jež považoval

---

²¹¹ Dopis Františka Bořka-Dohalského manželce Věře, Dachau, 17. 5. 1945, osobní archiv Václava a Marie Bořek-Dohalských.

²¹² AMZV, osobní spis Františka Bořka-Dohalského.

²¹³ K historii diplomatických styků mezi Československem a Rakouskem srov. Praha – Vídeň – Bratislava v diplomacii 1920–2005. Katalog výstavy Archivu Ministerstva zahraničních věcí České republiky, Rakouského státního archivu a Archivu Ministerstva zahraničních věcí Slovenské republiky, Praha 2006; nejnověji pak KONRÁD, Ota: Nevyvážené vztahy. Československo a Rakousko 1918–1933, Praha 2012.

za „jistou zárukou píle, kterou vynaloží ke splnění vážného poslání, které mu přísluší, a získá si tak Vaši důvěru a stejně tak mé uznání“.²¹⁴ Dva dny po tomto jmenovacím aktu delegovala rakouská strana jako svého vyslance v Praze Adriana Rottera.

Dohalský byl ve Vídni přátelsky přijat jak u rakouských státních činitelů a spojeneckých zástupců, tak mezi vídeňskými krajany, kteří si ho dobře pamatovali z předchozích let. Členové spojenecké rady se zajímali o jeho osud za války. Její dočasný předseda generál Mc Creery dokonce uspořádal na Dohalského počest slavnostní večeři. Několik dnů po jejím konání, 28. února 1946, se uskutečnila ve prospěch rakouských dětí recepce u lidoveckého kancléře Leopolda Figla, s nímž byl Dohalský vězněn v Dachau.²¹⁵ Československý zmocněnec seděl v první řadě společně se spojenci, kancléřem a prezidentem a v duchu uvažoval o proměnách struktury rakouského státu, kterých byl jako přímý pozorovatel za více než deset let prožitých ve Vídni svědkem: „Naposled skoro přesně před 8 lety tehdejší kancléř Schuschnigg pořádal právě na tomto místě velkolepý večer, při němž zářil uspokojením a neskrývanou radostí nově jmenovaný zahraniční ministr Dr. Quido Schmidt,“ psal 7. března 1946, v den nedožitých šestadevadesátých narozenin prezidenta Masaryka, do Prahy a pokračoval: „Snad ještě ani nebyly místnosti hradu po tehdejších večeru

---

²¹⁴ AMZV, f. Diplomatický protokol 1945–1959, Rakousko, k. 14, pověřovací listiny pro Františka Bořka-Dohalského, únor 1947; taktéž Österreichisches Staatsarchiv Wien, f. Credentielle Schreiben: Beglaubigungs- und Abberufungsschreiben der Gesandten in Österreich 1918–1993, František Bořek-Dohalský, 25. 2. 1947.

²¹⁵ V Dachau, kde převažovali političtí vězni, byl Dohalský kromě poválečného rakouského kancléře L. Figla internován například s již zmíněným diplomatem Theodorem von Hornbostlem nebo s hornorakouským inspektorem okresního hejtmanství v Kirchdorfu Josefem Obermüllerem. S ním se během věznění spřátelil, o čemž svědčí i několik dopisů, jež si mezi sebou po osvobození vyměnili. Obermüller v nich vyjadřoval radost nad příchodem Dohalského zpět do Vídně a vzpomínal na léta společně strávená v Dachau. Dohalský, který byl již plně ponořen do diplomatických aktivit, se Obermüllerovi velice omlouval za to, že z pracovních důvodů nestačí vyřizovat soukromou korespondenci, jak by měl. Podle svých slov žil v neustálém provizoriu provázeném pendlováním mezi Prahou a Vídní. Dojalo ho, že na něho Obermüller myslí a že se přihlásil. Stále ve své paměti uchovával nekonečné dny, které spolu v Dachau prožili. Vyjádřil vděčnost za to, jak mu Obermüller pomohl v situaci, která nebyla nikterak růžová, a svého přítele vybídl k setkání, aby si popovídali o ne právě radostných zážitcích v Dachau[...]. Bohu díky je to už pryč a my jsme to přestáli. Neopomněl zdůraznit, že toto štěstí neměli jeho bratři, kteří zahynuli v Osvětimi a Terezíně. Jak vidíš, můj návrat domů, kam jsem dorazil teprve 23. května minulého roku, nebyl bez smutných dojmů, a radost, s níž jsem mohl obejmout svou ženu a děti, byla tímto zakalena, psal Obermüllerovi 27. června 1946.

Srov. Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes (dále jen DÖW), Wien, sign. 21587, dopisy Josefa Obermüllera Františku Bořkovi-Dohalskému (10. 11. 1945 a 31. 12. 1946); dopis Františka Bořka-Dohalského Josefu Obermüllerovi (27. 6. 1946). V DÖW je také uložen dopis adresovaný baronem Gustavem Adolfem Grimmem, britským diplomatickým zástupcem v Rakousku, Františku Bořkovi-Dohalskému ve věci intervence za česky smýšlející manželský pár Schurkových (Intervention für „tschechfreundliches“ Ehepaar Ludwig Schurk), Wien, 25. 8. 1945, sign. 22450/8. Rovněž se v DÖW dochovala zmínka o Františkově bratru Zdeňkovi, a to v souvislosti s trestní věcí (kopie memoranda z 30. 3. 1971 vypracovaného Československou vládní komisí pro stíhání nacistických válečných zločinců) proti bývalému terezínskému dozorcí Antonu Mallothovi, který se podílel na jeho popravě, viz sign. 51381.

vedeny do bezvadného stavu, když přehnal se Rakouskem bouře, jež smetla celý režim a učinila konec rakouské samostatnosti. A ten, jenž tehdy dosáhl toho, po čem tolik toužil, Quido Schmidt, čeká dnes ve věznici vídeňského soudu na ortel, který bude nad ním vyneseno a jenž bude pro něho otázkou života nebo smrti. Myslil jsem na celou nynější situaci tohoto státu a vrátil jsem se ke svým úvahám i příští dny [...] Jisto je ale, že Rakousko si bude musit pomoci také samo a nespolehat jedině na pomoc odjinud. Hlavní, k čemu se Rakousko musí odhodlat a co všude jaksí nelze pozorovat, je intensivní práce ve všech oborech a opravdová vůle k vybudování nového na demokratickém podkladě spočívajícího státního života.“²¹⁶ Velký důraz kladl Dohalský na řádné „vyrovnání se s minulostí“, tj. na denacifikaci Rakouska, při níž bude, jak se správně domníval, „zapotřebí značné námahy a velikého úsilí, aby se to podařilo“. A celou situaci příznačně okomentoval: „Dnes jako všude tak i zde všichni ti, kdož po dobu války šli s proudem, přirozeně o ničem nechťi vědět a zřikají se velmi ochotně všeho, co před osmi lety se stejnou ochotou přijali za svůj program.“²¹⁷

Rakousko se, podobně jako Československo, ocitlo v zájmové sféře velmocí, mezi kterými vzrůstalo napětí, jež přerostlo ve studenou válku. Zatímco našemu jižnímu sousedovi se podařilo vymanit se ze sovětského vlivu, Státní smlouvou z roku 1955 vyhlásit neutralitu a politickou a hodnotovou orientací se zařadit mezi země Západu, Československo se na příštích čtyřicet let stalo součástí komunistického východního bloku. S negativními reakcemi u svých rakouských protějšků se František Bořek-Dohalský setkával bezprostředně po únorových událostech 1948, kdy se u nás státním převratem chopili moci komunisté. Nemohl jim sice dát veřejně zapravdu, neboť diplomat musí za všech okolností zachovávat věrnost a loajalitu vládě, v jejíchž službách působí, uvnitř ho ale nepochybně tísnily obavy z dalšího směřování rodné země. Politický rozkol se projevil i mezi vídeňskými Čechy, kteří se rozštěpili na komunistickou a nekomunistickou část. Poúnorový vývoj Františkovi Bořku-Dohalskému dozajista nepřidával na zdraví, které se stále zhoršovalo. Na vyslanectví už ani moc nepobýval. Často jezdil se srdcem na ozdravné a léčebné pobyty, mimo jiné do středočeských Poděbrad. Agendu tak postupně přebírali pro nový režim a hlavně rychlý kariérní postup zapálení jedinci. K prvnímu únorovému dnu roku 1949 byl František Bořek-Dohalský přeložen z Vídně zpět do Prahy do ústředí zahraničního

²¹⁶ AMZV, f. Politické zprávy, Rakousko, Vídeň, 7. 3. 1946, s. 1–2.

²¹⁷ Tamtéž, s. 4.

ministerstva, které už bezmála rok vedl namísto tragicky zesnulého přítele Jana Masaryka komunistů Vladimír Clementis. Zanedlouho, k 30. dubnu 1949, byl dán definitivně na trvalý odpočinek.

Odvolání Františka Bořka-Dohalského z postu zvláštního vyslance a zplnomocněného ministra odůvodnil prezident Gottwald svému rakouskému protějšku Rennerovi účelem „vykonávání jiného poslání“.²¹⁸ Realita byla jiná. Dohalského zdravotní stav nebyl zanedbatelný, avšak s jistotou můžeme tvrdit, že by i při plném zdraví a síle v diplomatických službách komunistické totality dlouho nevydržel.²¹⁹ Proto bylo pro něho penzionování spíše úlevou. Na odchod do exilu nepomýšlel. Chtěl dožít doma.

Cesty osudu se rozcházejí: za svobodou, do vězení či do zapomnění?

Pro české dějiny 20. století je příznačné, že jménu Dohalský (a jim podobným) se smělo dostat veřejného uznání jen po velice krátkou dobu. Ostatně trudné časy, jež měly zanedlouho na Československo opět dopadnout, symbolicky předznamenával sloupek, který v neděli 17. března 1946 vyšel pod názvem Otazník na titulní straně „Svobodného slova českého venkova“. Jeho autor reagoval na sborník „Za nové Československo“²²⁰

---

²¹⁸ AMZV, f. Diplomatický protokol 1945–1959, Rakousko, k. 14, odvolání Františka Bořka-Dohalského, 2. 6. 1949; taktéž Österreichisches Staatsarchiv Wien, f. Credentiale Schreiben: Beglaubigungs und Abberufungsschreiben der Gesandten in Österreich 1918–1993, František Bořek-Dohalský, 2. 6. 1949.

²¹⁹ Dohalského konci v pozici československého vyslance v Rakousku předcházela zpráva Jana Hanzlíka, který společně s odborovým radou Janem Holickým provedl ve dnech 21. prosince 1948 odpoledne a vzápětí 23. prosince dopoledne inspekci vyslanectví ČSR ve Vídni, očividně vedenou v poučkových ideologických intencích. Hanzlíkova zpráva z 25. prosince 1948 obsahuje těžkou kritiku nedostatků chodu úřadu, včetně jeho personálního obsazení: Nelze čekat vzorné poměry na úřadě, kde přednosta je nemocen, do řízení úřadu zasahuje jen povrchně, jeho zástupce svou funkci nekoná s náležitým pochopením a osobní referent nemá vůbec povahových vlastností, jichž tato funkce vyžaduje. V závěru hlášení, jehož konkrétnější adresát není uveden, navrhuje za účelem ozdravení poměrů odvolání Bořka-Dohalského, dále jeho zástupce, legačního rady dr. Karla Mrzeny, legačního tajemníka JUC Vladimíra Pokorného a aktivní elévky Jarmily Klimentové. Srov. NA, f. Archiv ÚV KSČ, Mezinárodní oddělení ÚV KSČ 1945–1962, svazek (dále jen sv.) 128, archivní jednotka (dále jen a. j.) 495, fol. 1–13.

Z období Dohalského odchodu z Vídně pochází dokument, nadepsaný „Viedeň v březnu 1949“, v němž místopředseda Československo-rakouské společnosti v Praze Martin Doležal podává zprávu o situaci v Rakousku, kde pobýval od 23. do 28. února 1949, aby se seznámil s novým vedením vídeňské sesterské společnosti. V hlášení se odráží Doležalovo prokomunistické vidění světa. Upozorňuje na rozdělení rakouské společnosti, včetně české vídeňské menšiny, na „štvavou“ pravici a „pokrokovou“ levici, jejíž stoupenci nejsou na př. spokojeni s naším vyslanectvím ve Vídni, žalují, že posíláme do Vídně samé exponované pravičáky (Dohalský, Dr. Černý), kteří se pohybovali nebo se pohybují jen v reakčních kruzích. Doležal považuje českou menšinu a její kolonii za nejobolavější bod, když o ní píše, že je úplně rozháraná a nenávisť spojená proti českým vídeňským komunistům. Za nutné řešení situace pak pokládá, aby byla menšina zbavena vedoucích pravcových osobností, které mohou být povolány z části do Prahy, a nebo odstraněny jiným způsobem. Srov. NA, f. Archiv ÚV KSČ, Mezinárodní oddělení ÚV KSČ 1945–1962, sv. 127, a. j. 486, fol. 2–7; totéž také tamtéž, sv. 19, a. j. 68, fol. 20–26.

²²⁰ BERNARD, Vilém – BRÁNIK, Paľo – FIERLINGER, Zdeněk a kol.: Za nové Československo. Sborník článků, projevů a dokumentů, Praha 1945.

publikovaný nakladatelstvím Svoboda v létě předchozího roku, konkrétně na článek vedoucího úředníka ministerstva zemědělství ing. Jiřího Koťátka, který v něm vyzýval k „čištění“ české půdy: Háchovští „velkozeměhryzové“ spojili svůj osud s Němci – proč by se tedy s jejich půdou mělo zacházet jinak, než s půdou německou? Hle, pan rytíř von Daubek, pan hrabě Dohalský [...]. Teď máme velkou většinu těch chlapů na předních místech listiny kolaborantů!“ Byla to závažná, ale hlavně lživá obvinění. Pisatel sloupku nejprve uvedl věci na pravou míru v případě rytíře Daubka, který jako antinacista emigroval do Ameriky, kde celou válku pracoval ve prospěch Československa, a to „dokonce i v té době, kdy pan inž. Koťátko byl přesvědčen, že válka proti nacismu je válka imperialistická“, čímž odkryl Koťátkovu světonázorovou orientaci. Pro úplnost neopomněl jmenovat Daubkovu manželku, světovou operní pěvkyni Jarmilu Novotnou, jež v inkriminované době uspořádala stovky dobročinných koncertů a vykonávala funkci předsedkyně Československého Červeného kříže v Americe. Ale za ještě trapnější pokládal autor případ „háchovských kolaborantů Dohalských“. Koťátkovu neznalost doplnil nám již dobře známými osudy Dohalských za okupace, zatímco „inž. Koťátko byl v bezpečí“, nezapomněl přitom glosovat. Závěrem připomněl, že Dohalští dlouhodobě nevlastní žádnou půdu, což by „ovšem vedoucí úředník ministerstva zemědělství měl vědět“. A vše shrnul v jediné větě: „Tyto mravy a tato nevědomost jsou rubem onoho nového ducha, který pan inž. Koťátko vnesl do naší zemědělské politiky.“²²¹

Možná, že onen Koťátkův výpad byl provázen opravdovou a nikoliv záměrnou nevědomostí. Podstatnější na něm však je, že dokresluje dobovou atmosféru, v níž se společnost nejen vypořádávala s kolaborantským systémem a s jednotlivými konfidenty nacistického režimu (naplno již pracovaly Mimořádné lidové soudy a právě se připravovalo hlavní líčení Národního soudu s poslední protektorátní vládou), nýbrž o sobě stále hlasitěji dávali vědět další „Koťátkové“, tj. lidé, kteří válku povětšinou přečkali v závětrí a nyní požadovali radikální zúčtování s minulostí a s jejími aktéry. Soud s protektorátní vládou, i když se politickým atakům zcela nevyhnul, proběhl ještě podle předpisů právního a procesního řádu, s vědomím a respektováním soudcovské pravomoci a nezávislosti. Byl jedním z posledních „velkých procesů“, vedených po válce tímto způsobem.²²²

---

²²¹ Viz Svobodné slovo českého venkova, 17. 3. 1946, osobní archiv Václava a Marie Bořek-Dohalských.

²²² Srov. KVAČEK, Robert – TOMÁŠEK, Dušan: Obžalována je vláda, Praha 1999.

Napětí mezi demokratickým a komunistickým táborem sílilo každým dnem a eskalovalo v únorových dnech roku 1948, kdy byly přes zástěrku upevnění lidově demokratického zřízení pošlapány všechny principy svobody a demokracie v Československu. Principiálně třídní vidění světa, zřetelné u ing. Kořátka, se nyní stalo dominující. Navzdory „budovatelskému“ nadšení bylo cítit i strach a nejistotu, podmíněnou rozbíhající se studenou válkou, vnitropoliticky pak masovými čistkami a vykonstruovanými procesy s „třídními“ nepřáteli. A také se zapomínalo. Komunistický režim vyzdvihoval do popředí zásluhu dělnické třídy, což se kromě jiného promítlo do hodnocení protinacistického odboje, když ten komunistický zastiňoval zásluhy odboje demokratického.

V důsledku února 1948 plně dopadla na představitele starobylého hraběcího rodu Bořků-Dohalských z Dohalic tíha komunistických represí. Sotva František Bořek-Dohalský odešel do diplomatického důchodu, státní bezpečnost během roku 1950 pozatýkala skupinu zaměstnanců Kanceláře prezidenta republiky (KPR), spolupracovníků bývalého prezidenta Edvarda Beneše, a obvinila je z trestného činu velezrady a vyzvědačství – mezi nimi také jediného Františkova syna Jiřího. Soudního procesu se svým synem se František již nedožil. Zemřel na srdeční příhodu krátce po Novém roce (3. ledna) 1951. Žádost Jiřího manželky Josefy, aby se její muž mohl účastnit – i za předpokladu, že bude provázen bezpečnostními orgány – otcova pohřbu, byla zamítnuta.²²³ Státní soud v Praze ho pak zanedlouho, dne 6. dubna 1951, podle zákona č. 231 na ochranu lidově demokratické republiky, odsoudil k trestu odnětí svobody ve výši 17 let, s obvyklým odůvodněním, že se s dalšími odsouzenými spolčili za účelem „zničit a rozvrátit lidově demokratické zřízení nebo společenskou nebo hospodářskou soustavu republiky, zaručené ústavou“.²²⁴

---

²²³ Žádosti Josefy Bořek-Dohalské Krajskému velitelství státní bezpečnosti v Praze z 4. 1. a 6. 1. 1951, osobní archiv Antonína Bořka-Dohalského.

²²⁴ V politickém procesu zvaném „Akce Hrad“ či „Emil Janouš a spol.“ byli Státním soudem v Praze dne 6. dubna 1951 odsouzeni následující obžalovaní k těmto trestům odnětí svobody: Emil Janouš (vrchní hospodářský ředitel KPR, 20 let), František Podval (zástupce přednosty stavební správy KPR, 19 let), Josef Šírek (úředník KPR, 13 let), Jindřich Doležal (přednosta úctárny KPR, 15 let), JUDr. František Šišma (vedoucí oddělení národohospodářského odboru KPR, 12 let), Jaroslav Eliáš (zahradník Pražského hradu, 15 měsíců), JUDr. Miroslav Jirásek (odborový rada KPR, 15 let), JUDr. Jiří Dohalský (úředník KPR, 17 let), JUDr. Jan Jína (vedoucí odborový přednosta KPR, 4 roky), Felix Nevřela (úředník KPR, 15 měsíců), JUDr. Jindřich Procházka (úředník právního oddělení KPR, 2,5 roku). Viz NA, f. Státní prokuratura, neuspořádáno, rozsudek Státního soudu v Praze ze dne 6. dubna 1951, spisová značka 6 Ts I 20/51.

Zatímco Františkův syn Jiří se stal obětí komunistické perzekuce²²⁵, jeho švagrová Anna, manželka nacisty popraveného žurnalisty Zdeňka Bořka-Dohalského, se rozhodla opustit rodnou zem a odejít do exilu.²²⁶ Nějaký čas žila v Londýně, poté v Kanadě a nakonec zakotvila v USA, odkud se vrátila zpět do vlasti až po pádu železné opony.²²⁷

V době, kdy už Jiří Bořek-Dohalský prožil více než šest let v roli politického vězně, obdrželo československé ministerstvo zahraničních věcí žádost o milost z pera Jiřího tchýně Gabriely Thurn-Taxis. Domácímu zahraničnímu úřadu ji předal rakouský vyslanec v Praze s dovětkem, že „o věc má zájem rak. ministr zahraničí Dr. Figl, neboť prý byl s Dr. Bořkem-Dohalským v koncentračním táboře“.²²⁸ Někdejší rakouský kancléř a v tuto chvíli ministr Leopold Figl měl na mysli Jiřího otce Františka, kterého znal z diplomatického prostředí a s nímž se sblížil, jak už to pro dějiny 20. století bývá typické, během internace za druhé světové války v Dachau. V daném okamžiku si patrně neuvědomil, že jeho kolega je již několik let po smrti a komunistický režim uvěznil jeho syna. Pražské ministerstvo zahraničí postoupilo celou záležitost Kanceláři prezidenta republiky, kde ale skončila bez kýženého výsledku. Jiří byl propuštěn až o čtyři roky později, na všeobecnou amnestii na jaře 1960.

Nenávratně pryč byly časy, kdy na Hradě sídlili prezidenti Masaryk a Beneš, jichž si František Bořek-Dohalský a členové jeho rodu skutečně vážili. K oběma čelným politikům chovali neskrývanou úctu a respekt. Můžeme se jen domýšlet, jak asi Jiří vzpomínal na jeden z otcových dopisů, který od něho obdržel jako malý chlapec v počátcích Československé republiky a v němž s hrdotí stálo:

---

²²⁵ Jiří Bořek-Dohalský strávil ve věznicích a pracovních táborech komunistického Československa – počínaje pražským Pankrácem přes plzeňské Bory, Jáchymov, Příbram a Leopoldovem konče – plných 10 let. Propuštěn byl v rámci všeobecné amnestie v roce 1960. Nežádoucí třídní původ se negativně promítl také do životů jeho čtyř synů Václava (1941–2004), Jiřího (1943–2005), Antonína (1944) a Zdeňka (1948–1975), kteří měli zamezen přístup k vyššímu než učňovskému vzdělání.

²²⁶ Odchod Anny Bořek-Dohalské z komunistického Československa se odehrál na jaře 1950 za velice dramatických okolností. Dne 24. března v ranních hodinách vzlétly z brněnského, ostravského a bratislavského letiště tři dopravní Dakoty československých aerolinií. Pilotovali je letci sloužící za války v Anglii. Avšak místo v Praze přistáli na americké vojenské základně v Erdingu nedaleko Mnichova. Na palubách všech tří strojů cestovalo celkem 85 osob, z toho asi dvě třetiny se vrátily zpět do Československa, zatímco cesty zbývajících dvaceti sedmi vedly do různých západních zemí. Mezi pasažéry letícími z Bratislavy figurovala i Anna Bořek-Dohalská či Anna Vrzáňová (matka mistryně světa v krasobruslení Áji Vrzáňové). Režisér Ján Kadár se scénáristou Elmarem Klosem zfilmovali dokonce o této události propagandistický snímek Únos, který daný čin odsuzoval. Srov. VÍTEK, Miloš: Flug in die Freiheit Aneb let do Erdingu. Kanadské Listy, 1983, č. 7–8, s. 4–5, osobní archiv Václava a Marie Bořek-Dohalských.

²²⁷ Zde také 5. června 1998 zemřela. Františkův syn Jiří se ženou Josefou si svobodného prostředí mohli užít o poznání méně. Josefa zemřela 22. října 1990. Jiří ji záhy nato, pět dní po jejím skonu, následoval. Místo posledního odpočinku všichni našli v rodinném hrobě v Praze na Olšanech.

²²⁸ AMZV, f. Teritoriální odbor, Rakousko, 1955–59, tajné, k. 5, záznam, Josef Šedivý, 3. 8. 1956, věc: žádost o milost Gabriely Thurn-Taxisové pro Dr. Bořka-Dohalského.

„Náš president, náš hrad ...“

To jsou pojmy, na které jsou už tady lidé zvyklí, ale které já, dosud venkovan [...], si při každé příležitosti vždy znovu uvědomuji a radostně uvědomuji [...]. Neboť já mám z toho dosud radost, že možno užívat o všem, co žije, i jest v hranicích republiky ‚naše‘ a ‚náš‘. Až Ty budeš velký, tak už tu dětskou radost Tvého velikého táty možná chápat nebudeš, poněvadž porosteš už v ‚našem‘ prostředí a nikdy nepoznáš, co to je vyrůstat v jiném a sloužit představitelům cizího. A to je ta výhoda vás všech, zrozených za války, že vstupujete nejen do světa, ale do nového světa, že budete v něm již růst, že budete svobodnější a sebevědomější, než my jsme směli být. A tím se stane – a věřím tomu nejen proto, že bych to přál Tobě – že budete také méně osobní, že budete lepší, ne tak sobecky straničtí a proti sobě navzájem zaujatí jako jsme často my, kteří si to stále jeden druhému vyčítáme a přece jsme stále stejní.²²⁹

Toto sebevědomí, jež cítíme z Františkových řádků, zaznamenalo první velký otřes mnichovskou kapitulací a bezprostředně následující nacistickou okupací. Tři roky po jejím skončení přišel další náraz v podobě komunistické totality a o dvacet let nato vpádem vojsk Varšavské smlouvy a nástupem ‚normalizace‘. Každý z těchto zvrátů byl provázen ztrátou svobody, okleštěním demokracie a deformací lidských charakterů. Elity spojené s ‚Masarykovou‘ republikou či hlásící se k jejímu odkazu utrpěly nezacelitelné ztráty. V těchto okamžicích lidé rovněž odhalovali pravou hodnotu svobody, jak to ostatně vystihl František Bořek-Dohalský v projevu k druhému výročí konce druhé světové války. Naposledy mu udělme slovo:

„Nikdy v životě jsem si neuvědomoval tak jasně a s tak bolestným dojetím, co to znamená, nemůže-li člověk volně projevit svůj názor, nemůže-li říci, co myslí, co soudí, nemůže-li volně řídit svoje činy a svoje kroky, musí-li se stále ohlížet a dbát toho, aby nebyl viděn, aby nebyl slyšen a aby nebylo známo to, v co věří, v co doufá a za co by rád chtěl bojovat. Je to jeden z nejhrůznějších pocitů vědět, že nemá člověk volnosti konání, že zbaven je možnosti svobodného rozhodování, že jeho život spoután je nepřemožitelnými okovy otrokářského systému a bídy utlačovaných. V takových chvílích víme teprve, co to je svoboda jednotlivce, svoboda rodiny a svoboda národa.“

---

²²⁹ BOŘEK-DOHALSKÝ, František: Táta píše klukovi (dopis Františka Bořka-Dohalského synovi Jiřímu z března 1920), s. 13–14.

Čekali jsme na poslední rozhodnou ránu, která nám vrátí vytoužený sen a zlomí léta trvající pouta vždy znovu zotročovaného života.²³⁰

František reflektoval vlastní zkušenost s nacistickým režimem, obdobnou však získal i jeho syn za vlády komunistické, kdy se na Hradě střídali prezidenti dělničtí, kdežto Masarykův a Benešův duch se z dominanty české státnosti, majestátně se tyčící nad řekou Vltavou, systematicky a cíleně vytrácel, podobně jako jméno Bořek-Dohalský z českého dějinného povědomí.

---

²³⁰ Projev vyslance Františka Bořka-Dohalského k druhému výročí konce 2. světové války, Vídeňské svobodné listy, 17. 5. 1947, titulní strana.

Mostem mezi dvěma světy

Osud Antonína hraběte Bořka-Dohalského z Dohalic (1889–1942),

šlechtice, kněze a vlastence

Krátce před atentátem na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha byla na Antonínu Bořkovi-Dohalském, sídelním kanovníkovi metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze a ještě donedávna arcibiskupským kancléři, patrná značná nervozita. Celé noci probděl, kouřil a četl. Alespoň tak se o tom po válce zmiňovala jeho hospodyně, paní Trčková. Myšlenky jej jistě přiváděly k bratru Zdeňkovi, jehož nacisté od podzimu 1941 věznili v prostorách pankrácké věznice. Mohl rovněž myslet na potřebné lidi, kterým vždy pomáhal, nebo se strachovat o vězněné odbojáře a jejich rodiny. Avšak je málo pravděpodobné, že mu v těchto chvílích nedopřávalo spánku vědomí, jak závažnému činu se schyluje, neboť informacemi o záměru mladých československých vojáků, vyslaných z britských ostrovů, aby odpravili ze světa jednoho z nejmocnějších mužů třetí říše, disponovala jen hrstka zasvěcených.²³¹

Třeba se ale paní Trčková ve svém vzpomínání spletla a tyto stavy úzkosti na Dohalském pozorovala až po atentátu, kdy nacisté v protektorátu rozpoutali krvavý teror. Nasvědčovala by tomu i možnost – byť ji opět nelze jednoznačně potvrdit, ale ani vyvrátit –, že Dohalský věděl o posledním útočišti, které výsadkáři zapojení do operace Anthropoid našli v chrámu sv. Cyrila a Metoděje v Resslově ulici, kde se 18. června 1942 až do posledního výstřelu statečně bránili přesile německých vojsk.²³² Ať tomu bylo jakkoliv, nemění to nic na skutečnosti, že nacistickou odvetu za tento čin, který neměl v okupované Evropě obdoby, pocítil Antonín Bořek-Dohalský na vlastní kůži, když si pro něho v ranních hodinách 5. června 1942 přišlo gestapo.

---

²³¹ Ve vzpomínkovém článku věnovaném osobnosti Antonína Bořka-Dohalského informuje jeho autor Josef Hofmann o tom, že Dohalský s prelátem Otto Stanovským věděl o úkrytu parašutistů zapojených do operace Anthropoid od Jana Sonnevenda, představitele pravoslavné církve, který jim poskytl útočiště právě v chrámu sv. Cyrila a Metoděje (za války sv. Karla Boromejského) v Resslově ulici. Za málo pravděpodobné lze ale považovat tvrzení, že již dva dny před atentátem Dohalský požádal Sonnevenda, aby „ty hochy podle potřeby a včas odsunul na jiné místo, aby se tím zahladila stopa, že byli v kostele“. Pokud se tak stalo, bylo to spíše až po atentátu, kdy se pro ně hledal vhodný úkryt, ovšem ani to nelze s jistotou potvrdit. Hofmann také uvádí sdělení, kterých se mu dostalo od Dohalského blízkých osob, zejména od jeho hospodyně, paní Trčkové. Vyplývá z nich, že na něm byla krátce před atentátem viditelná citelná nervozita, což pochopitelně vyvolává úvahy, zda Dohalský měl nějaké signály upozorňující jej na chystaný atentát. Avšak i ty se pohybují ve velice spekulativní rovině, byť se jednoznačně vyloučit nedají.

Srov. HOFMANN, Josef: Laskavý člověk a dobrota sama, in: Život za pravdu, památník chodského hrdinství, Domažlice 1949, s. 94–98.

²³² K okolnostem atentátu srov. např. ČVANČARA, Jaroslav: Akce Atentát, Praha 1991; TÝŽ: Heydrich, Praha 2011.

Vstoupil tím na cestu mučedníků. Neměla dlouhého trvání. Skončila 3. září téhož roku v polské Osvětimi.

Rodinné a ideové kořeny

V životě Antonína hraběte Bořka-Dohalského z Dohalic se prolínají jednak osudy šlechty, jednak katolického kléru v dějinách české společnosti první poloviny 20. století. Z jedné sociální skupiny vzešel. Do té druhé ho přivedla katolická výchova, ale především jeho zbožnost a víra.

Druhorozený ze čtyř synů hraběte Františka Karla Bořka-Dohalského a belgické šlechtičny Ludoviky, rozené d'Hoop, se narodil 23. října 1889 v Přívozci, kde se nacházelo poslední rodové sídlo rodu Dohalských. Stejně jako jeho sourozenci vyrůstal ve velice prostém prostředí a v blízkém sepětí s lidmi v okolí. Dokládají to mimo jiné vzpomínky známého herce, člena činohry Národního divadla v Praze Zdeňka Štěpánka, který trávil dětství na Chodsku a spřátelil se především s nejmladším Zdeňkem: „Život na zámku byl zcela prostý, bez okázalostí. Bylo jistě každému na první pohled jasno, že tento starý, český šlechtický rod se neteší přízni domu Habsburského! Všichni Dohalští dokonale splynuli s lidem, rozuměli si a nikoho ani nenapadlo domnívat se, že jsou jiní než my. Byli a zůstali skutečnými šlechtici ducha [...].“²³³

Antonínovi rodiče se rozhodli poskytnout svým synům co nejvyšší možné vzdělání, aby se mohli plnohodnotně zařadit do občanského života a současně uchovat svému jménu prestiž, která se napříště již neodvozovala od starobylosti či pozemkového vlastnictví, kterého Dohalští pozbyli, nýbrž od úřednické, v Antonínově případě duchovní služby. Za tímto účelem rodina plně využila výhod, jež nabízela ve vzdělávací oblasti Akademie hraběte Straky v Praze podporující děti z chudých šlechtických rodin. Sem byl v deseti letech, po zvládnutí přívozecké obecné školy, poslán i Antonín Bořek-Dohalský. Jako chovanec Strakovy akademie studoval osm let na malostranském gymnáziu a po úspěšném složení maturitní zkoušky v roce 1907 vstoupil do arcibiskupského semináře. Na cestě ke kněžskému poslání ho rozhodujícím způsobem nasměrovali jeho vychovatelé z Akademie hraběte Straky: pozdější biskup Antonín Podlaha – mezi nímž a Dohalským se vyvinul důvěrný vztah charakteristický

---

²³³ STAŇKOVSKÝ, Bohuslav Kümpel: Z osudů rodu Bořků-Dohalských z Dohalic, s. 18–20.

pro poměr syna k otci²³⁴ – a kardinál Karel Kašpar. K oběma církevním hodnostářům přilnuli i Antonínovi bratři František se Zdeňkem. Úzké kontakty na kruhy vysokého katolického kléru, podepřené četnými přátelstvími a též hlubokou zbožností, hrály v životě bratrů Dohalských významnou roli jak v době první republiky, tak za nacistické okupace.

Hned v počátcích vysokoškolského studia odešel Antonín Bořek-Dohalský do Říma do České koleje nacházející se na Via Sistina 128, jež byla založena roku 1885 pro výchovu našich bohoslovců, kde se věnoval studiu teologie na papežské univerzitě „De Propaganda Fide“. V Římě strávil celkem pět let a dosáhl zde laureátu – titulu ThDr. Studoval společně s pozdějšími metropolitními kanovníky Jaroslavem Kulačem a Otakarem Švecem, se kterými byl také 28. února 1912 vysvěcen kardinálem Benedetto Lorenzellim – prvním rektorem České koleje. V době římského pobytu se potkával i s jednou z nejvýraznějších postav katolické církve po druhé světové válce v Československu, budoucím kardinálem Josefem Beranem. Též navázal přátelství s pozdějším vlivným vatikánským hodnostářem a kardinálem Mons. Francescem Borgonginim-Ducou, autorem Lateránských smluv, uzavřených v roce 1929 mezi italským královstvím a katolickou církví, které mimo jiné zaručovaly suverenitu vatikánského městského státu. Borgongini-Duca se poté ujal role prvního papežského nuncia u italského královského dvora.²³⁵

Z Říma zpět do rodné země se Antonín Bořek-Dohalský navrátil v roce 1912. První zastávku učinil v Praze, kde navštívil kardinála Lva barona Skrbenského z Hříště. Posléze se setkal s kanovníkem Mořicem Píchou. Nato vyzvedl bratra Zdeňka ze Strakovy akademie a zamířil domů za rodinou a známými do Domažlic. Zakrátko nastoupil aktivní dráhu duchovního jako druhý kaplan v Boru u Tachova. Setrval zde až do začátku první světové války. Krátce po vypuknutí bojů byl odtud 1. září 1914 v téže hodnosti přeložen do Příbrami, kde působil při děkanském kostele sv. Jakuba Většího. S dopady velké války na životy lidí se nepotkával pouze v zázemí, nýbrž sám okusil atmosféru frontových linií a pravidelně přicházel do styku s mnohačetnými oběťmi z řad vojáků jako polní kurát, kterým byl jmenován 18. září 1916. Duchovní

---

²³⁴ Několik dopisů a pohlednic Antonína Bořka-Dohalského, ale též jeho otce Františka Karla a bratra Františka adresovaných Antonínu Podlahovi je uloženo v Archivu Národního muzea (dále jen ANM), f. Antonín Podlaha, k. č. 4.

²³⁵ Srov. STAŇKOVSKÝ, B. K.: c. d., s. 46–47.

služby vykonával zejména na území tehdejšího polského Ruska a v různých střediscích v Čechách.

Svorník mezi katolickým klérem a Hradem

Antonínovi Bořku-Dohalskému zbýval přibližně rok do ukončení středoškolských studií a k učinění zásadního životního rozhodnutí vydat se na dráhu kněze, když se rozhořely soudní spory mezi profesorem T. G. Masarykem a katechety. Předcházelo jim několik Masarykových projevů na adresu katolické církve, v nichž ji kritizoval za potlačování svobodného vědeckého bádání prostřednictvím konfesionální výchovy ve školách a požadoval plnou emancipaci škol od církve, dále odsuzoval slepou víru, církvi vytýkal její „aristokratičnost“, službu mocným a bohatým a nedostatečnou péči o chudé. Jedno z nejostřejších vystoupení pronesl počátkem roku 1906 v pražském hostinci U Helmů, kde se konala protestní schůze proti udáním jistého katolického kněze, pomocí kterých se mu podařilo dosáhnout přeložení jistého středoškolského profesora na jinou školu. Masarykova řeč byla přerušena a celá schůze rozpuštěna nejmenovaným zástupcem státní moci. Následoval proces, brzy nato obdobná, tentokrát studentská schůze, a opět další soudní stání. S Masarykem bylo v rámci kriminálního případu vedeno soudní řízení pro „urážku náboženství“. To ale nebylo vše. Vzápětí na něj podalo stížnost současně 308 katechetů. V odděleně vedeném občanském sporu jej vinili z údajného pošpinění jejich cti tím, že je označil za denuncianty (resp. placené donašeče rakouského státu). Masaryk se ocitl v nelehké situaci. Pokud by byl uznán vinným, hrozila mu ztráta místa na univerzitě, nároku na penzi a musel by ve sporu s katechety zaplatit náhradu výloh ve více než třech stech případech. Klerikální kampaň proti němu však skončila neúspěšně a soudy ho nakonec v obou případech zcela zprostily viny.²³⁶

Masarykovy pře s katolickou hierarchií nepochybně neunikly pozornosti dospívajícího Antonína a rovněž jeho sourozenců – hluboce věřících katolíků. Masaryk požadoval oddělení církve od státu v zájmu svobody svědomí. Také náboženství se podle něho mělo vyučovat jen mimo státní školy. Nevíme přesně, jak se k těmto otázkám stavěli Dohalští, především Antonín, pro kterého Bůh a vlast ztělesňovali nejvyšší hodnoty. Z jeho postojů, jednání a činů za první republiky a následné nacistické okupace je ale očividné, že „Masarykovu“ republiku přijal pozitivně a politicky a ideově souzněl

---

²³⁶ Srov. SKILLING, Hubert Gordon: T. G. Masaryk: Proti proudu 1882–1914, Praha 1995, s. 150–153.

s oběma jejími prezidenty. Masarykova osobnost mu nicméně nemohla být cizí ani po náboženské stránce. Ačkoliv Masaryk vystoupil z katolické církve, zůstal po celý život zbožným člověkem a v jádru „katolíkem a znal katolickou doktrínu lépe než mnohý z jeho katolických oponentů“.²³⁷

Prvorepublikové ovzduší prolínal liberální duch, který byl trnem v oku některým krajně konzervativním kněžím či katolickým spisovatelům. Avšak na druhé straně sám Masaryk kritizoval liberální intelektuály, kteří neuznávali závažnost náboženských otázek. Liberální demokracii spojoval s touhou po úplné svobodě myšlení a jeho námitky proti katolicismu byly vesměs etického charakteru. Jako individualista a teista hledal vlastní cestu, věřil v osobního Boha a osobní nesmrtelnost. Pro Dohalského byla naopak nepřijatelná představa, že by někdy vystoupil z kruhu katolické „rodiny“. Měl v ní ostatně řadu dobrých a vysoce postavených přátel z dob studií, mezi jinými své učitele, pražského světícího biskupa Antonína Podlahu a budoucího kardinála Karla Kašpara, tedy duchovní vlastenecky, ale zároveň konzervativně smýšlející, kteří ho v době jeho zrání podstatně ovlivnili. Jistě by se proto s Masarykem neshodovali ani v některých dílčích otázkách věrouky, nicméně oba sdíleli představu o svobodné a demokraticky uspořádané společnosti, v níž každý jedinec bude mít zaručeno právo svobodně se rozhodovat, včetně svobody náboženského vyznání.

Dohalský byl velice citlivý a vnímavý člověk. Podobně jako Masarykovi mu vadily mravní poklesky mezi katolíky, o to více pak mezi kněžími, slabé nasazení oficiální církve v boji proti alkoholismu a prostituci, za sociální a politické zlepšení stavu společnosti. Masarykovy výtky na adresu církve týkající se její malé péče o chudé se na něho osobně v žádném případě nevztahovaly. Matka Ludovika dokonce musela svého syna Antonína brzdit v horlivém úsilí pomáhat sociálně potřebným. Na dopis, ve kterém si jí postěžoval na nedostatek prostředků pro chudé, mu do místa jeho začátků v Boru u Tachova 27. září 1912 odpověděla: „Ty sám nejsi žádný boháč, abys mohl rozdávat, a my také ne. Budeš-li příliš štědrým, z čeho se budeš šatit a podobně? Já sama bych ze srdce ráda podporovala nuzné a starala se o jejich nemocné, jen kdybych při vlastních starostech a pracích stačila časem a hlavně měla na to! Hleď, co otec ve své dobráckosti udělal pro kdekoho, a srovnej, čím se kdo exponoval pro nás [...]“. Načež Antonína moudře a prozíravě nabádala: „Pročež buď chytrý i spořivý. Svým mladickým nadšením pro štědrost k chudobným mohl bys ostatním

---

²³⁷ Tamtéž, s. 152.

duchovním u Vás ublížit. Pan vikář tam nejlépe zná poměry a jistě dá, kde toho uvidí nutnost. Takhle by si žebráci na Tebe zvykli a čekali by pak od Tvého šéfa trojnásobně s ohledem na to, že má hospodářství. Byly by z toho mrzutosti, a ač chceš konat dobro, dělal bys vlastně zlo, nadto leckdo z chudiny s dárkem i lehkomyšlně naloží: před rozdáváním je třeba osadníky i jejich poměry znát. Až si jednou budeš tak stát, že skutečně a vydatně budeš moci pomáhat v nouzi trpícím, nikdo nebude mít z toho tak upřímnou radost jako já. Kdybych byla zámožná, věděla bych, kam s penězi. Podporovala bych vše, co vede k Bohu a vlasti [...].²³⁸

Masarykova kritika se netýkala kněží, jako byl Dohalský. Mířila zvláště do řad vysokého katolického kléru a proti takové církvi, která se „více stará o politickou moc a organizuje se jako teokratický a absolutistický systém“.²³⁹ V očích veřejnosti jí neprospívalo blízké mocensko-politické spojení s rakouským mocnářstvím, což bylo zčásti dáno aristokratickým zastoupením v jejích čelných pozicích. Sepětí se starým režimem přispělo i k protikatolickým náladám značné části obyvatel v prvních letech Československa. Projevily se hromadným vystupováním z katolické církve, které ovšem brzy ustalo, tiskovými útoky nebo obrazoboreckými akcemi, přičemž k těm nejznámějším patřilo svržení mariánského sloupu na Staroměstském náměstí v Praze.

Stejně jako šlechta i římskokatolická církev hledala od revolučního roku 1918 nové formy koexistence s Československou republikou. Po utichnutí útočných hesel typu „Řím musí být souzen a odsouzen“ či volání po radikální odluce státu od církve se jejich vzájemné vztahy harmonizovaly a činnost katolické církve byla zaručena zákony demokratického zřízení. Řadou zatěžkávacích zkoušek prošly též diplomatické styky mezi ČSR a Svatým stolicem. K jejich řádnému vymezení a uklidnění atmosféry přispěl tzv. *Modus vivendi* z roku 1928. V závěru existence prvního československého státu se již vzájemné vztahy daly označit za dobré, ba přátelské.²⁴⁰

Přes všechny dřívější Masarykovy rozepře s katolickou církví (a pomineme-li Masarykovo záměrně provokativní vyvěšení husitského praporu na Hrad při výročí

---

²³⁸ STAŇKOVSKÝ, B. K.: c. d., s. 55–56.

²³⁹ SKILLING, H. G.: c. d., s. 153.

²⁴⁰ O církevně náboženských poměrech mezi světovými válkami v Československu viz např. KADLEC, Jaroslav: *Přehled církevních českých dějin 2*, Řím 1987, s. 239–251; TRAPL, Miloš: *Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918–1938*, Praha 1990; ŠEBEK, Jaroslav: *Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu*, Brno 2006; ke vztahům Československa a Vatikánu srov. PEHR, Michal – ŠEBEK, Jaroslav: *Československo a Svatý stolec. Od nepřítelství ke spolupráci (1918–1928)*, Praha 2012; HALAS, František X.: *Fenomén Vatikán*, Brno 2004, s. 511 an.

upálení mistra Jana Husa v roce 1925) panovaly mezi hradní skupinou a církevní hierarchií i lidovou stranou korektní vztahy. Sporné otázky se řešily vzájemnými dohodami, nikoliv jejich emotivním vyostřováním. Prospělo tomu i rozhodnutí papežského stolce jmenovat české vlastence Františka Kordače a Antonína Cyrila Stojana na arcibiskupská místa v Praze a Olomouci. Pro prosté věřící, stejně jako pro nižší klérus, byla v otázce loajality k novému státu podstatnějším kritériem míra jejich národního uvědomění a českého vlastenectví než příslušnost ke katolické církvi. Antonínovi Bořku-Dohalskému pochopitelně nebyla příjemná antikatolická vlna, jež se vzedmula v počátcích republiky, nicméně jeho národní cítění a přesvědčení, formované výchovou a rodným prostředím, spolu s narušením důvěry v rakousko-uherskou monarchii podstatným způsobem rozhodovaly o jeho příznivém postoji k Československu.

Nástup Františka Kordače do funkce pražského arcibiskupa znamenal sice pozitivní krok Vatikánu vůči Československé republice, ale zároveň definitivní rozkol uvnitř katolické církve, která prožívala od převratových událostí roku 1918 krizi. Vedení církevních záležitostí se ujal kněžský spolek Jednota katolického duchovenstva, v němž ožily myšlenky někdejší Katolické moderny, což dokládala skutečnost, že do čela Jednoty se postavili její bývalí předáci Xaver Dvořák nebo Dohalského krajan Jindřich Šimon Baar. Ke stěžejním požadavkům reformních kněží (k Jednotě se hlásilo přes 90 procent českých duchovních a není důvod se domnívat, že Antonín Bořek-Dohalský s nimi nesympatizoval) patřilo zavedení liturgie v národním jazyce a zdobrovolnění celibátu. V Římě delegace Jednoty se svými návrhy příliš nepochodila, vnitřně se rozštěpila a arcibiskup Kordač ji s požehnáním papežské kurie v lednu 1920 rozpustil. Nespokojení kněží ustavili Československou církev. Z ní se později ještě oddělilo konzervativní křídlo a založilo Československou pravoslavnou církev. Naprostá většina však setrvala, včetně Dohalského, jenž náležel k převažujícímu umírněnému proudu, v lůně své mateřské církve. Taktéž učinili její vedoucí osobnosti Dvořák s Baarem. Neúspěch svých reformních snah ovšem nesli velice těžce a oba trpěli až do své smrti určitou zahořklostí. Zdeněk Bořek-Dohalský, kterému bratr Antonín napomáhal zprostředkovávat kontakty s předními představiteli katolického kléru, v jednom svém článku pro Lidové noviny přiblížil čtenářům pocity jejich přítele Baara: „Nerad mluvil o svém odboji z té doby, v níž se kněžím tak málo rozumělo. „Mluvit s politiky o tom, co jsme jim chtěli tenkrát presentovat, to stálo krev, kamaráde.

Dogmatiku si lidé pletli s liturgií. Nikdo tomu nerozuměl, nikdo se o to nestaral. Já platil tehdy za rozkolníka, protože jsem chtěl, aby naši lidé měli to, co mají v Itálii a Francii, aby rozuměli všemu, co se děje v kostele, a také kněží, aby to měli lepší – to je těžká věc, tomu se těžko rozumí.“²⁴¹

Po skončení první světové války se Antonín Bořek-Dohalský navrátil zpět do Příbrami, odkud zanedlouho odešel jako administrátor do Hluboše u Svaté Hory. Zde se od Nového roku 1922 ujal funkce faráře. To se však již blížil zlomový okamžik v jeho církevní dráze. Nadešel 10. října 1924, kdy jej povolal pražský arcibiskup František Kordač a ustanovil svým sekretářem a ceremoniářem.²⁴² Slibná a zářivá „kariéra“ tak byla započata. V roce 1928 se stal čestným tajným komořím papeže Pia XI., o rok později pak skutečným arcibiskupským radou a kancléřem. Po smrti Dr. Jana Nepomuka Sedláka (30. září 1930), kapitulního děkana, jej Svatý otec Pius XI. jmenoval metropolitním kanovníkem u sv. Víta na Pražském hradě.

Ostatně papeži se na něj dostávalo pozitivních hodnocení. Představitelé Vatikánu vyzdvihovali jeho informovanost, což dokládá zpráva nuncia Pietra Ciriaciho, kterou na konci dvacátých let zaslal do Státního sekretariátu. Kromě jiného v ní oceňoval, jak je arcibiskupský sekretář Dohalský perfektně obeznámen se stavem a situací v arcidiecézi. Dohalský tedy patřil k těm duchovním, kteří se těšili během složitých poměrů meziválečného katolicismu v pražské arcidiecézi velké důvěře Svatého stolce.²⁴³

Co ale zapříčinilo, že se z provinčního kněze Dohalského rázem stal jeden z nejvýše situovaných církevních hodnostářů v českých zemích? Nezbyvá nám nic jiného než vyvozovat pouhé domněnky. Vedle mimořádných schopností a vzdělání zřejmě napomohla Antonínově vzestupu blízká přátelství, zvláště s jeho učiteli biskupem Antonínem Podlahou a Karlem Kašparem, vlivně postavenými duchovními v pražské

---

²⁴¹ BOŘEK-DOHALSKÝ, Zdeněk: Jindřich Š. Baar v Klenčí, Lidové noviny, 25. 5. 1933. In: Opuštěný stůl, ed. Miroslav HALÍK, Praha 1947, s. 31–32.

²⁴² Funkce zastávané Antonínem Bořkem-Dohalským viz STAŇKOVSKÝ, B. K.: c.d., s. 38–39, resp. CCAP-1936 – Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis Archidioeceseos pragensis pro anno domini MCMXXXVI, Praeae 1936; CCAP-1942 – Catalogus cleri Archidioeceseos Praeagensis anno domini MCMXLII, Praeae 1942.

²⁴³ Segretaria di Stato (Vaticano). Sezione per i rapporti con gli Stati. Archivio Storico (S. RR. SS), AA.EE.SS, Cecoslovacchia, Pos. 112 P.O., Fasc. 139, Situazione religiosa della Cecoslovacchia ed in particolare dell' Archidiocesi di Praga, Gennaio 1929, zpráva nuncia Pietra Ciriaciho na základě monitorování stavu pražské arcidiecéze po nástupu do funkce apoštolského nuncia v Praze (přelom roků 1928 a 1929), s. 57.

Za poskytnutí těchto informací děkuji kolegovi doc. Mgr. Jaroslavu Šebkovi, Ph.D., z Historického ústavu Akademie věd ČR.

arcidiecézi. Arcibiskup Kordač byl pochopitelně obeznámen s Dohalského přátelským postojem k mladému státu a představitelům Hradu, znal i smýšlení jeho sourozenců: František působil již několik let ve službách Benešova ministerstva zahraničí a Zdeněk sympatizoval s prohradně orientovanými žurnalisty, mezi které brzy vstoupil coby redaktor Lidových novin. Kordač tedy možná chtěl těchto Dohalského vazeb využít, a napomoci tak k lepším poměrům mezi církví a vůdčími činiteli státu. Nalezl v něm vhodného člověka, jednak zbožného a naprosto oddaného katolické církvi, jednak opravdového vlastence a Masarykova, potažmo Benešova příznivce.

Kanovník a arcibiskupský kancléř Antonín Bořek-Dohalský se usídlil ve starobylém mladotovském domě ve Vikářské ulici na Hradčanech, který nechal opravit a s radostí sem zval své přátele. Jejich návštěvy též velice často a rád oplácel. Dle svědectví ostatních kanovníků byl nesmírně společenský a na cestách za přáteli trávil týdny, někdy i měsíce mimo Prahu. Pravděpodobně si tím vynahrazoval léta strávená v internátních zařízeních během studií v Praze a Římě, kde byl jakýkoliv volný pohyb nepřipustný. Nejbližší styky udržoval s hrabaty Kolowraty, Nosticzy, Wratislavy, křimickými Lobkowiczy – Hyacintem a Ludmilou – a s rodem Schönbornů. Obzvláště vřelý vztah ho pojil se šlechtičnou Františkou Groote z jenišovického zámku u Mělníka, jež se o něm prý dokonce zmiňovala jako o svém synovci. Přátelství choval rovněž k rodině lékárníka a továrníka Františka Schnöblinga v Praze na Staroměstském náměstí, jehož manželka byla rozená hraběnka Berchtoldová. Pravidelně pobýval na Chlumu u Sedlčan, kde plnil roli poručníka dětí po knížeti Ferdinandu Lobkowiczovi. Tohoto úkolu se po něm ujal Mons. Otto Stanovský, který byl vychovatelem synů v Sarajevu zavražděného následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este.²⁴⁴

Dohalského výjezdy směřovaly také do zahraničí. V roce 1921 pobyl tři měsíce v Londýně, kam svému bratru Františkovi, legačnímu tajemníkovi československé ambasády, jemuž o dva roky dříve předčasně zemřela žena Milada, přivezl za doprovodu chůvy Markéty Příbkové sedmiletého syna Jiřího. O šest let později strávil asi čtvrt roku ve Spojených státech amerických jako společník Pavla Zelňáka ze slovenského Hlohovce, který vyřizoval dědické záležitosti po svém strýci

---

²⁴⁴ STAŇKOVSKÝ, B. K.: c. d., s. 51–52.

v Clevelandu. V roce 1934 byl potom vyslán na Světový eucharistický kongres do jihoamerického Buenos Aires.²⁴⁵

Jako kněz a zároveň prelát rytířského a špitálního řádu sv. Lazara Jeruzalémského se věnoval pastorační a charitativní činnosti.²⁴⁶ Stal se ordinariátním komisařem sester Františkánek v Břevnově a duchovním rádcem Svazu československých katolických žen a dívek. V průběhu konání celostátního katolického sjezdu v Praze v roce 1935, na kterém se poprvé na nejvyšší úrovni setkali zástupci státu s církevní hierarchií, měl na starost ženské spolky a vedl všechna italská i francouzská jednání.

Jakým byl Antonín Bořek-Dohalský člověkem, jaké byly jeho charakterové rysy, názory a postoje, jež zastával, lze nepřímo vyvodit z jeho pouti životem, kterou se zde snažíme zachytit. Do jeho myšlenkového, niterného světa však můžeme proniknout jen velice obtížně, protože se nám nedochovaly takřka žádné Dohalského osobní věci, zápisky, poznámky, deník, úvahy či kázání. Jak víme, v katolické církvi se jeho názory blížily postojům obou pražských arcibiskupů Kordače a Kašpara. Politicky se jednoznačně příkláněl k tzv. hradnímu křídlu, neboť byl přesvědčeným stoupencem Masarykovy liberálně humanitní demokracie. Usiloval o harmonické vztahy mezi mocí světskou a duchovní. Ocitl se v roli pomyslného svorníku mezi těmito dvěma světy. Svůj vliv v církevních kruzích uplatnil při volbě Masarykova prezidentského nástupce v roce 1935, kdy se vyslovoval ve svém okolí pro Edvarda Beneše. Tento výběr mu za pár let nacisté náležitě připomenuli.

Antonín Bořek-Dohalský – nový arcibiskup pražský?

Ani druhý z bratrů Dohalských, Antonín, se nemohl vnitřně vyrovnat se změněnými poměry, které s sebou přinesla okupace a válka. Již od léta 1939 vážně uvažoval o rezignaci na post arcibiskupského kancléře. V dopise datovaném 9. října téhož roku napsal kardinálu Kašparovi, že je veden k tomuto kroku nikoliv pracovní vyčerpaností, nýbrž aktuální domácí situací: „Doufal jsem, že si na různé okolnosti těchto poměrů zvyknu. Zklamal jsem se. Dnes již jsem na konci svých sil a prostě dále nemohu. Vaše

---

²⁴⁵ Viz NA, f. Policejní ředitelství v Praze, spis Antonín Bořek-Dohalský (obsahuje žádosti o vydání cestovních dokladů, pasy apod.).

²⁴⁶ V tradici započaté Antonínem Bořkem-Dohalským pokračoval jeho prasnovec Václav Bořek-Dohalský (1941–2004), který až do své předčasné smrti vykonával funkci kancléře Českého velkopřevorství francouzské (pařížské) obediencie. Viz DOLEJŠÍ, Josef: Duch smaragdového kříže, Praha 2003, s. 68–69, resp. 107–108.

Eminence mne může plným právem pokládati za nevděčného, bojácného atd. Uznám to, ale jedno není možno ode mne žádati, abych ztratil zbytek svého duchovního života. A to by se stalo, kdybych dále otálel říci pravdu.²⁴⁷

Dohalského bratr Zdeněk svým přátelům při jedné schůzce v kavárně Luxor na Václavském náměstí důvěrně sdělil, že Antonín německou okupaci opravdu těžce nese a sám kardinál Kašpar ho několikrát utěšoval, při čemž měl pravit: „Duše spravedlivých jsou v ruce Boží a nedotknou se jich muka zloby. Nejsme a nebudeme proti Němcům sami. Pamatuj si, Toníku, jsme na jedné lodi. A buď doplujeme, nebo zůstaneme dole.“²⁴⁸ Antonín Bořek-Dohalský byl přesvědčen, že „jeho nesmlouvavě demokratický postoj může jenom být na škodu jak osobě arcibiskupa, tak zájmům pražské kapituly, jejíž zájmy měl hájit“.²⁴⁹ Zdeněk s tímto krokem nesouhlasil. Domníval se, že v případě bratrova zatčení by papež mohl lépe intervenovat za kardinálova kancléře než za českého kanovníka, což se později potvrdilo.²⁵⁰ Kardinál Kašpar dlouho váhal, zda Dohalského demisi přijme. Nakonec po roce jeho žádosti vyhověl a na Dohalského místo jmenoval 1. září 1940 metropolitního kanovníka Jaroslava Kulače.²⁵¹

Antonín Bořek-Dohalský si musel být vědom, že jeho osoba jistě neujde pozornosti německých bezpečnostních složek. Mnohé ostatně naznačila návštěva dvou mužů v německých vojenských uniformách na začátku okupace 16. března 1939 v bytě bratra Zdeňka v Nerudově ulici čp. 4 na Malé Straně. Poté, co prošli všechny místnosti, odebrali se do jeho pracovny, kde s ním strávili asi dvě hodiny v rozhovoru. Dohalský o těchto věcech, stejně jako o své ilegální aktivitě, se svou ženou příliš nemluvil – nechtěl jí způsobovat další starosti a obavy. Nicméně o tomto rozhovoru se manželce svěřil, že „z otázek jemu kladených vycítil, že jméno jeho a jeho celé rodiny se nacházelo na seznamu osob, jejichž demokratický a politický postoj, tak jako

---

²⁴⁷ NA, Archiv pražského arcibiskupství – Ordinariát, „Pozůstalost Beran“, k. č. 6, složka 5, folio 19, dopis Antonína Bořka-Dohalského kardinálu Kašparovi z 9. října 1939.

²⁴⁸ HOFMANN, Josef: c.d., s. 94.

²⁴⁹ Dopis Anny Bořek-Dohalské Tomáši Pasákovi (dále jen dopis), 24. 6. 1968, s. 1, osobní archiv Václava a Marie Bořek-Dohalských (Praha).

²⁵⁰ Dopis, s. 1; oproti Anně Bořek-Dohalské píše Josef Hofmann, že Antonín Bořek-Dohalský se na tomto kroku domluvil s bratrem Zdeňkem a přislíbil, že bude v případě potřeby nadále nápomocen na konzistoři a v arcibiskupském paláci, srov. HOFMANN, Josef: c.d., s. 95.

²⁵¹ NA, Archiv pražského arcibiskupství – Ordinariát, „Pozůstalost Beran“, k. č. 6, složka 5, folio 22, koncept dopisu kardinála Kašpara Antonínu Bořkovi-Dohalskému z 1. září 1940.

náboženské přesvědčení a též jeho původ (stará česká rodina) byl předem označen jako odpůrce nacionálního režimu“.²⁵²

Okolnosti zatčení a závěr života Antonína Bořka-Dohalského vyvolávají hned několik otázek. O česky smýšlející šlechtě i církvi se vědělo, že nepatří k vyznavačům německého nacionálního socialismu. Příslušnost k těmto dvěma sociálním skupinám, jež se za okupace přimkly k národu a též významným způsobem promluvíly – přímo či nepřímo – do odbojového hnutí,²⁵³ předurčovala Antonína Bořka-Dohalského k zájmu o jeho osobu ze strany německých úřadů, a zvláště bezpečnostních orgánů. Připočteme-li jeho ideové smýšlení, které bylo, jak víme, nacistům dobře známé, není pochyb o tom, že na něho zaměřili svoji pozornost i jako na člověka blízkého bývalé mocenské elitě a vedení pražské arcidiecéze v čele s kardinálem Kašparem. Tyto skutečnosti přispěly k Dohalského rozhodnutí rezignovat na post arcibiskupského kancléře a stáhnout se navenek do ústraní. Z něho ovšem vystoupil po Kašparově smrti v dubnu 1941, kdy se hledal vhodný nástupce na uvolněný úřad pražského arcibiskupa. Za vážného kandidáta byl považován právě Dohalský – bývalý kancléř a jeden z nejbližších Kašparových spolupracovníků.²⁵⁴ Byl toto hlavní důvod Dohalského zatčení a následné deportace do koncentračního tábora – de facto jeho likvidace?

Metropolitní kapitula u sv. Víta v Praze byla podle starých vyhrazených práv obsazena dvanácti kanovníky: osmi české a čtyřmi německé národnosti. V době protektorátu tvořili německou část biskup Jan Reminger, probošt Franz a prelátí Antonín Gebert a Josef Grüner.²⁵⁵ Posledně jmenovaný Josef Grüner velmi úzce spolupracoval s nacisty. Pravidelně se s nimi scházel v jedné vinárně na Malé Straně a v bývalém

---

²⁵² V 50. letech minulého století se Anna Bořek-Dohalská neúspěšně pokusila získat za smrt svého manžela Zdeňka odškodnění u německé vlády, respektive u spolkové země Rheinland-Pfalz. Informace jsou čerpány z výslechového protokolu (dále jen protokol), s. 1, bez bližší datace, osobní archiv Václava a Marie Bořek-Dohalských (Praha).

²⁵³ Kněží vystupovali v rolích spojek mezi jednotlivými odbojovými organizacemi, obstarávali falešné osobní doklady pro pronásledované či odcházející do zahraničí, jejich farnosti (popř. kláštery) se stávaly útočišti partyzánů, parašutistů, osob stíhaných gestapem, členů odboje, uprchlíků z koncentračních táborů či dělníků z říše. O činnosti katolických kněží za okupace přináší mnoho cenných údajů (např. počty perzekvovaných kněží v jednotlivých diecézích aj.) bezprostředně po válce vydaná publikace LUDVÍK, František: České katolické kněžstvo s národem a lidem v boji, utrpení a práci pro lepší zítřek. Dokumenty – projevy – směrnice, Praha 1946. Stručné medailony obětí nacistické okupace z řad českého katolického duchovenstva obsahuje BENEŠ, Josef: Kaine, kde je Tvůj bratr?, Praha 1971.

²⁵⁴ V souvislosti s obsazením místa pražského arcibiskupa mělo Dohalského jméno padnout i na půdě protektorátní vlády, a sice na návrh někdejšího ministra spravedlnosti a později premiéra Jaroslava Krejčího. Srov. HOFMANN, Josef: c. d., s. 95.

²⁵⁵ Biskup J. Reminger s proboštem Franzem byli po druhé světové válce odsunuti. Prelát A. Gebert zemřel v koncentračním táboře, do kterého se dostal pro poslech cizího rozhlasu. Srov. BENEŠ, Josef: c. d., s. 105.

Německém domě na Příkopech. Úvahy o tom, že Dohalský by se měl stát novým arcibiskupem pražským, ho dovedly až k výstupu na konzistoři, kde protestoval se slovy, že Dohalský arcibiskupem nikdy nebude, protože jím bude on. Dohalský mu odpověděl prostě: „Nu ovšem, můžete se jím stát, ale napřed to musí Německo vyhrát!“²⁵⁶ Tato odvážná, ba provokativní odpověď v tomto kostižerném čase nemohla zůstat bez odezvy.

Zmíňme však ještě jedno svědectví. Podle Jaromíra Machuly, prefekta papežské koleje Nepomucenum a po osvobození Říma v roce 1944 tajemníka tamního Československého národního výboru, se koncem listopadu 1942 objevil v Římě prior maltézského řádu prelát Franz Werner Bobe, toho času administrátor u Panny Marie Vítězné v Praze. Navštívil kolej Nepomucenum a u jejího vicerektora Mons. Bezdička si vyžádal adresu krejčího, který šije kleriky pro bohoslovce. Krejčí později vicerektorovi sdělil, že si prelát Bobe nechal zhotovit kleriky, plášť a celé oblečení pro hodnost biskupa. Vzhledem ke snaze německé vlády dosadit na místo pražského arcibiskupa svého člověka se Jaromír Machula domníval, že „německé úřady prelátu Bobemu slíbily, že ho budou protěžovat jako kandidáta na arcibiskupský stolec. Není vyloučeno, že také v této souvislosti měli být odstraněni dva vážní hodnostáři, metropolitní kanovníci Antonín Bořek-Dohalský a Otto L. Stanovský.“²⁵⁷

O Bobeho vině na Dohalského zatčení hovoří též Jaroslav Čvančara ve své objemné dokumentární trilogii z protektorátního období *Někomu život, někomu smrt*.²⁵⁸ Zřejmě se ale pro nedostatek archivní dokumentace už nepodaří zcela rozkrýt pozadí hry o pražský arcibiskupský stolec ani zpřesnit, jakou roli v ní Antonín Bořek-Dohalský sehrál. Nicméně výše uvedené pramenné indicie, pocházející navíc od osob dobře znalých prostředí katolického kléru za druhé světové války, nám alespoň z části pomáhají dokreslit obraz života Antonína Bořka-Dohalského a osvětlit pravděpodobnou příčinu jeho konce.

---

²⁵⁶ Tamtéž, s. 105.

²⁵⁷ MACHULA, Jaromír: *Vatikán a Československo (1938–1948)*, Praha 1998, s. 43.

Vatikán ctil zásadu, že vysoké církevní úřady mají být zastávány hodnostáři národnosti té které země. Právo jmenovat biskupy pro území protektorátu, ale i Sudet a Rakouska zůstalo výhradním právem Svatého stolce (pro tato území neplatil říšský konkordát). Po Kašparově smrti se dokonce obrátil předseda čsl. exilové vlády v Londýně Mons. Šrámek na Státní sekretariát s prosbou, aby „vakantní biskupské stolce nebyly obsazeny německými kandidáty“. A Jaromír Machula k tomu dodává: „I bez tohoto zásahu by k jmenování biskupů německé státní příslušnosti nebylo nikdy došlo.“ Pražská arcidiecéze nakonec zůstala neobsazena plných pět let až do roku 1946, českobudějovické biskupství kvůli stejnému sporu dokonce sedm let. K problematice investitury biskupů v českých zemích za války srov. tamtéž, s. 39–44.

²⁵⁸ Srov. ČVANČARA, Jaroslav: *Někomu život, někomu smrt. Československý odboj a nacistická okupační moc 1939–1941*, 2. vyd., Praha 2008, s. 25.

Dohalský často sloužil mši v ústavu slepých dívek řádu Františkánek na Kampě. Tak tomu bylo i 5. června 1942 ráno, kdy ho okolo půl osmé, bezprostředně po skončení mše, zatkl gestapo. Téhož dne byl zajištěn také Antonínův starší bratr František. V daný okamžik zbývalo 13 dnů do odhalení úkrytu a likvidace dvou atentátníků na Heydricha a pěti dalších parašutistů v pražském pravoslavném kostele sv. Cyrila a Metoděje v Resslerově ulici, o kterém měl vedle preláta Otto Stanovského vědět též Antonín Bořek-Dohalský.²⁵⁹

Z dvanácti svatovítských kanovníků skončila v koncentračních táborech plná třetina. Po tříletém věznění se vrátili Otakar Švec s Otto Stanovským, který ovšem záhy nato, v prosinci 1945, v důsledku podlomeného zdraví náhle zemřel. Dva kanovníci se konce války nedožili: Němec Antonín Gebert a Antonín Bořek-Dohalský.²⁶⁰ Asi po čtrnácti dnech strávených na Pankráci byl společně s bratrem Františkem převezen do Terezína. V Malé pevnosti se Antonín setkal s pozdějším litoměřickým biskupem Štěpánem Trochou, který po letech na tuto chvíli zavzpomínal: „Protože měl ovázanou celou hlavu, ptal jsem se ho, co s ním prováděli, a vyslovil jsem mu své politování. Odpověděl: ‚Haec est vera imitatio Christi‘ – ‚To je pravé následování Krista.‘ Byl to šlechtic a jemný člověk. Proto na mě tento jeho výrok hluboce zapůsobil. Před odsunem do Osvětimi mě požádal o sv. zpověď.“²⁶¹

Přibližně v polovině června 1942 se cesty Františka a Antonína definitivně rozdělily. František Bořek-Dohalský byl deportován do koncentračního tábora Dachau, kde se jako jediný z bratrů Dohalských, byť s vážnými zdravotními následky, dočkal porážky nacistického Německa. Cesta Antonína Bořka-Dohalského směřovala do Osvětimi. Zde nevydržel nelidské zacházení a nedlouho po svém příchodu, 3. září 1942, zemřel.²⁶² Dle jediného svědectví, jež se nám zachovalo, byl ubit při pochodu na práci.²⁶³ O Antonínově smrti nebyli zprvu vyrozuměni ani nejbližší rodinní příslušníci. Anna Bořek-Dohalská se o ní dověděla víceméně náhodou, když šla na gestapo žádat o povolení návštěvy svého manžela Zdeňka: „[...] a patrně nějakým

---

²⁵⁹ BENEŠ, Josef: c. d., s. 105–106; HOFMANN, Josef: c. d., s. 96; k postavě kanovníka O. Stanovského viz POLC, Jaroslav V.: Případ kanovníka Stanovského, in: Sborník Katolické teologické fakulty, ed. Petr KUBÍN, sv. III, Praha 2000, s. 87–92.

²⁶⁰ LUDVÍK, František: c.d., s. 12.

²⁶¹ Památník Terezín, vzpomínka č. 1253 – Štěpán kardinál Trochta, s. 18.

²⁶² Stalo se tak v odpoledních hodinách, dle úmrtního listu v 15 hodin a 50 minut. Srov. Úmrtní oznámení vydané v Osvětimi dne 16. října 1942, osobní archiv Václava a Marie Bořek-Dohalských (Praha).

²⁶³ Jedná se o svědectví dělníka Karla Křížka z Nehvizd u Tábora, který byl ve stejné pracovní čteti s Antonínem Bořkem-Dohalským. Srov. HOFMANN, Josef: c.d., s. 97.

nedorozuměním jsem byla poslána do oddělení, kde měli spisy vězňů, úředník byl patrně zmaten tím, že se opět jednalo o tři Dohalské, a vyndal spis, který byl Antonínův, a tam přečetl Osvětim a datum úmrtí. Až za pár měsíců jsme se oficiálně dověděli, že Toník prý zemřel v Osvětimi.²⁶⁴ Ohlášené urny s popelem se nikdy nikdo nedočkal. Život Antonína Bořka-Dohalského, šlechtice, kněze a vlastence v jedné osobě se tak tragicky uzavřel ve věku nedožitych 53 let.

Epilog

*A nyní vím, proč kdesi mám erb Vaší rukou protržený,
a cesta naše není s Vaší přervána,
je čas, kdy lidství není třeba volat nejsladšími jmény –
jen bláhový má za to, že dům Váš je bez pána...*²⁶⁵

Vypjaté dějinné události, k nimž protektorátní roky a nacistická okupace českých zemí nepochybně náležejí, přinášejí nejen nesčíslné oběti na lidských životech, ale též za sebou zanechávají četná tajemství, zahalená do nepropustného roucha minulosti. Lidé zapojení do odboje či jakkoliv zasvěcení do jeho aktivit procházeli nezměrnými zkouškami odvahy, vůle a charakteru. Nesli si v sobě velké břímě, které je tížilo. Pokušení podělit se o ně s někým jiným však zvyšovalo riziko vyzaření a dopadení. Posouvalo je za pomyslnou hranici mezi životem a smrtí.

V nejednom případě můžeme jen odhadovat, co všechno se v jejich duších odehrávalo, jakými informacemi disponovali a s kým přicházeli nebo nepřicházeli v rámci své konspirativní činnosti do kontaktu. O to více, když z přirozených důvodů, aby nikoho zbytečně neohrozili, po sobě nezanechali žádné deníkové zápisky a memoáry nenapsali, protože se míru nedožili – tak jako například kanovník a arcibiskupský kancléř Antonín Bořek-Dohalský. Ani o něm se už nikdy nedovíme, co přesně prožíval, když na něm jeho hospodyně paní Trčková před atentátem na Heydricha pozorovala výrazný neklid a nestálost.²⁶⁶ Lze pouze domýšlet, kam a ke komu se jeho mysl ubírala. Možná v jarních měsících roku 1942 opravdu cítil, že se čas jeho zatčení blíží. Dozrál druhý týden po atentátu na zastupujícího říšského protektora Heydricha, kdy se naplno vystupňoval nacistický teror vůči českému

---

²⁶⁴ Dopis, s. 3.

²⁶⁵ Ze vzpomínkového listu na Antonína Bořka-Dohalského, osobní archiv Václava a Marie Bořek-Dohalských (Praha).

²⁶⁶ Srov. HOFMANN, Josef: c.d., s. 96.

obyvatelstvu. Dohalskému tehdy zbývaly necelé tři měsíce života, který vyhasl předčasně začátkem září v Osvětimi.²⁶⁷

Vzpomínky zlidšťují dějiny, dávají nahlédnout do prožitků jejich aktérů, i když děje minulé subjektivně zabarvují a s faktografií se ne pokaždé shodují. Avšak pro příběh Antonína Bořka-Dohalského není ani tak podstatné, kdy a zda vůbec se dověděl o úkrytu parašutistů, jestli něco tušil o přípravách atentátu či nikoliv, a co tedy doopravdy způsobovalo jeho nervozitu, o které po válce hovořila paní Trčková. Směrodatné bylo a zůstává, co svými postoji a činy v době, v níž žil, zosobňoval, jaké hodnoty vyznával, v jakém ideovém světě byl ukotven a co z toho všeho přetrvalo, jakou podobu má Dohalského obraz poskládaný z nejrůznějších střípků archivní a knižní paměti, jak se nám dnes jeví a čím je více než sedmdesát let po jeho smrti živoucí a inspirativní.

---

²⁶⁷ Zatčen byl rovněž Dohalského bývalý komorník Václav Nejedlý, který později zahynul v koncentračním táboře, aniž vyšetřovatelům vyzradil údaje, s kým se Dohalský stýkal. Tamtéž, s. 97.

Zdeněk Bořek-Dohalský (1900–1945)

masarykovský šlechtic, novinář i odbojář

*Když kvete vřes, tu víme,
že v číši už jen zbývá
poslední jiskra. Dopijíme
a přes rameno se nám dívá stín.*

*Pak zmodrá les a večer sivý
do stydnoucích luk mlhy valí:
tu, ironicky starostlivý,
nám ramena svým pláštěm halí
stín.*

Fráňa Šrámek²⁶⁸

Čtenáři prvorepublikových Lidových novin se začali od konce dvacátých let setkávat s šifrou „zbd“. Objevovala se pod zprávami z parlamentního prostředí, glosami, sloupky a fejetony zachycujícími nejen politický život a jeho protagonisty, ale i kulturní dění, včetně uměleckých osobností, a v neposlední řadě Domažlicko, rodný kraj jejich autora. Byl jím Zdeněk Bořek-Dohalský, potomek starobylého šlechtického rodu, člověk s romantickou duší, vyznavač krás života, oblíbený společník a především přesvědčený demokrat a vlastenec.

Pro spisovatele a novináře Eduarda Basse patřil k jedněm z „nejmilejších duší [...]“. Do novin vcházel s tlukoucím srdcem, tísněn svou vrozenou ušlechtilou skromností, ale několik dní pobytu v redakci mu ukázalo, že se octl mezi svými, mezi lidmi nezáludnými, kteří ho mají srdečně rádi, a v této kamarádské družnosti se rychle začal rozvíjet. Na velkého politického novináře však měl dvě ctnosti, které jsou sice líbezné, ale žurnalista se jich občas musí umět zbavit: byla to ta řečená již skromnost a pak svrchovaná diskretnost. Nesmírně se ostýchal napsati něco z vlastního impulsu, čekaje vždy na popud a pobídku starších kolegů, a vrozená diskretnost zklamala mnohé české Macchiavely, kteří ho horlivě zasvěcovali do svých plánů v tajném přesvědčení, že novinář nesmlčí a oslaví jejich jméno svou indiskrecí, zatím co mluvili se šlechticem, který neprozradil, k čemu nebyl výslovně autorizován. Za to jej tato vlastnost činila tím oblíbenějším u ministrů a vysokých ministeriálů, kteří věděli, že před ním mohou

---

²⁶⁸ ŠRÁMEK, Fráňa: Vřes (Splav). In: ŽÁČEK, Jiří (ed.), Curriculum vitae, Praha 1983, s. 201.

rozpřádat své politické myšlenky bez obav. Tak se stal jedním z nejlépe informovaných žurnalistů a vítaným politickým důvěrníkem [...].²⁶⁹

Zdeněk Bořek-Dohalský, který se narodil 10. května 1900 v Přívozci jako nejmladší ze sourozenců Dohalských, spojil svoji novinářskou dráhu s redakcí Lidových novin, jež dodnes představují jeden ze symbolů první republiky. Lidé soustředění kolem jejich vlastníka Jaroslava Stránského byli opravdovými hvězdami svého oboru. Namátkou stačí jmenovat bratry Karla a Josefa Čapkovy, Karla Poláčka, Ferdinanda Peroutku, Arnošta Heinricha, Karla Z. Klímu či výše citovaného Eduarda Basse. Díky vysoké úrovni jejich tvůrců se z „Lidovek“ stal nejen nejčtenější meziválečný deník, významně spoluformující veřejné mínění, ale současně pevná opora demokracie a osobností seskupených okolo Hradu, tedy prezidentů T. G. Masaryka a E. Beneše.²⁷⁰

K novinářině Dohalského přivedl zájem o politiku. V roce 1925, ještě během studií práv na Univerzitě Karlově, která ovšem nedokončil, vstoupil do Národní strany práce. Setrval v ní až do jejího zániku v roce 1930, kdy splynula s Československou národně socialistickou stranou. Ve straně práce se stal jedním z nejbližších spolupracovníků jejího generálního tajemníka Jiřího Beneše, synovce ministra zahraničí a pozdějšího prezidenta Edvarda Beneše, seznámil se s Masarykovi oddaným Janem Herbenem, ale hlavně s majitelem Lidových novin Jaroslavem Stránským, s nímž ho pojil obzvlášť vřelý osobní vztah. Strana ve volbách v roce 1925 propadla, dalších voleb se již nezúčastnila a faktická likvidace jejího výkonného aparátu přivedla Zdeňka Bořka-Dohalského až do Lidových novin.²⁷¹

Do jejich pražské redakce vstoupil 1. června 1929 a členem Syndikátu československých novinářů se stal 1. ledna 1930. První příspěvek, vyprávění pod názvem „Snob“, mu však v Lidových novinách vyšel už 16. listopadu 1928.²⁷² V „Lidovkách“ Dohalskému přináleželo specifické postavení. Obdobně jako u bratří Čapků směřovala jeho pracovní činnost spíše vně listu.²⁷³ Dohalský působil jako parlamentní zpravodaj a zvláště se využívalo jeho kontaktů jak s kruhy naší šlechty a vysokého kléru, tak s nejvyššími politickými místy, především s vrcholnými reprezentanty Hradu T. G. Masarykem a Edvardem Benešem. Na pozicích Hradu stála

---

²⁶⁹ BASS, Eduard: ZBD, Svobodné noviny, 14. 10. 1946, osobní archiv Antonína Bořka-Dohalského.

²⁷⁰ K historii Lidových novin srov. PERNES, Jiří: Svět Lidových novin, Praha 1993.

²⁷¹ DUB, Roman: Zdeněk Bořek-Dohalský (Příspěvek ke studiu elit), diplomová práce, Historický ústav, Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity 1998, s. 36.

²⁷² DUB, Roman: c. d., s. 72.

²⁷³ DUB, Roman: c. d., s. 64.

rovněž (včetně majitele listu Jaroslava Stránského) většina členů redakce Lidových novin, kromě Dohalského např. Eduard Bass, Karel Čapek, Hubert Ripka; řada dalších jim byla velmi blízko, např. Ferdinand Peroutka či Karel Zdeněk Klíma. Spřízněnost redaktorů Lidových novin s představiteli „Hradu“ se neodvozovala jen od stejných či podobných názorů, ale vytvářela se zejména „prostřednictvím osobních vztahů, přátelství a známostí“.²⁷⁴ Tyto úzké vazby na svět politiky, ale i vědy a kultury přispívaly k značné informační úrovni Lidových novin.

Zdeněk Bořek-Dohalský představoval pro Lidové noviny svými společenskými styky významný pramenný zdroj. Přístup ke zprávám z různých společenských kruhů usnadňoval Dohalskému na jedné straně jeho urozený původ, vzdělání a zájmy, na straně druhé jeho charakterové a povahové rysy. V čem spočívalo kouzlo osobnosti novináře Zdeňka Bořka-Dohalského výstižným způsobem vyjádřila v dopise dr. Tomáši Pasákovi z 24. června 1968 jeho choť Anna Bořek-Dohalská slovy: „Zdeněk jako člověk měl vlastnosti a charakter, kterým je málo lidí obdařeno. Zdali se tak lidé rodí, nebo co k tomu přispívá, je těžko rozhodnout. Uměl zaujmout lidi svým neobyčejným zájmem o každého, s kým právě mluvil. Měl absolutní dobrotu srdce a respekt k člověku a jeho názorům. Jeho víra v člověka byla patrně podložena jeho náboženstvím, byl sám hluboce věřícím. Vždy hledal omluvu a vysvětlení pro každý lidský čin. Byl to jeho kladný postoj k bližnímu, který ho činil tak oblíbeným u lidí všech vrstev a všech politických názorů. Byl jako parlamentní redaktor snad jediný, který v parlamentě měl přátele mezi zástupci všech politických stran a jak víte, v době jeho působení nebylo stran málo [...]. Jako člověk, byl neobyčejně pokorný, ale velmi uvědomělý vlastenec a hrdý na to, že byl Čech.“²⁷⁵

Dohalského důležitosti odpovídalo i slušné platové ohodnocení. Od Lidových novin pobíral 2550 Kč měsíčně. Navíc za spolupráci s Peroutkovou Přítomností, kde spolu s Milenou Jesenskou zastávali post redakčních tajemníků²⁷⁶, dostával měsíční honorář ve výši 1000 Kč. V polovině 30. let pak šéfredaktor Bass sloučil obě výplaty do jedné (Přítomnost totiž vycházela v nakladatelství Františka Borového, jež bylo součástí koncernu Lidových novin). To ovšem nic neměnilo na skutečnosti, že se Dohalský potýkal s dluhy, které mu hojně pomáhalo vyrovnávat vedení „Lidovek“, což je ostatně

---

²⁷⁴ DUB, Roman: c. d., s. 84.

²⁷⁵ Dopis Anny Bořek-Dohalské Tomáši Pasákovi (dále dopis), 24. 6. 1968, s. 1, osobní archiv Václava Bořka-Dohalského.

²⁷⁶ FIRT, Julius: „Hrad“ a časopis Přítomnost. In: Ferdinand Peroutka: TGM představuje plukovníka Cunninghama, Zürich 1977, s. 17.

jedním z dokladů, byť zrovna ne těch lichotivých, jeho „privilegované“ pozice, kterou v novinách zaujímal.²⁷⁷ S dluhy neměl problémy jen on. Podporovaly je potřebné náklady na reprezentaci, ale též bohémský společenský život (Dohalský velice rád dobře jedl a pil)²⁷⁸ s ostatními kolegy z „Lidovek“ a jim blízkými přáteli. K uklidnění jeho napjaté finanční situace přispěl sňatek s Annou Širlovou (narozenu 27. dubna 1911), dcerou důstojníka Josefa Širla, která pocházela z bohaté pražské „buržoazní“ rodiny. Annina matka vlastnila činžovní dům v Dejvicích a další nemovitosti. Dědeček z matčiny strany, František Kasl, se díky své pili a podnikavosti vypracoval z chudého instalatéra až na továrníka na Královských Vinohradech. Právě majetek Zdeňkovy ženy později pomáhal při uplácení dozorců během jeho věznění za okupace.²⁷⁹

Profil novináře Zdeňka Bořka-Dohalského doplňuje ve svých pamětech literární historik Václav Černý: „Dohalský novinařil stejnou měrou ze záliby i z existenční nutnosti – ostatně spoře a liknavě, byl všechno jiné než pilný a psavý snaživce [...].“²⁸⁰ V Černého vzpomínkách se tak odráží dojem celé řady Dohalského přátel. Byli přesvědčeni, že Dohalský nevyužívá plně svých schopností a svého nadání. Téhož názoru byl i Karel Čapek, který Anně Širlové, tanečnici v pražském Neues Deutsches Theater (dnešní Státní opeře) a ženě Zdeňka Dohalského, krátce před jejich svatbou (konanou v roce 1933) s nadsázkou řekl: „Slečinko, berete si jednoho z nejlepších mužských. [...] Víte, kdybych já uměl psát tak rychle jako on [...] když ovšem píše. Jenže on bohužel nepíše.“²⁸¹ Dohalský však přistupoval ke psaní velice odpovědně. Nenapsal toho sice mnoho, „[...] zato měl slovo za něco velice závazného, psal s pocitem, aby to, co napíše, se dalo číst i za sto let.“²⁸²

---

²⁷⁷ Moravský zemský archiv v Brně, f. G 426, Lidové noviny Brno, k. 37, složka dokumentů k osobě redaktora Zdeňka Bořka-Dohalského, výlučně finanční a účetní povahy.

²⁷⁸ FIRT, Julius: *Knihy a osudy*, Brno 1991, s. 46.

²⁷⁹ Vycházím z informací z osobního rozhovoru s Václavem Širlem, synovcem Anny Bořek-Dohalské, v jehož rodinné knihovně se nacházejí knihy s vlastnoručními věnováními Zdeňkovi Dohalskému či jeho ženě od nejznámějších literátů tehdejší doby: Karla Čapka a jeho manželky Olgy Scheinpflugové, Karla Poláčka nebo Jana Drdy. Nejvřelejší pocházela od Olgy Scheinpflugové: „Nejmilejšímu Dolíčkovi“ (Zabítý), „Milovanému Dolíčkovi ve sváteční den“ (Básně), „Drahému příteli moc jeho Olga“ (Rusalka mezi lidmi), „Dolíčkovi – Nejlepšímu“ (Červený kolotoč). Na Dohalského starobylý původ narážel Karel Poláček: „Zbytku starého Rakouska, panu hraběti Zd. Dohalskému“ (Hráči), „Wysoce urozenému hraběti, Pánu panu p. Zdenkovi Bořkovi Dohalskému a gehu gasné choti“ (Žurnalistický slovník). Poslední, ze srpna 1939, upomíná na hořké časy: „Urozenému panu JUC Zdenkovi hraběti Dohalskému t.č. študujícímu a jasnovidci věnuje Karel Poláček, bývalý spisovatel“.

²⁸⁰ ČERNÝ, Václav: *Paměti I (1921-1938)*, 2. vyd., Brno 1994, s. 340.

²⁸¹ VOTÝPKA, Vladimír: Zapomenutý hrdina a snílek, *Nedělní Lidové noviny*, 4. 2. 1995, osobní archiv Antonína Bořka-Dohalského.

²⁸² Tamtéž.

Vedle parlamentního zpravodajství po sobě zanechal i několik fejetonů. V nich vzpomíná na rodné Domažlicko, na své přátele umělce (skladatele Jindřicha Jindřicha, spisovatele a kněze Jindřicha Šimona Baara, operní pěvce Emu Destinnovou, Emila a Karla Burianovy, hudebníka Karla Moravce ze Ševčíkova kvarteta, malíře Jaroslava a Karla Špillarovy aj.) a politiky (T. G. Masaryka, Edvarda Beneše, Antonína Švehlu, Lva Wintera aj). Snaží se podat „výstižné lidské portréty mnohých velkých hudebníků, literátů, výtvarníků a politiků, zachycené v jejich nejvlastnějším soukromém i uměleckém prostředí. [...] a z každé věty, z každé myšlenky, vyjádřené s onou svěží a vybranou slovní barvitostí, autoru vlastní, poznává čtenář nadšeného vyznavače života, člověka, naplněného horoucím zájmem o umění a láskou k lidem i věcem.“²⁸³

Dohalský byl skutečně obdařen velkým uměleckým talentem. Patrně po matce zdědil lásku k poetickému slovu, divadlu a hudbě. Pamětníci se shodují, že měl úspěch snad ve všem, nač sáhl. Ale měl současně jednu chybu – u ničeho nezůstal. V rozhovoru s Vladimírem Votýpkou v devadesátých letech minulého století Anna Bořek-Dohalská o svém manželovi prozradila: „Víte, že dokonce absolvoval herecké zkoušky adeptů do Vinohradského divadla? Jen tak, že to chtěl zkusit. A vyhrál. Byl hrdý na svůj úspěch, ale k divadlu pochopitelně nešel. Nikdy netoužil dělat kariéru, nestál o publicitu, cítil se nesvůj, když se o něm mluvilo. Lidé ho měli rádi, a kdyby toho chtěl využít, dokázal by je strhnout. Někdy v devětadvacátém roce došlo na Kladně k hornické stávce. Přijel to urovnávat Fučík, zůstal mezi horníky tři dny a nepořídil nic. Klofáč, tuším, tehdy navrhl, jestli by tam nejel Dohalský. Dohalský souhlasil a během dvou dnů se mu podařilo spor urovnat.“²⁸⁴

Lidé pohybující se v bezprostřední blízkosti Zdeňka Bořka-Dohalského si nemohli nepovšimnout jeho výjimečné schopnosti pozorovat svět kolem sebe. Oslňoval svou duchaplností, šarmem a osobitým smyslem pro humor. V jeho anekdotách, doprovázených vždy brilantními hereckými výkony, vystupovaly různé postavy českého kulturního i politického života a pochopitelně také rodné Chodsko. Julius Firt, Dohalského kolega z Lidových novin, o tom po letech napsal: „Pozoroval lidi, dovedl je odposlouchat a odkoukat. Nadto se vyznačoval až neuvěřitelnou pamětí. Recitoval stovky původních i přeložených básní, procítěně a s gustem přednášel Cyrana, ale stejně

---

²⁸³ Těmito slovy charakterizoval fejetony Zdeňka Bořka-Dohalského prof. Michael Ludvík ve svém článku v Lidové demokracii ze dne 18. března 1947: „Co srdce pojí, ani moře nerozdvojí!“. Článek byl otištěn při příležitosti vydání sebraných novinářských článků Zdeňka Bořka-Dohalského, které vydalo nakladatelství F. Borový v Praze roku 1947 pod názvem „Opuštěný stůl“.

²⁸⁴ VOTÝPKA, Vladimír: Zapomenutý hrdina a snilek,...

precizně citoval dlouhé pasáže z Jiráska a z jiné tehdy povinné školní četby. Pro naše potěšení nám předříkával i literární kritiky Arne Nováka z Lidových novin a přitom k nerozeznání napodobil Novákův charakteristický hlas a dikci. Chodští hrdinové jeho anekdot a příběhů mluvili jeho ústy zcela perfektní chodštinou. Miloval lidi v tom kraji, miloval je tak, že dokázal zcela přesně vyhmátnout jejich charakter. Předváděl Chody, jací skutečně byli a jsou, což se ovšem často zdaleka nerovnálo představám, jaké o nich vyvolávala literatura.²⁸⁵

Z předchozího vyprávění víme, že Zdeněk Bořek-Dohalský se spolu se svými bratry přikláněli k názorům T. G. Masaryka. Postupem času se mezi bratry Dohalskými a rodinou našeho prvního prezidenta začal vytvářet přátelský vztah. Kdy začaly styky Zdeňka Bořka-Dohalského s T. G. Masarykem, nelze s určitostí říci. Přesně si to nepamatuje dokonce ani Zdeňkova choť Anna Bořek-Dohalská.²⁸⁶ Přesto se můžeme alespoň pokusit zodpovědět otázku, jak se T. G. Masaryk se Zdeňkem Bořkem-Dohalským mohli setkat. Zdeněk Bořek-Dohalský se měl možnost prostřednictvím svého bratra Františka seznámit s Janem Masarykem. František Dohalský a Jan Masaryk spolu studovali na malostranském gymnáziu a pak oba krátce působili na československém vyslanectví v Londýně. Jana Masaryka zaujaly Dohalského imitační dovednosti, o kterých potom vyprávěl i svému otci. A tak se stalo, že „Zdeněk pak několikrát hrál své výstupy i v Lánech a starý pán, jak říkal jeho syn, doslova smíchy slzel.“²⁸⁷ Zdeněk Bořek-Dohalský rovněž patřil, vedle bratří Čapků, Julia Firta, Ferdinanda Peroutky a Karla Poláčka, ke kmenovým pátečníkům.²⁸⁸ Skrze tato sezení přátel bratří Čapků se zcela jistě musel prohlubovat důvěrný vztah mezi Dohalským a Masarykem.

Dne 14. prosince 1935 prezident Masaryk ze zdravotních důvodů abdikoval a na uvolněné místo doporučil svého dlouholetého spolupracovníka a přítele, dr. Edvarda Beneše. Benešovu zvolení předcházela složitá zákulisní jednání.²⁸⁹ Již 13. prosince 1935 předal Beneš za přítomnosti Jana Hájka, Vasila K. Škracha a Jana

---

²⁸⁵ FIRT, Julius: c. d., s. 42.

²⁸⁶ Viz BOŘEK-DOHALSKÁ, Anna: Dohalští – jejich vztah k T. G. M. a Janu Masarykovi. In: Antonín SUM (ed.): Otec a syn, Praha 2000, s. 29–31; Podle zjištění Romana Duba, který osobně hovořil s Annou Bořek-Dohalskou, Zdeněk Bořek-Dohalský navštívil poprvé prezidenta v Lánech společně se svojí manželkou Annou nedlouho po jejich svatbě v roce 1933. K prezidentovi ho přivedl jeho přítel a Masarykův spolupracovník Jaroslav Císař. DUB, Roman: c. d., s. 83.

²⁸⁷ FIRT, Julius: c. d., s. 43.

²⁸⁸ Viz ČERNÝ, Václav: c. d., s. 345 ad.

²⁸⁹ Viz např. KLIMEK, Antonín: Boj o Hrad II. Kdo po Masarykovi?, Praha 1998, s. 453–475.

Jíny instrukce třinácti čelným novinářům ze svého tábora. Vedle Zdeňka Bořka-Dohalského byli mezi nimi Arne Laurin, Lev Sychrava, Hubert Ripka, Eduard Bass, Josef Stivín a další. Jak popisuje Antonín Klimek, žurnalisté měli „vyzvedávat návaznost Masaryk-Beneš, podtrhávat jejich demokratičnost, nepostradatelnost pro stabilitu státu. Psát ‘jen pozitivně’, ‘věcně, důstojně’[...]. Zdůrazňovat, že Beneše podporuje demokratická cizina, [...]. A podtrhávat ‘dosah historický v dnešní mezinárodní situaci: Pokračování v tradici masarykovské! Proti sklonům fašistickým, revolučním program evoluční, spravedlnost sociální, politická, nacionální.’“²⁹⁰ Národní shromáždění nakonec 18. prosince 1935 zvolilo Edvarda Beneše druhým prezidentem Československé republiky. Atmosféru prezidentské volby zachytil sugestivním a osobitým způsobem Zdeněk Bořek-Dohalský: „Staré síně se otvírají, aby ve své náruči staletých zdí přijaly historii, jež stojí před prahem hradu pražského. Nádvoří vladislavské, omšelý svědek dob, je vroubeno jehličím a vůní pryskyřic, na znamení slavné volby českého suveréna. Stará paměť dříme v paláci Vladislavově a za chvíli se probudí, aby zaznamenala děj i statečnou a odpovědnou vůli národa.“²⁹¹

V posledních dvou letech svého života si Masaryk zval Dohalského dvakrát třikrát týdně k sobě do Lán. Oceňoval jeho historické, politické a sociologické postřehy. Vážil si jeho diskrétnosti, důvěřoval mu a v jeho společnosti se nepochybně cítil dobře. Proto právě od něho chtěl být informován o současných událostech, o tom, co je nového u nás i ve světě, co se kde děje.²⁹² Tyto chvíle, které trávil Zdeněk Bořek-Dohalský u T. G. Masaryka, popisuje Anna Bořek-Dohalská: „[...] Můj manžel měl nejenom zprávy z politických kruhů, zejména z parlamentu, ale ještě velmi dobře jednotlivé politiky imitoval. Pan prezident se tak velmi dobře bavil při předvádění různých politiků. Přestože Masaryk si přál, aby Zdeněk imitoval i jeho, bylo to jediné, co mu odmítl. Stejně tak později odmítl i proslov nad prezidentovou rakví. Po pohřbu T. G. Masaryka byl Jan Masaryk u bratří Čapků, odkud přišel k nám a zůstal dlouho do noci.“ Co následovalo dále? Paní Dohalská pokračuje: „Než odjížděl v létě 1938 Jan Masaryk do Londýna, pozval nás oba s manželem do Lán, kde se s námi rozloučil. Byli jsme v pokoji, kde zemřel T. G. Masaryk, a pamatuji si, že tam byl pověšen jeho

---

²⁹⁰ KLIMEK, Antonín: c. d., s. 462–463.

²⁹¹ ZBD: Prezidentská volba. Vladislavská síň, L. N., 18. 12. 1935. In: Opuštěný stůl, s. 271–272.

²⁹² Z tohoto období pocházejí články taktéž publikované v Lidových novinách: V Lánech (7.3. 1936) a Den v Lánech (27.9. 1936). In: Opuštěný stůl, s. 87–89 a 90–92.

klobouk, kabát a hůl. Jan dal Zdeňkovi kapesník, který měl pan prezident v ruce, když umíral.²⁹³

Zdeněk Bořek-Dohalský pečlivě sledoval nebezpečné tendence charakteristické pro světovou politiku třicátých let. Byl si jich vědom a niterně je prožíval. Vždyť v sázce byla též existence Československa – jeho vlasti. Obavy z rostoucího militarismu velice trefně, noblesně a s nadhledem sobě vlastním vyjádřil článkem v Lidových novinách 30. srpna 1936: „Poslouchal jsem slavnostního řečníka, ctihodného muže v šedinách. Mluvil o válce a vysekl jí kompliment. Krásná je prý válka, důmyslná i tvořivá a kypří plodivou sílu fantasie. Hle, jak zmenšila vzdálenost, jak zlepšila techniku, jak popohnala hygienu! Nepřipil jsem té válečné zdravici! [...] Nemám rád, starý pane, válku od těch dob, kdy se do ní nechodí už od valčíku, v bílých rukavicích a hladce oholen a kdy ztratila noblesu té staré výzvy: Páni Francouzové, začněte. A přestal jsem si jí nadobro vážit, když se spokojila s kdejakým ubohým civilem, mordujíc ho na procházce i ve spánku a vhánějíc ho do myších děr, člověku nedůstojných. Nepřipiju té zdravici. Račte prominout – škoda slov i vína.“²⁹⁴

Dohalský jí skutečně nepřipil. Hozenou rukavicí ale byl odhodlán zvednout. Cítil, že se blíží jeho chvíle – „chvíle čtenáře českých dějin“.²⁹⁵

Chvíle pro Červeného Bedrníka

Neprodleně po mnichovských událostech roku 1938, které poslaly prvorepublikové Československo navždy do dějin, se na zbylém území českých zemí začaly vytvářet zárodky budoucího odbojového hnutí. Přispěla k nim též schůzka, jež se odehrála v Sezimově Ústí krátce po Benešově abdikaci. Exprezident během ní projednal se svými nejbližšími spolupracovníky první organizační přípravy pro plánovaný odboj, který naplno propukl po německé okupaci a vyhlášení česko-moravského protektorátu v březnových dnech roku 1939. Jednání se účastnili Václav Girsá, Jan Jína, Zdeněk Chytil, plk. Josef Eret a JUDr. Ivan Klouda a také dva muži urozeného původu: Max Lobkowicz se Zdeňkem Bořkem-Dohalským. K této skupině se postupně přidali

---

²⁹³ Onen kapesník, který obdržel Zdeněk Bořek-Dohalský od Jana Masaryka, odnese později paní Dohalská po Zdeňkově zatčení v době okupace rodinnému příteli Ottovi Metallovi, v jehož péči setrvává až do konce války. Jelikož se jeho majitel osvobození vlasti nedožil, rozhodla se Anna Bořek-Dohalská kapesník vrátit zpět Janu Masarykovi. SUM, Antonín: c. d., s. 30–31.

²⁹⁴ ZBD: Poslouchal jsem slavnostního řečníka, L. N., 30. 8. 1936. In: Opuštěný stůl, s. 235–236.

²⁹⁵ PEROUTKA, Ferdinand. In: Opuštěný stůl, s. 9.

další spolupracovníci, například Jaromír Smutný, Ladislav Rašín či Prokop Drtina. Kontakt mezi nimi a dr. E. Benešem v Londýně obstarával až do roku 1939 Jaroslav Drábek.²⁹⁶

Kolem Prokopa Drtiny se zformovala významná odbojová skupina složená z přívrženců Edvarda Beneše, která se pak v létě 1939 plně podřídila střeškové organizaci Politické ústředí – Benešově domácí odbojové centrále. S jednotlivými členy této skupiny udržoval od podzimu 1938 styky i Zdeněk Bořek-Dohalský. Přímou účast v „kroužku“, který se často scházel v bytě dr. Drábka, však odmítl.²⁹⁷ Patrně z toho důvodu, že sám začal vytvářet tajné zpravodajské centrum, v němž s ing. dr. Vladimírem Hrubanem sehrál klíčovou roli.²⁹⁸ Stal se členem skupiny s tajemným jménem Parsifal, v níž pracovník ministerstva zahraničních věcí dr. Arnošt Heidrich kolem sebe soustředil vybraný okruh spolupracovníků, ke kterým patřili Jindřich hrabě Kolowrat-Krakovský, dr. Antonín Srba, plk. Jaroslav Plass, dr. Jan Jína, manželka rejdaře Arnoštka Zdeňkovičová, manželé Šmakalovi a další. Parsifal disponoval obsáhlými informačními zdroji od roku 1939 až do konce války.²⁹⁹ Kromě toho se Dohalský v listopadu 1939 seznámil prostřednictvím šéfa kabinetu ministra zahraničí Františka Chvalkovského, Huberta Masaříka, s americkým diplomatem působícím v Praze, Georgem Kennanem. Od té doby zůstali ve styku, „a proto se Kennanovy zprávy, zasílané z protektorátu do Washingtonu, opírají jednak o informace čerpané od nás z okolí Eliáše, jednak o informace z tvořícího se odbojového hnutí, jak je to zřejmé i ze stylizace zpráv“.³⁰⁰ Tím ovšem Dohalského odbojové kontakty do zahraničí nekončily. Willy Thurn-Taxis, výrazná osobnost rakouského antinacistického odboje a člen jeho ústřední organizace „O5“ (jejíž název symbolizoval Österreich, neboť pátým písmenem abecedy je E, tedy Oesterreich) udržoval na jedné straně spojení s Carlem Goerdelerem v Německu a na straně druhé s Bořkem-Dohalským v Praze. Byli ostatně příbuzní. Josefa Thurn-Taxis, Willyho sestra, se totiž provdala za Zdeňkova synovce Jiřího.³⁰¹

---

²⁹⁶ HAUNER, Milan a kol. (eds.): Formování československého zahraničního odboje v letech 1938–1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, s. 200.

²⁹⁷ DRTINA, Prokop: Československo můj osud I, Praha 1991, s. 292–293.

²⁹⁸ ČVANČARA, Jaroslav: Někomu život, někomu smrt. Československý odboj a nacistická okupační moc 1941–1943, Praha 1997, s. 14.

²⁹⁹ ČVANČARA, Jaroslav: c. d., s. 13; srov. POKORNÝ, Jindřich: Parsifal. Osudy jedné demokratické odbojové skupiny v letech 1938–1945 s poválečným dovětkem...

³⁰⁰ MASAŘÍK, Hubert: V proměnách Evropy, s. 348.

³⁰¹ Srov. LUŽA, Radomír: The resistance in Austria 1938-1945, Minneapolis 1984, s. 37; WALTERSKIRCHEN, Gudula: Blaues Blut für Österreich. Adelige im Widerstand gegen den Nationalsozialismus, Wien-München 2000, s. 266.

Manželka Anna a bratři František a Antonín se snažili Zdeňka Bořka-Dohalského přemluvit, aby odešel za hranice.³⁰² Odmítl a prohlásil, že někdo musí zůstat doma. Do historie protinacistického odboje nejvýrazněji promluvil pod krycími jmény „Halík“ a „Bedrník“. V rámci Politického ústředí sehrál jako přímý Benešův pověřenec důležitou roli ve spojení mezi domácím podzemím a protektorátní vládou na straně jedné a londýnským exilem na straně druhé. Tajně se scházel s protektorátním premiérem Aloisem Eliášem a prezidentem Emilem Háchou. Prohlášení, jež od nich získal, neměla jen prostý informační charakter, nýbrž byla vedena (v mezích možného) snahou o koordinaci společného postupu a podporovala „Benešovu“ zahraniční akci, čímž jí dodávala legitimitu v očích spojenců antihitlerovské koalice.

Dohalský se zcela zřejmě ztotožňoval s názorem Beneše, že demise vlády a prezidenta Háchy by pozici okupantů v protektorátu velice ztížila. Národ by tak ztratil poslední důvěryhodné osobnosti ve svém vedení a novou vládu, v čele s Vlajkou a jinými fašisty, by zcela jistě nepřijal, čehož si byli vědomi i okupanti. Jedna z nejvýznamnějších depeší, vyměněných mezi domovem a exilem za dobu války, odešla z Prahy do Londýna dne 12. dubna 1941. Zdeněk Bořek-Dohalský v ní Benešovi oznamuje, že „po Vašem zmocnění projednal s Háchou, Eliášem a Kalfusem různé možnosti, které vyplývají z Vašich vzkazů a z naší situace. Na všechny tři spolehnouti, u ostatních je veliká netrpělivost, neklid a nedostatek rozvahy“.

Nato obsáhlou zprávu strukturuje:

„Háchova odpověď Vám zní takto:

- 1) Souhlasím se společným postupem a podřizuji se mu.
- 2) Nepodepíši žádný akt mezinárodní povahy, to znamená, žádné státoprávní prohlášení.
- 3) Nevyhlásím a nepodepíši žádný plebiscit, který nám hrozí a který považuji za daleko surovější formu státoprávního prohlášení.
- 4) Patnáctý březen se nebude opakovat.

Prosím, abyste uvědomil kompetentní lidi venku v důvěrných rozhovorech, že tento den nebyl důsledkem mé slabosti, nýbrž důsledkem Mnichova. Jsem starý člověk a chci umřít ve cti. Kdyby mne dostali do podobné situace, volil bych příklad hraběte Telekiho (rovněž sebevraždu, pozn. aut.). Toto Vám vzkazuji se vsí rozhodností a jsem na to připraven. Hácha.“

---

³⁰² Dopis Anny Bořek-Dohalské z 24. 6. 1968, s. 1.

Dohalský v depeši charakterizuje Eliáše: „Pevný, prohlásil, že neustoupí, kdyby ho to mělo stát krk. Stejný Kalfus.“ Pod tímto tvrzením připojuje Eliášův vzkaz: „Stojím na společné linii a neustoupím od ní.“ Potom Dohalský přidává ostatní informace, též svědčící o jeho nebezpečné činnosti: „Budu jednat ještě s dvěma lidmi velmi opatrně. S každým vždy jedním zvlášť, protože jsou velmi dobře hlídáni. Pro mé jednání se mně, podle informací Eliášových, zdají býti definitivně ztraceni Ježek a Krejčí. Havelkův vliv na Háchu velmi upadl.“ Nakonec upozorňuje na dvojí nebezpečí hrozící v dohledné době: „Plebiscit, o kterém již sonduji, a snaha rozdělit národ na dvě skupiny. Toto druhé nebezpečí hrozí z ústředí odborových organizací, které jsou lákány ke vstupu do války. To by znamenalo rozchod této vlády a možné odstoupení Háchovo. Hácha by šel jistě, kdyby do kabinetu byli dosazeni Vlajkaři nebo Křemen, Ryba, Krychtálek a Moravec.“³⁰³

V létě 1941 znovu zesílila jednání o možné demisi protektorátní vlády. Zdeněk Bořek-Dohalský se při této příležitosti hned několikrát sešel v důvěrném rozhovoru s Eliášem. Při jedné ze schůzek na ministerstvu financí (což ukazuje, že do celé záležitosti byl zasvěcen také ministr Kalfus, který se značně angažoval v odboji) řekl Eliáš, uvědomující si vážnost situace, ironicky Dohalskému: „Byl jste někdy na vojně? Znáte ten pocit, když kolem vás sviští kulky? Při té naší práci mám teď stejné pocity.“³⁰⁴ Eliášovy obavy byly zcela na místě, neboť už 30. července 1941 schválil šéf pražské úřadovny gestapa Geschke³⁰⁵ proti němu znění obžaloby z „velezrady“.³⁰⁶ V tomto okamžiku to pochopitelně Eliáš ještě nevěděl, ale tušil, že se něco takového připravuje. Stejně pochybnosti musely trápit i Dohalského. Předpokládal, že pokud bude zatčen Eliáš, brzy přijde řada také na něho.

Poslední schůzka mezi Dohalským a premiérem Eliášem proběhla v polovině září 1941, po bojkotu protektorátního tisku, na němž se Zdeněk Bořek-Dohalský podílel jak po stránce propagandistické, tak organizační. Stopy spojení Prahy s Londýnem

---

³⁰³ Zpráva prezidenta Edvarda Beneše z 1. srpna 1945, v níž tehdejšímu ministru spravedlnosti Jaroslavu Stránskému podává informace „o svých stycích s domovem za války a zejména též o svém podzemním písemném styku s některými činiteli protektorátními. Týká se to především generála Eliáše a přes něho dr. E. Háchy a některých členů t.zv. protektorátní vlády“. Beneš připojil do přílohy také depeše vyměněné mezi Londýnem a Prahou v období od 19. 4. 1940 do 7. 8. 1941. Viz NA, f. 7 - P. Drtina, sign.:7-1/98, z Prahy 12. 4. 1941, s. 13.

³⁰⁴ KŮMPEL-STANĀKOVSKÝ, Bohuslav: Z osudů rodu Bořků - Dohalských z Dohalic, s. 75.

³⁰⁵ SS obersturmbannführer dr. Hans Ulrich Geschke (1907-1945?) byl od června 1939 šéfem řídicí úřadovny gestapa v Praze. V září 1941 se podílel na zatčení premiéra A. Eliáše a následně na jeho odsouzení k trestu smrti.

³⁰⁶ TOMÁŠEK, Dušan – KVAČEK, Robert: Generál Alois Eliáš, 2. vyd., Třebíč 1996, s. 81.

nakonec německé tajné služby odhalily, včetně jejich prostředníka, který ovšem nebyl pouhým poslem zpráv, nýbrž přesvědčeným vlastencem, člověkem disponujícím nebyvalými společenskými kontakty a zároveň diskrétností, jež mu dodávaly mimořádný potenciál hrát tuto vysokou hru.

Definitivní zlom nastal 27. září 1941 příchodem zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha do Prahy. Ještě téhož dne byl zatčen Alois Eliáš. Bylo vyhlášeno první stanné právo a protektorátní bezpečnostní složky zahájily novou vlnu masivního zatýkání. Pro Zdeňka Bořka-Dohalského si gestapo přišlo 21. října 1941. Jelikož gestapu nebylo jasné, „který Dohalský je ten, kterého chtěli pro jeho činnost“, zatklí ve stejný den všechny tři sourozence Dohalské.³⁰⁷ František i Antonín byli prozatím, jak se záhy ukázalo, nikoliv na dlouho, propuštěni. Ihned se svojí švagrovou Annou podnikli několik pokusů za záchranu Zdeňka Bořka-Dohalského. Dozvěděli se, že je obviněn z velezrady a že o jeho osudu je rozhodnuto. Proto intervenovali přímo u protektora Neuratha, dále přes jistého německého generála na gestapu a dokonce prostřednictvím dosazeného správce Škodových závodů generála SS Kordemanna, který se těšil velké přízni u Göringa - avšak pokaždé marně. Informace, které Kordemann navíc získal, ukazovaly, že kromě velezrady se Zdeněk Bořek-Dohalský měl provinit tím, že poskytoval a organizoval pomoc nearijcům a že je za to na gestapu nazýván rudým hrabětem, socialistou a komunistou. Kordemann paní Dohalské mimo jiné řekl: „[...] opravdu není naděje a že snad, snad jedině přímý zásah vůdce nebo Himmlera by Zdeňka zachránil. Ovšem že on sám neví, že by někdo, koho zná, byl ochoten za takový případ na těchto místech vůbec hlasitě promluvit.“³⁰⁸

Náhoda, nebo osud?

Vraťme se ale ještě o několik měsíců nazpět. Zdeněk Bořek-Dohalský na sebe upozornil bezprostředně po rozbití zbytku Česko-Slovenska, když se aktivně podílel na přípravách Vavřínecké pouti, která se konala na Domažlicku v neděli 13. srpna 1939 a manifestovala národní jednotu v odporu proti nacistickým okupantům (zúčastnilo se jí na 120 000 lidí). Díky kontaktům Dohalského a domažlického radioklubu zařadil pražský rozhlas do svého programu od 26. května do 1. června tzv. „Domažlický týden“, který propagoval chystanou akci a vysílal pořady s chodskou tematikou (např.

---

³⁰⁷ Dopis, s. 1.

³⁰⁸ Tamtéž, s. 2.

vyprávění Jana Vrby, povídku J. Š. Baara, pásmo Zdeňka Knittla a Jaroslava Zicha, různé básně, písně apod.).³⁰⁹ Pozornosti SD neunikly ani Dohalského schůzky se členy bývalé Strakovy akademie v Praze, s nimiž se tajně setkával v pravidelných intervalech v uzavřeném salonku jednoho pražského pohostinství a kde měl hlavní slovo.³¹⁰

Protektorátní bezpečnostní složky pečlivě evidovaly všechny osoby blízké prvorepublikové mocenské elitě. Sbíraly podklady o jejich dřívějších, ale hlavně stávajících aktivitách. Přesto se po zatčení Zdeňka Bořka-Dohalského rozeběhla pátrací operace, jejímž výsledkem mělo být rozkrytí celé sítě spojující domácí odboj s londýnským exilem. Gestapo totiž dlouho nemohlo zjistit, kdo se skrývá pod jmény „Halík“ (do 30. 7. 1941) a „Bedrník“ (od 30. 7. 1941).³¹¹ Od Eliáše se to rozhodně nedozvědělo, neboť premiér „doznal pouze to, o čem mělo gestapo nepochybné důkazy“, a za jeho života se dokonce ani nepodařilo průkazně dokázat v podstatě neustálý styk mezi ním a Benešem, jenž zprostředkoval právě Dohalský.³¹² Neznamená to však, že gestapo nemělo žádné povědomí o rádiovém spojení mezi protektorátní a londýnskou exilovou vládou. Mělo. A postupně získávalo další nové informace. Podle vzpomínek Jaroslava Drábka³¹³ přišlo gestapo na Dohalského činnost „[...] čistou náhodou. Ti, kdo depeše ukryli v uhlí, neměli čas je odstranit, když byli náhle gestapem zatčeni, a ti, kdo po nich dostali byt, nález v uhlí ihned hlásili. Po válce

---

³⁰⁹ Na Vavřínečku před šedesáti léty, Domažlický zpravodaj, Zvláštní číslo, srpen 1999.

³¹⁰ BRANDES, Detlef: Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945, Praha 1999, s. 570.

³¹¹ Proč si Zdeněk Bořek-Dohalský přisvojil krycí jméno Bedrník, vysvětluje ve svých pamětech jeho známý Julius Firt: „... Zdeněk Dohalský si neobyčejně vážil všeho, co mělo stáletou či tisíciletou tradici. Odtud také vyplývaly jeho sympatie k židům dávno před jejich pronásledováním Hitlerem. Za nacistické okupace jim pomáhal, kde mohl, mnoha zprostředkoval útěk do zahraničí. Začalo se mu v Praze říkat „Český Pimpernel“. V československých kinech běžel totiž s velkým úspěchem anglický film „The Scarlet Pimpernel“ – „Červený bedrník“: jeho hrdina zachraňoval za francouzské revoluce příslušníky šlechty před gilotinou. Hlavní roli hrál herec, který byl svým zjevem i projevem tak dokonalý Angličan, že si dokonalejšího nelze představit. Tento nejangličtější z Angličanů vystupoval pod jménem Leslie Howard; jmenoval se ale Stein a přišel do Anglie jako dítě s rodiči, kteří přechali z východu před tannými protizidovskými pogromy.“ Srov. FIRT, Julius: Knihy a osudy, s. 49.

³¹² Viz TOMÁŠEK, Dušan – KVAČEK, Robert: c. d., s. 92 ad.

³¹³ JUDr. Jaroslav Drábek patřil k zakládajícím členům skupiny ÚVOD a za 2. republiky byl dvakrát v Londýně u dr. E. Beneše se vzkazy od domácího odboje. V roce 1943 byl zatčen a poslán do Osvětimi, odkud se jako jediný z transportu vrátil zpět na Pankrác, kde prožil většinu času na cele se svým přítelem Zdeňkem Bořkem-Dohalským. Válku nakonec přežil jako pacient v Bohnicích, kde předstíral choromyslnost. Po válce mu prezident E. Beneš udělil válečný kříž a medaili za statečnost. Stal se generálním prokurátorem mimořádného lidového soudu, který mezi jinými soudil K. H. Franka. Po únoru 1948 emigroval s rodinou do Německa a později do USA, kde se stal komentátorem čl. vysílání Hlasu Ameriky. Po odchodu do důchodu byl jmenován prezidentem Carterem do americké organizace US Memorial Holocaust Committee, zabývající se tragickou historií vyhlazování Židů za 2. světové války.

jsme věc vyšetřovali, ale nebylo dost důkazů, abychom mohli ty, co toto neštěstí zavinili, postavit před soud“.³¹⁴

Po příchodu R. Heydricha do Prahy na podzim 1941 se gestapu skutečně dařilo rozbíjet síť domácího odbojového hnutí. Napomáhaly tomu nejen nešťastné náhody jako v případě Dohalského (přesto se dá usuzovat, že by německé bezpečnostní složky na jeho činnost během času stejně přišly), ale rovněž udavači, kolaboranti a vedle nich také výpovědi zatčených odbojářů, kteří nevydrželi výslechy a mučení či nejrůznější výhrůžky na adresu svých rodin a blízkých, pod tímto tlakem nedokázali mlčet a prozradili své odbojové spolupracovníky.

O závažnosti celého případu a zvýšeném zájmu o osobu hraběte Zdeňka Bořka-Dohalského svědčí konec konců dopis R. Heydricha státnímu prezidentu E. Háchovi z 6. listopadu 1941, v němž se dotazuje na jeho styky s Dohalským a exilovou vládou.³¹⁵ E. Hácha odpověděl dne 17. listopadu 1941 těmito slovy:

„1) Žurnalistu Zdeňka hraběte Bořka-Dohalského jsem ve svém životě viděl snad dvakrát, a proto ho znám jen povrchně. Tolik si vzpomínám, jednou na začátku roku 1941 se mně zmínil o mém případném odstoupení z mého úřadu, měl jsem však dojem, že se přitom jedná o jeho nebo osobní mínění jeho politických přátel a nemohl jsem z jeho slov v žádném případě usoudit, že by mně chtěl předat poselství londýnské emigrační vlády.“ Ve druhém odstavci svého dopisu Hácha pokračoval: „2) Během tohoto roku (1941), jak si vzpomínám, v druhé polovině t. r., mně bývalý ministerský předseda Eliáš sdělil, že mě chtěl navštívit Zdeněk hrabě Bořek Dohalský v záležitosti mého případného odstoupení. Eliáš mi řekl, že hraběti Bořku Dohalskému odepřel návštěvu u mne a oznámil mu, že o mém případném odstoupení mám jen já co rozhodovat. Stanovisko Eliáše jsem schválil. Také při této příležitosti nebyla nikterak učiněna zmínka, že by to bylo přáním londýnské emigrační vlády. K návštěvě hraběte Bořka Dohalského u mne vůbec nedošlo.“³¹⁶

Hácha se bezesporu ocitl ve velice složité situaci. Obával se o svoji budoucnost. Zcela právem. Když zavřeli Eliáše, proč by nemohli zavřít i jeho? Tato otázka, byť se nám

---

³¹⁴ DRÁBEK, Jaroslav: Z časů dobrých i zlých, Praha 1992, s. 73–74.

³¹⁵ ABS, f. Mapy zpráv zpracované Studijním ústavem MV (fond Z), sign.: Z-10-304; NA, f. Státní tajemník při říšském protektorovi v Čechách a na Moravě, Praha, sign.: 109-4-175 (v německé verzi je datace 15. 11. 1941).

³¹⁶ ABS, f. Mapy zpráv zpracované Studijním ústavem MV (fond Z), sign.: Z-10-304; NA, f. Státní tajemník při říšském protektorovi v Čechách a na Moravě, Praha, sign.: 109-4-175 (v německé verzi je datace 19. 11. 1941).

dnešními očima nezdá jako příliš reálná, neboť nacisté Háchu potřebovali, ho přirozeně nemohla nechat klidným. Zvláště panickou hrůzu měl z Heydricha. Heydrichovi ale právě teď odpověděl velice statečně. Vždyť netušil, co nacisté o jeho kontaktech s Dohalským už vědí a co ještě nikoli. Přesto zcela vědomě neuvedl např. schůzku s Bořkem-Dohalským z prosince 1940 a další informace od Dohalského, které dostal prostřednictvím Eliáše. Podobně jako Eliáš potvrdil jen to, co už okupanti stejně znali – a ne zcela. Dokonce zapřel, že by se kdy jednalo o poselstvích exilové vlády v Londýně, a prohlásil, že ho Dohalský v dubnu 1941 vůbec nenavštívil. Hodně tím riskoval. Proč? Pochopitelně se můžeme domnívat, že si Hácha snažil zajistit sám pro sebe alibi. Z formulace dopisu ale plyne úsilí aspoň trochu pomoci uvězněným Eliášovi a Dohalskému. Tím, že kryl sebe, musel vyvracet podezření též na Dohalského, případně Eliáše.

Od svého zatčení gestapem dne 21. října 1941 trávil Zdeněk Bořek-Dohalský chvíle ve věznicí v Praze na Pankráci. Obviněn byl ze zločinu „velezrady, zemězrady a napomáhání nepříteli“, ale k formálnímu procesu nedošlo ani u lidového soudu, ani u mimořádného soudu, ani u soudu stanného. Život Zdeňka Bořka-Dohalského za zdi pankrácké věznice nejvíce přibližují vzpomínky Jaroslava Drábka, Zdeňkova přítele a v období od května 1943 do 19. července 1944 také spoluvězně z jedné cely. Od Drábka se mimo jiné dovídáme, proč s Dohalským neproběhl soudní proces už během prvního stanného práva a proč se neustále odkládal: „Zdeňkův život závisel jedině na tom, zda ho komisař Gall udrží u pražského gestapa a dr. Navara v nemocnici na Pankráci. V době, kdy jsme se sešli, strávil Zdeněk na Pankráci už asi dvacet měsíců. Musel neustále předstírat, že je těžce nemocen se srdcem, a proto musel ležet nehnutě v posteli, v níž měl vyleženou hlubokou díru. Ale nedovolil, aby mu slamník vyměnili. Vstát mohl jen na chvíli a v noci, když měl službu nějaký spolehlivý český dozorce, zejména František Müller.“³¹⁷

Komisař Gall, ač člen pražského gestapa, postupně ztrácel víru v nacismus. V Čechách se zamiloval do jisté Herty Bauerové. Chtěl si ji vzít, ale nemohl, neboť byla po otci položidovka. Snažil se pro ni získat árijský průkaz tím, že by ji „vpašoval“ do genealogie ryze českých turnovských Bauerů. Proto už od roku 1939 udržoval styky s českým odbojem. Podával informace o gestapem připravovaných akcích proti sokolům, legionářům, komunistům či zednářům. Vyšetřování svých vězňů uměl

---

³¹⁷ DRÁBEK, Jaroslav: c. d., s. 74.

protahovat pod záminkou, „že nemohl došetřit a že se domnívá, že vězeň ví více, než z čeho byl usvědčen.“³¹⁸ Dokonce se odvažoval intervenovat u nadřízených instancí za propuštění některých českých vězňů (např. J. Drábka). Právě v Gallově stole ležel rozkaz z Berlína, aby byl Dohalský popraven.³¹⁹ S odbojem rovněž spolupracovali lékař pankrácké nemocnice dr. Oldřich Navara se svojí ženou Jiřinou, kteří se snažili zachránit životy jak Zdeňkovi Dohalskému a jeho spoluvězni Jaroslavu Drábkovi, tak i dalším zadrženým. V případě Dohalského se to dařilo více než tři roky.

Poprava na konci války

S blížící se porážkou říše stoupal zájem berlínského gestapa „vyhladit ty, kteří nebyli předáni k soudům a jejichž spisy nebyly uzavřeny“.³²⁰ Před Vánocemi 1944 vyšlo ke všemu najevo, že manželé Navarovi a řada dozorců pomáhají českým vězňům. Došlo k hromadnému zatýkání. Brzy padlo podezření i na komisaře Galla, který byl se svojí přítelkyní Hertou Bauerovou na začátku roku 1945 zatčen.³²¹ Gestapo sice nezjistilo, že Jarmila Drábková s Annou Dohalskou byly do věci rovněž zapletené, to však nic nezměnilo na tom, že osud Zdeňka Bořka-Dohalského byl zpečetěn. V této atmosféře, ještě před zatčením Galla, začali přátelé Zdeňka Bořka-Dohalského připravovat jeho útěk z Pankráce. Dohalský měl být vyžádán na gestapu k výslechu a místo toho převezen do úkrytu partyzánů, se kterými udržovala kontakty paní Navarová. K dispozici byly dva vozy opatřené průkazy gestapa. Plán představoval velké nebezpečí pro všechny zúčastněné a jejich rodiny: zvláště manžele Navarovy, dr. Metalla, dozorce Müllera, Hertu Bauerovou a paní Dohalskou. Dr. Navara celý záměr otevřeně vysvětlil Zdeňkovi Bořek-Dohalskému. Ten jej ale naprosto odmítl – nechtěl nikoho kvůli sobě uvrhnout v nebezpečí života. Pak ještě následovaly další intervence dr. Metalla na doporučení Kordemanna u některých vlivných příslušníků NSDAP – vždy neúspěšně.³²² Drama bylo dovršeno, když Gallův nástupce našel v jeho psacím stole starý rozkaz z Berlína, aby byl Dohalský odstraněn, a nechal jej okamžitě

---

³¹⁸ ČERNÝ, Václav: Paměti II (1938-1945), 3. vyd., Brno 1992, s. 174.

³¹⁹ Viz ČERNÝ, Václav: c. d., s. 174–175 nebo DRÁBEK, Jaroslav: c. d., s. 74.

³²⁰ Dopis, s. 3.

³²¹ Po válce padl Gall do ruského zajetí. Jeho poslední stopy vedly do Německa, kde byl zřejmě popraven. Viz DRÁBEK, Jan: Po uši v protektorátu, Praha 2001, s. 92–93.

³²² Dopis, s. 3–4.

vykonat.³²³ K popravě Dohalského měl dát telegrafický pokyn dokonce samotný Himmler.³²⁴

V úterý 6. února 1945, přesně o 5. hodině ráno, nařídili dozorcí pankrácké věznice všem vězňům vstát. Ti, kteří byli vybráni, se museli připravit na transport do Malé pevnosti Terezín. Kolem poledne je zelené antony dopravily na Masarykovo nádraží, odkud se měli vydat na cestu.³²⁵ Skupina 177 vězňů z Pankráce dorazila do Terezína ještě téhož dne pozdě večer. 176 z nich bylo umístěno v cele 42. Jen jediný muž, nesoucí iniciály ZBD, byl od ostatních oddělen a umístěn na samotce.³²⁶ Jmenoval se Zdeněk hrabě Bořek-Dohalský a druhý den měl být nad ním vykonán trest smrti.

V cele na Pankráci po něm zůstala nedočtená kniha: Steinbeckovy Hrozny hněvu.³²⁷ Ani svůj život nestihl dočíst celý. Následujícího dne, 7. února 1945, mu hněv okupantů tento nejdražší dar předčasně a násilně odebral. Asi nejlépe vylíčil Dohalského poslední okamžiky očitý svědek popravě pod značkou „SV“³²⁸ ve Svobodných novinách ze 7. února 1946:

„Druhého dne ráno, asi o půl 8. hodině, terezínský kat Rojko vyvedl z ‚einzlu‘ Zdeňka Dohalského a vedl ho na popravu. V té chvíli jsem oba zahlédl. Zdeněk šel statečně, trochu dopředu nachýlený, jak měl ruce vpředu svázané. Popraviště bylo v hlubokém příkopě pod hradbami. Uprostřed údolí byla tři střechou krytá stanoviště, před níž stavěli nacističtí vrazi své oběti k odstřelu. Blízko popraviště stála šibenice. Sem byl přiveden i Zdeněk. Hned po popravě se mi podařilo zjistit, že Zdeněk zůstal při popravě úplně klidný, klidně se svlékl, klidně se postavil tvář v tvář katanům. Při popravě byli přítomni: vedoucí Malé pevnosti Jöckl, silný, vysoký a nesmírně brutální muž, nazývaný „Piňďa“, který se velmi rád chodil dívat na popravu, jeho zástupce Šmíd (správně Schmidt), největší stvůra tábora, kat Rojko, i jeho druzi Waholz a Malat

---

³²³ K odhalení Galla, dr. Navary a spol. viz DRÁBEK, Jaroslav: c. d., s. 90–91.

³²⁴ Vyplývá to ze svědectví jednoho z účastníků popravě Z. B. Dohalského ze začátku roku 1969, „Svědectví o Z. Dohalském“, nedatovaný novinový ústřížek, osobní archiv Antonína Bořka-Dohalského. O konečném Himmlerově rozkazu k tajné popravě Dohalského se též zmiňuje Anna Bořek-Dohalská v dopise Tomáši Pasákovi. Rozkaz obsahoval také jména dvou dalších vězňů z Pankráce, dr. Lišky a dr. Koháka. Měli být posláni do koncentračních táborů s doložkou „návrat nežádoucí“. Dr. Liška byl popraven v Terezíně, dr. Kohák se dožil míru v koncentračním táboře v Mauthausenu. Tento vzkaz byl předán dr. Metallovi, aby o něm informoval paní Dohalskou. Dopis, s. 3–4.

³²⁵ Průběh transportu je popsán v článku: „Terezínský transport“, Lidová demokracie, 11. duben 1946.

Článek otištěn v knize Bohuslava KÚMPELA-STÁNKOVSKÉHO: c. d., s. 68–70.

³²⁶ Památník Terezín, Černý sešit, strana z 6. 2. 1945. Tzv. Černý sešit (podle barvy desek) si vedl hlavní kápo věznice. V sešitě zaznamenával pohyb mužských vězňů policejní věznice gestapa v terezínské Malé pevnosti v roce 1945.

³²⁷ Nepublikované paměti Jaroslava Kratochvíla, strojopis, s. 29, osobní archiv PhDr. Jany Pasákové.

³²⁸ Pod značkou „SV“ se pravděpodobně skrývá domažlický historik a Dohalského přítel Rudolf Svačina.

(správně Wachholz a Mallot – pozn. autora). Poslední dva vykonali popravu. Zdeněk byl zastřelen dvěma ranami do srdce, třetí ránu, z revolveru do hlavy, dal Rojko až po exekuci. Na katův rozkaz byl mrtvému vylámán zlatý chrup dvěma židy, kteří asistovali při popravách. Takových chrupů si Rojko nashromáždil veliké množství a rád se s tím „majetkem“ chlubil. Po popravě židé odnesli mrtvolu na nosítkách, s nichž stékaly potůčky horké krve, do umrlčí komory a pak do ghetta k zpopelnění.³²⁹ Zdeněk Bořek-Dohalský zemřel ve středu 7. února 1945 v 7 hodin a 55 minut ráno.³³⁰ Do osvobození Prahy a konce druhé světové války na evropském kontinentu zbývaly tři měsíce a dva dny.

Poslední knižní dedikace adresovaná Karlem Poláčkem Zdeňkovi Bořku-Dohalskému pochází ze srpna 1939. Poláček v ní s hořkým vtípem napsal: „Urozenému panu JUC Zdenkovi hraběti Dohalskému t.č. studujícímu a jasnovidci věnuje Karel Poláček, bývalý spisovatel.“ Upomíná na těžké časy, které nastávaly. Je krutou ironií osudu, jak generace, jež spojily svůj život s prvorepublikovým Československem, během jediného desetiletí (1938–1948) zažily zkázu díla, které z přesvědčení pomáhaly vytvářet, a samy při tom utrpěly těžké, ba smrtelné rány. Okruh redaktorů Lidových novin, úzce spjatý s „Masarykovou“ demokracií, mluví za vše. Karel Čapek zemřel, sotva stačil dopít kalich hořkosti z mnichovských událostí do dna. Jeho bratr Josef zahynul v koncentračním táboře, stejně jako Karel Poláček. V Terezíně nacisté umučili Karla Z. Klímu a popravili Zdeňka Bořka-Dohalského. Ferdinand Peroutka se sice konce války dočkal, avšak hned po únoru 1948 na nic nečekal a raději zvolil exil, z něhož se zpět domů nikdy nevrátil.

Příběh novináře, odbojáře a vlastence Zdeňka Bořka-Dohalského je tedy i osudem celé této jedné generace, která pomáhala na poli žurnalistiky a politiky psát novodobou historii své země, a historie přirozeně otiskla své stopy i do životů svých aktérů. Byly to otisky, které nezřídka stály dotyčné život, jako v případě nositele šifry „zbd“, pro něhož s nacistickou okupací, jak o něm napsal Ferdinand Peroutka, přicházela „chvilé čtenáře českých dějin“. Především tu ale zůstaly radostné vzpomínky na krásného člověka. A jistě i na okamžiky, kdy svým přátelům s oblibou recitoval verše ze Šrámkovy básně o podzimu: „Když kvete vřes, tu víme, že v číši už jen zbývá poslední jiskra. Dopijíme a přes rameno se nám dívá stín. Pak zmodrá les a večer sivý

³²⁹ „Vzpomínka na Zdeňka Bořka-Dohalského“ („SV“), Svobodné noviny, 7. února 1946. Článek otištěn v publikaci Bohuslava KŮMPELA-STAŇKOVSKÉHO: c. d., s. 67–68.

³³⁰ Památník Terezín, Černý sešit, strana ze 7. 2. 1945.

do stýdnoucích luk mlhy valí: tu, ironicky starostlivý, nám ramena svým pláštěm halí stín.“

3. Republikánský princ František Schwarzenberg (1913–1992)

*... jméno Masaryk stále světu připomíná, že jakýsi malý národ chce žít svobodně a že jeho synové raději umírají, než by žili v porobě. Alespoň toto vědí, a vědí to ve spojení se jménem Tomáše i Jana Masaryka.*³³¹

Jeden z nejslavnějších světových spisovatelů 20. století, Graham Greene, byl očitým svědkem mrazivého únorového dění, které zasáhlo Československo v roce 1948. Z Prahy odjížděl 27. února, pouhé dva dny poté, co komunisté provedli převrat. Na ruzyňské letišti ho doprovázel spisovatel Jan Čep, který – varován přáteli, aby se do svého bytu již nevrátil, neboť na něho čekají jistí „dva páni“ – velmi záhy opustil komunisty ovládanou republiku. Vypjatou situaci Greene zachytil ve své autobiografické knize nazvané „Ways of Escape“ (česky pod titulem „Úniky“). Onoho dne na palubě takřka prázdné dakoty DC-3 na lince Praha–Řím cestoval kromě známého literáta také mladý manželský pár. Princ František Schwarzenberg se zrovna se svou ženou Amalií³³² vracel do Vatikánu, kde od roku 1946 působil ve funkci chargé d'affaire jako diplomatický zástupce Československa u Svatého stolce.³³³ Greene si u manželů Schwarzenbergových všiml velkého počtu zavazadel, a tudíž ho, jak ve výše jmenované knize přiznal, o několik týdnů později ani nepřekvapily zprávy ohlašující jejich odchod do exilu.³³⁴ Již během letu do „věčného města“, kdy František s Amalií byli pevně rozhodnutí opustit rodnou zem, věděli, že cesta zpět pro ně nadlouho zůstane uzavřena. Letadlo zatím přelétalo nad Svatou horou u Příbrami a František spatřil, aniž by tušil, že je to naposledy, vltavské údolí a orlické lesy – krajinu svého mládí.

Když si s odstupem téměř třiceti let vybavoval tyto chvíle, vzpomínal nejvíce na poslední rozhovory se svým přítelem, ministrem zahraničních věcí Janem

---

³³¹ SCHWARZENBERG, František: Jméno Masaryk. In: Nový svět, 7. 3. 1962 (srov. Schwarzenbergisches Archiv Murau, f. Pozůstalost Františka Schwarzenberga, k. 14).

³³² Dne 23. května 1944 se František Schwarzenberg oženil s Amalií princeznou z Lobkowitz, pocházející z dolnobělkovické větve rodu. Během jejich manželství se jim narodily tři děti: Ludmila Marie (1945), Isabella Eleonora (1946) a Jan Nepomuk Jindřich (1957). Srov. Almanach českých šlechtických rodů, Praha 2010, s. 395.

³³³ K diplomatické dráze Františka Schwarzenberga srov. AMZV, osobní spis Františka Schwarzenberga.

³³⁴ GREENE, Graham: Ways of Escape, London 1981, s. 104–105; český překlad vyšel pod názvem Úniky, Praha 2006; na okolnosti svého odchodu z Československa osobně vzpomínal František Schwarzenberg v rozhovoru Jana Beneše. In: Zpravodaj. Časopis Čechů a Slováků ve Švýcarsku, roč. 7, 1975, s. 13–14; srov. Schwarzenbergisches Archiv Murau, f. Pozůstalost Františka Schwarzenberga, nezpracováno, k. 23.

Masarykem, jež se odehrávaly v době převratu. Ptal se ho, zda „nestojí zády u zdi“ a zda také neodejde za nimi do zahraničí organizovat hnutí, které by vedlo k obnově svobody a demokracie v Československu. Masaryk se podle Schwarzenberga domníval, že „má dosud kam couvat“. Myšlenky na druhou světovou válku, kterou prožil v relativním bezpečí britských ostrovů – kdežto za okupace se „po vás střílelo“, podotkl – jej vedly k rozhodnutí setrvat doma a „zachraňovat z tátova odkazu, co se snad ještě zachránit dá“. K lítosti Františka Schwarzenberga se, bohužel, v obou bodech mýlil: „Ani couvat, ani co zachraňovat již nemohl.“³³⁵

Krátce nato zastihla Schwarzenberga zpráva o Masarykově smrti, kterou dodnes obestírají nejasnosti. Ať už se jednalo o dobrovolný odchod ze života, který měl lidi vyburcovat k odporu proti pádu do další nesvobody, ať šlo o výraz zoufalství a bezmoci z pošlapání „masarykovského“ demokratického dědictví, nebo dokonce o vraždu, o tom se jistě nadále povedou nekonečné diskuse. Schwarzenberg však nikdy nepochyboval o třetí z možností, tedy že jeho nejvyšší nadřízený a zároveň jemu blízký člověk neodešel ze světa dobrovolně. Masarykova smrt pro něho nebyla pouze ztrátou osobní, nýbrž odrážela někdejší politický vývoj v Československu, symbolizovala násilné přervání vazeb s dílem Janova otce, pošlapání hodnotového fundamentu, který se – při vědomí všech nedostatků – prezident snažil prvorepublikovému Československu vtisknout.

Schwarzenbergova reakce na Janovo úmrtí byla okamžitá – a v podstatě také symbolická. Téhož dne, 10. března 1948, se vzdal svého diplomatického místa³³⁶ a koncem roku zamířil s rodinou do USA. Ze závěru stejného roku pochází i agenturní zpráva Státní bezpečnosti, v níž Schwarzenbergovi přisuzovala značný význam od prvních chvil jeho exilové činnosti. V relaci, datované 15. prosince 1948, ho dokonce označila za potenciálního prezidenta československé emigrace a charakterizovala následujícími slovy: „Je doktorem práv, celý život se zabýval pouze diplomacií, umí několik cizích jazyků a je to velice schopný, tedy nebezpečný člověk, který je v cizině ve vyšších kruzích velmi dobře znám.“³³⁷

---

³³⁵ Viz rozhovor Jana Beneše s Františkem Schwarzenbergem ve Zpravodaji (srov. Schwarzenbergisches Archiv Murau, f. Pozůstalost Františka Schwarzenberga, nepracováno, k. 23).

³³⁶ AMZV, osobní spis Františka Schwarzenberga, prohlášení o vystoupení ze státních služeb, Řím, 10. března 1948.

³³⁷ Zpráva se též zmiňuje o Františkově sourozenci Karlovi, který však podle mínění autora hlášení „zdaleka nedosahuje kvalit svého bratra“, a všímá si i spřízněnosti Schwarzenbergů s Kinskými. Srov. ABS, f. Odbor politického zpravodajství MV, sign. 2M: 12415.

Četnost a rozsah mezinárodních kontaktů předznamenával již jeho urozený původ. Vřazoval ho do kosmopolitního světa evropské aristokracie, což však neměnilo nic na skutečnosti, že se současně cítil být Čechem. Pocházel ze schwarzenberské sekundogenitury,³³⁸ usídlené na romantickém zámku Orlický ležícím v jižních Čechách. Na svět přišel na prahu Velké války, 24. března 1913 v Praze, jako druhorozený syn Karla V. Schwarzenberga a Eleonory, za svobodna hraběnky Clam-Gallas. Avšak záhy se svým o necelé dva roky starším bratrem Karlem³³⁹ o otce přišli, když c. k. nadporučík hulánů Karel V. (1886–1914) krátce po vypuknutí první světové války podlehl ve Vukovaru úplavici. Sedm let po otcově smrti, v roce 1921, se Františkova matka Eleonora (1887–1967) provdala podruhé, tentokrát za Zdenko Radslava hraběte Kinského (1896–1975) z Chlumce nad Cidlinou. Nejen že se takto spojily dvě přední šlechtické rodiny, které se hlásily k češtví, ale Eleonořino rozhodnutí ovlivnilo i pozdější kroky obou jejích synů z prvního manželství v konfrontaci s nacistickou totalitou.

V případě mladší větve rodu Schwarzenbergů došlo v průběhu 19. století k očividnému sblížení jeho příslušníků s českým prostředím. Vycházelo z bohemistického cítění, které mělo svůj základ ve vztahu k půdě a zemi, v níž se nacházely jejich rodové državy. Způsob myšlení charakterizovaly konzervativní postoje, jež se v praktické rovině odrazily v politickém působení několika generací Schwarzenbergů. Kromě proměny politického myšlení a motivů politického jednání je u nich možné sledovat také pozvolný posun k národnímu uvědomění, což mimo jiné ve své práci o orlických Schwarzenbercích v 19. a na počátku 20. století demonstroval historik Zdeněk Bezečný: „U jednotlivých příslušníků sekundogenitury je zřetelný posun od důrazu na historické právo, který kulminuje v sedmdesátých letech 19. století v politické kariéře Karla III., k hledání novějšího politického vyjádření při zachování konzervativních kořenů politického myšlení u jeho syna Karla IV., až k pokusům o zařazení se do moderně koncipované národní společnosti u Karla V.“³⁴⁰

Právě do Karla V., Františkova otce, vkládal značné naděje známý kritik šlechty Josef Holeček. Ve svém pamfletu o české šlechtě napsal: „Milo bylo slýchati o princí Karlu

---

³³⁸ Schwarzenbergové, původně stará francká rodina pánů ze Seinsheimu, jejíž kořeny leží v 12. století, se na českém území trvale usídlili v polovině 17. století (1654).

³³⁹ Karel VI. Schwarzenberg (5. 7. 1911, Čimelice – 9. 4. 1986, Vídeň), šestý kníže orlické linie, československý podporučík v záloze, historik a heraldik, maltézský rytíř a obnovitel řádu Svatého Lazara Jeruzalémského v českých zemích.

³⁴⁰ BEZECNÝ, Zdeněk: Příliš uzavřená společnost, s. 123.

Schwarzenbergovi nejml. a jeho druhu hr. Karlu Lažanském, synu hr. Jana Lažanského, jak vážně se připravují k tomu, aby mladé pokolení české šlechty postavili v pravidelný poměr k národu, jak rozhodně chtějí napravit, co pokazili jejich otcové a předkové, a jak pevně se vžilo v ně přesvědčení, že ani česká šlechta nesmí zůstat bez národnosti a že musí se přiznati ze člena toho národa, který jest dědičným hospodářem země, na které ona žije a z jejíhož bohatství tyje.³⁴¹ Karlovo postavení a oblíbenost, jíž se těšil v měšťanských kruzích, mu přinesly i poctu staroslavného obranného útvaru, když se stal vlastníkem jedné setniny Pražského měšťanského ozbrojeného sboru.³⁴²

Na začátku první světové války byl odvelen na srbskou frontu, kde vzápětí mnoho jeho spolubojovníků onemocnělo úplavicí. Její obětí se stal jak Karel (zemřel 6. září 1914 ve slavonském Vukovaru), tak jeho bratranec, výše jmenovaný Karel Lažanský. Za hojně účasti veřejnosti byl Karel Schwarzenberg pohřben na Orlíku. Jeho popularita a očekávání, vkládané do něho českými občanskými vrstvami, se odrazilo i v emotivních verších básníka Adolfa Heyduka:

„Byl´s láskou lidu svého nesen v nebe,
rád bych byl zemřel tiše místo Tebe!“³⁴³

Na smrt obou zmíněných osobností české šlechty zareagoval též Josef Holeček pro něho velmi typickým konstatováním: „Věřu se zdá, že sám osud tomu chce, abychom české šlechty neměli.“³⁴⁴

Cesta Františka Schwarzenberga k přijetí Československé republiky za svůj stát

Je pochopitelné, že sblížování se s Československem se více očekávalo od mladší šlechtické generace, která v novém státě teprve vyrůstala a již formovalo republikánské prostředí, což je i příklad Františka Schwarzenberga.³⁴⁵ V obdobném duchu přemýšlela také Masarykova prezidentská kancelář, která ve třicátých letech uvažovala

---

³⁴¹ HOLEČEK, Josef: Česká šlechta, s. 42.

³⁴² PUTNA, Martin C.: Karel VI. Schwarzenberg, s. 976.

³⁴³ Tamtéž, s. 977.

³⁴⁴ HOLEČEK, Josef: Česká šlechta, s. 42.

³⁴⁵ Do Schwarzenbergova postoje k Československu nezasáhla negativním způsobem, jako v mnoha jiných případech, ani pozemková reforma, která měla na jeho majetky, jak vyplývá ze statistik, jen mírné dopady. Jako druhorozenému mu připadl velkostatek Nalžovice (okres Sedlčany): Zámek s parkem v Nalžovicích, pozemkové reformě bylo sice podrobeno 676 ha, z toho rozparcelováno jen 92 ha, ze záboru pak propuštěno 584 ha (2 dvory propachtovány, 2 poleší). Srov. KÁRNÍK, Zdeněk: České země v éře první republiky (1918–1938), 3. díl, s. 690.

o možnostech využití šlechticů v diplomatických službách. Kancléř Přemysl Šámal se domníval, že s podporou Československa lze počítat pouze u mladších potomků aristokracie, neboť starší generace „s novými poměry stěží se spřátelí a nezvykne jim“.³⁴⁶ Proto v únoru 1934 přijal teprve jednadvacetiletého Františka Schwarzenberga, aby s ním prodiskutoval otázku národnostních poměrů mezi mladými šlechtici a pohovořil o „duchu, který panuje mezi šlechtou obou národností vůči republice“.³⁴⁷ Schwarzenberg ho informoval, že situace se mezi mladou šlechtickou generací lepší. Zvláště pak zdůraznil, že „v celé řadě mladých šlechticů objevuje se nečekaný český nacionalismus“. V této souvislosti jej Šámal požádal o zhotovení seznamu mladých zástupců šlechty s údaji o národnosti, k níž se hlásí. Přitom na něj apeloval, aby „mezi svými druhy utvrzoval přesvědčení, že nynější uspořádání věcí jest definitivní, že musí se starati o to, aby ve svém vlastním zájmu i k prospěchu národa se zařadili jak do poměrů hospodářských, tak i do poměrů národnostních a veřejných“.³⁴⁸

O mnoho let později, už jako zralý muž a profesor politických věd, se František Schwarzenberg často zaobíral úvahami o vztazích šlechty a novodobé české společnosti. Snažil se vysvětlit dřívější rozpory a nepochopení panující mezi šlechtou a národem, ukázat, že česky smýšlející šlechta byla součástí národní pospolitosti, že nestála mimo ni, nýbrž s ní sdílela své dějinné osudy. Kritice, že se její příslušníci nezapojili do tzv. protihabsburského odboje, čelil argumentem, že k otevřenému vystoupení proti legitimnímu panovníkovi šlechtě bránila přísaha věrnosti. Podle Schwarzenberga bylo pro šlechtu rozhodující hledisko legitimacy československého státu. V přednášce proslovené na masarykovském symposiu konaném v Interlaken v roce 1980 vyjádřil názor, že se vznikem republiky mohou být „spokojeni jak zastánci revoluce per se, tak i legitimisté“. Odlišoval revoluci jako formu „násilného přervání právní kontinuity“ od převratu, kterého „používáme spíše tam, kde tato kontinuita byla zachována a pouze forma vládní byla změněna způsobem ústavně-právně bezvadným či alespoň přijatelným – tedy způsobem úplně či alespoň z větší části legitimním“. Sesazení císaře Karla z trůnu a vyhlášení vzniku republiky Národním shromážděním 14. listopadu 1918 je v očích legitimistů, jak byl Schwarzenberg přesvědčen, důkazem, že „do té doby trůn patrně existoval, [...] protože by jinak nebylo zapotřebí usnesením Národního

---

³⁴⁶ AKPR, f. T-tajné, Šlechta, sign. T 119/34, záznam kancléře Přemysla Šámala o návštěvě Františka Schwarzenberga 5. února 1934.

³⁴⁷ Tamtéž.

³⁴⁸ Tamtéž.

shromáždění císaře Karla trůnu zbavovat. Podle téhož legitimistického nazírání, by Národní shromáždění mělo právo k takovému rozhodnutí po císařově přijetí Wilsonových rozšířených podmínek, ale nikoliv předtím.³⁴⁹

Šlechta uvažovala přinejmenším v rozměrech střeoevropského prostoru podunajské monarchie. Neměla zájem na jejím rozpadu, přestože ten se průběhem války zdál být neodvratný. Pozoruhodný je přetrvávající kladný postoj české státoprávní šlechty k Palackého politické koncepci, neboť, jak píše František Schwarzenberg, si uvědomovala „nebezpečí německé a ruské expanse, pokud by malé střeoevropské národy nebyly sdruženy ve státoprávně a národnostně spravedlivém soustátí, schopném společné obrany proti obojímu imperialismu a poskytujícím výhody velikého národohospodářského celku či „společného trhu“.³⁵⁰

Ve Schwarzenbergově myšlení se nezapřelo právní vzdělání.³⁵¹ Klád patřičný důraz na právní řád coby jeden ze základních předpokladů pro svobodný život člověka a fungující demokratický stát. Cit pro právo, společně s přesvědčením o historickém dědictví, a proto i nedělitelnosti hranic českého státu, stejně jako hluboká zbožnost, provázely jednání a činy Františka Schwarzenberga od prvních okamžiků jeho společenských aktivit. Do veřejného prostoru začal vstupovat ve druhé polovině třicátých let, kdy se nezadržitelně stupňoval tlak nacistického Německa na československý stát.

Do vyhlášení částečné mobilizace zbývaly jen hodiny, když 20. května 1938 pětadvacetiletý Schwarzenberg pronesl v Collegiu Maximu Právnické fakulty Karlovy univerzity svoji promoční řeč. Zrcadlil se v ní neutěšený stav soudobého světa. Zároveň v ní Schwarzenberg deklaroval vlastní smýšlení i obavy z dalšího možného vývoje: „[...] Dnes nejde již pouze o hájení práv jednotlivců a vyšších právních celků. Dnes jde o vzkříšení a udržení právního citu. Vždyť vidíme, že celé národy mlčí k zřejmému bezpráví. Vždyť vidíme, že svědomí světa mlčí tam, kde jde o základy všeho práva.

---

³⁴⁹ Srov. ŠKUTINA, Vladimír: Český šlechtic František Schwarzenberg, Praha 1990, 2. vyd., s. 227–240.

³⁵⁰ SCHWARZENBERG, František: Svědectví, č. 79/1986, s. 703.

³⁵¹ František Schwarzenberg vystudoval české Akademické gymnázium v Praze a poté Právnickou fakultu Univerzity Karlovy. Současně absolvoval Svobodnou školu politickou v Praze a občas dojížděl do Paříže, kde byl zapsán jako mimořádný posluchač „Ecole libre des sciences politiques“. Srov. AMZV, osobní spis Františka Schwarzenberga; Archiv Univerzity Karlovy v Praze (AUK), f. Právnická fakulta, Rigorosa XXII., č. 13701–14400, Protokol o přísných zkouškách k dosažení hodnosti doktora práv na Karlově universitě, č. 13806 – Fr. Schwarzenberg.

I nejdokonalejší právní soustava pozbývá smyslu tam, kde není citu pro právo a vědomí nutnosti existence a zachování právního řádu [...]. Vždyť vidíme, že čím dále tím častěji je porušována stěžejní zásada všeho práva, zásada ‚pacta sunt servanda‘, zásada zachování smluv a věrnosti k danému slovu. Kdyby tyto poměry zavládly mezi jednotlivci, pak věru nevím, kam by se řítla naše kultura, pak nevím, byl-li by ještě život snesitelným a důstojným svobodných lidí.“³⁵²

Ve Schwarzenbergových slovech se odráželo vzrůstající mezinárodní napětí. Neuplynul ani rok od chvíle, kdy se na osobní pozvání Jana Masaryka účastnil posledního rozloučení s prezidentem Masarykem, ideovým tvůrcem československého státu, k němuž a jeho rodině měl blízko. Od anšlusu Rakouska k Německu uběhly teprve dva měsíce a Hitlerova pozornost se neodvratně soustředovala na rozbití Československa. Vědom si tohoto stále zjevnějšího nebezpečí vzpomněl příkladu svého praděda Karla III., který za nedělitelnost zemí českých byl připraven bojovat „až do těch hrdel a statků“, a přihlásil se k jeho odkazu: „Před několika léty jsem přísahal na prapor našeho pluku. Tenkrát jsme přísahali, že se zbraní v ruce budeme hájiti celistvost a samostatnost našeho státu. Všichni doufáme, že k této nutnosti nedojde, ač se jí nelekáme.“³⁵³

Schwarzenbergova řeč obsahovala stěžejní principy, jichž se po celý život držel. Všemi jeho pozdějšími projevy, články a přednáškami – již namířenými proti komunistickému režimu v období amerického exilu – se prolínal důraz, jenž kladl na hodnoty svobody, lidské důstojnosti, právního řádu a míru, které považoval za „ústřední pojmy, společné všem lidem dobré vůle na celém světě“.³⁵⁴ Vědom si nedávné historie navázal na státoprávní odkaz svých předků, kteří v 19. století usilovali o zrovnoprávnění českých zemí v rámci někdejší rakousko-uherské monarchie. Podstata onoho zápasu zůstávala nadále stejná, pouze kontext se změnil. Pro Schwarzenberga, vychovaného v podmínkách meziválečného Československa, s nímž se ztotožnil, dostával nyní boj za české státní právo novou podobu. Zatímco vlastenectví šlechty v průběhu dvacátých a třicátých let se mnohdy silně nacionalizovalo (ať v českém, nebo německém duchu), tak i souboj o charakter české státnosti se proměnil. Stal se součástí obhajoby

---

³⁵² Státní oblastní archiv Třeboň (dále jen SOA Třeboň), f. Rodinný archiv Schwarzenbergů (sekundogenitura), k. 413, Úryvek z promoční řeči Františka Schwarzenberga dne 20. května 1938 v Collegiu Maximu právnické fakulty Karlovy university v Praze.

³⁵³ SOA Třeboň, tamtéž.

³⁵⁴ Viz SCHWARZENBERG, František.: Má to vůbec ještě nějaký smysl? In: Věstník Československé Národní rady americké, květen 1982, č. 320, s. 1–4 (srov. Schwarzenbergisches Archiv Murau, f. Pozůstalost Františka Schwarzenberga, nezpracováno, k. 3).

demokratických hodnot svobodné společnosti v konfliktu se dvěma nadvládami, užito Schwarzenbergova přirovnání: „hitlerovskou“, jež ničí tělo, a „moskevskou“, která ničí duši.³⁵⁵

Citovaný Schwarzenbergův projev rovněž předznamenal krok, k němuž se odhodlaly k českému národu se přimykající šlechtické rody, Schwarzenbergové nevyjímaje, jímž nechtěly nikoho nechat na pochybách, že by český národ postrádal svoji šlechtu, ačkoliv její vztah k první Československé republice byl určován, jak již bylo v předchozích kapitolách řečeno, řadou problematických aspektů. V těchto kritických chvílích sehrálo v prostředí české šlechty výraznou roli rodinné „spojenectví“ mezi orlickými Schwarzenbergy a chlumeckými Kinskými. Františkův otčík Zdenko Radslav Kinský, vášnivý sportovec a společensky založený člověk, se dlouho vyrovnával s rozpadem monarchie. Nakonec se ale dokázal se změnami smířit. Krátce před osudným Mnichovem, 17. září 1938, inicioval přijetí zástupců české smýšlejší šlechty u prezidenta Beneše. V textu sestaveném Františkovým bratrem Karlem VI. Schwarzenbergem, známým historikem a genealogem, deklarovali ústy Františka Kinského z Kostelce nad Orlicí věrnost českému státu a odhodlání hájit jednotu jeho historických hranic. V obdobném duchu loajality národu a státu, byť již okleštěnému mnichovským diktátem, se neslo prohlášení z ledna 1939, jehož adresátem se stal prezident Emil Hácha. Série vystoupení šlechty českých zemí vyvrcholila krátce po vypuknutí druhé světové války v září 1939. Více než osmdesát šlechticů (ať už vlastním podpisem, či v zastoupení jiného příslušníka rodiny) se jasně přihlásilo k českému národu a jeho jazyku, ačkoliv nikoliv všichni signatáři byli českého původu a ne každý z podepsaných se bytostně ztotožňoval s československým státem, jeho formou a státním zřízením. Spjoval je cit a sounáležitost se zemí a jejím obyvatelstvem, se kterým po staletí sdíleli své osudy, a odpor k nacistické okupační moci. Autorství obsahu deklarace z převážné části náleží Františku Schwarzenbergovi, který ji také doručil Emilu Háchovi, v jehož prezidentské kanceláři působil.³⁵⁶

---

³⁵⁵ Schwarzenbergisches Archiv Murau, f. Pozůstalost Františka Schwarzenberga, nezpracováno, k. 4, osobní poznámky Františka Schwarzenberga.

³⁵⁶ Srov. AKPR, Česká šlechta – memoranda.

V kontaktu s Runcimanovou misí a léta protektorátní

Rozhodnutí české šlechty veřejně proklamovat připravenost postavit se na obranu státu proti nacistické agresi se zrodilo v letních měsících roku 1938, kdy do Československa přicestovala mise vedená lordem Runcimanem, která měla zprostředkovat jednání mezi pražskou vládou a zástupci Henleinovy Sudetoněmecké strany. František Schwarzenberg se od samého počátku pohyboval takřka v každodenním kontaktu s jejími členy.³⁵⁷ Z iniciativy Schwarzenbergova nevlastního otce Zdenka Radslava Kinského se 7. srpna 1938, čtvrtý den po příjezdu mise do Prahy, uskutečnila Runcimanova návštěva ve Žďáru nad Sázavou s předchozí zastávkou v Chlumci nad Cidlinou. Činovníci české šlechty využívali britských společenských zvyků pořádat venkovské víkendy a připravovali tak „českou“ obdobu víkendům „německým, aby britští delegáti nebyli vystaveni pouze jednostranné „prohenleinovské“ propagandě. Setkání a rozhovory se neomezovaly jen na prostředí šlechty. Zdenko Radslav Kinský s oběma vyženěnými syny, Františkem a Karlem, obstarávali spojení mise i s kruhy občanské společnosti.

Ministerstvo zahraničí se chtělo vyvarovat dojmů, že vláda přiděluje misi „hlídače“. Avšak v té době byl František Schwarzenberg, jak bývalo u elévů diplomatické služby zvykem, přidělen Zemskému úřadu v Praze. Oficiálně tedy pod Czerninský palác nespadal. Mohl tudíž plnit při Runcimanově misi roli jakéhosi neformálního vyslance. Zastával četné úkoly společenského rázu, při nichž plně využil své výhody znalosti angličtiny, kterou stále ještě zastiňovala francouzština. Situaci mu usnadňovaly též jeho blízké kontakty jak na československé zahraniční ministerstvo (především na dr. Jana Jínu), tak na anglické i francouzské vyslanectví, kde se doslova cítil jako doma. Přátelil se s celou rodinou francouzského vyslance de Lacroix. Další příslušník francouzského vyslanectví R. Lalouette byl jeho vzdáleným příbuzným. P. Monod s ním dokonce spoluvlastnil kánoe a často společně sjížděli řeky. Mezi jeho přátele patřil také prof. J. Pasquier, ředitel pražského „Denisova“ ústavu. Z britské ambasády si byl blízký zvláště s vojenským přidělcem Strongem, který podle Schwarzenbergových vzpomínek „snad jako jediný z Angličanů v Praze se po Mnichovu hlasitě styděl za chování Chamberlainovy vlády“.³⁵⁸

---

³⁵⁷ Přestože mu to bylo někdy vyčítáno, až do konce života trval na svém přesvědčení o dobrých úmyslech členů Runcimanovy mise, o jejich čestnosti a poctivosti. Srov. Schwarzenbergisches Archiv Murau, f. Pozůstalost Františka Schwarzenberga.

³⁵⁸ Srov. Schwarzenbergisches Archiv Murau, pozůstalost Františka Schwarzenberga.

Válečné roky prožil na území protektorátu Čechy a Morava.³⁵⁹ Do diplomacie, do níž ho přivedl okruh Masarykových spolupracovníků, měl nastoupit krátce před jeho vyhlášením. Nakonec byl převeden do Kanceláře prezidenta republiky Emila Háchy, v níž však vydržel jen do začátku dubna následujícího roku. Odešel na vlastní žádost, protože odmítl připojit svůj podpis pod slib věrnosti Adolfu Hitlerovi.³⁶⁰ Mohl se tak více soustředit na činnost v podzemí. Do odboje ho zasvěcoval bývalý Masarykův kancléř a za první světové války člen odbojové skupiny „Maffie“ Přemysl Šámal. Styky dále udržoval s generálem a protektorátním premiérem Aloisem Eliášem, s hrabětem Zdeňkem Bořkem-Dohalským, bývalým diplomatem Arnoštem Heidrichem, kabaretiérem a nakladatelem Rudolfem Jílovským nebo podplukovníkem Josefem Balabánem. Kromě toho, že se podílel na získávání a odesílání zpráv pro londýnskou odbojovou reprezentaci, pomáhal také rodinám postiženým nacistickou perzekucí a hmotně zaopatřoval lidi působící v ilegalitě.

V začátcích okupace nějaký čas lavíroval v Národní radě, jejímž jménem jednal již s Runcimanovou misí.³⁶¹ Později ho Hácha dokonce ustanovil jejím místopředsedou. Ovšem Schwarzenberg se stále více vzdaloval sílicímu, proněmecky aktivistickému kurzu Rady. Rozcházel se zejména s Emanuelem Moravcem, který ho označoval za „typického reprezentanta republikánského režimu“. Do Moravcem obměněného vedení Rady se Schwarzenberg pochopitelně nedostal.

V souvislosti se Schwarzenbergovými aktivitami za protektorátu je zajímavé uvést jeho přátelské kontakty s úředníkem švýcarského generálního konzulátu v Praze René Kellerem. V protektorátních společenských kruzích se hovořilo o jeho napojení na anglickou tajnou službu. Podle poválečného záznamu měl Keller již den po prvním použití německých zbraní „V“ proti Londýnu znát detailní informace o způsobených

---

³⁵⁹ Během okupace byl Františkův otčíl Zdenko Radslav Kinský přesvědčován, aby se přidal k Němcům, což vždy odmítl. Z důvodu Kinského vlasteneckých postojů a pochopitelně i jeho účasti na deklaracích české šlechty uvalili nacističtí okupanti na chlumecké panství tzv. vnucenou správu, stejně tak na majetek orlických a hlubockých Schwarzenbergů. Gestapo připravovalo též Zdeňkovo zatčení, které odvrátila jen ochrana finského maršála Mannerheima, s nímž se dobře znala jeho manželka Eleonora. Avšak synovi Norbertovi se v roce 1943 nevyhnulo nucené nasazení, z něhož počátkem roku 1945 uprchl. Schovával se u bratra Karla Schwarzenberga v Čimelicích, kde se posléze oba aktivně účastnili osvobozovacích akcí. Viz ČVANČARA, Jaroslav – HAZDRA, Zdeněk – VAJSKEBR, Jan: Naši ctí je věrnost. Konec druhé světové války v Evropě aneb Anabáze tří šlechticů v květnu 1945, Paměť a dějiny, č. 2/2010, s. 4–22.

³⁶⁰ Viz AKPR, osobní spis Františka Schwarzenberga; k jeho úřednické a diplomatické dráze též AMZV, osobní spis Františka Schwarzenberga.

³⁶¹ Národní rada Česká pověřila Schwarzenberga, aby jednal s Runcimanovou misí dle vlastního uvážení, jak uzná za vhodné. K Runcimanovi rovněž uvedl jejího tehdejšího předsedu prof. Kaprase a společně s dr. Fr. Berdychem mu za Národní radu českou odevzdal memorandum. Srov. Schwarzenbergisches Archiv Murau, pozůstalost Františka Schwarzenberga.

škodách, zatímco německé bezpečnostní složky ještě žádnými zprávami nedisponovaly. Taktéž byl během 48 hodin informován o členech vysoké šlechty z Čech zajatých Angličany v Africe (záznam uvádí příklad knížete z Hanau z Hořovic) a podával zprávy rodině.³⁶²

V závěru války se František Schwarzenberg účastnil pražského květnového povstání (ve funkci spojovacího důstojníka generála Karla Kutlvašra), během něhož též překládal provolání České národní rady o převzetí moci do francouzštiny a angličtiny a přečetl je v rozhlase. V mírových dnech se pak vrátil k diplomacii – jako legační tajemník a chargé d'affaires u Svatého stolce.

Vstup do diplomacie a odchod do exilu

Schwarzenberg byl hluboce věřícím katolíkem, navíc k diplomacii tíhnul od druhé poloviny třicátých let. Nastolení komunistické totality jej však přimělo zvolit si nejistou perspektivu života mimo vlast. Pokud by se přesto rozhodl domov neopustit, nepochybně by byl brzy z diplomatických služeb propuštěn a jako „třídní nepřítel“ by s jistotou mohl očekávat perzekuci celé své rodiny, ne-li přímo uvěznění.

Útočiště našel v americkém Chicagu, kde žila početná česko-slovenská komunita. Přijal zde místo profesora politických věd na Loyolově univerzitě. Přednášel především o mezinárodních vztazích a historii střední a východní Evropy. Zemím, které se ocitly mezi železnou oponou a Sovětským svazem, dokonce věnoval zvláštní seminář, v němž se mimo jiné snažil studentům trpělivě vysvětlovat, že Československo je státem s demokratickou tradicí a nikoliv pouhou sovětskou kolonií ležící neznámo kde.

Vedle univerzitní dráhy se aktivně zapojil do činnosti exilových organizací a krajanských spolků. Byl členem Rady svobodného Československa. Podílel se na založení Společnosti pro vědy a umění (SVU), jíž v letech 1972–1974 předsedal. Hlavní úkol SVU spočíval v propagaci české vědy a kultury ve svobodném světě. Ke kultuře měl František Schwarzenberg vždy pozitivní vztah a tato činnost mu byla velmi blízká. Ostatně mezi jeho přátele patřili světově uznávaný dirigent Rafael Kubelík nebo klavírista Rudolf Firkušný. S českým misionářem Vojtěchem Vítem z Národního svazu českých katolíků zakládal Klub „Domov“ a po celou dobu chicagského pobytu

---

³⁶² Viz ABS, f. Odbor politického zpravodajství MV, signatura (dále jen sign.) 2M: 110 07, s. 256–258, záznam ze 4. října 1946 ve věci: Angl. I. S. – tajné něm. spojky v Čechách 1943/1945.

byl jeho místopředsedou. Rovněž se zasloužil o založení chicagského Velehradu, jehož se stal prvním předsedou. V neposlední řadě byl členem redakční rady týdeníku „Hlas národa“.³⁶³ Určitě k jedněm z vrcholů jeho exilových aktivit se zařadila návštěva kardinála Josefa Berana ve Spojených státech v roce 1966, během které ho doprovázel. Když Josef Beran o tři roky později zemřel, pronesl František Schwarzenberg během smuteční tryzny prorocké přání, že „[...] nadejde doba, kdy již nikdo nevzpomene vězňitelů kardinála Berana a kdy vděčný národ bude vzpomínat toho, který dovedl smířovat, který dovedl jednotit a který nás všechny nevýslovně miloval“.³⁶⁴

Značné úsilí Schwarzenberg věnoval práci ve vedení Československé národní rady americké (ČSNRA), jejímž byl dlouholetým místopředsedou a předsedou jejího politického výboru. Z této pozice formuloval rezoluci, která byla přijata sjezdem ČSNRA 29. dubna 1962 v Chicagu. Hlavní úkoly Rady se měly odvíjet od snahy zachovat americkou svobodu jako předpoklad budoucího osvobození Československa a ostatních porobených národů. S ohledem na uhájení americké svobody měla Rada podporovat americkou vládu ve všech jejích aktivitách namířených proti komunismu. S tím souvisela jak podpora v úsilí o udržení a zvýšení americké brannosti, aby vojenská síla USA odpovídala velikosti vnějšího nebezpečí, tak při utužování spojeneckých pout se spřátelenými nekomunistickými národy celého světa. Rezoluce deklarovala podporu americké vládě i ve snaze o prohlubování právní rovnosti všech občanů v duchu zásad Deklarace nezávislosti a o zvyšování sociální spravedlnosti, aby se USA staly vzorem též pro jiné státy.

Status quo ve střední a východní Evropě byl pro vedení Rady nepřijatelný. Zahraniční politika USA se podle jejího mínění neměla uchýlovat ke zbytečným ústupkům vůči komunistickému bloku a americká administrativa měla mezi své cíle zahrnout i osvobození Československa. Aby se jednou takto osvobozené Československo mohlo vyvíjet v rámci sjednocující se svobodné Evropy, k tomu bylo podle zmíněné rezoluce zapotřebí:

- 1) Udržovat národní vědomí amerických občanů původem z předmnichovské ČSR.
- 2) Informovat krajskou veřejnost o nutnosti i úkolech boje za americkou i československou svobodu.

---

³⁶³ Srov. životopisný medailon Františka Schwarzenberga. In: PEJSKAR, Jožka.: Poslední pocta. Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948–1994, sv. 4, 1994, s. 146–147.

³⁶⁴ Schwarzenbergisches Archiv Murau, f. Pozůstalost Františka Schwarzenberga, nezpracováno, k. 11, projev Františka Schwarzenberga na smuteční tryzně za kardinála Josefa Berana.

- 3) Získat pro tento boj jednotlivce i krajanské organizace.
- 4) Spolupracovat s organizacemi etnickými, americkými a exulantskými, které si vytkly obdobné cíle s ČSNRA.
- 5) Informovat a ovlivňovat americkou veřejnost.
- 6) Působit na americké vládní činitele v duchu těchto zásad.³⁶⁵

Osud Československa František Schwarzenberg spojoval s osudem svobodného světa. „Budoucí svoboda Československa do jisté míry závisí od toho, co a jak budeme říkat a dělat my zde ve svobodném světě,“ shrnul úlohu československých exulantů a smysl jejich činnosti.³⁶⁶ Ve svých vystoupeních a publikační činnosti se obracel k nejrůznějším tématům a osobnostem spjatým s českými novodobými dějinami. Zejména reflektoval vznik Československa, mnichovské události, 15. březen 1939 a vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava, protinacistický odboj, komunistický převrat v únoru 1948 či okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy v srpnu 1968. Zvláště poté jeho volání po svobodě ještě zesílilo. V projevu na krajanském shromáždění v New Yorku při příležitosti 51. výročí vzniku Československa zdůraznil, že československý případ je „přednostně všelidským problémem mravním“.³⁶⁷ A znovu, již poněkolikáté ve svém životě, zopakoval své hodnotové vyznání: „Svoboda je nedělitelná. Podupání svobody kdekoliv na světě je přímým ohrožením svobody všude tam, kde svoboda dosud stává. Aby uhájil svobodu vlastní, musí se svobodný svět postarat o obnovení svobody v Československu.“³⁶⁸

Na rozdíl od nacistické okupace, která trvala šest let, komunistická vláda skončila až po více než čtyřiceti letech, což se rozcházel s původními očekáváními exulantů, kteří předpokládali brzký střet západního bloku s východním, porážku Sovětského svazu, a tím i obnovení demokracie v Československu. S přibývajícím roky v exilu a trváním sovětského impéria propadali mnozí marnosti. Přesto František Schwarzenberg nepřestával věřit ve smysl práce československých exulantů, ani poté, co v roce 1979 odešel na penzi a přestěhoval se z USA do rakouského Unzmarktu,

---

³⁶⁵ Věstník ČSNRA, květen 1962, č. 100, s. 3. (srov. Schwarzenbergisches Archiv Murau, f. Pozůstalost Františka Schwarzenberga, nezpracováno, k. 3).

³⁶⁶ Schwarzenbergisches Archiv Murau, f. Pozůstalost Františka Schwarzenberga, nezpracováno, k. 23, rozhlasové vysílání Jožky Pejškara (Czech and Slovak K-29, 15. 11. 1969), myšlenky z projevu Františka Schwarzenberga na krajanském shromáždění v New Yorku při 51. výročí vzniku Československa, strojopis, s. 1–2.

³⁶⁷ Tamtéž.

³⁶⁸ Tamtéž.

kde v bývalé schwarzenberské hájovně strávil podzim svého plodného života. I odtud své kolegy nepřestával povzbuzovat a vybízet k tomu, aby ve své činnosti neustali: „Máme možnost pomáhat při budování lepšího světa a při tom zachraňovat sebe sami, Ameriku i svoje bratry a sestry doma ve vlasti svých předků. Máme možnost pomoci pravdě ku vítězství a v tom boji nesmíme scházet a nesmíme selhat, nechceme-li se zpronevěřit odkazu svých předků, který bohdá nikdy neztratíme.“³⁶⁹

Ve střetnutí demokratických idejí s komunistickou totalitou spatřoval zápas o „hodnoty všelidské pod zorným úhlem věčnosti“,³⁷⁰ čímž se odvolával na prezidenta Masaryka, kterého si hluboce vážil a jehož odkaz mu sloužil jako posila a vítaný symbol, nad jehož významem se nejednou zamýšlel: „[...] jméno Masaryk stále světu připomíná, že jakýsi malý národ chce žít svobodně a že jeho synové raději umírají, než by žili v porobě. Alespoň toto vědí, a vědí to ve spojení se jménem Tomáše i Jana Masaryka,“ napsal v jednom ze svých článků v Novém světě ve výroční den Masarykova narození 7. března 1962.³⁷¹ Bylo přece nezbytné, aby lidé v cizině věděli, že nejen „hrstka“ Čechoslováků, kteří z politických důvodů opustili své domovy, ale především Češi a Slováci doma, kdesi uprostřed daleké Evropy, také touží po svobodné společnosti v demokratickém státě.

Pádu komunistického režimu v Československu se nakonec František Schwarzenberg dočkal až na samém sklonku svého života. Dostalo se mu i uznání za jeho celoživotní snažení směřující k obnově svobody a demokracie v Československu. V den státního svátku 28. října 1991 ho prezident Václav Havel ocenil Řádem Tomáše Garrigue Masaryka. Státní vyznamenání však za něho – z důvodu Františkova špatného zdravotního stavu v důsledku prodělané mozkové příhody – přebírala manželka Amalie. O několik málo měsíců později, 9. března 1992, František Schwarzenberg zemřel. Během pohřbu, který se konal v rakouském Murau, kde se nachází jedno ze schwarzenberských rodových sídel, hovořil nad jeho hrobem biskup Jaroslav Škarvada. Podle vzpomínek Amalie Schwarzenbergové vystihl charakter jejího zesnulého manžela následujícím slovy: „Byl jsi katolík, ale nebyl jsi fanatik, byl jsi

---

³⁶⁹ Viz SCHWARZENBERG, František.: Má to vůbec ještě nějaký smysl?, s. 4 (srov. Schwarzenbergisches Archiv Murau, f. Pozůstalost Františka Schwarzenberga, nezpracováno, k. 3).

³⁷⁰ Tamtéž.

³⁷¹ SCHWARZENBERG, František.: Jméno Masaryk. In: Nový svět, 7. 3. 1962 (srov. Schwarzenbergisches Archiv Murau, f. Pozůstalost Františka Schwarzenberga, k. 14).

Čech, ale měl jsi tolerantní vztah k nepřítelům. A byl jsi apoštol nešťastných rozhádaných exulantů.“³⁷²

František Schwarzenberg nebyl jediným představitelem šlechty, který po komunistickém převratu odešel do exilu. Když koncem února 1948 opouštěl Československo, na římském letišti jej přivítal František Antonín Kinský (z Kostelce nad Orlicí), tamější zástupce Československých aerolinií. Také on se rozhodl hledat nový domov v zahraničí. Do Ameriky Schwarzenberga následovali např. Jindřich Kolowrat-Krakovský, někdejší československý vyslanec v Ankaře, nebo Max Lobkowicz, bývalý československý velvyslanec ve Velké Británii. Oba se zapojili do protinacistického odboje, avšak za oceánem již žádný z nich výrazné společensko-politické aktivity nevyvíjel (byť Jindřich Kolowrat se stal členem Rady svobodného Československa). František Schwarzenberg tak v podstatě zosobňuje jediného zástupce z exilových řad české aristokracie, který se narodil na sklonku monarchie, dozrál v ovzduší prvorepublikového Československa a hodnotový fundament demokratického státu přijal do té míry za svůj, že jej bránil jak v boji proti nacismu, tak posléze proti komunismu. Schwarzenbergův život významně určovaly momenty symbolizující československé dějiny. A nejinak tomu bylo téměř na jeho konci, když mu byl na podzim 1991 udělen Řád TGM. Opět šlo o symbolický akt, neboť svůj osud spojil s údělem státu, který Masaryk vytvořil a do jehož služeb vložil symbolický kapitál plynoucí z jeho původu. Šlechtictví a jeho hodnoty (obsažené v pojmu „služba“) tak udržel životaschopné i v podmínkách moderního světa. Smrt ho pak zastihla v roce, v jehož závěru odešlo ze světa i Československo.

---

³⁷² VOTÝPKA, Vladimír.: *Návraty české šlechty*, Praha-Litomyšl 2002, s. 68.

4. Aristokrat ve službách republiky na královském dvoře Maximilian Erwin kníže Lobkowitz (1888–1967)

Také v případě Maximiliana Ervina knížete Lobkowicze byla loajalita zemi a národu podepřena jeho republikanismem a vazbami na hradní prostředí. Ve šlechtických kruzích byl vnímán od počátku jako „čistý republikán“ a vysloužil si přívlastek „rudý princ“. Postoji a názory, které zastával, značně vybočoval i v rámci vlastního rodu. Svě jméno dal plně k dispozici novému státu, když se v jeho začátcích stal členem československé diplomatické mise v Londýně. Navázal tím na tradice svých příbuzných, např. Václava Ferdinanda Popela hraběte z Lobkovicz, který v 17. století působil jako vyslanec v Anglii, Bavorsku, Francii a ve Španělsku.³⁷³ Musel se sice současně věnovat obhospodařování rodových statků na Roudnicku a Bílinsku, což si vyžadovalo časté absence mimo Londýn, přesto byly jeho služby značně ceněny, neboť umožňovaly naší diplomacii přístup do jinak obtížně proniknutelného světa britské aristokracie a politiky. Jistě k tomu přispěl též jeho sňatek s anglickou šlechtičnou Gillian Bonham-Carter, rozenou Somerville of Drishane (1890–1982). Na druhé straně právě tento vztah mu přinesl i nemalé komplikace.

Maximilian Lobkowitz pocházel z jednoho z nejproslulejších aristokratických rodů. Mezi rody českého původu zaujímal Lobkoviczové nejvyšší a nejvznešenější postavení.³⁷⁴ Maximilianův otec Ferdinand Zdeněk (1858–1938), devátý panující kníže z Lobkovicz a vévoda roudnický, byl císařským komořím a nositelem Řádu zlatého rouna. Jeho žena a Maximilianova matka se jmenovala Anna Berta hraběnka von Neipperg (1857–1932). Z pozice vladaře lobkowiczského domu rozhodl Ferdinand Zdeněk 19. ledna 1919 o užívání nejstarší dochované formy jména „z Lobkovicz“, jež se stala závaznou pro všechny příslušníky tohoto rodu.³⁷⁵

Původním dědicem roudnické primogenitury nebyl Maximilian, ale prvorozený Ferdinand Josef (1885–1953), který se však dopustil prohřešku proti rodovým zásadám, když si vzal za ženu neurozenou Klotildu Leopoldinu Volkovou (1888–1970), čímž ztratil nárok na nástupnictví. To přešlo na Ferdinandova mladšího bratra Maximiliana,

---

³⁷³ MŽYKOVÁ, Marie: Šlechta ve službách diplomacie I, Praha 2001, s. 40.

³⁷⁴ KASÍK, Stanislav – MAŠEK, Petr – MŽYKOVÁ, Marie: Lobkowiczové. Dějiny a genealogie rodu, České Budějovice 2002, s. 15; za prvního známého prapředka rodu Lobkowiczů se považuje rytíř Mareš (Martin) z Újezda, který se v pramenech objevuje na konci 14. století, srov. MAŠEK, Petr: Modrá krev. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích, 4. vyd., Praha 2010, s. 165.

³⁷⁵ KASÍK, Stanislav – MAŠEK, Petr – MŽYKOVÁ, Marie: Lobkowiczové, s. 53.

který se tak v roce 1920 stal desátým panujícím knížetem z Lobkowicz a vévodou roudnickým. Ovšem i Maximilian následoval příkladu svého staršího bratra Ferdinanda Josefa a obdobným způsobem se provinil proti rodovým pravidlům, když se rozhodl dát přednost svému srdci nad rodovými obyčejí. Jeho manželka Gillian (1890–1982), s níž se oženil 1. prosince 1924, byla sice šlechtického původu (dcerou anglického šlechtice Aylmera Coghilla Somerville of Drishane), ale teprve rok před svatbou se rozvedla. Titul panujícího knížete z Lobkowicz a vévody roudnického se tím pádem navrátil zpět otci Ferdinandu Zdeňkovi, po jehož smrti přešel z hlediska primogenitury na nejbližšího příbuzného, a sice Jaroslava z křimické větve Lobkowiczů³⁷⁶

Pozemková reforma a rodinné spory ohrožují ekonomickou základnu rodu

Dlouhodobá ekonomická stabilita lobkowiczského hospodářství byla založena na spojení zemědělského a lesnického podnikání s průmyslovou výrobou. Podstatný zásah do této hospodářské soustavy přinesla pozemková reforma realizovaná v prvním desetiletí existence československého státu. Majetek Maxe Lobkowicze čítal úhrnnou výměru 26 495 ha (z toho zemědělská půda tvořila 11 176 ha a lesní 15 319 ha). Státní pozemkový úřad zohlednil potřebnost péče o historické a umělecké památky (šlo o 6 zámků, 2 hrady, palác, archiv a knihovnu, obrazárnu, patronátní kostely apod.) a ze záboru propustil 2 373 ha zemědělské a 9 186 ostatní, převážně lesní půdy. Rozsah odstoupené půdy držené do té doby Maxem Lobkowiczem činil 10 725 ha (40,4 % původní výměry). Pozemkovou reformu na Lobkowiczových statcích ukončila až generální dohoda z 21. března 1930. Její výsledek umožňoval Maxi Lobkowiczovi nadále disponovat životaschopným hospodářským komplexem o 15 769 ha půdy. Navíc pozemková reforma nijak nepostihla průmyslové podniky, které významnou měrou napomáhaly celkové prosperitě Lobkowiczova majetku (i navzdory nejruznějším rodinným rozporům).³⁷⁷

Zmenšení svého vlastnictví kompenzoval Max Lobkowicz prodejem minerálních vod Bílinské kyselky a Zaječické hořké vody. Na podzim 1936 pak koupil za 8 700 000 Kč většinu akcií firmy Jindřich Mattoni v Kysiblu-Kyselce u Karlových Varů. Získal tím nejen významné minerální zřídlo, ale též 593, 64 ha většinou lesní půdy.³⁷⁸

---

³⁷⁶ Srov. KASÍK, Stanislav – MAŠEK, Petr – MŽYKOVÁ, Marie: Lobkowiczové, s. 53.

³⁷⁷ Srov. ČERMÁKOVÁ, Anna: Vývoj a organizace majetkové držby roudnických Lobkowiczů od roku 1920 do jejího zániku. In: Sborník archivních prací 22, 1972, s. 412–431.

³⁷⁸ Srov. ČERMÁKOVÁ, Anna: Vývoj a organizace majetkové držby roudnických Lobkowiczů od roku 1920 do jejího zániku, s. 415.

Stabilizací ekonomické základny si Max Lobkowicz vytvářel důležité předpoklady pro společenské aktivity, které financoval z hospodářských výnosů svých podniků. Na rozdíl od svého otce, který byl mentálně ukotven v pořádcích zaniklé monarchie a jen s obtížemi přivykal novým poměrům, se bez obtíží adaptoval na prostředí republikánského Československa, k němuž se s nadšením hlásil. Vedle Maxova ideového přesvědčení, které podstatně ovlivnila česká výchova dlouholetého vychovatele v rodině Lobkowiczů, JUDr. Františka Brožka, se jednalo ze strategického hlediska o cestu, jak udržet důstojné postavení rodu, odvislé od jeho ekonomického zázemí, a samozřejmě jeho prestiž. I proto rodinná rada rozhodla o tom, že „svěřencectví“ přešlo na Maxe, který mohl podle názorů členů rodiny nejlépe hájit rodové zájmy.³⁷⁹ Avšak ty začaly být velmi vážným způsobem ohrožovány po smrti generálního ředitele lobkowiczské správy JUDr. Ludvíka Paulera v lednu 1927, kdy mezi Maxem Lobkowiczem a jeho otcem Ferdinandem Zdeňkem naplno eskalovaly dlouhodobě narůstající neshody v názorech na správu majetku. Dne 24. října 1928 odvolal Ferdinand Zdeněk plnou moc, kterou dříve udělil Maxovi pro řízení alodiálního majetku, což mělo za následek separaci obou hospodářských částí (svěřenecké a alodiální), které tvořily jeden účetní celek a byly po staletí spravovány společně.³⁸⁰

Konflikt mezi otcem a synem se protáhl na plných deset let a obě strany stál milionové náklady. Dokonce hrozilo, že rodový majetek utrpí nevratné ztráty a bude ohrožena jeho další existence, což si oba znesvářené tábory zajisté uvědomovaly. Avšak až na podzim 1937 se pověřencům pro jednání (Ferdinanda Zdeňka zastupoval Kašpar Preysing a Maxe Lobkowicze Allain Rohan) podařilo dosáhnout smíru.³⁸¹

O rok později, 22. prosince 1938, Maxův otec zemřel. Sedm dní nato oslavil Maximilian padesáté narozeniny. Ačkoliv bezprostředně po otcově smrti a několik týdnů po „mnichovském“ rozbití Československa k oslavám mnoho důvodů nebylo, nepochybně ho potěšila četná blahopřání, kterých se mu k životnímu jubileu dostalo. Například to, které mu adresovali úředníci a zřizenci „podniků Vaší Jasnosti“ v Roudnici nad Labem, Nelahozevsi a Vysokém Chlumci. Kromě obvyklého přání dobrého „zdraví a svěžesti“ připojili Lobkowiczovi zaměstnanci také „zdvořilé díky za vždy, zvláště pak v posledních dnech tragického osudu našeho česko-slovenského národa, šlechtností Vaší Knížecí Jasnosti prokázané vzácné pochopení pro zájmy

---

³⁷⁹ Tamtéž, s. 419.

³⁸⁰ Tamtéž, s. 420.

³⁸¹ Tamtéž, s. 420.

svých zaměstnanců“³⁸². Na textu gratulace je též pozoruhodné, jak se ani dvacet let od přijetí zákona o zrušení šlechtictví a zákazu užívání šlechtických titulů nevytratil v lidech po staletí vžitý respekt k vrchnosti, což se projevilo ve formě Maximilianova oslovení: „Vaše Jasnosti! Nejmilostivější Kníže a Pane!“ a „Vaší Knížecí Jasnosti nejoddanější služebníci“³⁸²

Vztah k Masarykovi a Benešovi

Dne 4. ledna 1919 si historik Josef Pekař poznamenal do svého deníku: „Max Lobkowicz nadšeně obhajuje Masaryka a Kramáře proti Lodgmannu a L. Hartmannovi.“³⁸³ Informace o tom, co přesně přivedlo Lobkowicze k Masarykovi, resp. jak oba muži k sobě našli bližší cestu, dostupné prameny nepřinášejí. Nicméně o Lobkowiczově blízkém vztahu k hlavě československého státu svědčí nejen fakt, že dodával na Hrad roudnické červené víno, které bylo podáváno během slavnostních příležitostí,³⁸⁴ ale především korespondence, kterou udržoval s prezidentem Masarykem. Oba muži si čas od času vyměňovali vlastnoručně psané dopisy (zpravidla blahopřání k narozeninám či pozvánky na návštěvu). Například po Masarykově znovuzvolení prezidentem v roce 1927, jež nebylo předem zdaleka zaručené a předcházela mu tuhý politický zápas, připojil se Lobkowicz k zástupům gratulantů. Při té příležitosti vyjádřil obavy pramenící z „pomyšlení, že buď počet nerozumných a neslušných lidí u nás od doby prvního Vašeho zvolení vzrostl, nebo že nerozum a neslušnost dospěly od té doby k větší odvaze a důslednější organizaci“, kterážto skutečnost zavedla podnět k tomuto dopisu. Zdůraznil dále, jak je pro Československo důležité, že od samého počátku stál v jeho čele právě Masaryk, což opřel o své zkušenosti ze zahraničí: „Můj víceletý pobyt v cizině zesílil ve mně dojem, že celý náš stát čím dále tím více těží z toho, že jste právě Vy byl jeho zakladatelem, nýbrž že tento stát, dokud jej reprezentujete, dává světu záruku, že se od svých základních idejí v ničem nevzdálil a bohdá také nevzdálí.“ I proto se ho zmocňovalo rozhořčení: „Pocit studu a hněvu plní mi srdce, slyším-li nebo dočítám-li se poslední dobou často o rušné a hřmotné opozici proti Vaší nejen činnosti, ale i osobě, a to právě v těch vrstvách, jež si

---

³⁸² SOA v Litoměřicích, f. Lobkovicové Roudničtí – Velkostatek Roudnice nad Labem, k. 612, složka Vysoký pan majitel a jeho rodina. Osobní, blahopřání zaměstnanců Maxi Lobkowiczovi z 29. prosince 1938.

³⁸³ Hartmann, L. M. (1865–1924), německý spisovatel a publicista, srov. HANZAL, Josef (ed.): Deníky Josefa Pekaře 1916–1933, Praha 2000, s. 64.

³⁸⁴ AKPR, f. D (důležité), složka Lobkowiczové, velvyslanec dr. Max Lobkowicz, spolujednatel panství Roudnice – pozemkové záležitosti, sign. D10429/47, dopis z 23. 10. 1936.

tolik zakládají na své inteligenci, svém národním myšlení i na své občanské slušnosti.“³⁸⁵

O několik let později, na Lobkowiczovo přání k Masarykovým 80. narozeninám, jehož součástí bylo i pozvání na návštěvu Roudnice, odpověděl prezident osobně psaným dopisem, v němž sdělil, že rád do Roudnice přijede: „[...] dovolíte-li, budu Vaším hostem; slíbil jsem to a sliby se mají plnit. Tedy!“³⁸⁶ Obdobná důvěra a loajalita byla charakteristická pro Lobkowiczův poměr k Edvardu Benešovi, dlouholetému ministrovi zahraničí a Masarykovu nástupci v prezidentském úřadě.

Ve službách československé diplomacie: v dobách míru i v časech válečných

Po Františkovi Bořku-Dohalském byl Max Lobkowicz teprve druhým potomkem aristokratického rodu, který se dal do služeb československé diplomacie. Do úřadu ministerstva zahraničních věcí nastoupil 1. srpna 1920. Poté, co 3. srpna 1920 složil služební přísahu, byla mu přidělena služební hodnost legačního tajemníka II. třídy.³⁸⁷ Koncem září téhož roku pak zahájil službu na československém velvyslanectví v Londýně.

Ke stěžejním předpokladům pro přijetí do diplomatických služeb patřilo obecně vzdělání a jazykové znalosti. Lobkowicz vystudoval německé malostranské gymnázium v Praze a poté absolvoval českou právnickou fakultu Karlovy univerzity, na níž dosáhl titulu doktora práv (13. prosince 1913). Kromě českého jazyka ovládal němčinu, francouzštinu a angličtinu, slovem pak i polštinu. Před vstupem do diplomacie získával zkušenosti jako právní praktikant u okresního soudu pro Malou Stranu (říjen 1913 – březen 1914) a u Zemského soudu civilního (březen 1914 – červenec 1914), později coby místodržitelický praktikant v Praze (říjen 1918 – leden 1919). Ve válečném mezidobí (srpen 1914 – říjen 1918) působil v armádě.

Jelikož byl nucen řešit své majetkové záležitosti související nejen se správou a řízením, ale také s vleklými spory se svým otcem, často cestoval mezi Československem a ostrovním královstvím. Aby mohl zvládat obě své stěžejní aktivity, soukromé doma i diplomatické v Británii, neváhal se nechat zařadit na post honorárního ataše s titulem legačního tajemníka, což znamenalo vykonávání této funkce z převážné části bezplatně.

---

³⁸⁵ AKPR, f. D (důležité), složka Lobkowiczové, velvyslanec dr. Max Lobkowicz, spolujatel panství Roudnice – pozemkové záležitosti, sign. D10429/47, dopis Maxe Lobkowicze T. G. Masarykovi z 30. května 1927.

³⁸⁶ AMZV, osobní spis Maxe Lobkowicze.

³⁸⁷ Rozhodnutím vlády ze dne 22. prosince 1922 byl jmenován legačním tajemníkem I. třídy, srov. AMZV, osobní spis Maxe Lobkowicze.

Lobkowiczův nadřízený z československého zastupitelského úřadu v Londýně, chargé d'affaires Viktor Bráf, ve své zprávě z února 1937, jež je součástí Lobkowiczova osobního spisu, uvedl, že už na začátku 20. let vedení ambasády správně předvíдалo, že bude možné využívat „Lobkowiczových služeb pro styk s vlivnými anglickými kruhy“, což se „opětovně stalo ve chvílích, kdy se objevila potřeba“.³⁸⁸

Takto například na podzim 1933 přijal místo zástupce Československa v Mezinárodním výboru pro německé emigranty a účastnil se řady jednání v Ženevě či v Londýně. Přitom veškeré náklady plynoucí z těchto aktivit (cestovní výlohy apod.) si hradil z vlastních finančních prostředků. Lobkowiczův přístup k diplomatické službě svědčí o tom, že v ní našel zalíbení i naplnění. Ačkoliv nebyl na Britských ostrovech soustavně přítomen, nepřestával být po celou dobu první republiky veden mezi členy československého diplomatického zastoupení, což jen potvrzuje význam, který jeho osobě přisuzovali představitelé československé zahraniční politiky. Ani na konci třicátých let pro ně nepřestával být „prostředníkem styků s některými těžko dostupnými kruhy anglického světa“. V neposlední řadě pak oceňovali, „že se podle potřeby tyto styky dají kdykoli ještě na pokyn zintensivnět.“³⁸⁹

Vesměs kladně vycházel Lobkowicz i z pravidelných hodnotících zpráv, které o něm sestavovali jeho představení, především dlouholetý československý velvyslanec ve Velké Británii Jan Masaryk. V Lobkowiczovi viděl inteligentního úředníka „velmi dobré vůle“. Vytýkal mu sice jistý nedostatek iniciativy, což nahrazoval svědomitostí a absolutní spolehlivostí. Dále Masaryk podtrhl jeho perfektní znalost cizích jazyků a „velmi korektní a milé jednání“, jež ho činilo „pro Londýn těžko nahraditelným“. Na druhou stranu nebylo jeho silnou stránkou „vyřizování aktů“. Masarykovi se zdálo, že „trpí úzkostlivostí, aby věc dobře provedl, a tím se zdržuje“. Osobnostní profil Maxe Lobkowicze potom Masaryk uzavřel: „Má politické buňky a vzdor svému výsostnému vychování je skromný a charakterově znamenitý člověk.“³⁹⁰

Během londýnských diplomatických pobytů se Maximilianovi a jeho ženě Gillian narodili tři synové: Martin (1928), Dominik (1930) a Oliver (1934).³⁹¹ Velká Británie poskytla Maximilianovi, Gillian a jejich dětem útočiště také v letech druhé světové války, poté, co 13. března 1939, pouhé dva dny před obsazením zbytků českých zemí hitlerovským Německem, opustili již několik měsíců neexistující Československo. Na

---

³⁸⁸ Srov. AMZV, osobní spis Maxe Lobkowicze.

³⁸⁹ Srov. AMZV, osobní spis Maxe Lobkowicze.

³⁹⁰ Srov. AMZV, osobní spis Maxe Lobkowicze.

³⁹¹ Srov. AMZV, osobní spis Maxe Lobkowicze nebo Almanach českých šlechtických rodů, s. 271–272.

půdě ostrovního království prožil Max Lobkowicz dlouhé válečné roky a aktivně se účastnil zahraničního odboje. S okupací a vypuknutím vojenského konfliktu v podstatě počítal už bezprostředně po mnichovských událostech, když se společně se Zdeňkem Bořkem-Dohalským a dalšími stoupenci Edvarda Beneše zúčastnil setkání v Sezimově Ústí, během něhož se domlouval další postup určovaný nedávným tragickým rozbitím republiky a odhadováním věcí příštích. Stejně jako postavení československé exilové reprezentace odvíjela se i Lobkowiczova diplomatická pozice od situace na frontách a výsledků politických rozhovorů mezi členy antihitlerovské koalice.

S vypuknutím druhé světové války se v září 1939 přihlásil ke spolupráci s utvářejícím se československým exilovým hnutím. Poté, co britská vláda v létě 1940 uznala prozatímní československou vládu, byl Lobkowicz 1. října téhož roku služebně zařazen do ministerstva zahraničních věcí. Po definitivním uznání československé vlády britskou stranou v červenci následujícího roku padlo rozhodnutí o Lobkowiczově jmenování (10. října 1941) mimořádným vyslancem a zplnomocněným ministrem u svatojakubského dvora. Dne 6. června 1942 pak dosáhl velvyslaneckého postu. Lobkowiczovým protějškem zastupujícím Velkou Británii se stal Philip Nichols.³⁹²

V reakci na Lobkowiczovy postoje a exilovou aktivitu přistoupili nacisté k zabavení jeho majetku a zbavili ho také státního občanství. Inventáře zámků byly rozvezeny na různá místa. Roudnický zámek obsadila německá mládež (neblaze proslulý Hitlerjugend), která zde našla útočiště v podobě výcvikového střediska.

Po návratu z válečného exilu do osvobozeného Československa usiloval Lobkowicz o znovunabytí nacisty konfiskovaného majetku a opětné shromáždění uměleckých sbírek rozestých na různých místech republiky. S ohledem na potřebu zajistit návrat rodiny zpět do vlasti a věnovat se majetkovým záležitostem připravil v průběhu roku 1946 předání funkce velvyslance ve Velké Británii svému nástupci dr. Bohuslavu Kratochvílovi.³⁹³ V řadách československé diplomacie však Lobkowicz setrval i nadále. K 1. únoru 1947 byl v pozici ministerského rady přeložen do pražského ústředí ministerstva zahraničních věcí. Taktéž se dočkal ocenění. Byl mu udělen pamětní odznak druhého národního odboje.³⁹⁴

---

³⁹² K problematice československého exilového zřízení v době druhé světové války srov. např. KUKLÍK, Jan: Vznik Československého národního výboru a prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939–1940, Praha 1996; TÝŽ: Londýnský exil a obnova československého státu 1938–1945, Praha 1998.

³⁹³ Maximilian E. Lobkowicz byl odvolán z úřadu mimořádného a zplnomocněného velvyslance u J. V. krále Velké Británie a Irska dekretem prezidenta republiky z 3. prosince 1946. Srov. AMZV, osobní spis Maxe Lobkowicze.

³⁹⁴ AMZV, osobní spis Maxe Lobkowicze.

Ovšem v důsledku únorových událostí roku 1948 a monopolizace moci komunistickou stranou odešel s celou rodinou v pořadí do již druhého exilu – tentokrát do Spojených států amerických. Již v Lobkowiczově nepřítomnosti rozhodl 23. listopadu 1948 Akční výbor Národní fronty působící při ministerstvu zahraničí o jeho propuštění ze služebního poměru.³⁹⁵ Lobkowiczský majetek zabavil stát. Max Lobkowicz se obnovení svobodných a demokratických poměrů v Československu nedožil. Zemřel v roce 1967 v americkém Doveru ve státě Massachusetts.

Mimořádně cenné sbírky z majetku roudnických Lobkowiczů se za komunistického režimu ocitly na nejrůznějších místech: například obrazárnu převzala do své správy Národní galerie nebo knihovnu Státní knihovna v Klementinu. Rodové zámecké sídlo na Roudnici bylo přebudováno na Vojenskou hudební školu Víta Nejedlého. Pro některé jiné lobkowiczské objekty, jako například zámek Jezeří, se období komunistické vlády stalo doslova osudným, neboť došlo téměř k jejich zničení. Po sametové revoluci se do tehdejšího Československa vrátil Maximilianův vnuk William (1961), syn Martina Lobkowicze, který restituoval rozsáhlý majetek a jménem celé rodiny jej spravuje. Z důvodu neuspokojivého stavu roudnického zámku přenesl rodové sídlo na zámek v Nelahozevsi.³⁹⁶ Rovněž se mu podařilo získat do vlastnictví Lobkowiczský palác na Pražském hradě (jedná se o jediný hradní objekt v soukromém držení). Průvodcovský výklad, který namluvili osobně členové Williamovy rodiny, je založen na osudech roudnické linie Lobkowiczů ve 20. století. Ústřední postavení v něm nezaujímá nikdo jiný než Maximilian Erwin Lobkowicz. V souvislosti s Maximilianovým životním příběhem je zdůrazňována jeho služba pro republiku, dopady nacistické okupace a komunistického režimu jak na představitele jeho rodiny, tak na jejich vlast, z níž pokaždé odešli do exilu, a v neposlední řadě jsou vyzdvihovány jeho blízké vazby k prezidentům Masarykovi a Benešovi. Jestliže může být Lobkowiczova náklonnost k prvorepublikovému Československu, vyjádřená službou v diplomatickém sboru, interpretována ze strategického hlediska jako prostředek k zachování prestiže rodovému jménu a udržení si určitého společenského postavení, potom prohlídka Lobkowiczského paláce a vyslechnutí průvodního slova týkajícího se historie rodu umocňuje v návštěvníkovi přesvědčení o provázanosti osudů českého národa a rodu Lobkowiczů. Maximilianův pozitivní vztah s prezidentem Masarykem v tomto příběhu symbolizuje spojení reprezentanta rodu se zakladatelem novodobé české státnosti. Přičemž současní

---

³⁹⁵ AMZV, osobní spis Maxe Lobkowicze.

³⁹⁶ MAŠEK, Petr: Modrá krev, s. 191–192.

představitelé roudnických Lobkowiczů se cítí být, aspoň jak dávají najevo, pokračovateli této tradice.

5. „Enfant terrible“ české šlechty

Jindřich hrabě Kolowrat-Krakowský (1897–1996)

Zaměříme-li pozornost na postavu Jindřicha Kolowrata-Krakowského a jeho životní příběh, vystane před námi obraz muže, který byl sice svými kořeny pevně ukotven v prostředí nobility, avšak svými názory a postoji z něho značně vybočoval. Kolowrat, nikoliv náhodou označovaný přívlastkem „enfant terrible“ české aristokracie, si totiž na svém šlechtickém původu příliš nezakládal, přestože si ho byl samozřejmě dobře vědom.³⁹⁷ Zaměstnancům dokonce zakázal, aby mu říkali „pane hrabě“, oslovovali ho tudíž „pane šéfe“.³⁹⁸ Jeden z dalších rysů jeho osobnosti se projevoval ve výběru lidí, kterými se obklopoval. Vyhledával společnost spíše mimo panské kruhy. Upřednostňoval progresivně uvažující jedince, podnikatele či avantgardní umělce (docházel do Klubu Přítomnost a do Táflrundy). Přátelil se s Ferdinandem Peroutkou či Ivanem Herbenem, přednášel (zpravidla se věnoval společenským a hospodářsko-sociálním otázkám) na Dělnické akademii, úzce provázané se sociálně demokratickou stranou, na Husově škole v Plzni, YMCE³⁹⁹ či v Městské knihovně v Praze. Byl velmi podnikavý, demokraticky smýšlející, promasarykovsky a vlastenecky založený člověk. Urozenost pro něho rozhodně nepředstavovala prvořadou životní hodnotu, což potvrdil i tím, že si za matku svých dětí a později i za právoplatnou manželku zvolil ženu, jež se nemohla vykázat aristokratickým rodokmenem.

---

³⁹⁷ Kolowratové se řadí k starým českým šlechtickým rodům, jejichž rodokmen je sledovatelný od poloviny 14. století. Nositele tohoto jména bychom našli v královských a poté císařských službách, ať už jako vojáky, politiky nebo diplomaty. Rovněž byli aktivními činiteli v době českého národního hnutí. Například Jan Nepomuk Karel Kolowrat (1794–1872) byl českým vlastencem, členem Matice české a podporovatelem Národního muzea, kterému věnoval své sbírky. Ve 20. století Hanuš Kolowrat (1879–1955), který působil jako rakousko-uherský diplomat, podpořil českou účast na olympijských hrách ve Stockholmu konaných v roce 1912 a později, v roce 1939, podepsal národnostní prohlášení české šlechty. Srov. MAŠEK, Petr: *Modrá krev. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*, 4. vyd., Praha 2010, s. 138–141; *Almanach českých šlechtických rodů*, Praha 2010, s. 237–243.

³⁹⁸ Srov. HAZDRA, Zdeněk: *Člověk je privilegovaný jedině tím, že musí uznat svoji odpovědnost vůči druhým*. Rozhovor s Ernestem Kolowratem, *Xantypa*, prosinec 2008, s. 82–85.

Ernest Kolowrat se narodil v roce 1935 jako druhé z pěti dětí hraběte Jindřicha Kolowrata-Krakowského a Marie Klimtové. Po únoru 1948 odešel s rodiči do USA, kde vystudoval univerzitu v Yale. V rámci vojenské služby působil jako námořní důstojník v Pacifiku, později pracoval v USA a v západní Evropě jako redaktor, televizní režisér a v oblasti Public Relations. Trvale žije ve Spojených státech. Se ženou Barbarou pravidelně navštěvuje Českou republiku. Od roku 2008, kdy jsme se seznámili, jsem měl možnost několikrát se s Ernestem Kolowratem setkat a hovořit s ním o osudech jeho otce Jindřicha, jakožto celé rodiny v neklidném 20. století, o životě v americkém exilu a o tom, jak chápe šlechtu a šlechtictví v dnešním světě.

³⁹⁹ Young Men's Christian Association – křesťanské sdružení mladých mužů; začátkem 20. let se Alice Masaryková, dcera T. G. Masaryka, zasloužila o založení československých odnoží organizací YMCA a její ženské o období YWCA (Young Women's Christian Association).

Jindřich Kolowrat-Krakowský⁴⁰⁰ se narodil 27. července 1897 v Týnci u Klatov jako nejmladší ze čtyř dětí: po Alexandrovi (1886–1927), Bertě (1890–1982) a Bedřichovi (1893–1920). V Týnci navštěvoval obecnou školu, kde ho učil řídící učitel Rypáček, od něhož se naučil českému jazyku, neboť v domácnosti se užívala němčina. „V té době tak hovořila každá aristokratická rodina,“ vzpomínal na své dětství Jindřich Kolowrat s tím, že jako chlapec v sobě nepociťoval žádné národní sebevědomí, protože „rodiče se o ně nestarali“.⁴⁰¹

Ve studiích pokračoval na jezuitské škole v rakouském Salcburku a na tereziánském gymnáziu ve Vídni (Theresianische Akademie), které získalo proslulost svou tradicí ve výchově rakouských úředníků. Roky strávené na této škole byly nepochybně jedním z klíčových mezistupňů v názorovém zrání Jindřicha Kolowrata: „Byla to velmi liberální škola a také to byla škola, z níž paradoxně vzešla inteligence, která se nakonec postarala o rozpad Rakouska-Uherska. Možná proto, že vyučování vedli vzdělaní Češi, Němci, Rakušané v apolitickém duchu a na vysoké úrovni. V téhle škole se zrodil můj liberalismus, ale přesto jsem v budoucnu rodičům trochu vyčítal, že mě nedali na české gymnázium,“ vracel se do svého mládí Kolowrat.⁴⁰²

Vlivy předků

Ze svých předků se hlásil nejraději ke vzdálenému příbuznému Františkovi Antonínu Kolowratovi (1778–1861), jehož smrtí skončila libštejnská větev tohoto rodu. František Antonín byl vzdělaným šlechticem a vlastencem v zemském slova smyslu (češtinu příliš neovládal). Zastával pozici prezidenta Královské české společnosti nauk a řadil se k podporovatelům českého kulturního dění. Zasadil se o založení Národního muzea, kterému daroval i své mineralogické sbírky či rozsáhlou knihovnu. Ve vídeňské vládě vykonával funkci ministra vnitra a platil za protiváhu kancléře Metternicha.⁴⁰³ Podle mínění Jindřicha Kolowrata byl ve svém snažení značně osamocený: „Síly okolo císaře,

---

⁴⁰⁰ Linie Krakowských z Kolowrat má své jméno odvozeno od hradu Krakovec na Rakovnicku. Srov. MAŠEK, Petr: *Modrá krev*, s. 139.

V příjmení Jindřicha Kolowrata se v literatuře vyskytují dvě varianty: „Krakovský“ či „Krakowský“. Na základě dochovaného opisu rodného a křestního listu vydaného farním úřadem v Týnci 3. května 1939 jsem se rozhodl užívat v této práci druhou variantu, tedy „Krakowský“; srov. Státní oblastní archiv v Plzni – pobočka Klatovy (SOA v Plzni), f. Velkostatek Týnec, k. 115, Rodinné písemnosti Kolowratů-Krakowských, Jindřich (1897–1996).

⁴⁰¹ SARVAŠ, Rostislav: *Očima nejstaršího z Kolowratů*, Brno 1994, s. 21.

⁴⁰² SARVAŠ, Rostislav: *Očima nejstaršího z Kolowratů*, s. 22.

⁴⁰³ MAŠEK, Petr: *Modrá krev*, s. 139.

protěžující Němce včetně Rakušanů, byly mnohem silnější než české. Česká šlechta [...] nekladla na svou vlast takový důraz a neměla správné vlastenecké cítění. Proto dnes téměř nemáme českou šlechtu.⁴⁰⁴

Podnikatelský duch, který byl výraznou součástí Kolowratova myšlení, jeho sympatie k angloamerickému světu i zájem o Rusko, stejně jako jistá odtažitost vůči aristokratickému prostředí a nerespektování jeho zvyklostí mu byly zčásti dány do kolébky či spíše geneticky postoupeny od prarodičů. Dědeček z matčiny strany, ruský Němec Josef von Huppmann-Valbella, náležel mezi nejbohatší lidi v tehdejší Evropě. Svého postavení dosáhl díky ziskům z podnikání v oblasti tabákového průmyslu. Vlastnil největší ruské továrny na výrobu tabáku. V roce 1897, kdy přišel na svět jeho vnuk Jindřich, je z obav před revolucí prodal a založil další tabákovou společnost v Německu. Podnikání ho přivedlo i do Spojených států amerických, kde se podílel na vzniku American Tobacco Company (matka dnešních značek Marlboro nebo Philip Morris), která se posléze zařadila mezi světové tabákové giganty. Josef von Huppmann-Valbella postrádal starobylý aristokratický původ a navíc si, jak se o něm vyjádřil jeho vnuk Jindřich, „z Ruska odvezl vůči šlechtě nedůvěru.“⁴⁰⁵

Rodová starobylost však nechyběla Leopoldu Kolowratovi (1804–1863), dědečkovi ze strany Jindřichova otce, rovněž Leopolda (1852–1910). Jako vysoce postavený důstojník rakouské armády patřil k pobočníkům maršála Radeckého, s nímž slavil vojenské úspěchy v Itálii v revolučním roce 1848. Císař mu za statečnost udělil titul rytíře Vojenského řádu Marie Terezie a za zásluhy jej jmenoval guvernérem Benátek.

V Benátkách se zamiloval do o mnoho let mladší tanečnice Natalie Blaszcynské (1828–1861), kterou si v roce 1850 vzal za ženu. Nicméně toto osudové rozhodnutí v podstatě zapříčinilo jeho pád. Coby generál nejen nepožádal císaře o svolení k sňatku, ale navíc porušil i dobové konvence, neboť jeho manželka se nehonosila šlechtickým titulem. Důsledkem bylo Kolowratovo odvolání zpět do Vídně a ztráta veškerých výhod plynoucích z funkce guvernéra. Závěr jeho života byl neradostný. Až do své smrti se potýkal s nedostatkem prostředků a dluhy.⁴⁰⁶

Z krátkého manželství s Natalií (zemřela v pouhých 33 letech) se narodil Jindřichův otec Leopold Kolowrat (1852–1910). Jelikož v devíti letech přišel o matku a o dva roky

---

⁴⁰⁴ SARVAŠ, Rostislav: Očima nejstaršího z Kolowratů, s. 13–14.

⁴⁰⁵ Tamtéž, s. 14–15.

⁴⁰⁶ Tamtéž, s. 16.

později i o otce, ujali se ho jeho rakouští příbuzní. Rovněž Leopold se potýkal s dluhy. Před věřiteli dokonce utekl na tři roky do Ruska, odkud se vrátil až poté, co za něj jeho přátelé vyrovnali pohledávky. Ve Vídni se pak seznámil s Nadine von Huppmann-Valbella (1858–1942), jež pocházela z jedné z nejzámožnějších podnikatelských rodin v Evropě. I když její otec, výše jmenovaný Josef von Huppmann-Valbella, se stavěl ke sňatku odmítavě, neboť nechtěl, aby si jeho dcera vzala chudého hraběte, dal nakonec ke svatbě svolení. Konala se v katolické katedrále svatého Patrika v New Yorku dne 18. března 1884. Do Čech se manželé vrátili v souvislosti s dědictvím po smrti Hanuše z Kolowrat, majitele statku v Týnci u Klatov, do jehož vlastnictví dále spadal fideikomis Novohradských z Kolowrat, kam náležela Přimda, Dianaberg a Košátky. Součástí dědictví byl i pražský Kolowratský palác (nacházející se na Ovocném trhu proti dnešnímu Stavovskému divadlu) a dům na Příkopech. Statek v Týnci však převzali ve zbledovaném stavu. Obnova si vyžádala značné investice, které získali (kromě bankovního úvěru) od otce Leopoldovy ženy, jež se podle pozdějšího vyprávění jejího syna Jindřicha do statku zamilovala, ovšem nikoliv „z vlasteneckých pohnutek“. Jindřich byl přesvědčen, že se přestěhovala „čistě z pragmatických důvodů: dědictví. Myšlenkami totiž zůstávala po celý život většinou v Americe.“⁴⁰⁷

Spojení tradičního aristokratického rodu Kolowratů s průmyslnickou rodinou Huppmann-Valbella, která dosáhla díky svému ekonomickému rozmachu také společenského vzestupu ve formě povýšení do šlechtického stavu vyjádřeného baronským titulem, bylo pro Jindřicha Kolowrata v mnohém určující. Pomocí finančního kapitálu, který poskytl Jindřichův dědeček Josef, se podařilo navrátit týnecký velkostatek do hospodářské kondice a zachovat jej jako důležitou základnu zabezpečující sociální postavení této větve rodu. Specifičnost manželství Leopolda Kolowrata s Nadine von Huppmann-Valbella se promítla rovněž ve výchově jejich dětí. V jedné rodině se totiž setkávaly dva rozdílné světy: mladého Jindřicha a jeho sourozence formovala na jedné straně středoevropská, spíše konzervativní a převážně německá kulturní tradice zosobněná otcem, na druhé straně si od matky osvojovali zvyklosti a mentalitu liberálnějšího angloamerického civilizačního okruhu, který byl Jindřichovi bližší. Choval obdiv ke Spojeným státům americkým. Na prahu dospělosti přitom nemohl tušit, že mu jednou právě Spojené státy poskytnou útočiště, když se v roce 1948 rozhodl odejít z komunistického Československa.

---

⁴⁰⁷ Tamtéž, s. 21.

Aktivity v Masarykově republice

V roce 1915 ukončil Jindřich Kolowrat gymnaziální studia ve Vídni.⁴⁰⁸ První světová válka byla již v plném proudu, a tak zamířil ze školních lavic rovnou do armády. U jezdecké artilérie v Krakově absolvoval důstojnickou školu. Poté byl převelen k maďarskému pluku a následně na východní frontu mezi Lvov a Halič, posléze na italskou frontu a pak zpět na východní.

Velká válka, jak bývá prvoválečný konflikt nazýván, rozkolísala hodnoty v myslích milionů lidí. Kolowrat nebyl žádnou výjimkou. Jeho vztah k habsburskému mocnářství procházel zásadní proměnou, ruku v ruce se zřetelným příklonem k českému patriotismu: „V té době jsem si uvědomoval, kde jsou kořeny mého vlastenectví. Vnitřně jsem se stal takovým opozičníkem celého rakouského systému. Nechci tím říct, že by rakouská organizace byla špatná, [...] ale její systém smrděl od hlavy, zvláště způsob chování k Čechům.“⁴⁰⁹

Koncem září 1918 se vrátil přes Vídeň do Prahy. Ke konci života si v paměti vybavoval momenty, kdy všichni „křičeli totéž, křičeli česky, ačkoliv do té doby mluvili německy. Češtinu najednou zkomoleně používali i Němci. Byla to taková typická švejkovina,“ mínil Kolowrat a pokračoval ve svém přemítání o vztazích mezi Čechy a Němci: „Za první republiky se nemohlo stát, že by Češi věšeli Němce na kandelábry a upalovali je, jako se to dělo po druhé světové válce [...], za první republiky byl poměr mezi Čechy a Němci v podstatě přijatelný. Dokázali si vynadat, ale neubližovali si.“ Na příčiny první světové války pohlížel jako na výsledek „všemožných komplikací a nedorozumění“. Odsuzoval přitom rakouskou zahraniční politiku, která byla podle něho vedena „špatně a arogantně“.⁴¹⁰

Vážil si Tomáše G. Masaryka. V kontextu s první světovou válkou v něm spatřoval člověka, který svým způsobem mohl zachránit Rakousko, pokud by mu rakouský ministr zahraničí Aehrenthal dal příležitost zprostředkovat smír mezi Rakouskem a Srbskem. Masaryk si podle Kolowrata uvědomoval, že Rakousko-Uhersko tvoří významný hospodářský celek, a nepřál si jeho rozpad. Avšak „situace v něm byla beznadějná, protože mezi politiky nevládla tvořivá inteligence“, soudil Kolowrat,

---

⁴⁰⁸ Srov. AMZV, osobní spis Jindřicha Kolowrata-Krakowského, curriculum vitae (Kolowratův životopis, který je součástí jeho osobního spisu, slouží jako primární zdroj informací k jeho životní dráze v meziválečném období i za protektorátu).

⁴⁰⁹ SARVAŠ, Rostislav: Očima nejstaršího z Kolowratů, s. 27.

⁴¹⁰ Tamtéž, s. 35.

přičemž docházel k poněkud zjednodušujícím, ale pro něho jednoznačným závěrům: „Masaryk byl v této době takovým strašákem pro pseudoaristokracii, a Aehrenthal, který věděl o síle jeho ducha, ho kvůli svým zájmům jednoznačně odmítl. A tak jsme spadli do války nevědomě a díky hlouposti ostatních.“⁴¹¹

Podzim roku 1918 přinesl Kolowratovi jedno velké překvapení. Od sekretáře ministra zemědělství Bradáče se v polovině října dověděl, že jeho otec, který byl již osm let po smrti, zasedal kdysi jako poslanec zvolený za německou agrární stranu v Tachově v Říšské radě ve Vídni, o čemž neměl tušení. Dověděl se to v podstatě náhodou a není divu, že na tuto situaci reagoval i po letech s rozpaky: „Otec si asi neuvědomoval, co dělá. Vyvolalo to velký odpor u naší parlamentní delegace ve Vídni [...]. Styděl jsem se. Můj otec byl od roku 1910 mrtev, takže jsem se nestal terčem útoků vlastenců, ale kdyby žil, tak bych mu asi řekl, co si o něm myslím. K jeho omluvě však musím říci, že o české historii toho díky své výchově velmi málo věděl.“⁴¹²

V roce 1919 se Jindřich Kolowrat zapsal jako posluchač právnické fakulty v Praze a současně nastoupil jako praktikant v bance Bohemia. Práce v bance jej však nenaplňovala. Zanechal i právnických studií a vydal se na obchodnickou dráhu. Roku 1920 se stal úředníkem ve Vývozním sdružení československých strojírů (tzv. Čechomašina či Czechomachine), v jehož rámci se sdružily firmy Českomoravská-Kolben-Daněk, Wichterle a Kovařík, Melichar a Umrath nebo Bächer. Cílem sdružení bylo zajistit vývoz do Ruska, pobaltských států, Polska a Rumunska.⁴¹³

V „Čechomašině“ se u Jindřicha Kolowrata velmi rychle projevil jeho podnikatelský talent. Během jediného roku se vypracoval na pozici místoředitele sdružení. V roce 1922 pak odjel do sovětského Ruska za účelem organizování vývozu těžkého průmyslu. Podařilo se mu tam uzavřít první větší dodávky pro „Čechomašinu“, zejména pro Škodovy závody a Českomoravskou-Kolben-Daněk. Obdobnou misi do Sovětského svazu zopakoval v roce 1924.⁴¹⁴ Téhož roku vydal u firmy Bursík a Kohout knihu „Psychologie bolševismu“, jež vzbudila značný ohlas.⁴¹⁵

---

⁴¹¹ Tamtéž, s. 36.

⁴¹² Tamtéž, s. 39.

⁴¹³ Srov. AMZV, osobní spis Jindřicha Kolowrata-Krakowského, curriculum vitae.

⁴¹⁴ Srov. AMZV, tamtéž.

⁴¹⁵ KOLOWRAT-KRAKOWSKÝ, Jindřich: Psychologie bolševismu. Postřehy z cesty Ruskem, Praha 1924.

Rusko ho přitahovalo nejen kvůli revolučním změnám a obrovskému, doposud nevyužitému obchodnímu potenciálu, ale také s ohledem na dění v této zemi, jehož dopady se dotýkaly celého světa. Zcela správně vyvodil názor, že „od budoucího klidného vývoje ruských poměrů bude záviseti i klid v ostatní Evropě“.⁴¹⁶

Avšak podle Kolowrata nebyl obsah knihy často správně pochopen: „Mnozí si ji vyložili jako výplod jakéhosi polobolševika, což byla naprostá hloupost,“ bránil se výtkám Kolowrat. Pozoruhodné je, že v rámci jedné své přednášky, kterou proslavil v souvislosti s tématem knihy v klubu Československé národní demokracie, upozornil, že „bolševismus bude mít v Rusku dlouhého trvání“. Tato předpověď se shledala s nelibou reakcí předsedy strany Karla Kramáře, který Kolowrata pokládal za komunistu, zvláště pak poté, co mu sdělil svůj „dojem, že se v budoucnu i náš národ bude s bolševismem potýkat“.⁴¹⁷

Vývozní syndikát se pro nesváry mezi firmami, které sdružoval, po několika málo letech své existence rozpadl (1924). Jeden z jeho členů, Českomoravská-Kolben-Daněk, využil situace a Kolowratovi nabídl vedení vlastního exportu. Hned v následujícím roce (1925) se Kolowrat vypravil ve službách ČKD do USA, aby dojednal změnu licenční smlouvy s firmou Westinghouse Electric Company, East Pittsburgh. Ve Spojených státech zůstal se svolením společnosti ještě několik dalších měsíců, které využil k poznávání amerického života a studiu tamních poměrů. Při té příležitosti navštívil též Chicago, kde se zúčastnil českého plesu a seznámil se s dnes legendárním českým starostou města Čermákem. Rovněž zavítal do Detroitu, kde se setkal s Henrym Fordem, jenž ho však příliš nezaujal: „Jako člověk na mě žádný velký dojem neudělal, ale zapůsobila na mě jeho kancelář: neměl v ní žádné soukromí, byla to taková skleněná kukaň, ze které se mohl pohodlně dívat na své zaměstnance, jak obsluhují automobilovou linku.“⁴¹⁸ O své cestě po Spojených státech sepsal a publikoval knihu „Amerika a my“, která vyšla v nakladatelství Čin (sbírka Program). Zabýval se v ní ekonomickými aspekty, sociálními podmínkami, vztahy mezi černochoy a bělochoy a také situací Čechů v Novém světě. Navštívil například české vesnice na středozápadě, kde měli Češi farmy a kde se jim na základě zkušenosti, kterou učinil, výtečně dařilo.⁴¹⁹

---

⁴¹⁶ Srov. KOLOWRAT-KRAKOWSKÝ, Jindřich: Psychologie bolševismu, předmluva.

⁴¹⁷ SARVAŠ, Rostislav: Očima nejstaršího z Kolowratů, s. 46–47.

⁴¹⁸ Tamtéž, s. 52.

⁴¹⁹ Srov. KOLOWRAT-KRAKOWSKÝ, Jindřich: Amerika a my, Praha 1926.

Ve funkci šéfa exportu ČKD procestoval takřka všechny evropské země. Zahraniční zastoupení firmy neorganizoval jen v Evropě, ale v celém světě, zvláště v Jižní Americe. Kromě toho byl činný i publicisticky a přispíval do různých novin a časopisů články národohospodářského a sociálně hospodářského charakteru. Další výrazná změna v Kolowratově životě nastala v roce 1927, kdy zemřel jeho starší bratr Alexandr, neboli „Saša“, který patřil ke známým osobnostem své doby. Proslul coby zakladatel rakousko-uherské kinematografie. Provozoval filmovou společnost „Sascha film“ (Sascha-Filmfabrik), kterou založil v roce 1910 na Přimdě, odkud přesídlila o dva roky později do Vídně. Prosperity dosáhla díky válečnému zpravodajství a celovečerním filmům, v nichž vystupovaly takové hvězdy jako Marlene Dietrichová či Anny Ondráková. „Saša“ Kolowrat se kromě filmového průmyslu proslavil také jako automobilový fanda a úspěšný závodník. Ostatně jeho postavu zvěčnil Adolf Branald ve svém slavném díle „Dědeček automobil“.

Alexandr Kolowrat se také snažil udržovat kontakty s prezidentskou kanceláří. Jejím prostřednictvím prezident Masaryk zaslal blahopřání, byť formální, k Alexandrovu sňatku, který uzavřel v katedrále svatého Štěpána ve Vídni 30. dubna 1923 s ruskou kněžnou Sonjou Troubetzkoi (Trubeckou), dcerou někdejšího generála císařské ruské gardy knížete Mikuláše Troubetzkoi a kněžny Isoliny, rozené Moreno. Na svatebním oznámení upoutá okamžitě pozornost záměna hraběcího titulu, jehož byl Alexandr Kolowrat nositelem, za výraz „chef“. Zatímco u příslušníků nevěstiny rodiny se užívá knížecího titulu, v případě ženicha tomu je poněkud jinak: „Alexandr Kolowrat, chef domu Kolowrat-Krakovský-Novohradcký.“⁴²⁰

Jindřichův starší bratr projevoval rovněž zájem o vstup do diplomatických služeb. Jak dokládá záznam z prezidentské kanceláře datovaný 26. června 1923, jednal na toto téma s ministrem dr. Girsou a následně informoval kancléře Šámala. Girsou měl údajně Kolowratovi slíbit, že „k přijetí do zahraniční služby není zapotřebí dokončení právnických studií“, a tedy že s ním počítá. Avšak vstřícnost, postěžoval si Kolowrat bez bližších podrobností kancléři, se nedostavovala ze strany ministerské rady. Závěrem smířlivě konstatoval, že na přijetí do diplomatických služeb nespěchá, protože odjede „na podzim do Turecka a do Angory navazovat tam obchodní spojení“. V reakci na rozhovor s Kolowratem si kancléř Šámala učinil úřední poznámku, že jeho tvrzení,

---

⁴²⁰ AKPR, f. T (tajný), šlechta, sign. T 728/23, složka Alexandr Kolowrat, svatební oznámení z dubna 1923; blahopřání prezidentské kanceláře z 28. dubna 1923; poděkování Alexandra Kolowrata za blahopřání z 5. června 1923.

s odkazem na jiné sdělení ministra Girsy, „není zcela přesné“.⁴²¹ Ať už důvody odmítavého postoje ministerské rady byly jakékoliv, skutečností je, že Alexandr Kolowrat již tak řídké zastoupení šlechty v řadách prvorepublikové diplomacie nerozšířil.

Alexandrova smrt učinila z Jindřicha hlavu „krakowské“ větve Kolowratů. Již krátce po válce zdědil po taktéž předčasně zesnulém bratru Bedřichovi zámek a velkostatek v Týnci u Klatov, který postupně zmodernizoval v prosperující zemědělský závod. Po Alexandrovi přešel do jeho držení i velkostatek na Přimdě, zámek ve Velkých Dvorcích, malý lovecký zámek Diana a rozsáhlé lesy, což využil k vybudování velkého průmyslového dřevařského podniku (nesl název „Dřevostavby Kolowrat“ a spadal pod „Západočeské lesní podniky J. Kolowrat“). Byl jedním z prvních stavitelů tzv. finských domků v Československu. Výrobky z jeho závodů pak oslovovaly potenciální kupce sloganem: „Dřevo staví Kolowrat – věky musí přetrvat.“⁴²²

Aby se mohl plně věnovat správě rodinného majetku, odešel z Českomoravské-Kolben-Daněk. V roce 1929 zavedl ve svém zemědělském podniku v Týnci princip účasti všech zaměstnanců na zisku, což nechal zakotvit ve stanovách. Jak plyne z jeho pozdějších vyjádření, vyvolalo toto rozhodnutí jak pozitivní, tak i negativní odezvy v různých politických i hospodářských táborech.⁴²³ Se zájmem o něm psaly zejména levicové noviny, dokonce mu přisoudily označení „zemědělský Baťa“.

Ve dvacátých letech založil společně s národohospodáři, sociology a právníky Václavem Verunáčem, Jiřím Hejdou, Janem Mertlem a Františkem Munkem tzv. laboretické hnutí (labor: práce; etický: mravný). Jednalo se o „ideové hnutí, které spočívá na zásadách technického myšlení, mravního pojetí práce a principech vědecké organizace“. Mezi hlavní cíle si vytklo „řešiti sociální otázku svým zvláštním, ekonomickým způsobem, a to tak, že výroba a hospodářství [...] chtějí ze zaměstnance a dělníka učiniti vyšší typ ‚spolupracovníka‘ a že celou svou pozitivní politikou zamezovaly by vzniku proletariátu, jenž by stále zlepšovanými hospodářskými poměry

---

⁴²¹ AKPR, f. T (tajný), šlechta, sign. T 728/23, složka Alexandr Kolowrat, záznam ze dne 26. června 1923.

⁴²² Srov. SARVAŠ, Rostislav: Očima nejstaršího z Kolowratů, s. 54–57.

⁴²³ AMZV, osobní spis Jindřicha Kolowrata-Krakowského, curriculum vitae.

byl vlastně i materiálně povýšen do jiné sociální sféry“. Laboretismus se nechtěl stát politickým hnutím, nýbrž chtěl se „patrně omezit pouze na mravní směr“.⁴²⁴

V tomto duchu charakterizoval vztah svého otce k zaměstnancům i Ernest Kolowrat: „Říkal, že každý musí mít pořádný dům, žít pořádně, žít jako člověk, musí mít tolik, aby mohl dát dětem dobrou výchovu. Tatínek měl pověst, že zaměstnancům vždy platil víc než jinde a že u Kolowratů nikdo práci neztratil, pokud neudělal něco hrozného. Každý, kdo pro tatínka pracoval, byl na to hrdý.“ Mnohem střízlivěji však viděla realitu Kolowratova druhá žena Marie, která nastavila svému muži nesmlouvavým způsobem zrcadlo: „Lidi tě okrádají, přetvařují se, lichotí ti; ráda bych viděla, jestli by se tak k tobě chovali, kdybys nic neměl.“ Podle Ernesta Kolowrata byla otcova reakce vlídná: „Tatínek se vždy usmál a něžně ji napomenul: Ale Maničko, ty tomu vůbec nerozumíš!“⁴²⁵

O tom, že se Kolowrat těšil u svých zaměstnanců mimořádnému respektu, svědčí petice z května 1929, v níž 97 pracovníků (včetně 79 členů jejich rodin, tj. celkem 176 osob) „Týneckých zemědělských podniků J. Kolowrat“ v Týnci u Klatov, naléhalo na Státní pozemkový úřad, aby upustil od neočekávaného záměru podrobit zbytek velkostatku další vlně pozemkové reformy.⁴²⁶ Vedeni obavami z jeho totální likvidace, a tím i ztráty obživy, poukazovali na skutečnost, že pozemková reforma byla již na týneckém velkostatku provedena, a sice ve čtyřech fázích a natolik „radikálním způsobem, jako na žádném sousedním velkostatku jiném“. Kromě připomenutí příslibu, že pozemková reforma byla na týneckém velkostatku ukončena, a že by tedy měl být propuštěn ze záboru, odvolávali se též na vstřícný postoj Jindřicha Kolowrata vůči Státnímu pozemkovému úřadu, když sám od sebe postoupil své majetky k zestátnění a dokonce byl schopen se s úřadem dohodnout na podmínkách uskutečnění reformy.⁴²⁷

---

⁴²⁴ Úryvek z článku Laboretismus, Nová svoboda, Praha, 31. 1. 1929; SARVAŠ, Rostislav: Očima nejstaršího z Kolowratů, s. 58; srov. VERUNÁČ, Václav: Laboretismus. Hnutí technicko-mravního pokroku hospodářského. Zásady a směrnice, Praha 1928.

⁴²⁵ Srov. HAZDRA, Zdeněk: Člověk je privilegovaný jedině tím, že musí uznat svoji odpovědnost vůči druhým. Rozhovor s Ernestem Kolowratem, Xantypa, prosinec 2008, s. 84.

⁴²⁶ SOA v Plzni, f. Velkostatek Týnec, k. 73, Personální záležitosti, petice zaměstnanců Týneckých zemědělských podniků J. Kolowrat z 3. května 1929.

⁴²⁷ Výsledky pozemkové reformy na statcích Jindřicha Kolowrata:

Týnecké zemědělské podniky (okres Klatovy): Zemědělské reformě podrobeno 2888 ha, z toho rozparcelováno 963 ha (2 dvory rozparcelovány celé), na 4 zbytkové statky dáno 395 ha, ze záboru propuštěno 1530 ha (2 dvory o 250 ha – ostatní hlavně lesy).

Velkostatek Západočeské lesní podniky Dianaberk (nyní Diana, osada obce Nová Ves, okres Tachov) a Přimda (okres Tachov): Do pozemkové reformy vzato 7379 ha, z toho rozparcelováno 552, 55 ha, na

Důvody pro pokračování v záboru Kolowratova majetku s poukazem na jeho dědictví po zemřelém bratru Alexandrovi považovali zaměstnanci velkostatku za velmi formální. Naopak projevíli znepokojení nad tím, co se proslýchalo, totiž, že se tak má stát „proto, aby zvítězil osobní justament mocného předáka, který prohlásil, že Kolowratův statek musí rozméstí na kopytech koňských“.⁴²⁸

Z textu petice nelze sice vyčíst, koho tím zaměstnanci Kolowratova velkostatku mysleli, nicméně není obtížné vyvodit, proč mohly podnikatelské aktivity a přístupy Jindřicha Kolowrata směrem k personálu vzbuzovat nevraživost u konkurence. Personál týneckého velkostatku v pozitivním smyslu vyzdvihl již zmiňovaný Kolowratův zájem o sociální otázku zemědělských dělníků a snahu zvýšit jejich životní úroveň. Proto s nimi uzavřel smlouvy, v nichž k platným kolektivním dohodám zaručil přídavky ve výši 50 až 100 procent, a vedle toho ještě stanovil podíl na zisku celého statku ve výši 40 procent. Podpořil tak nejen sociální vzestup svých zaměstnanců, ale také jejich odpovědnost za prosperitu velkostatku: „Jelikož ujednání toto stalo se způsobem závazným, jsme faktickými i právními spoluživateli majetku, o který se jedná a máme tudíž řádnou legitimaci k tomu, abychom při jednáních v podobných záležitostech spolurozhodovali,“ napsali v petici. V této souvislosti neopomenuli připodotknout, že zbývajících 60 procent ze zisku „nepoužívá majitel pro sebe, nýbrž k potřebným investicím“.⁴²⁹

Uvedený způsob družstevního hospodářství přinášel všem zainteresovaným řadu dalších výhod. Poskytoval jim garanci základního platu i v období horších ekonomických výsledků. Na Kolowratovi petenti oceňovali jeho osobní nasazení a oběti, které byl ochoten přinést, aby zajistil nutné počáteční investice pro modernizaci velkostatku, kvůli čemuž dokonce prodal část rozsáhlého rodinného majetku se zařízením, včetně zámku a luxusních koní, a „ubytoval se v jediném pokojíku úřednickém“. V rámci péče o zaměstnance nechal vystavět dělnické byty s koupelnami a příslušenstvím. Kolowratovým cílem bylo totiž pozvednout podmínky lidí žijících na venkově,

---

5 zbytkových statků dáno 394,15 ha, ze záboru propuštěno 305,2 ha, dále v záboru 6126,8 ha, ve vlastní režii 3 hospodářské dvory, 5 plesí).

Srov. KÁRNÍK, Zdeněk: České země v éře první republiky (1918–1938), 3. díl, s. 682.

⁴²⁸ SOA v Plzni, f. Velkostatek Týnec, k. 73, Personální záležitosti, petice zaměstnanců.

⁴²⁹ SOA v Plzni, f. Velkostatek Týnec, k. 73, Personální záležitosti, petice zaměstnanců.

aby se přiblížila úrovni ve městech. Věřil, že zavedení lepších pracovních metod přinese člověku vyšší zisk, a tím i více volného času, který využije k sebevzdělávání.⁴³⁰

Kolowratovo jednání provázené prokazatelnou péčí o své zaměstnance a houževnatostí obstát v obtížných situacích, v nichž šel sám příkladem, posilovalo jak vzájemné vztahy mezi ním a pracovníky, tak napomohlo k vytvoření pevného pouta zaměstnanců k hospodářství, na jehož osudu jim záleželo a jehož přínos si nejen pro sebe samotné, ale také pro celou společnost plně uvědomovali: „Jsme hrdí na svůj podnik a pracujeme na něm s radostí. Jsme si dobře vědomi, že konáme rovněž poctivou práci pro stát. Zvyšující produktivitu, podporujeme soběstačnost našeho zemědělství a zlepšujeme obchodní státní bilanci. Tím, že snažíme se řešit sociální otázku v praxi, přispíváme ke konsolidaci jeho vnitřních poměrů.“⁴³¹

O to více očekávali podporu ze strany státu a o to méně chápali pokusy o paralyzování fungujícího hospodářského celku, což dali rozhořčeně najevo: „Místo toho označují nás osoby v přepychu a blahobytu bezstarostně si hovíci za bolševiky a to jedině proto – že našemu dělníku dostává se trochu větší skývy chleba, nežli panstvo pokládá za slušné a dovolené. Zdá se, že jest opět u práce naše smutně proslulá závist a osobní malichernost, která snaží se každého, kdo opovází se jíti nad obvyklý průměr sraziti dolů.“⁴³²

Blížkost vztahů mezi majitelem velkostatku a jeho personálem, jehož velkou část tvořili českoslovenští občané německé národnosti (často sociální demokraté), se prokázala také v pozdějších letech, především po skončení nacistické okupace, kdy Kolowrat nesouhlasil s jejich odsunem. S mnoha z nich pak zůstal v písemném spojení i poté, co odešel do exilu: „[...] byli nejen slušní, ale neobyčejně věrní lidé. Psali mi léta do Ameriky, a když pak zemřeli, jejich děti často v korespondenci pokračovaly.“⁴³³

K podobným zásadám ekonomického řízení jako Kolowrat se hlásil například filmový producent Miloš Havel. Shodou okolností od něho Kolowrat koupil pozemek na Barrandově, na němž postavil dřevěný dům. Movitým Čechům tím chtěl ukázat, že bydlení v dřevostavbách není něco podřadného. Neustále přejížděl mezi svými podniky na venkově a Prahou, kde se chtěl rovněž uchytit. Na Národní třídě nechal

---

⁴³⁰ Tamtéž.

⁴³¹ Tamtéž.

⁴³² Tamtéž.

⁴³³ SARVAŠ, Rostislav: Očima nejstaršího z Kolowratů, s. 124.

vystavět dům „Chicago“, který byl v době svého vzniku vedle Baťovy prodejny na Můstku jednou z nejmodernějších budov v Praze.

Kolowrat nebyl členem žádné politické strany, ale sympatizoval se sociální demokracií, k níž mělo blízko mnoho intelektuálů. Těm přiřkl také výrazný podíl na posílení komunistického hnutí: „Když jsem byl mladý, tak jsem v tehdejší komunistickém hnutí viděl hnutí pokrokové [...] To, že se komunisté chopili tak snadno moci, zavinili velkou měrou tehdejší intelektuálové svou náklonností k nim. Já jsem nikdy ke komunistům nepatřil, ale cítím trochu svou vinu v tom, že jsem společně s národními socialisty chtěl být až příliš pokrokovým. Všichni jsme měli plnou hubu pokroku a sociálního cítění [...]“. ⁴³⁴

K jeho přátelům z řad sociálních demokratů patřili profesor Vysoké školy obchodní Josef Macek, ministr Rudolf Bechyně a ministr sociálních věcí Jaromír Nečas. Rovněž se spřátelil s Tomášem Baťou. Ve třicátých letech se mu podařilo dostat i do společnosti „pátečníků“, kam jej přivedl výše jmenovaný Josef Macek, který ho představil prezidentu Masarykovi: „Pamatuji si, jak mi podal ruku, jenom se na mě pozorně podíval a nic neřekl. Vyzařovala z něho tak silná morální autorita, že jsem se ho skoro bál,“ vybavil si Kolowrat s odstupem mnoha desetiletí tyto chvíle. ⁴³⁵ Na Masarykovi si vážil jeho velkorysosti a světového rozměru: „Byl humanista a řada jeho spolupracovníků byli Evropané, a ne provincionální politici jako sudetští Němci, kteří se hádali, jestli ta ulice v Chebu se má jmenovat Egerstrasse, nebo Chebská, anebo Chebská a Egerstrasse. Sudetáci se chovali tak stupidně, že to vypadalo, jako kdyby pro tak nepodstatné záležitosti byli ochotni umřít,“ zasadil svůj pohled na Masaryka do složitého spletnice česko-německého soužití. Poté Masarykovo hodnocení, v němž se odráží Kolowratův typický černý a ironií zabarvený humor, shrnul do jediné věty: „Jestli mohu Masarykovi něco vytýkat, tak pouze to, že umřel příliš brzy.“ ⁴³⁶

Ačkoliv Jindřich Kolowrat-Krakowský pocházel ze starobylého šlechtického rodu, za šlechtice se příliš nepovažoval. Urozenosti, jedné z nejvíce pěstovaných šlechtických hodnot, nepřikládal téměř žádnou váhu, a už vůbec v ní neviděl výraznější překážku v otázce zajištění potomstva. Jeho stávající manželka, ruská kněžna Sonja Trubecká, kterou vedle statků v západních Čechách „zdedil“ po zemřelém bratrovi Alexandrovi,

---

⁴³⁴ Tamtéž, s. 59.

⁴³⁵ Srov. SARVAŠ, Rostislav: Očima nejstaršího z Kolowratů, s. 160.

⁴³⁶ Tamtéž, s. 123.

mu na svět žádné nepřivedla. Navíc ho začala obviňovat, že tomu tak je jeho vinou. Nezbylo mu tedy nic jiného, než se po potenciální matce svých dětí poohlédnout jinde, čímž by zároveň vyvrátil i toto nepříjemné podezření.

„Chtěl jsem mít zdravé děti, aby náš rod mohl pokračovat,“ vzpomínal po letech na hledání vhodné partnerky, která by přivedla na svět pokračovatele rodu Kolowratů. Podle jeho názoru i zkušeností byl takových žen mezi aristokracií skutečný nedostatek: „Jejich dcerky většinou trpěly samými neduhy a ty zdravé byly zase ošklivé,“ popisoval pro něho neuspokojivou situaci.⁴³⁷ Ženu na celý život nakonec našel v Marii Klimtové, jejíž rodiče provozovali za první republiky řeznickou živnost v pražském Braníku. Poprvé ji spatřil během svých pravidelných procházek podél Vltavy, jak věšela prádlo. Postupně se jim narodili tři synové (Jindřich, Ernest a Tomáš) a dvě dcery (Marie a Eva). Až na nejmladšího Tomáše se tak stalo mimo manželství.

Marie žila a vychovávala děti v činžovním domě v Braníku. Jindřich za nimi každý týden přijížděl, pokud ovšem zrovna nedlel na dlouhých cestách po světě. O svoji „vedlejší“ rodinu se náležitě staral a byl na ni hrdý. Podle jeho syna Ernesta ji považoval „za symbol svých demokratických ideálů, za veřejné zavrnutí zahálčivých boháčů ze své vrstvy“.⁴³⁸

Stále ho ale svazovalo nenaplněné manželství s ruskou šlechtičnou, které ukončila až její předčasná smrt, když Sonja v roce 1938 podlehla leukémii. Sňatku s otcem svých dětí se však Marie dočkala až za nacistické okupace, během níž se Jindřich aktivně zapojil do odboje. Svatba se konala 21. května 1942 v Praze. Marie s dětmi už ale tehdy bydlely v Košťálově na Semilsku, kam je Jindřich z důvodů většího bezpečí přestěhoval a kam se sám později tajně uchýlil, aby se vyhnul zatčení.

Čas nacistické okupace

Na podzim osudového roku 1938 narukoval Jindřich Kolowrat do Trenčína, kde byl záhy v říjnu téhož roku demobilizován. Přijetím mnichovského diktátu byl zklamán, což zazlíval jak prezidentu Benešovi, tak generálu Syrovému. V Trenčíně se mu nicméně podařilo setkat s vůdčí postavou slovenské autonomistické politiky Jozefem Tisem, kterého s odstupem času charakterizoval jako „slušného, ale omezeného

---

⁴³⁷ Tamtéž, s. 56.

⁴³⁸ Srov. KOLOWRAT, Ernest: Zpovědi českého Američana, Praha 1995, s. 12.

venkovského faráře“. Během rozhovoru „pochopil, že se s ním o širších souvislostech vůbec nedalo hovořit. Naši venkovští faráři z Týnce u Klatov věděli o světové politice desetkrát víc. Tiso byl pouze lokální kněz.“⁴³⁹ K této situaci se po únoru 1948 vrátila také komunistická Státní bezpečnost. Zatímco Kolowrat se už nacházel v exilu ve Spojených státech amerických, snažili se pracovníci StB v souvislosti s trestním oznámením vedeným na něho z důvodu nedovoleného opuštění republiky zdiskreditovat jeho profil. K tomu se bezesporu hodilo zvýraznit Kolowratův kontakt, byť byl jakkoliv marginální, se slovenskými autonomisty. Připomněli, že se v roce 1938 chtěl seznámit s „vedoucími činiteli HSLS na Slovensku“ a při té příležitosti „prohlásil, že on i celá česká šlechta nesouhlasí s Masarykem, ani Benešem“. Jestliže toto tvrzení se mohlo v případě mnoha představitelů šlechty opírat o pravdivý základ, není možné jej paušálně vztahovat vůči Kolowratovi a už vůbec ne mu podsouvat, že by souhlasil se „slovenským hnutím“ a přál si, „aby Slovensko ovládlo české země“.⁴⁴⁰

Z údajů v Kolowratově vlastním úředním životopise vyplývá, že v letech 1938–1940 se zdržoval převážně na venkově. V létě 1940 utrpěl při autonehodě těžký úraz, z něhož se zotavoval do května následujícího roku, kdy začal organizovat akce na podporu rodin postižených válkou. Především se tak dělo prostřednictvím tzv. Benešova fondu, do něhož vložil velkou část svého majetku, než mu jej nacisté v roce 1942 zkonfiskovali pro nepřátelský postoj k říši.⁴⁴¹

Zapojil se do odbojové skupiny Parsifal⁴⁴², kterou vedl Arnošt Heidrich, někdejší generální sekretář na ministerstvu zahraničí, dále do ní patřili spisovatel a diplomat Zdeněk Němeček, bývalý ředitel nakladatelství Borový a kabaretiér Rudolf Jílovský, filmař Josef Holman, legionář a spisovatel Jaroslav Kratochvíl či obchodník Alexander Brabec. Činnost skupiny se soustředila zejména na obstarávání zpravodajského spojení mezi domácím a zahraničním odbojem (vedlo různými cestami: přes Cařihrad-Ankaru, švýcarskou Ženevu či Švédsko). Po zatčení jeho kolegů a spolupracovníků z odboje žil Jindřich Kolowrat až do konce války v „podzemí“. Byl v blízkém spojení s hnutím odporu na Železnobrodsku, které obdrželo prostřednictvím fondu prezidenta Beneše během roků 1944 a 1945 značné částky na podporu osob nacházejících se v ilegalitě a u partyzánů. Od odbojářů v podkrkonoší získával zprávy vojenského a vojensko-

⁴³⁹ Srov. SARVAŠ, Rostislav: Očima nejstaršího z Kolowratů, s. 67.

⁴⁴⁰ ABS, f. T MV (taktický fond), sign. T-1324 MV.

⁴⁴¹ Srov. AMZV, osobní spis Jindřicha Kolowrata-Krakowského, curriculum vitae.

⁴⁴² Srov. POKORNÝ, Jindřich: Parsifal. Osudy jedné demokratické odbojové skupiny v letech 1938–1945 s poválečným dovětkem, Praha 2009.

hospodářského rázu, které podával dále. Současně postupně rozšiřoval akci na podporu obětí nacistického teroru. Její hlavní těžiště přenesl do Moravské Ostravy a Frýdku. Koordinací této pomoci jej pověřil přímo prezident Beneš.⁴⁴³

Celou dobu okupace udržoval Kolowrat úzké kontakty s generálem Karlem Kutlvašrem, s nímž byl ve styku až do osvobození. Květnové povstání zažil na Semilsku, kde jeho rodina žila již od roku 1940. Vycházejíce z jeho vlastních svědectví, podařilo se mu zachránit Jilemnicki před „řáděním velké přesily hord německého Volkssturmů ze Sudet“. Za odbojovou činnost obdržel Československý válečný kříž 1939.

Z československého vyslance v Turecku exulantem v Americe

Když se po druhé světové válce Jindřich Kolowrat hlásil do československých diplomatických služeb, neopomněl v závěru svého životopisu, který předkládal ministerstvu zahraničí, podotknout, že se o toto místo ucházel již začátkem dvacátých let na výzvu tehdejšího ministra národní obrany generála Husáka, z čehož však, aniž bychom se dověděli bližší podrobnosti, nakonec sešlo.

Mezi jazyky, které ovládal, patřila angličtina, francouzština, hůře ruština a částečně italština. Nepochybně znal výtečně i německy, což patrně pokládal buď za natolik samozřejmé, že to nestálo ani za zmínku, nebo s ohledem na zjitřené protiněmecké nálady panující ve společnosti bezprostředně po válce nepovažoval za vhodné se k tomuto jazyku jakkoliv hlásit. Naopak důležité bylo zdůrazňovat češtví, u sebe i rodiny. Proto vedle sdělení, že je ženatý a otcem pěti dětí, informoval též o tom, že jeho žena je rozená Češka.

Od ministerského předsedy Zdeňka Fierlingera, s kterým se znal z doby jeho diplomatického působení v Curychu, dostal nyní nabídku stát se ambasadorem v Turecku, Sovětském svazu nebo Číně. Pravděpodobně nešlo jen o výraz uznání jeho činnosti v odboji, ale spíše o projev vděčnosti za pomoc, kterou poskytoval se svými spolupracovníky z „Benešova fondu“ také jeho dvěma sestrám, které žily za okupace v Praze.⁴⁴⁴ Jelikož Kolowrat nechoval důvěru v poválečný vývoj, rozhodl se pro

---

⁴⁴³ Srov. AMZV, osobní spis Jindřicha Kolowrata-Krakowského, curriculum vitae.

⁴⁴⁴ Srov. SARVAŠ, Rostislav: Očima nejstaršího z Kolowratů, s. 84.

Ankaru, která nejvíce vyhovovala jeho plánům: „Tužil jsem, že se vystěhuji, a tak jsem dal děti do anglických škol, aby ten přechod nebyl pro ně tak náročný.“⁴⁴⁵

Ve funkci vyslance se zaměřil především na rozvíjení obchodních vztahů s Tureckem a podporu československého exportu. Z Turecka se kupoval tabák, který se směňoval za československé zboží (například za železniční vagóny z Ringhofferových závodů). Kontakty pěstoval zejména se západními spojenci, zvláště s USA a Velkou Británií, méně s Francií, jejíž diplomacii nepokládal za spolehlivou. Rovněž kladl důraz na spolupráci např. se skandinávskými zeměmi či se státy Dálného východu. Avšak bojkotoval Rusko, což vedlo až ke stížnostem na jeho osobu, které adresovala ruská strana do ústředí československé diplomacie v Praze.⁴⁴⁶ Proto si Kolowrata krátce před únorovým převratem v roce 1948 předvolal Vladimír Clementis, aby mu oznámil, že ruská strana projevuje nespokojenost s tím, že s ní odmítá spolupracovat. Kolowrat podle svých slov zareagoval tak, že měl za to, že slouží Československu a nikoliv Sovětskému svazu. Odmítl „sloužit dvěma pánům“ a nabídl rezignaci, kterou ale Clementis nepřijal. Místo toho mu překvapivě odpověděl: „Jste jeden z mála diplomatů, kteří se Rusům nepoddávají a dokáží jim oponovat. A to my potřebujeme.“ Kolowrat měl o Clementisovi též dobré mínění: „[...] byl vzdělaný salónní komunista, takový typický bratislavský intelektuál [...] nebyl to zkrátka žádný hulvát jako jeho nástupci.“⁴⁴⁷

Nakonec se s Clementisem dohodl, že si vezme z rodinných důvodů roční neplacenou dovolenou. Nejdříve se ale měl ještě vrátit do Ankary vyřídit některé úřední záležitosti a rozloučit se s ostatními diplomaty. Uvnitř však byl již pevně rozhodnut opustit Československo. Z Prahy odcestoval do Curychu. Zde se sešel s rodinou, která sem přijela z Velké Británie, kde studovaly jeho děti. Ve Švýcarsku je zastihly zprávy o komunistickém převratu, což urychlilo jejich další kroky.

---

⁴⁴⁵ Tamtéž, s. 85.

⁴⁴⁶ Činnost Jindřicha Kolowrata byla bezpečnostními orgány sledována delší dobu a vyvolávala znepokojení u komunistických činitelů. Svědčí o tom například záznam z 16. září 1947 nadepsaný „Další zpráva o podivném chování vyslance Kolovrata“. Ve zprávě se uvádí: „Když čs. ministr zahraničí uvědomil vyslance Kolovrata v Ankaře, že ČSR se nezúčastní pařížské mírové konference o Marshallově plánu, byl vyslanec velmi rozhněván a měl ještě téhož dne rozhovory s americkým a anglickým vyslancem. Anglický vyslanec jej později navštívil a zdržel se u něho 2 hodiny.“ Srov. ABS, f. T MV (taktický fond), sign. T-1324 MV.

⁴⁴⁷ Tamtéž, s. 88–89.

Kolowrat se definitivně rozhodl opustit diplomacii a odejít do exilu.⁴⁴⁸ Z Ankary odletěl za rodinou do Velké Británie⁴⁴⁹, kde vystoupil v českém vysílání BBC s kritikou poúnorových poměrů v Československu.⁴⁵⁰ V Británii navštěvovaly jeho děti tamní školy. Chtěl jim poskytnout západní liberální výchovu, v anglickém, nikoliv německém duchu. V Anglii se líbilo i Marii. Proto Jindřicha přemlouvala, aby zůstali v ostrovním království. U něj ale nakonec převážila touha odejít do Ameriky, u jejíchž břehů jeho početná rodina přistála ještě v březnu onoho osudového roku 1948.

Za oceánem hraběcí titul nic neznamenal. Marie se starala o děti, zatímco on usilovně sháněl obživu. Současně odhaloval různost a proměnlivost lidských charakterů – mnohdy mezi samotnými exulanty – což s sebou přinášelo četná zklamání. Žena mu nejednou připomněla svá dřívější varování: „Lidi tě okrádají, ráda bych viděla, jestli by se k tobě tak chovali, kdybys nic neměl.“ V této situaci, pod dojmem syrové reality, mu mohla říct: „Vidíš, jací lidé jsou, teď je poznáváš ve skutečnosti.“ Do exilového politického života se Kolowratovi (rozčarování hádkami mezi jednotlivými československými organizacemi) takřka nezapojovali, byť byl Jindřich členem Rady svobodného Československa a jeho jméno objevíme i mezi 44 signatáři Masarykova demokratického svazu, v jehož čele stál Ferdinand Peroutka.⁴⁵¹ Časem si pořídili farmu v Massachussetts. Jindřich ovšem nejvíce proslul jako prodejce kondičních přístrojů. Žili rodinným, spíše uzavřeným životem. Ostatně starost o domácnost a výchova pěti dětí Marii dostatečně zaměstnávaly.

Masarykův věhlas provázel Kolowrata i za oceánem. Dětem se snažil zajistit kvalitní vzdělání. Když jednal o podmínkách přijetí synů Jindřicha a Ernesta na soukromé gymnázium Hotchkiss School v Lakevillu ve státě Connecticut, které patří k nejprestižnějším ve Spojených státech amerických, ředitel školy se mu rozhodl vyhovět se slovy: „Nevím, kolik máte peněz, asi nemáte moc, ale já jsem velkým

---

⁴⁴⁸ V září 1950 bylo jak na Jindřicha Kolowrata, tak na jeho ženu Marii podáno trestní oznámení z důvodu nedovoleného odchodu za hranice ČSR, resp. oba čelili podezření, že po Jindřichově rezignaci na místo československého vyslance v Ankaře dne 8. března 1948 neuposlechli výzvy k návratu do ČSR. Srov. ABS, f. T MV (taktický fond), sign. T-1324 MV.

⁴⁴⁹ V politické zprávě československého vyslanectví v Turecku z 24. března 1948 se hovoří o tom, že činnost i odchod Jindřicha Kolowrata z Ankary do Anglie způsobily na „sovietském vyslanectve hodne pohoršenia“. Srov. AMZV, f. Zprávy ZÚ – Ankara, k. 1945–49.

⁴⁵⁰ V záznamu StB z 25. března 1948 se uvádí, že toho dne se dostavil zaměstnanec české grafické unie, předseda závodní rady Jelínek, který oznámil, že předchozího dne „poslouchalo několik zaměstnanců české vysílání z Londýna“. Během vysílání vystoupil s komentářem „jakýsi Jindřich Kolowrat-Krakovský“. K jeho promluvě uvedl: „Jmenovaný velmi a hrubým způsobem štvál a hanobil Československou republiku a hrubými slovy kritizoval zdejší zřízení.“ Srov. ABS, f. T MV (taktický fond), sign. T-1324 MV.

⁴⁵¹ Srov. POKORNÝ, Jindřich: Parsifal, s. 468.

obdivovatelem vašeho bývalého prezidenta Masaryka a považují za svou povinnost vás v tomto ohledu podporovat. Pokud nějaké peníze máte, řekněte, kolik můžete dát, a už o tom nebudeme mluvit.“⁴⁵² Díky možnosti absolvovat tuto kvalitní školu se Jindřichovi otevřely dveře ke studiu filozofie na Princeton University a Ernestovi historie na Yale University. Když pak „Hotchkiss“ slavil sté výročí své existence, byl vybrán právě Ernest Kolowrat, aby sepsal jeho historii.⁴⁵³

Jindřich Kolowrat měl to štěstí, že se dožil pádu komunistického režimu v roce 1989, čehož využil k návratu zpět do Československa, kde restituoval rozsáhlé majetky. Společně s tím nezapomínal na podporu dobročinných účelů. Například Národnímu divadlu poskytl za symbolickou jednu korunu ročně k užívání prostory Kolowratského paláce na Ovocném trhu. Od prezidenta Václava Havla se též dočkal ocenění v podobě Řádu T. G. Masaryka. Opětně nabytý rodový majetek postupně předal synovi Františku Tomášovi. Zemřel v pozhnaném věku 99 let.

Jindřichova žena Marie na rozdíl od svého muže rodnou vlast už nikdy nespatriila, i když po ní nepřestávala toužit (Jindřich jí dokonce z obav, aby z USA neodjela zpět do Československa, zabavil pas).⁴⁵⁴ Přestože politické změny roku 1989 k tomu otevřely cestu, nepřála si, aby lidé, kteří ji pamatovali ještě jako mladou krásnou dívku, najednou spatřili stařenku. Rovněž cítila jisté komplexy pramenící z toho, že se dostatečně nenaučila anglicky. Možná se i příliš podceňovala. Chyběla jí určitá zdravá sebedůvěra, kterou naopak nepostrádal Jindřich. Po její smrti v roce 1991 se tak do Čech vrátila alespoň urna s popelem. A zůstaly tu také vzpomínky: na ženu, která byla velmi pyšná, že své děti může vychovávat v hraběcí tradici. Přitom žila s mužem, který – ač původem aristokrat – této skutečnosti prakticky nedbal a upřednostňoval racionálně pragmatický přístup ke světu. Zřejmě jim toto spojení někdy až naivně tradičního s moderním pomohlo přežít dějinné poryvy, které pro ně 20. století přichystalo, včetně války a exilu. I tento rozměr je součástí příběhu Jindřicha Kolowrata-Krakowského.

---

⁴⁵² Srov. SARVAŠ, Rostislav: Očima nejstaršího z Kolowratů, s. 102.

⁴⁵³ Srov. KOLOWRAT, Ernest: Hotchkiss. A Chronicle of an American School, New York 1992.

⁴⁵⁴ Informace týkající se Marie Kolowrat-Krakowské jsem čerpal jednak ze vzpomínkové knihy jejího syna Ernesta (Zpovědi českého Američana, Praha 1995), jednak z osobních rozhovorů, které jsem měl možnost vést s ním v letech 2008–2012.

Závěr

V květnu 1924 si historik Josef Pekař zapsal do svého deníku:

Thomas Mann v Neues Wiener Journal 29. 5. o demokracii v životě. Smysl asi: demokracie pravá může vyrůstati jen z aristokracie – nebýti od včerejška, ale býti historicky odedávna, to chce stáří, dlouhá právní kontinuita, vkořenění v minulost, reprezentaci toho, co bylo, v tom, co je nyní. Důvěryhodnost. Proto aristokratický instinkt je vrozen každé kupecké kultuře (Mann mluví o transcendentnu); jde o smysl o přímé a zdárné, ušlechtilé a zbožné. Ale proti aristokratickému principu musí státi demokratický princip života, budoucnost, aby vznikla dokonalá, vznešená humanita. Evropa musí překonat mrtvou minulost.⁴⁵⁵

Habsburská monarchie se každým dalším výstřelem Velké války blížila ke svému konci. Spolu s ní se v roce 1918 zhroutilo i uspořádání, jehož jedním ze základních stavebních kamenů byla stavovská a rodová příslušnost. Přestože Rakousko-Uhersko prošlo v průběhu 19. století významnou proměnou, sílily v ní nově se formující občanské elity a spolu s nimi i demokratizační tendence, pro obsazování klíčových postů ve státní správě, důstojnických funkcí v armádě či míst v diplomacii zůstávala nadále prvořadým kritériem otázka původu. V uvedených oblastech si zachovávala po staletí svoji dominanci právě aristokracie. Svět, pro který byla stěžejním hodnotovým kritériem hodnota urozenosti a z ní odvozované přesvědčení o vlastní výlučnosti, se však rozpadem habsburského mocnářství zcela zhroutil.

V první části práce jsme se zabývali otázkou, jaký náraz znamenal pro šlechtu konec monarchie a jak se s tímto nejen společenským, ale rovněž mentálním otřesem vyrovnávala v kontextu dalšího vývoje. Se snahou zachovat si své postavení, majetek a prestiž v limitovaných poměrech, které jí nabízela Československá republika, souvisely i různé přístupy a strategie, které reprezentanti šlechtických rodů volili. Patřilo k nim zdůrazňování češství a zásluh o národ v naději, že při realizaci pozemkové reformy, která zeslabovala ekonomickou a tím i politickou moc šlechty, k tomu bude přihlédnuto a dojde tak ke zmírnění majetkových ztrát. Zřetelné stopy z dob Rakouska zanechalo i dědictví státoprávního tábora české šlechty, jejíž příslušníci dávali své vlastenectví do souvislosti se službou zemi. Ve své většině zachovávali loajalitu také Československé republice a v letech nacistického ohrožení se postavili na stranu českého národa.

---

⁴⁵⁵ HANZAL, Josef (ed.): Deníky Josefa Pekaře 1916–1933, Praha 2000, s. 113–114.

Vedle této části zemské šlechty se výrazně vyprofiloval početnější (více než 70% šlechty) názorový proud tvořený šlechtici, kteří svoji identitu spojili s němečtím a ze svého nechtěného postavení v československém státě učinili součást národnostní problematiky. Proti dopadům pozemkové reformy na jejich velkostatky protestovali u mezinárodních institucí se zdůvodněním, že se jedná o národnostní diskriminaci. Z těchto řad se časem rekrutovali přední podporovatelé nacistické politiky (Max Hohenlohe či Ulrich Kinský), v níž spatřovali prostředek k zničení Československa a znovunabytí ztracené moci a vlivu.

Obě strany spojovalo úsilí nalézt cesty, jak vyjít z revolučních změn s co nejmenšími šrámy. Radikálnější hlasy pak byly vedeny touhou dosáhnout zásadní revize poměrů nastolených výsledky Velké války a versailleským mírovým systémem. Dalším aspektem, který obě skupiny charakterizoval, byla nacionalizace (ať v českém, nebo německém smyslu), proti níž zůstávala aristokracie velmi dlouho imunní (bez ohledu na národnost se hlásila k tzv. zemskému vlastenectví). Avšak v meziválečném období nabrala na dynamice.

Mezi českou šlechtou nalezneme jen několik málo výjimek, které se ztotožnily s existencí československého státu od jeho samého počátku. Právě k nim náležejí hlavní postavy této práce: bratři František, Antonín a Zdeněk Bořek-Dohalský, František Schwarzenberg, Maximilian E. Lobkowicz a Jindřich Kolowrat-Krakowský. Ať už ve sféře světské nebo duchovní, na poli žurnalistiky, politiky, diplomacie či kněžské služby směřovala jejich činnost k podpoře Československé republiky a posilování jejího liberálně demokratického systému. Ačkoliv všichni pocházeli ze starobylých šlechtických rodů, v mnohém se od sebe lišili.

Bořkové-Dohalští vstupovali do 20. století, aniž by disponovali výraznějšími šlechtickými atributy v podobě zámeckého sídla, rozsáhlého pozemkového vlastnictví či významnou pozicí u císařského dvora. Naopak již od konce 19. století se jednalo o rod myšlenkově a názorově plně etablovaný v kulturně intelektuálních vrstvách české občanské společnosti. Vznik Československa tak považovali za dovršení dlouhodobého úsilí českého národa o samostatnost. Tím, že věřili – coby součást elit moderní české společnosti – v československou státní ideu, které se rozhodli sloužit, otevřela se jim zároveň možnost obnovit zašlou rodovou slávu a prestiž. Sepětí Bořků-Dohalských s prvorepublikovým Československem bylo z české šlechty bezesporu nejsilnější. Také s ohledem na dostupnost pramenů jim proto byla věnována největší pozornost.

V dalších částech jsme zaměřili pozornost na osobnosti šlechty, jež na rozdíl od Dohalských pocházely z nejvyšších pater aristokracie, ze starobylých, ekonomicky prosperujících a politicky vlivných dynastií. Kapitola o Františku Schwarzenbergovi ukázala příběh člověka, který jednak vzešel z mladší rodové větve Schwarzenbergů, jež se v průběhu 19. století značně počestila, jednak za republiky teprve vyrůstal a charakterově dozrával, což zajisté přispělo k jeho ztotožnění se s Československem. V kombinaci s kontakty na Masarykovu prezidentskou kancelář a jejího vedoucího Přemysla Šámala ho toto ideové ukotvení ve 30. letech nasměrovalo k zájmu o přijetí do československé diplomacie. Vzhledem k nacistické okupaci do ní vstoupil až po porážce hitlerovského Německa. Jeho působnost však měla jen krátkého trvání. Skončila komunistickým převratem a Schwarzenbergovou rezignací na post chargé d'affaires u Svatého Stolce – na den přesně, co svět obletěla zpráva o tragické smrti jeho nadřízeného a hlavně přítele Jana Masaryka. Odchod do exilu pro něho sice znamenal život mimo komunisty ovládanou vlast, současně však byl provázen snahou o udržení jisté kontinuity s odkazem Masarykova Československa a vírou v obnovení svobody a demokracie v rodné zemi. V tomto duchu se také neslo i Schwarzenbergovo exilové konání.

Od samých počátků existence samostatného Československa se v diplomatickém sboru objevoval vedle Františka Bořka-Dohalského také Maximilian E. Lobkowicz, reprezentant nejvýznamnějšího, původem českého knížecího rodu Lobkowiczů. Taktéž v Maxově případě sehrál důležitou roli na formování jeho názorů vliv českého vychovatele. Lobkowiczův pozitivní přístup k novému státu, republikánské smýšlení a sňatek s rozvedenou ženou ho na jedné straně výrazně odlišovaly od většiny příslušníků jeho stavu, na druhé straně mu první dva aspekty umožňovaly navázat na tradiční činnost Lobkowiczů ve veřejném prostoru. Třetí z nich, manželství s anglickou šlechtičnou Gillian Bonham-Carter, mu pak pomáhalo rozšiřovat sociální kapitál v britských politických kruzích, což zajisté coby diplomatický zástupce Československé republiky na britském královském dvoře přivítal. V neposlední řadě si Lobkowiczova rodina (navzdory svárům, které její členy provázely) slibovala od Maxova vystupování ve prospěch republiky zmírnění dopadů pozemkové reformy na rodové panství. Zábor půdy se sice nevyhnul ani roudnickým Lobkowiczům, nicméně jejich hospodářství si i poté udrželo konjunkturu a ziskovost, která byla do značné míry předpokladem Maxovy společenské aktivity.

Na příkladech Františka Schwarzenberga a Maxe Lobkowicze v podstatě spatřujeme obraz potomků šlechtických rodů, kteří se na půdorysu českého vlastenectví (nijak hraného) pokoušeli zachovat vážnost svému rodovému jménu, k čemuž jim bylo prostředkem jak eliminování dopadů pozemkové reformy na jejich ekonomickou základnu, tak působnost ve veřejném životě. Služba republiky, ač to může znít paradoxně, jim takovému udržení rodové prestiže dovolovala.

Poslední kapitola vypovídá o člověku, který se vymykal z aristokratických kruhů svojí nekonvenčností. Jindřich Kolowrat-Krakowský, potomek starobylého českého hraběcího rodu, preferoval prostředí tvůrčích a podnikavých lidí nad tím tradičním šlechtickým, byť sám z něho pocházel. Politicky sympatizoval se sociální demokracií. Nekonformní byl i ve svém podnikání, které založil na výrazném podílu zaměstnanců na zisku a na jejich sociálním zabezpečení. Nikoliv náhodou si vysloužil označení „zemědělský Baťa“ či „agrární socialista“. Místo v diplomacii (stal se vyslancem v Turecku) mu bylo nabídnuto až po druhé světové válce, během níž prokázal své vlastenecké přesvědčení účastí v protinacistickém odboji.

Aby zajistil pokračování svého rodu, neváhal navázat vztah s ženou neurozeného původu, jejíž rodiče provozovali řeznickou živnost. Vyznával angloamerickou kulturu a způsob výchovy. Dával jí přednost před tou střeoevropskou, v jeho očích především germánskou. V pragmatickém přístupu ke světu ho zajisté ovlivnily matčiny kořeny. Její otec Josef von Huppmann-Valbella náležel k předním průmyslníkům v oblasti tabákové výroby. Tyto rodinné vazby rozšiřovaly geograficky i mentálně Kolowratův obzor ze střední Evropy směrem jak do Ruska, tak do Spojených států amerických. Obě země procestoval a dobře poznal. Druhá z nich mu po únoru 1948 poskytla nový domov.

Z životních příběhů, postojů a činů jak bratrů Dohalských, tak Františka Schwarzenberga, Maxe Lobkowicze a Jindřicha Kolowrata-Krakowského nelze přehlédnout jejich bytostné sepětí s první Československou republikou a jejími osudy. Přičemž právě tato identifikace je přivedla jak do střetu s nacistickým režimem, tak posléze s komunistickou mocí. Poznáním jejich životních cest se nám rozšiřuje spektrum šlechty žijící v hranicích českých zemí – vedle té, která nový stát od samého počátku z různých příčin odmítala, a té, která jej pouze pragmaticky akceptovala – o tu, jež se s ním již v jeho zrodu ztotožnila. Převratový rok 1918 nám tak odkrývá v řadách šlechty jednotlivce, kteří se dokázali vyrovnat s podmínkami měnícího se světa a jeho novými ideovými proudy. Jednalo se, jak vidno, o nepočetnou skupinu. Pro většinu

šlechty se naopak dvacetiletí první republiky neslo ve znamení přizpůsobování se těmto změnám a hledání nové identity. Její národně česky cítící část ji veřejně vyjádřila v deklaracích v době „mnichovského“ ohrožení státu a na prahu druhé světové války.

Spoluzakladatel a ideový tvůrce Československa T. G. Masaryk pro námi jmenované jedince personifikoval víru v demokratické přesvědčení a touhu žít ve svobodné společnosti, která jim současně umožnila navázat na odkaz předků a zachovat důstojné společenské postavení. Masarykova osobnost jim toho byla zárukou. Pociťovali vůči němu respekt, důvěřovali mu a upřímně si ho vážili. Příklon k jeho politické linii dostatečně dokresluje i okruh lidí, jejichž společnost vyhledávali a které jsme v předchozím textu rovněž přiblížili. Masarykův odkaz je posléze provázel po celý život, mnoho let po smrti prvního československého prezidenta: Nejen v odbojové činnosti proti nacistům, ale některé též v exilu po únoru 1948 a po opětovém návratu do vlasti po listopadu 1989. Tehdy se například Jindřich Kolowrat-Krakowský zasadil mimo jiné o obnovu Ústavu T. G. Masaryka, resp. dnešního Masarykova ústavu AV ČR.⁴⁵⁶ Jeho aktivity byly spolu s činy Zdeňka Bořka-Dohalského a Františka Schwarzenberga z kraje 90. let 20. století rovněž oceněny Řádem T. G. Masaryka. Stalo se tak ve chvílích, kdy stát, pro který pracovali a v jehož nejtěžších okamžicích neváhali nasadit vlastní životy, pozvolna, ale jistě odcházel do dějin.

---

⁴⁵⁶ OPAT, Jaroslav: Za Jindřichem Kolowratem-Krakovským. In: Masarykiana a jiné studie II, Praha 2006, s. 214–215; tentýž článek byl již předtím otisknut jako nekrolog ve Svobodném slově 2. února 1996.

PRAMENY A LITERATURA

I. Archivní prameny

NÁRODNÍ ARCHIV (PRAHA)

Fondy:

Akademie hraběte Straky v Praze

Archiv pražského arcibiskupství – Ordinariát, „Pozůstalost Beran“

František Hála

Gen. Alois Eliáš

Hubert Ripka

Kurt Ziemke

Ministerstvo vnitra Londýn

Německé státní ministerstvo v Protektorátě

Prokop Drtina

Policejní ředitelství v Praze

Státní prokuratura

Státní tajemník při říšském protektorovi

Úřad říšského protektora

Ústřední sekretariát Národně socialistické strany

Archiv ÚV KSČ

ARCHIV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK (PRAHA)

Fondy:

Historický fond MV (MV-H)

Kuratorium pro výchovu mládeže

Mapy zpráv zpracované Studijním ústavem MV (fond Z)

Německé soudy v říši 1939–1945 (141)

Odbor politického zpravodajství MV

T MV (taktický fond)

Zemský odbor bezpečnosti (ZOB II)

ARCHIV MINISTERSTVA ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ ČR (PRAHA)

Fondy:

Diplomatický protokol

Londýnský archiv 1939–1945

Osobní spisy zaměstnanců

(František Bořek-Dohalský, Max Lobkowicz, František Schwarzenberg,

Jindřich Kolowrat-Krakowský)

Politické zprávy

I. sekce – prezidium 1918-1939 (1954)

Teritoriální odbor, Rakousko, 1955–59

Zprávy ZÚ – Ankara

ARCHIV NÁRODNÍHO MUZEA V PRAZE

Fond:

Antonín Podlaha

ARCHIV PRAŽSKÉHO HRADU (PRAHA)

Fond:

Archiv metropolitní kapituly, sign. 18-46-1, nezpracováno

ARCHIV KANCELÁŘE PREZIDENTA REPUBLIKY (PRAHA)

Fondy:

D (důvěrné)

T (tajné)

Osobní spisy zaměstnanců

MORAVSKÝ ZEMSKÝ ARCHIV V BRNĚ

Fond:

G 426 – Lidové noviny

LITERÁRNÍ ARCHIV

PAMÁTNÍKU NÁRODNÍHO PÍSEMNICTVÍ V PRAZE

Pozůstalosti:

Alexandr Bačkovský

Jaromír Borecký

Jaromír Doležal-Pojezdny

Josef Hanuš

Bohuslav Knoesl

Arne Novák

Otakar Theer

MASARYKŮV ÚSTAV A ARCHIV AV ČR, V. V. I. (PRAHA)

Fondy.

T. G. Masaryk

E. Beneš

ARCHIV UNIVERZITY KARLOVY (PRAHA)

Fond:

Právnická fakulta

ÖSTERREICHISCHES STAATSARCHIV WIEN (RAKOUSKO)

Archiv der Republik

Fond Bundesministerium für Auswärtige Angelegenheiten:

Neues Politisches Archiv (1918–1939)

Neue Administrative Registratur

Kabinett des Ministers Gruber (1945–1953)

Sektion II pol. (1945–1958)

Credentielle Schreiben (1918–1993)

Nachlass Theodor von Hornbostel

**DOKUMENTATIONSARCHIV DES ÖSTERREICHISCHEN WIDERSTANDES
(WIEN, RAKOUSKO)**

sign. 21587

sign. 22450/8

sign. 51381

SEGRETARIA DI STATO (VATICANO)

Archivio Storico (S. RR. SS), AA.EE.SS

SCHWARZENBERGISCHES ARCHIV MURAU (RAKOUSKO)

Fond:

Pozůstalost Františka Schwarzenberga

PAMÁTNÍK TEREZÍN

„Černý sešit“

Vzpomínky:

č. 51, č. 303 – Julius Taussig

č. 122 – Karel Štipl

č. 439 – Josef Cukr

č. 490 – Josef Kroupa

č. 592 – Josef Bilík

č. 802 – Bedřich Hátle

č. 849 – Jindřich Karpíšek

č. 850 – Karel Novák

č. 906 – Jaroslav Špalek

č. 1078 – Karel Hrubý

č. 1253 – Štěpán Trochta

č. 1402 – Eliška Pancová

č. 1383 – Václav Kraus

č. 1915 – Jan Vinický

ARCHIV KZ-GEDENKSTÄTTE DACHAU (NĚMECKO)

Häftlings Stammdaten, Franz Dohalsky

STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV V LITOMĚŘICÍCH

Fond:

Lobkovicové Roudničtí – Velkostatek Roudnice nad Labem

STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV V PLZNI – POBOČKA KLATOVY

Fond:

Velkostatek Týnec

STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV V TŘEBONI

Fond:

Rodinný archiv Schwarzenbergů (sekundogenitura)

POLABSKÉ MUZEUM V PODĚBRADECH

Sbírka materiálů k rodu Bořků-Dohalských z Dohalic

ARCHIVY SOUKROMÝCH OSOB

Osobní archiv Theobalda Czernina – Dymokury

Osobní archiv Antonína Bořka-Dohalského – Lysá nad Labem

Osobní archiv Václava a Marie Bořek-Dohalských – Praha

Osobní archiv Václava Širla – Praha

Osobní archiv Slávky Peroutkové – Praha

Osobní archiv Evženie Venerové – Praha

Osobní archiv PhDr. Jany Pasákové – Praha

Osobní archiv Ivana M. Havla – Praha

Osobní archiv Ernesta Kolowrata – Praha/Monson (USA)

II. Tištěné prameny

EDICE PRAMENŮ

- BASS, Eduard: *Moje kronika*, eds. M. KRULICHOVÁ – M. VINAŘOVÁ, Praha 1985.
- BERNARD, Vilém – BRÁNIK, Paľo – FIERLINGER, Zdeněk a kol.: *Za nové Československo. Sborník článků, projevů a dokumentů*, Praha 1945.
- CATALOGUS venerabilis cleri saecularis et regularis Archidioeceseos pragensis pro anno domini MCMXXXVI, Pragae 1936.
- CATALOGUS cleri Archidioeceseos Pragensis anno domini MCMXLII, Pragae 1942.
- DENÍKY Josefa Pekaře 1916–1933, ed. HANZAL, Josef, Praha 2000.
- DOHALSKÝ, František Bořek: *Táta píše klukovi*, Vídeň 1938.
- DOHALSKÝ, Zdeněk Bořek: *Opuštěný stůl*, ed. M. HALÍK, Praha 1947.
- DOKUMENTY z historie československé politiky 1939-1943, eds. L. OTÁHALOVÁ – M. ČERVINKOVÁ, Praha 1996.
- FORMOVÁNÍ československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, eds. M. HAUNER a kol., Praha 2000.
- KAREL VI. Schwarzenberg. *Torzo díla*, ed. M. C. PUTNA, Praha 2007.
- PALIVEC, Josef: *Prózy, listy z vězení, pozdravy přátel*, ed. J. RAMBOUSEK, Praha 1996.
- PEROUTKA, Ferdinand: *Deníky, dopisy, vzpomínky*, ed. S. PEROUTKOVÁ, Praha 1995.
- PEROUTKA, Ferdinand: *TGM představuje plukovníka Cunninghama*, ed. J. DRESLER, Zürich 1977.

PAMĚTI

- BENEŠ, Edvard: *Paměti*, Praha 1947.
- ČERNÝ, Václav: *Paměti I (1921 - 1938)*. 2. vyd., Brno 1994.
- ČERNÝ, Václav: *Paměti II (1938 - 1945)*. 3. vyd., Brno 1992.
- DRÁBEK, Jan: *Po uši v protektorátu*, Praha 2001.
- DRÁBEK, Jaroslav: *Z časů dobrých i zlých*, Praha 1992.
- DRTINA, Prokop: *Československo můj osud I*, Praha 1991.
- ELIÁŠOVÁ, Jaroslava – PASÁK, Tomáš: *Heydrich do Prahy, Eliáš do vězení*, Praha 2002.

- FEIERABEND, Ladislav Karel: Politické vzpomínky I. 2. vyd., Brno 1994.
- FIRT, Julius: Knihy a osudy. Kolín nad Rýnem 1972; Brno 1991.
- GREENE, Graham: Ways of Escape, London 1981.
- GREENE, Graham: Úniky, Praha 2006.
- JELÍNEK, Hanuš: Zahučaly lesy. Kniha vzpomínek, Praha 1947.
- KINSKÝ, Zdenko Radslav: Zu Pferd und zu Fuss. 70 Jahre aus den Erinnerungen,
Wien-Rom 1974
- KOLOWRAT, Ernest: Zpovědi českého Američana, Praha 1995.
- KRAJINA, Vladimír: Vysoká hra. 2.vyd., Praha 2005.
- MACHULA, Jaromír: Vatikán a Československo (1938–1948), Praha 1998.
- MASAŘÍK, Hubert: V proměnách Evropy. Paměti československého diplomata,
Praha-Litomyšl 2002.
- NÁDHERNÁ, Sidonie: Kronika Vrchotových Janovic, Praha 1998.
- SMETANOVÁ, Jindřiška: TGM: "Proč se neřekne pravda?". Ze vzpomínek
dr. Antonína Schenka, Praha 1996.
- ZÁMEČNÍK, Stanislav: To bylo Dachau, Praha-Litomyšl 2003.
- ZWEIG, Stefan: Svět včerejška, Praha 1999.

ZÁKONY

- Sbírka zákonů a nařízení státu československého, Praha 1918.
- Sbírka zákonů a nařízení státu československého, Praha 1920.
- Sbírka zákonů a nařízení státu československého, Praha 1936.

III. Vzpomínky pamětníků

(Poznámky z jednotlivých rozhovorů, uskutečněných v letech 2003–2012, v držení autora práce)

Antonín Bořek-Dohalský

Václav Bořek-Dohalský (1941–2004)

Marie Bořek-Dohalská

Ernest Kolowrat

Slávka Peroutková

Jindřich Pokorný

Václav Šírl

Stanislav Zámečník

(František Bořek-Dohalský v Dachau, vzpomínkový dopis autorovi této studie z 15. července 2008)

IV. Tisk

Die Furche	2006
Domažlický zpravodaj	1999
Vídeňské lidové listy	1951
Vídeňské menšinové listy	1948–1949
Vídeňské noviny	1935–1938
Vídeňské svobodné listy	1946–1949

V. Obecní kroniky

Pamětní kniha obce Čimelice

VI. Internetové zdroje

Těsnopisecká zpráva ze 7. schůze Národního shromáždění československého v Praze, úterý 3. prosince 1918:

<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/007schuz/s007001.htm>

(citováno dle stavu ze dne 22. ledna 2013)

Tajný rozkaz ministra vnitra Rudolfa Baráka O rozpracování, pozorování a evidování „bývalých lidí“ z 3. 1. 1959:

http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/rmv_no/rmv_1_1959.pdf.

(citováno dle stavu ze dne 14. února 2013)

VII. Filmový dokument

OLMER, Vít: Občané s erbem, Krátký film, Praha 1966.

VIII. Literatura

- ACKERL, Isabella – WEISSENSTEINER, Friedrich: Österreichisches Personen Lexikon, Wien 1992.
- BENEŠ, Josef: Kaine, kde je Tvůj bratr?, Praha 1971.
- BEZECNÝ, Zdeněk: Příliš uzavřená společnost. Orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století, České Budějovice 2005.
- BEZECNÝ, Zdeněk – SAK, Robert: Dáma z rajského ostrova. Sidonie Nádherná a její svět, Praha 2000.
- BRANDES, Detlef: Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945, Praha 1999.
- BUBEN, Milan: Heraldika, Praha 1986.
- ČAPEK, Karel: Hovory s T. G. Masarykem, Praha 1969.
- ČAPKA, František: Dějiny zemí Koruny české v datech. 3. vyd., Praha 1999.
- ČELOVSKÝ, Bořivoj: Ta ženská von Hohenlohe. Ostrava 1993.
- ČERMÁKOVÁ, Anna: Vývoj a organizace majetkové držby roudnických Lobkoviců od roku 1920 do jejího zániku. In: Sborník archivních prací 22, 1972, s. 412–431.
- ČVANČARA, Jaroslav: Akce Atentát, Praha 1991.
- ČVANČARA, Jaroslav: Heydrich, Praha 2011.
- ČVANČARA, Jaroslav: Někomu život, někomu smrt. Československý odboj a nacistická okupační moc 1941 – 1943, Praha 1997.
- ČVANČARA, Jaroslav: Někomu život, někomu smrt. Československý odboj a nacistická okupační moc 1939–1941, 2. vyd., Praha 2008.
- ČVANČARA, Jaroslav – HAZDRA, Zdeněk – VAJSKEBR, Jan: Naší ctí je věrnost. Konec druhé světové války v Evropě aneb Anabáze tří šlechticů v květnu 1945, Paměť a dějiny, č. 2/2010, s. 4–22.
- DEJMEK, Jindřich: Diplomacie Československa. Nástin dějin ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918–1992), I. díl, Praha 2012.
- DOBEŠ, Adam: Poválečné osudy Arnošta Schwarzenberga. In: Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii, eds.: Zdeněk BEZECNÝ – Martin GAŽI – Martin C. PUTNA, České Budějovice 2008, s 557–564.
- DOČEKAL, Boris: Osudy českých šlechticů, Jihlava 2002.

- DOLEJŠÍ, Josef: Duch smaragdového kříže, Praha 2003.
- DOLEŽAL, Jiří: Úvahy o české šlechtě v čase První republiky, Svědectví, č. 77, 1986, s. 39–62.
- DÖRNER, Christian – DÖRNER-FAZENY, Barbara: Theodor von Hornbostel 1889-1973, Wien-Köln-Weimar 2006.
- DUB, Roman: Zdeněk Bořek-Dohalský (Příspěvek ke studiu elit), diplomová práce, Historický ústav, Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity 1998.
- FISCHL, Viktor: Dr. Karel Steinbach. Svědek téměř stoletý, Praha 1990.
- GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: Velké dějiny Zemí Koruny české, svazek XV. a, 1938–1945, Praha-Litomyšl 2006.
- GEBHART, Jan – KOUTEK, Jaroslav – KUKLÍK, Jan: Na frontách tajné války, Praha 1989.
- GEORGIEV, Jiří: Až do těch hrdel a statků? Konzervativní myšlení a otázka samosprávy v politických strategiích české státoprávní šlechty po roce 1848, Praha 2011.
- GLASSHEIM, Eagle: Noble Nationalists. The Transformation of the Bohemian Aristocracy. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London 2005.
- GLASSHEIM, Eagle: Urození nacionalisté. Česká šlechta a národnostní otázka v 1. pol. 20. století, Praha 2012.
- GRŇA, Josef: Sedm roků na domácí frontě, Brno 1968.
- HALAS, František X.: Fenomén Vatikán, Brno 2004.
- HAZDRA, Zdeněk: Akce „Hraběnka“. Milovnice sportu a společenského života Josefína kněžna Lobkoviczová (1886–1971) v hledáčku Státní bezpečnosti. In: Jiří Kristián Lobkowicz, sportovec, závodník, člověk. Práce z dějin techniky a přírodních věd 38, ed.: Miloš HOŘEJŠ, Praha 2013, v tisku.
- HAZDRA, Zdeněk – HORČIČKA, Václav – ŽUPANIČ, Jan (eds.): Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století, Praha 2011.
- HAZDRA, Zdeněk: Mostem mezi dvěma světy. Osud Antonína hraběte Bořka-Dohalského z Dohalic – šlechtice, kněze a vlastence (1889–1942), Praha 2012.
- HAZDRA, Zdeněk: Komtesa rodem a hraběnka sňatkem. Immaculata Brandisová a Marie Kolowrat-Krakovská, Dějiny a současnost, č. 12/2012, s. 37–39.
- HAZDRA, Zdeněk: Josefína kněžna Lobkoviczová (1886–1971), Xantypa, č. 5/2012, s. 54.

- HAZDRA, Zdeněk: Adlige Demokraten im Kampf gegen den Totalitarismus. Das Schicksal der Grafen František, Antonín und Zdeněk Bořek-Dohalský während der nationalsozialistischen Okkupation. In: Walter Schmitz in Verbindung mit Jens Stüben und Matthias Weber, Adel in Schlesien, Band 3 – Adel in Schlesien und Mitteleuropa. Literatur und Kultur von der Frühen Neuzeit bis zur Gegenwart, Oldenbourg Verlag, München 2013, s. 635–658.
- HAZDRA, Zdeněk: Trois déclarations de la noblesse tchèque à la veille de la Seconde Guerre mondiale. « Toujours et en toutes circonstances, nous voulons nous dire membres de la nation tchèque ». In: Olivier Chaline (dir.), avec la collaboration d'Ivo Cerman, Les Schwarzenberg, une famille dans l'histoire de l'Europe XVIe-XXIe siècles, Panazol, Lavauzelle, 2012, s. 137–144.
- HAZDRA, Zdeněk: Un noble aux prises avec deux totalitarismes. Le prince František Schwarzenberg (1913–1992), diplomate, résistant, exilé. In: Olivier Chaline (dir.), avec la collaboration d'Ivo Cerman, Les Schwarzenberg, une famille dans l'histoire de l'Europe XVIe-XXIe siècles, Panazol, Lavauzelle, 2012, s. 145–152.
- HAZDRA, Zdeněk: Exilová činnost Františka prince Schwarzenberga (1913–1992) jako výraz snahy o udržení hodnotové kontinuity s Masarykovým Československem. In: Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe, ed. Peter JAŠEK, Bratislava 2012, s. 743–759.
- HAZDRA, Zdeněk: František princ Schwarzenberg (1913–1992). „Masarykovský“ aristokrat v souboji s totalitními režimy 20. století. In: Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století, eds.: Zdeněk HAZDRA – Václav HORČIČKA – Jan ŽUPANIČ, Praha 2011, s. 251–263.
- HAZDRA, Zdeněk: Šlechta ve službách Masarykovy republiky. In: Muži října 1918. Osudy aktérů vzniku republiky Československé, ed.: Rudolf KUČERA, Střed/Centre – časopis pro mezioborová studia Střední Evropy 19. a 20. století, Supplementum 1, Praha 2011, s. 145–157.
- HAZDRA, Zdeněk: Šlechta v době Mnichova 1938 a za druhé světové války. In: Šlechta v proměnách věků, eds.: Tomáš KNOZ – Jan DVOŘÁK, Brno 2011, s. 231–244.
- HAZDRA, Zdeněk: Šlechtic, diplomat a básník ve službách republiky: příběh Františka hraběte Bořka-Dohalského z Dohalic (1887–1951), Securitas Imperii 18 (č. 1/2011), s. 10–41.

- HAZDRA, Zdeněk: „Česká šlechta v časech nacistické okupace (malé zamyšlení)“.
In: Válečný prožitek české společnosti v konfrontaci s nacistickou okupací (1939–1945). Sborník příspěvků ze symposia k 70. výročí vypuknutí druhé světové války, ed.: Zdeněk HAZDRA, Praha 2009, s. 33–50.
- HAZDRA, Zdeněk: Ve znamení tří deklarácí: česká šlechta v době ohrožení československého státu, Dějiny a současnost, č.1/2009, s. 26–29.
- HAZDRA, Zdeněk: Mnichovské dny jako milník ve vztahu šlechty a novodobé české společnosti. In: Mnichov 1938 a česká společnost. Sborník z mezinárodního symposia k 70. výročí mnichovské dohody, eds.: Zdeněk HAZDRA – Lukáš VLČEK, Praha 2008, s.37–51.
- HAZDRA, Zdeněk: Člověk je privilegovaný jedině tím, že musí uznat svoji odpovědnost vůči druhým. Rozhovor s Ernestem Kolowratem, Xantypa, prosinec 2008, s. 82–85.
- HAZDRA, Zdeněk: Antonín hrabě Bořek-Dohalský z Dohalic (1889-1942). Šlechtic, kněz a vlastenec. In: Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20.století, eds. Pavel MAREK – Jiří HANUŠ, Brno 2006, s. 374–387.
- HAZDRA, Zdeněk: Zdeněk hrabě Bořek-Dohalský z Dohalic – osud jednoho šlechtice (1900–1945). In: Moderní dějiny, sv. 12, Praha 2004, s. 173–212.
- HOFMANN, Josef: Život za pravdu, památník chodského hrdinství, Domažlice 1949.
- HOLEČEK, Josef: Česká šlechta. Výklady časové i historické, Praha 1918.
- HROCH, Miroslav: Na prahu národní existence, Praha 1999.
- HVÍŽĎALA, Karel: Karel Jan Schwarzenberg. Knižecí život, Praha–Litomyšl 2002.
- JANÁČEK, Josef – LOUDA, Jiří: České erby, Praha 1988.
- JELÍNEK, Jaroslav: Politické ústředí domácího odboje, Praha 1947.
- JELÍNKOVÁ, Dita: Mikuláš Bubna z Litic a jeho role v protektorátní politice.
In: Válečný rok 1941 v československém domácím a zahraničním odboji, Praha 2011, s. 71–91.
- JELÍNKOVÁ, Dita: Zdeněk Sternberg. Šlechtic v hledáčku StB.
In: SVOBODA, Libor (ed.): Solitér. Pocta historikovi Václavu Veberovi, Praha 2012, s. 253–273.
- JELÍNKOVÁ, Dita: Chcete mě okrást... Majetková perzekuce Adolfa Schwarzenberga v dobách válečných i poválečných, Paměť a dějiny, č.2/2013, s. 96–106.
- JELÍNKOVÁ, Dita: Šlechtic v soukolí StB. In: Člověk v soukolí StB, ed.: Rudolf VÉVODA, Brno-Praha 2014 (připraveno do tisku).

- JODL, Miroslav - PECKA, Emanuel: Teorie elity, Praha 1994.
- JODL, Miroslav: Teorie elity a problém elity, Praha 1994.
- KADLEC, Jaroslav: Přehled církevních českých dějin 2, Řím 1987.
- KÁRNÍK, Zdeněk: Česká národní aristokracie ve 20. století jako sociální vrstva?
Úloha První republiky ve formování národní identity české aristokracie (Krátká úvaha). In: Studie k sociálním dějinám, sv. 7, Opava 2001, s. 243–259.
- KÁRNÍK, Zdeněk: České země v éře První republiky (1918–1938), I. díl, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929), II. vyd., Praha 2003.
- KÁRNÍK, Zdeněk: České země v éře První republiky (1918–1938), III. díl, O přežití a o život (1936–1938), Praha 2003.
- KASÍK, Stanislav – MAŠEK, Petr – MŽYKOVÁ, Marie: Lobkowiczové. Dějiny a genealogie rodu, České Budějovice 2002.
- KINSKÝ, Zdeněk Radslav: U nás, Chlumeck nad Cidlinou 1933.
- KLIMEK, Antonín: Boj o Hrad 2. Kdo po Masarykovi? (1926–1935), Praha 1998.
- KLIMEK, Antonín: Velké dějiny zemí Koruny české, sv. XIII., 1918–1929, Praha-Litomyšl 2000.
- KOLOWRAT-KRAKOWSKÝ, Jindřich: Psychologie bolševismu. Postřehy z cesty Ruskem, Praha 1924.
- KOLOWRAT-KRAKOWSKÝ, Jindřich: Amerika a my, Praha 1926.
- KOLOWRAT, Ernest: Hotchkiss. A Chronicle of an American School, New York 1992.
- KONRÁD, Ota: Nevyvážené vztahy. Československo a Rakousko 1918–1933, Praha 2012.
- KOSATÍK, Pavel: Ferdinand Peroutka, Praha-Litomyšl 2000.
- KŘEN, Jan: Dvě století střední Evropy, Praha 2005.
- KUKLÍK, Jan: Vznik Československého národního výboru a prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939–1940, Praha 1996.
- KUKLÍK, Jan: Londýnský exil a obnova československého státu 1938–1945, Praha 1998.
- KUKLÍK, Jan: Znárodněné Československo. Od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě, Praha 2010.
- KUKLÍK, Jan – GEBHART, Jan: Dramatické i všední dny protektorátu, Praha 1996.
- KUKLÍK, Jan – GEBHART, Jan: Druhá republika 1938-1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě, Praha-Litomyšl 2004.

- KURAL, Václav: Vlastenci proti okupaci, Praha 1997.
- KVAČEK, Robert: Osudná mise, Praha 1958.
- LIPTÁK, Lubomír: Storočie dlhšie ako sto rokov, Bratislava 1999.
- LUDVÍK, František: České katolické kněžstvo s národem a lidem v boji, utrpení a práci pro lepší zítřek. Dokumenty – projevy – směrnice, Praha 1946.
- LUŽA, Radomír: The resistance in Austria 1938-1945, Minneapolis 1984.
- MARŠÁLEK, Zdenko: S modrou krví v republikánské armádě. Aristokraté v československém vojsku 1918–1945. In: Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století, eds.: Zdeněk HAZDRA – Václav HORČIČKA – Jan ŽUPANIČ, Praha 2011, s. 131–145.
- MAŠEK, Petr: Modrá krev. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích, 4. vyd., Praha 2010.
- MAŤA, Petr: Svět české aristokracie (1500-1700), Praha 2004.
- MŽYKOVÁ, Marie: Šlechta ve službách diplomacie I, II, Praha 2001.
- OPAT, Jaroslav: Masarykiana a jiné studie II, Praha 2006.
- Ottův slovník naučný, 1. díl, Praha 1888.
- Ottův slovník naučný, 7. díl, Praha 1893.
- PAPROCKÝ Z HLOHOL, Bartoloměj: Zrcadlo Čech a Moravy, Praha 1941.
- PASÁK, Tomáš – PASÁKOVÁ, Jana: V boji a zajetí, Praha 1999.
- PASÁK, Tomáš: Český fašismus 1922–1945, Praha 1999.
- PASÁK, Tomáš: Generál Alois Eliáš a odboj, Praha 1991.
- PASÁK, Tomáš: JUDr. Emil Hácha (1938 - 1945), Praha 1997.
- PASÁK, Tomáš: Pod ochranou říše, Praha 1998.
- PEHR, Michal – ŠEBEK, Jaroslav: Československo a Svatý stolec. Od nepřátelství ke spolupráci (1918–1928), Praha 2012.
- PEJČOCH, Ivo: Fašismus v českých zemích. Fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922–1945, Praha 2011.
- PEJČOCH, Ivo: Jindřich Thun-Hohenstein. In: Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století, eds.: Zdeněk HAZDRA – Václav HORČIČKA – Jan ŽUPANIČ, Praha 2011, s. 171–176.
- PEJSKAR, Jožka.: Poslední pocta. Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948–1994, sv. 4, 1994.
- PEKAŘ, Josef: Omyly a nebezpečí pozemkové reformy, Praha 1923.
- PERNES, Jiří: Svět Lidových novin, Praha 1993.

- PEROUTKA, Ferdinand: Budování státu I. 1918–1919, 3. vyd., Praha 1991.
- PÍŤHA, Petr: Slyšte slovo a zpívejte píseň. Život svatých Cyrila a Metoděje a příběh Velehradu, České Budějovice 2012.
- POKORNÝ, Jindřich: Parsifal. Osudy jedné demokratické odbojové skupiny v letech 1938–1945 s poválečným dovětkem, Praha 2009.
- POLÁČEK, Václav: Kniha a národ 1939-1945, Praha-Litomyšl 2004.
- POLC, Jaroslav V.: Případ kanovníka Stanovského. In: Sborník Katolické teologické fakulty, sv. III, Praha 2000, s. 87–92.
- POUZAR, Václav a kol.: Almanach českých šlechtických rodů, Praha 2010.
- Praha-Vídeň-Bratislava v diplomacii 1920–2005, Katalog výstavy Archivu Ministerstva zahraničních věcí České republiky, Rakouského státního archivu a Archivu Ministerstva zahraničních věcí Slovenské republiky, Praha 2006.
- RAK, Jiří: Šlechta zrádná a cizácká. In: Bývali Čechové... (české historické mýty a stereotypy), Jinočany 1994, s. 67–81.
- SAK, Robert: Salon dvou století. Anna Lauermannová-Mikschová a její hosté, Praha-Litomyšl 2003.
- SARVAŠ, Rostislav: Očima nejstaršího z Kolowratů, Brno 1994.
- SEDLÁČEK, August: Historické pověsti lidu českého, Praha 1972.
- SCHWARZENBERG, František: Svědectví, č. 79/1986, s. 701–708.
- SCHWARZENBERG, Karel: Heraldika, Praha 1941.
- SKILLING, H. Gordon: T. G. Masaryk: Proti proudu 1882–1914, Praha 1995.
- SLABÁKOVÁ, Radmila (ed.): O exilu, šlechtě, Jihoslovanech a jiných otázkách dějin moderní doby. Sborník k narozeninám Arnošta Skoupého, Olomouc 2004.
- STAŇKOVSKÝ, Bohuslav Kümpel: Z osudů rodu Bořků-Dohalských z Dohalic, Plzeň 1948.
- SUM, Antonín: Otec a syn, Praha 2000.
- SVÁTEK, František: „Staré“ a „nové“ elity v českých zemích ve 20. století. In: Česko-Slovenská historická ročenka, Brno 1996, s. 107–114.
- SVÁTEK, František: Politické a sociální elity, Praha 2003.
- ŠEBEK, Jaroslav: Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu, Brno 2006.

- ŠÍBALOVÁ, Markéta: Maxmilián Ervín Lobkowicz. Biografie diplomata – potomek šlechtického rodu ve státní správě, bakalářská diplomová práce, Katedra Archivnictví a Pomocných věd historických, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze 2009.
- ŠKUTINA, Vladimír: Český šlechtic František Schwarzenberg, Praha 1990.
- ŠPELDA, Antonín: Chodsko domov můj. Život a dílo národního umělce Jindřicha Jindřicha, Plzeň 1975.
- ŠVARŤÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila: Šlechta v české kolektivní paměti 20. století. Obraz šlechty ve veřejném mínění a v tisku, Dějiny a současnost, č. 12/2012, s. 28–30.
- ŠVARŤÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila: Mýtus šlechty u nás a v nás, Praha 2012.
- TOMÁŠEK, Dušan - KVAČEK, Robert: Causa Emil Hácha, Praha 1995.
- TOMÁŠEK, Dušan - KVAČEK, Robert: Generál Alois Eliáš, 2. vyd., Třebíč 1996.
- TOMÁŠEK, Dušan - KVAČEK, Robert: Obžalována je vláda, Praha 1999.
- TRAPL, Miloš: Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918–1938, Praha 1990.
- URBAN, Otto: Česká společnost 1848–1918, Praha 1982.
- VEBER, Václav a kol.: Dějiny Rakouska, Praha 2002.
- VOTÝPKA, Vladimír: Návraty české šlechty, Praha 2002.
- VOTÝPKA, Vladimír: Paradoxy české šlechty, Praha 2005.
- VOTÝPKA, Vladimír: Příběhy české šlechty, 2. vyd., Praha–Litomyšl 2001.
- VOZKA, Jaroslav: Hrdinové domácího odboje, Praha 1946.
- VOŽENÍLEK, Jan: Pozemková reforma v Československé republice, Praha 1924.
- VOŽENÍLEK, Jan: Předběžné výsledky československé pozemkové reformy: země Česká a Moravská, Praha 1930.
- WAGNEROVÁ, Alena: Sidonie Nádherná a konec střední Evropy, Praha 2010.
- WALTERSKIRCHEN, Gudula: Blaues Blut für Österreich. Adelige im Widerstand gegen den Nationalsozialismus, Wien–München 2000.
- ŽÁČEK, Jiří (ed.), Curriculum vitae, Praha 1983.
- ŽUPANIČ, Jan: Nová šlechta Rakouského císařství, Praha 2006.

Summary

The Aristocracy in the service of the Masaryk's Republic

Bořek Dohalský's of Dohalice, Jindřich Kolowrat-Krakowský's, Maximilian Erwin Lobkowitz's and František Schwarzenberg's tracks through the 20th century.

The theme of my dissertation deals with “The Aristocracy in the service of the Masaryk's Republic”. This work discusses the aristocrats who aligned themselves with the creation of the Czechoslovak state in 1918 and entered its service. This issue has not been scientifically discussed. Research of the Czech nobility in modern history has been developed only in the last few years, after 1989. But most studies are focused on the Early Modern era or the 19th century. The status and fate of the aristocracy in the 20th century have not been comprehensively described. It is a relatively new topic of the Czech historiography, because the communist government after 1948 did not allow impartial research on this topic. The issue of the nobility is burdened by many ideological prejudices. The nobility was anti-national for many Czechs already in the 19th century. Aristocrats spoke many languages and the Czech was only one of them. They felt to be confirmed patriots in relation to land. For the communists the nobility was class enemy.

Yet several important historical books and studies about nobility in the 20th century were published in last years. These publications are for example by Zdeněk Bezečný and Martin C. Putna, who wrote about Schwarzenberg family of Orlik branch (Bezečný: “Příliš uzavřená společnost” – “Too Closed Society”; Putna: “Karel VI. Schwarzenberg”). Very valuable and appreciated is a collective monograph called “Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii” – “Schwarzenbergs in the Czech and Central European Cultural History”. Development of the Czech nobility is reflected in the book “Šlechta v proměnách věků” – “The Nobility Through the Ages” (edited by Tomáš Knoz and Jan Dvořák).

To the quoted topic, I have also written some contributions. My articles deal with the nobility at the time of the First Republic and during the Nazi occupation and communist totalism. I have published studies for example about the nobility at the time of Munich 1938 and the Second World War (in a collection “Munich 1938 and the Czech Society”

and in the book “The Nobility Through the Ages”) as well as biographical articles about František Schwarzenberg or three brothers from the count family Bořek-Dohalský (František, Antonín and Zdeněk). Their fates brought me to focus on this topic. And finally, I have published together with my colleagues from Faculty of Arts, Charles University in Prague a collective monograph “The Nobility of Central Europe in the Confrontation with the Totalitarian Regimes of the 20th Century” including studies of historians from Central Europe. It provides comparison of the status of nobility in various Central European countries.

As I said, my dissertation topic is completely new. The Czechoslovak Republic abolished aristocratic privileges and titles, and the land reform deprived the aristocracy of a big part of its agrarian foundation. For these reasons it is understandable that the relationship between the aristocracy and the Czechoslovak state was – from its very beginning – sharpened and fraught with tension. Despite this tension we can find amidst their ranks several individuals who welcomed the new republic and worked for its benefit. Even though this was a rather small group (brothers Zdeněk, Antonín and František Bořek-Dohalský, Max Lobkowicz, Jindřich Kolowrat-Krakowský or František Schwarzenberg) that widened the spectrum of the aristocracy living in the Czech lands from those who rejected the new state from the very beginning and those who only formally accepted it to those who identified themselves with the state’s birth. My main question is: why? The revolutionary year 1918 reveals those noblemen who managed to accept the conditions of the changing world and its new ideologies. For these noblemen, the co-founder and ideological creator of Czechoslovakia, T. G. Masaryk, personified the faith in democracy and a hope to live in a free society. They respected him, trusted him, and held him in high esteem. Masaryk’s legacy guided them throughout their lives, long after Masaryk’s death. It guided them not only in the resistance against the Nazis but also in the exile after the events of February 1948 and after their subsequent return into their homeland after the events of November 1989.

In my PhD thesis I use in addition to the literature mostly archival documents from both public and private archives. These documents are from the National Archives, the Archive of Security Forces, or the Archive of the President’s Office. I have studied various family estates of the nobles. For example, I spent a month at the Castle Murau in Austria, where there is a place of deposit for František Schwarzenberg’s estate. Also, I am in touch with descendants of Czech nobility and am interested in their memories.

For illustration: already in my Master's thesis, I dealt with the count family Bořek-Dohalský from Dohalice and her position in the Czech society of the 20th century. The major characters, three brothers František, Antonín and Zdeněk Bořek-Dohalský, were members of a very old Czech aristocratic family. Their life stories considerably differ from the common image of the Czech aristocracy in our modern history. They grew up in the atmosphere of old Austria-Hungary, but in contrast to most nobility they left the positions of monarchism and accepted the Czechoslovak Republic with pleasure. Their link to the new civil-elites contributed to it. The brothers Dohalský ranked among the close friends of President T. G. Masaryk and identified themselves with his views.

František Bořek-Dohalský served his nation in diplomacy in London and Vienna. His brother Antonín Bořek-Dohalský as the chancellor of the Prague archbishop struggled for harmonious relations between the state and the Catholic Church. The youngest Zdeněk Bořek-Dohalský worked as a journalist of the newspaper "Lidové noviny". He was particularly active as a political commentator. He was in close contacts with the spiritual and artistic elite within the political group related to "The Castle".

The brothers were the part of the first republic's elites and felt a responsibility for further development of the state. They proved it with their attitudes and activities during the Nazi occupation. All of them joined the resistance movement. Zdeněk Bořek-Dohalský maintained contacts with the exile government on one hand and the Protectorate Government on the other hand. In the end all three brothers were arrested and imprisoned. Only František Bořek-Dohalský lived to see the end of the war. Zdeněk and Antonín did not return from the concentration camps. Antonín died in Osvětim in Poland on 3rd September 1942 and Zdeněk was executed in Terezín on 7th February 1945.

In a short time after the end of the World War II, in 1948 the power was seized by the communists. Both the Nazis and the Communists were irritated by Dohalskýs' political orientation. František Bořek-Dohalský's son called Jiří, a lawyer employed in the office of President Beneš was sentenced in the political process to prison for 17 years. He expiated 10 years. We should not forget about the human aspect of these three life stories. They symbolize never ending fight of good and evil, truth and lies, freedom and totalism.

Another character of my dissertation is František Schwarzenberg. Unlike family Dohalský he came from a wealthy aristocratic family. He also accepted the first republic and respected President Masaryk. František Schwarzenberg began to engage in public

life in the second half of the 1930s when pressure from Nazi Germany on the Czechoslovak state was growing. For the first time he expressed his own opinion in the course of a graduation speech during the May mobilization of 1938 (the same year as “Munich”) and took part in a pro-Czech declaration by aristocrats soon afterwards. Schwarzenberg wanted to serve in diplomacy, but the war started. He spent the war years in the protectorate of Bohemia and Moravia. For a short time Schwarzenberg served in the office of President Emil Hácha, although he only remained there until the start of April of the following year. He left the office at his own request because he refused to sign the oath of allegiance to Hitler. In public he kept a low profile, while in reality playing an active role in the resistance. In peace time he returned to diplomacy (charge d’affaires to the Holy See). However, only three years after the war the Communist totalitarian system was initiated in February 1948 and Schwarzenberg chose to go into exile. He was a professor of political science at Chicago’s Loyola University, an active member of numerous exile organisations and sought to defeat communism.

Maximilian E. Lobkowitz and Jindřich Kolowrat-Krakowský belonged into the category of noblemen under the Masaryk republic as well. Lobkowitz put his name fully at the republic’s disposal after he became a member of the Czechoslovak foreign representation in London and by means of his extensive contacts he helped the Czechoslovak diplomacy to gain access into otherwise with difficulties penetrable spheres of British politics, in which an influential and effectual work appertained to numerous aristocrats. In diplomacy he was involved even at the time of World War II. as an ambassador of the Czechoslovak exile government in Great Britain.

Jindřich Kolowrat belonged to very enterprising, democratically thinking and decidedly pro-Masaryk and patriotically minded people. In the period of two decades between the wars he was managing the foreign trade of the Czechoslovak Machine Works Syndicate and was well-known due to his progressive views on social issues, that were successfully put into life on his estate in western Bohemia (in the area of Klatovy and Plzeň). He did not take pride in his aristocratic origin even though he was well aware of this fact. He sought out the company rather outside aristocratic circles, as there were progressive entrepreneurs or avant-garde artists. In times of Nazi occupation he got involved in the resistance within the group mysteriously named Parsifal, which gained economic and political reports for the Czechoslovak exile in London. After the liberation he also headed for diplomacy. He held the position of the Czech envoy in Turkish Ankara. In consequence of the Communist coup d’état in February 1948 he left,

as Max Lobkowitz and František Schwarzenberg, for American exile. Assets of all three men mentioned above were confiscated by the Czechoslovak authorities - just as the Nazi did a few years before.

About the nobility in Czechoslovakia after 1918 wrote also American historian Eagle Glassheim in his monograph "Noble Nationalists. The Transformation of the Bohemian Aristocracy". In his work Glassheim captures the clash of the nobility with the post-imperial reality and adaptation to the changes after the First World War. The Czech nobility was cosmopolitan and as to the nationalism mostly neutral. But with the fall of the Habsburg Monarchy, neutrality lost its utility. At that time Bohemia nobles were trying to seek new ways to protect their interests. In 1919 leading aristocrats organized landowner associations to lobby against land reform. These organizations became tools of a post-Habsburg recasting of the nobility to be able to face better and more effectively to the new situation. The nation-state and the League of Nations pushed the transformation in a national direction. Many nobles embraced either Czech or Sudeten German nationalism.

Czech oriented nobles founded the Svaz and drew on the long term historical traditions and tried to remain in the position of custodians of natural and cultural legacy of the ancestors' homeland. In struggle against the land reform they argued that the large estates were more efficient and productive than smallholdings. For the support of their argumentation the nobility stated, that they also preserved natural areas for the public and maintained hundreds of historic monuments with their own incomes.

German-oriented nobles went in two directions after 1918. A few joined the Czechoslovak Svaz, thereby indicating a loyalty to the Czech state, but not necessarily the Czech nation. But a substantial part of the German nobility took a hostile attitude toward the Czech state. They preferred a specifically Sudeten German national-political loyalty instead. These nobles adopted German international strategy, emphasizing their membership in the Sudeten German minority. They pleaded their case before the League of Nations and other international forums. Problems of the German minority and German ideology became an international issue and its solution brought many German nobles to National Socialism. On the other hand many Czech nobles remained loyal to the Czech state even in the face of the Nazi threat. Glassheim came to the conclusion on the ground of analysis that 73 % of the nobility identified themselves as German and 27 % as Czech.

Glasheim's book is describing main opinion tendencies of the Bohemian nobility after 1918. Contrary to Glasheim I deal with individual fates of noblemen who identified themselves with the Czechoslovak Republic in the problematic interwar period, which turned out to be fatal for some of them. The fact that these nobles belonged to the minority among the nobility appears to be comprehensible. In the light of all historical facts considered I felt the necessity to analyze and commemorate the nobility's role in the existence of our country.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

1. Sokolici Antonín a František Bořek-Dohalští v roce 1897. (Zdroj: Rodinný archiv Bořek-Dohalských)

2. Sokolík Zdeněk Bořek-Dohalský.
(Zdroj: Rodinný archiv Bořek-Dohalských)

3. Bohoslovec Antonín Bořek-Dohalský za studií v Římě. (Zdroj: Rodinný archiv Bořek-Dohalských)

4. Maturant malostranského gymnázia v Praze Zdeněk Bořek-Dohalský. (Zdroj: Rodinný archiv Bořek-Dohalských)

5. Žena Zdeňka Bořka-Dohalského Anna, rozená Širlová, vysoká elegantní rudovláska, tanečnice v souboru Milči Mayerové a v pražském Neues Deutches Theater. (Zdroj: Rodinný archiv Václava Širla)

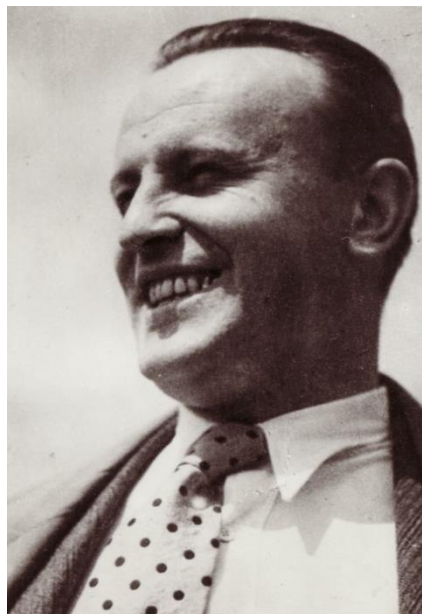
6. Novomanželé Anna a Zdeněk Bořek-Dohalští v kruhu nevěstiny rodiny. Stojící zleva: dědeček František Kasl, rodiče Anna a Josef Širlovi a bratr Josef Širl. (Zdroj: Rodinný archiv Václava Širla)

7. Antonín Bořek-Dohalský, sídelní kanovník u svatého Víta v Praze. (Zdroj: Rodinný archiv Bořek-Dohalských)

8. Svatba Jiřího Bořka-Dohalského s Josefou, rozenou Thurn-Taxis, v svatovítském chrámu na Pražském hradě 30. března 1940. Oddávajícím byl ženichův strýc Antonín Bořek-Dohalský. (Zdroj: Rodinný archiv Bořek-Dohalských)

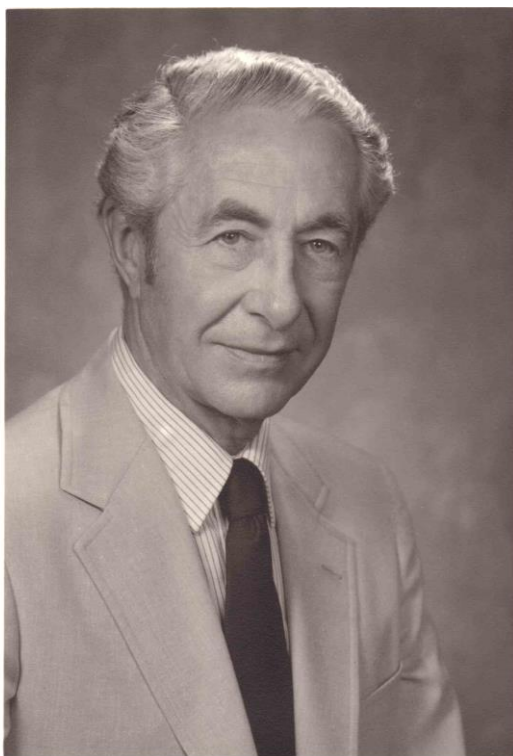
9. JUC Zdeněk Bořek-Dohalský, parlamentní zpravodaj Lidových novin.
(Zdroj: Rodinný archiv Bořek-Dohalských)

10. Zdeněk Bořek-Dohalský před Staroměstskou radnicí v Praze v den svatby Otakara a Milady Zichových (1936). (Zdroj: Rodinný archiv Bořek-Dohalských)

11. Malý František Schwarzenberg s maminkou Eleonorou, rozenou hraběnkou Clam-Gallas. (Zdroj: Schwarzenbergisches Archiv Murau)

12. Diplomat a profesor politických věd František Schwarzenberg. (Zdroj: Schwarzenbergisches Archiv Murau)

13. František Schwarzenberg coby účastník pražského povstání (1945).
(Zdroj: Schwarzenbergisches Archiv Murau)

14. Princ František Schwarzenberg v řádové uniformě maltézských rytířů.
(Zdroj: Schwarzenbergisches Archiv Murau)

15. František Schwarzenberg se svojí rodinou při setkání s kardinálem Josefem Beranem během jeho cesty po Spojených státech amerických (1966). (Zdroj: Schwarzenbergisches Archiv Murau)

16. František Schwarzenberg se světoznámým dirigentem Rafaelem Kubelíkem. (Zdroj: Schwarzenbergisches Archiv Murau)

17. Diplomát Maximilian Erwin kníže Lobkovicz
(Zdroj: Rodinný archiv Lobkoviczů)

18. Uvítání Maxe Lobkovicze na zámku v Roudnici nad Labem po jeho návratu z londýnského exilu, kde prožil léta druhé světové války.
(Zdroj: Rodinný archiv Lobkoviczů)

19. Max Lobkowicz se svojí ženou Gillian.
(Zdroj: Rodinný archiv Lobkowiczů)

20. Jindřich Kolowrat s dětmi v roce 1938 (zleva Jindřich, Marie a Ernest).
(Zdroj: Archiv Ernesta Kolowrata)

21. Rodina hraběte a diplomata Jindřicha Kolowrata při příjezdu do Ameriky v březnu 1948.
(Zdroj: Archiv Ernesta Kolowrata)

22. Malý Jindřich Kolowrat (zcela vpravo) na zámku Diana u Tachova v roce 1910.
(Zdroj: Archiv Ernesta Kolowrata)

23. Jindřich Kolowrat v doprovodu Karla Schwarzenberga a šoféra Vladimíra Hubáčka, který v 70. letech 20. století patřil k našim předním automobilovým závodníkům.
(Zdroj: Archiv Ernesta Kolowrata)

PODĚKOVÁNÍ

Na závěr bych rád poděkoval všem, kteří mi byli během pátrání po osudech hlavních postav této práce jakkoliv nápomocni: ať už dobrou radou, nebo kritickými připomínkami. Poděkování patří zejména členům rodiny Bořků-Dohalských a Ernestu Kolowratovi za zpřístupnění rodinných sbírek a poskytnutí osobních vzpomínek stejně jako Karlu Schwarzenbergovi a jeho tetě Amalii Schwarzenbergové za možnost prostudovat osobní pozůstalost Františka Schwarzenberga, která je uložena na rodovém zámku v rakouském Murau. Děkuji rovněž všem archivářům za jejich vstřícný přístup při dohledávání potřebných materiálů nacházejících se v bezpočtu fondů tuzemských i zahraničních archivů. Mimořádný vděk si zaslouží můj školitel, prof. Miloš Trapl, za vlídnost a nesmírnou trpělivost, se kterou čekal na odevzdání výsledku mého mnohaletého úsilí. Vůbec největší poděkování chci adresovat své rodině, bez jejíž podpory bych jen stěží tuto práci dokončil. Doma dobře vědí, kolikrát jsem chtěl všeho nechat a kolikrát bylo zapotřebí moji vůli posunout tím správným směrem. Věřím tedy, že tato snaha nebyla úplně marná...